

SCRITTORI GRECI E LATINI

VIII

OVIDIUM

FASTI ET
METAMORPHOSES

OVIDIU
F A S T E L E

SCRIPTORES GRAECI ET LATINI
VIII

PVBLII OVIDII NASONIS

F A S T O R V M

LIBRI SEX

SCRITORII GRECI ȘI LATINI
VIII

OVIDIU

F A S T E L E

Traducere
ION FLORESCU
și
TRAIAN COSTA
Studii și note
TRAIAN COSTA

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
1 9 6 5

DESPRE FASTELE LUI OVIDIU ȘI CALENDARUL ROMAN

După ce a fost aproape total neglijat în prima jumătate a secolului nostru, Ovidiu a concentrat asupra sa atenția clasiциștilor în deceniul trecut. Faptul se explică prin sărbătorirea, în 1957—1958, a două mii de ani de la nașterea poetului. Dar bimilenare au mai fost: al lui Vergiliu în 1930—1931, al lui Horațiu (1936), Titus Livius (1942), C. Iulius Caesar (1957), Cicero (1958). Cu toate acestea, se pare că nici una din aceste ocazii festive nu a prilejuit mai multe publicații, de tot felul, decât aniversarea lui Ovidiu. Este aici răzbunarea îndepărtată a celui care și-a sfârșit viața rupt de lumea literară a vremii sale? Vergiliu a fost poetul oficial și național al ărei lui August, Horațiu nu a fost lipsit de sprijinul puternicilor, pe cînd poetul sulmonez a avut ciudatul destin de a fi apreciat și aplaudat de mediul elegant și rafinat din jurul erei noastre, dar a fost ținut departe — și trimis departe — de împăratul August. Mie mi se pare că tocmai sentimentul acestei datorii, al unei reparații postume, lămurește cel mai bine, măcar în parte, bogăția manifestărilor și a omagiilor publice, eflorescența neobișnuită a studiilor, edițiilor și traducerilor apărute începînd de acum vreo zece ani.

Atîția savanți și cercetători, atîți scriitori și publiciști, din țara noastră și de pretutindeni, s-au ocupat la începutul celei de-a doua jumătăți a veacului al XX-lea de viața și de opera lui Ovidiu, din toate punctele de vedere, încît a încerca să scrii din nou despre el, sau și numai despre o singură operă a lui, poate fi socotită o temeritate plină de riscuri și amenințată de sentința necruțătoare a superfluității.

De aceea, nu voi face încă o biografie a poetului. Cititorii au posibilitatea să afle, din însăși gura lui Ovidiu, povestea vieții sale, atît de frumos tălmăcită în versuri românești de Teodor Naum, decanul de vîrstă și de măiestrie al traducătorilor din latinește de la noi (*Scrisori din exil*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1957; *Triste*, 4, 10, p. 116—119). Nu voi face nici o trecere în revistă a întinsei lui opere, pentru că ea a fost prezentată atît în volumul colectiv *Publius Ovidius Naso* (Editura Academiei R.P.R., 1957), cit și în frumoasa carte a lui O. Drimba, *Ovidiu, poetul Romei și al Tomisului* (Editura Tineretului, 1960; inexactitățile de detaliu și impreciziunile acestei monografii, explicabile prin faptul că autorul nu e specialist în filologia clasică, nu știrbesc prea mult meritele de ansamblu ale lucrării). Poate ar fi mai utilă o bibliografie sistematică a publicațiilor ovidiene, măcar a celor din țara noastră, pe care cele cîteva indicații de la sfîrșitul acestei introduceri nu caută să o înlocuiască.

Totuși, sînt necesare unele informații despre această operă mai puțin citită a lui Ovidiu.

La începerea *Fastelor*, poetul se apropia de 50 de ani. El publicase *Heroidele*, *Amores*, *Arta iubirii*, *Medicamina faciei* și *Remediile dragostei*. De cîțiva ani, lucra la *Metamorfoze*.

Ce l-a făcut pe cîntărețul amorurilor gingașe să atace un subiect atît de nou, atît de neașteptat cum este calendarul sărbătorilor romane? De obicei se explică această trecere ca o încercare de raliere la politica lui August, care căuta să reinvie vechi tradiții italiice. Eu socotesc că explicația nu e întru totul adevărată. Mai degrabă aș crede că Ovidiu se temea să nu plictisească publicul cu noi poezii de dragoste și că, paralel cu *Metamorfozele* (în fond un rezumat, chiar unilateral, al mitologiei grecești), voia să creeze un compendiu de mitologie romană. Cel mai mult trebuie să-l fi ațîțat tocmai ineditul subiectului. E adevărat că Simias din Rhodos scrisese, cu vreo trei secole înainte, o operă intitulată *Μήνας* („Lunile“), din care noi cunoaștem un unic fragment, în distih elegiac, despre numele unei luni. Ovidiu va mai fi cunoscut și scrierile similare ale unor mărunți autori greci, ca Butas, Agathyllos, Simylos. Dar în literatura romană nu mai tratase nimeni subiectul, așa cum înțelegea el. Explicații ale unor obiceiuri, sărbători, nume de locuri apăruseră în *Originile* bătrînului Cato, în cîteva poezii ale lui Propertiu, în *Eneida* și, mai presus de toate, în cărțile consacrate de eruditul Varro anticitezităților romane. Nu trebuie să uităm nici *Cauzele* lui Calimah, modelul lui Propertiu, și mai ales explicațiile calendaristice date de Verrius Flaccus, contemporanul poetului. Dar nimeni nu se gîndise să închine o întregă operă poetică unui subiect socotit atît de prozaic. Dacă împărțirea în zile faste și nefaste (de lucru și de sărbătoare, bune și rele) a putut preocupa pe Hesiod și a pricinuit protestul lui Heraclit și ironia lui Teofrast, dacă lui Anacreon nu-i păsa de Pleiade și de stelele Boarului, iar pe Anaximene nu-l interesau tainele stelelor, Ovidiu, însă, după o tinerețe alcătuită dintr-un lung șir de zile de sărbătoare, s-a lăsat atras și de constelații (al căror mers nu i-a putut prezice nenorocirea), chiar fără să fie dus la aceasta de învățătura pitagoreică, de pildă, atît de răspîndită pe atunci în Italia.

Să nu ne lășăm înșelați de titlu. *Fastele* nu sînt o operă religioasă. Ovidiu scrisese că e convenabil să crezi în existența zeilor și mult lăudata evlavie a vechilor romani e tot ce poate fi mai departe de cel mai modern poet dintre antici. E adevărat că istoria religiei romane găsește material în *Faste*, dar e semnificativ că cea mai nouă lucrare de ansamblu în acest domeniu (cartea lui Kurt Latte), care consacră cîte un paragraf lui Lucretiu, Cicero, Nigidius Figulus și Varro, acordă numai cîteva rînduri lui Ovidiu. *Fastele* nu sînt nici o operă națională, ci mai degrabă o parodie a cultului roman. Poetul e surprins cînd află că o divinitate din panteonul italic nu are corespondent în mitologia grecească. Nota patriotică și națională, care nu apare în poemul lui Calimah, e voită în *Faste*, nu izvorită din străfundul convingerilor lui Ovidiu. Autorul și-a schimbat numai subiectul, dar firea sa a rămas aceeași. S-a putut scrie destul de mult despre caracterul erotic al *Fastelor* — și

asta fără interpretări forțate. Cine caută religiozitate în *Uechiul Testament* găsește adulter și incest ; cine crede că va afla pietate și evlavie în *Faste* dă peste aventurile de dragoste ale zeilor, a căror imagine rămâne în mintea cititorului mai degrabă grotescă și nu rareori ridicolă. Sînt, totuși, și deosebiri între *Faste* și sorierile de dragoste ale lui Ovidiu : în *Faste*, tentativele de seducere sînt întotdeauna încununate de eșec, chiar cînd îndrăgostitul e zeul Marte (strămoșul romanilor e pus într-o postură la fel de rizibilă ca într-o anume carte a lui Théophile Gautier). Succesele erotice în *Faste* sînt fie furate (Silvia e adormită), fie smulse cu arma în mîină (Lucreția se sinucide după necinstire). Oare în felul acesta spera Ovidiu să facă să fie uitate *Arta* și *Remediile iubirii* ? Nu e de mirare că împăratul nu s-a lăsat amăgit, dacă a aflat cît de cît din „vi-ziunea“ religioasă a autorului *Fastelor*. Intențiile poetului au putut fi cele mai bune, dar talentul său (*ingenium*) l-a trădat.

Ovidiu a mai făcut o greșală, cînd a ales, pentru o asemenea operă, același distih elegiac ca în toate scrierile anterioare. *Fastele* ar fi trebuit să fie o epeee, și autorul le scrie în distihul despre care spusese că e ca o muză care-și tîrăște un picior, mai lung decît celălalt. El e conștient de această nepotrivire între formă și fond (așa cum intenționa să-l creze) : „în versul eroic (hexametrul) trebuia tratat atare subiect !“ Noi ne dăm însă seama că *Fastele* sînt, adesea, poezii de dragoste, pentru care distihul ușor și grațios e pe deplin adecvat. Singur autorul se înșală, cînd crede că opera este „eroică“.

Sărbătorile, cîte se mai țineau în vremea aceea, deveniseră zile de petrecere a poporului. De cele mai multe ori, poetul descrie sărbătorile așa cum le-a văzut el, așa cum erau cele la care a participat de numeroase ori. Cîteodată, aceeași sărbătoare apare și în *Faste*, și în celelalte scrieri (de exemplu, sărbătoarea Iunonei, la Falerii, mai fusese prezentată în *Amores*, 3, 13 ; scena prezentată a fost pusă alături cu „picturile țărănești“ ale lui Brueghel cel Bătrîn). Mai mult decît doctele reminiscențe mitologice, aceste observații vii ale poetului pot încînta. Pe el îl atrage tocmai specificul acestor obiceiuri (chiar dacă explicația lor e adesea puerilă) și descrierea sărbătorilor populare alcătuiește una din cele mai interesante laturi a *Fastelor*. Parcă fără voia lui, poetul e adus de multe ori să înveșmînte în haină romană chiar și motive din legendele grecești, lucru probabil criticat de contemporani, dar care astăzi prezintă mai mult interes.

Alteori, Ovidiu întretese în operă unele date autobiografice ; cîteva din respectivele pasaje, în speță cele care deplîng soarta exilaților, nu pot aparține decît celei de a doua redactări sau revizurii poemului.

Poate că amănuntele adăugate de autor în urma observațiilor proprii nu sînt întotdeauna exacte (sau nu concordă cu celelalte informații care ne stau la dispoziție), așa cum nici partea astronomică sau istorică nu e întotdeauna scutită de erori. Să nu uităm însă că opera lui e poezie, nu un almanah. Dacă, în legătură cu un templu oarecare, Ovidiu nu pomenește numele celui care l-a ridicat, ci pe cel al restauratorului, nu trebuie să-l învinuim prea mult : de vreme ce templul fusese restaurat de un personaj înrudit cu familia imperială, să socotim această

inexactitate numai ca un compliment. Dacă poetul afirmă că s-a întâlnit cu o procesiune pe drumul spre Nomentum, nu pe șoseaua Claudia (unde e localizată ceremonia de alte izvoare), să nu uităm că preciziunile arbitrare au constituit din totdeauna o prerogativă a poetilor.

Pe scurt, să nu citim *Fastele* ca pe o „Biblie a păgânismului“, ca un manual de antichități religioase sau ca o sursă de corectare a calculelor astronomice. Ele sînt în primul rînd o operă literară, și lucrul acesta se uită de cele mai multe ori. De asemenea se uită că poemul, prin natura sa, avea un cadru bine precizat, pe care autorul nu-l putea depăși. Măiestria inegalabilă vădită de Ovidiu în *Metamorfoze* în tranzițiile de la o legendă la alta a fost de mult subliniată. Dar ce tranziții putem aștepta în *Faste*, cînd zilele se urmează, în calendar, fără nici o grijă pentru unitatea compozițională a întregului? Să mai pomenesc și că opera de care mă ocup aci nu a fost definitivată de autor: a scris din ea numai prima jumătate, a revizuit (probabil) numai prima carte; exilul și moartea l-au împiedicat să elimine toate contradicțiile, asperitățile și provizoriile. Asemenea imperfecțiuni au fost semnalate în multe rînduri în comentarii, dar acum mă întreb dacă nu e un câștig că putem arunca o privire în atelierul poetului, măsurînd distanța dintre o primă redactare și ceea ce ne închipuim că ar fi fost forma definitivă. Există repetiții în *Faste* (de pildă aventura lui Priap cu nimfa Lotis, în cartea I, și a aceluiași Priap cu Vesta, în cartea a VI-a) sau reluări, în *Faste*, ale unor motive din operele mai vechi (elogiul Venerei din *Faste*, 4, 91—114, și în *Arta iubirii*, 3, 467—488). Ele ar fi fost suprimate la ultima revizie a poemului, dar așa cum stau lucrurile noi putem judeca mijloacele de variație ale lui Ovidiu — sau imposibilitatea de diferențiere.

Ca și după subiect, *Fastele* se deosebesc de toate celelalte scrieri ale poetului și în ce privește realizarea. *Fastele* sînt opera cu cele mai puține „podoabe“ exterioare (sînt citate o singură dată în tratatul de stilistică al lui Marouzeau!); aici găsim cele mai puține comparații din toată opera lui Ovidiu. Aici găsim și cele mai scurte, mai concise formulări (distihul 5, 201—202 cuprinde șapte propoziții!). Singură aliterația pare mai frecventă — și traducerea a încercat în mai multe rînduri să o păstreze. În sfîrșit, și aceasta va sluji, nădăjduiesc, să scoată în evidență deosebirea între cei doi poeți și, mai ales, între spiritul operelor, cuvîntul *ingens* („uriaș“) apare la Ovidiu, proporțional, de vreo patru ori mai rar decît la Vergiliu.

Comarate cu modelele lor, *Fastele* nu pot sta alături de episoadele corespunzătoare din *Eneida* (ceea ce nu constituie o surpriză pentru nimeni). Ovidiu iese înfrînt și din întrecerea cu „elegiile naționale“ ale lui Propertiu; dar dimensiunile atît de diferite ale operelor explică această inferioritate: e mai ușor să scrii trei sau patru bucăți scurte, bune, decît o operă de aproape cinci mii de versuri.

Din punct de vedere al versificației însă, *Fastele*, chiar nedefinite, alcătuiesc culmea creației ovidiene și a întregii literaturi latine. Singurul reproș care li s-a putut aduce este al monotoniei pricinuite de perfecțiunea neîntreruptă a versului.

Publicate probabil la câțiva ani după anul 17 sau 18 e.n. (data morții poetului), *Fastelor* nu le-a trebuit mult timp pentru a deveni cunoscute și populare. În cele câteva decenii de la apariție pînă la acoperirea orașului Pompeii de lava Vezuviului (24 august anul 79), douăsprezece versiuri din *Faste* au fost scrise pe pereții orașului, neîndoioasă dovadă a marii lor răspîndiri. Ele erau studiate în școală alături de *Metamorfoze*. Referinți și imitații ale unor pasaje se găsesc mai ales la scriitorii primului veac al erei noastre : Lucan, Seneca (și în tragedii), Quintilian, apoi la Stațiu, Marțial și îndeosebi la Iuvenal. *Fastele* au rămas însă o lectură obișnuită și în ultimele secole ale imperiului : Ausonius (sec. IV) imită în vreo treizeci de locuri pasaje din ele, ba scrie și el o carte cu același titlu (păstrată fragmentar ; într-un vers, întreabă cu mirare : „oare voi nu citiți poemele lui Naso ?“); Claudian (în jurul anului 400) are și el reminiscențe din *Faste*, iar gramaticul Donatus (în aceeași vreme) face numeroase citate din Ovidiu.

E regretabil că încă nu s-a alcătuit o lucrare despre Ovidiu în evul mediu, care să stea cu cinste alături de opera similară închinată lui Vergiliu de D. Comparetti. În literatura medievală scrisă în limba latină se găsesc extrem de multe citate, imitații și ecouri din majoritatea scrierilor poetului *Metamorfozelor*. Nici *Fastele* nu sînt absente ; le citează, de pildă, drept „martirologiu“, *Mirabilia urbis Romae* din secolul al XII-lea. Dante îl pune pe autorul *Fastelor* printre cei patru poeți (împreună cu Homer, Horațiu și Lucan) care îl onorează pe Vergiliu, *l'altissimo poeta* ; Ovidiu nu e citat numai în *Divina comedie*, ci și în *Vita nuova* și *Convivio*. În 1482, la Florența, Angelo Poliziano interpreta cu studenții săi *Fastele* și retorica lui Cicero către Herennius. Poemul *Lucrece* al lui Shakespeare e inspirat din cartea a doua a *Fastelor* (v. 685—852), astfel încît Francis Meres era îndreptățit să spună, încă din 1598, că așa cum sufletul lui Euphorbos se spunea că trăiește în Pitagora, așa și sufletul lui Ovidiu a înviat în Shakespeare (*Works*, Leipzig, 1868, vol. VII, p. 497) ; nu e de mirare : în *Love's labour's lost* (actul IV, scena II), „divinul brit“ (cum îl numea Eminescu) afirma că pentru eleganță, facilitate și „cadența de aur a poeziei“ e nevoie de un Ovidiu. Secolul al XVIII-lea francez e plin de *Saisons* (Saint-Lambert, 1769 ; Voltaire scria că e singura carte a secolului care va trece la posteritate), de *Mois* (Roucher, 1779) și de *Fastes* (Lemierre, 1779 : *Fastes et les usages de l'année*), după ce sfîrșitul veacului precedent făcuse cunoștință cu tragedia lirică a lui Lulli, *Proserpina*, după episodul din cartea a patra a lui Ovidiu. Pasajul pare să-i fie cunoscut și lui Dimitrie Cantemir (vezi nota de la 4, 442). Tot din el se va fi inspirat Goethe în opera sa cu același titlu.

Și în țările românești *Fastele* sînt cunoscute de multă vreme. În secolul al XVI-lea, elevii din Sibiu învățau latinește cu opera lui Ovidiu ; stolnicul Constantin Cantacuzino îl utilizează, iar Miron Costin traduce chiar versul 6, 660 din *Faste* (*cantabat maestis tibia funeribus*) : „cînta trimbiță de jelea astrucării“ (*De neamul Moldovenilor*, cap. VI). *Mineiul* pe februarie, tălmăcit de episcopul Chesarie al Râmnicului (1779), citează explicația dată de Ovidiu (în *Faste*, 2, 19) cuvîntului *februa*, iar la luna ianuarie probabil că din aceeași sursă se trag informațiile despre zeul

Ianus și reforma calendarului de către Numa (se vorbește despre un an de unsprezece luni!). Elegia pe care, la 16 iunie 1814, Vasile Pop, medicinist, o închină împăratului Francisc I, care se întorcea la Viena după înfrângerea lui Napoleon, are drept motto versul I, 287 din *Faste* (păcat că poezia lui Pop, în distihuri elegiace latinești, nu imită mai bine cel puțin versificația ovidiană!). Ovidiu e citat și în *Țiganiada* lui Budai-Deleanu (cântul IX, strofa 29). Eminescu însuși plănuise, cu mult înaintea lui Aleksandri, o dramă intitulată *Ovidiu în Dacia*.

Primul fragment tradus în limba noastră din *Faste* apare în 1894 (sau 1895), în colecția de *Traduceri libere și imitații* a lui Gr. N. Lazu; e visul Rheeli Silvia, din cartea a III-a (v. 11—40), redat în versuri moderne. În 1919, I. A. Candrea tipărește (în revista *Viața nouă*, 1918/1919, p. 37—39) traducerea în hexametri (nu în distih elegiac!) a unui text mai întins, *Paliliile* (4, 747—860). O scurtă traducere, în proză, de Elena I. Popescu, apare în *Ausonia*, 1939, nr. 2, p. 58—59 (*Povestea delfinului și a cântărețului Arion* — 2,73—118). În sfârșit, în *Convorbiri literare* din 1941 și 1942 apare traducerea integrală (în versuri moderne, nerimate) a cărții I, datorată lui D. Cuclin.

La sfârșitul acestei introduceri se vor da indicații despre câteva studii românești privind ansamblul operei lui Ovidiu și unele lucrări consacrate problemelor calendarului roman.

Nu e de mirare că autorii antici leagă primele preocupări calendaristice de numele lui Romulus, întiul rege al Romei. Dar vălurile legendei îl înfășoară atît pe regele devenit zeu, cît și „anul” lui.

De bună seamă că populația veche a Italiei și a Lațului cunoștea o împărțire a timpului, chiar dacă asemenea lucruri au rămas necunoscute anticvarilor. Amintind însă că tot ce se leagă de cronologia romană anterioară reformei lui C. Iulius Caesar a putut fi numit un haos perfect, un mormint al adevărului, să ne mulțumim cu cele câteva sumare indicații pe care ni le dau izvoarele vechi.

Despre „anul lui Romulus” avem un întreg capitol din *Saturnaliile* lui Macrobius (cartea I, cap. 12; trad. rom., Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 78—83), din care însă cea mai mare parte se ocupă de etimologiile, mai mult sau mai puțin fanteziste, ale numelor lunilor.

Faptele concrete sînt puține.

Romulus a orînduit anul de 304 zile, împărțit în zece luni: *Martius*, *Aprilis*, *Maius*, *Iunius*, *Quinctilis*, *Sextilis*, *September*, *October*, *November* și *December*. Recunoaștem în aceste denumiri spiritul practic al romanului. Un popor care își numea copiii foarte simplu, cu numere de ordine (*Secundus*, *Quinctus*, *Quinctius*, *Sextus*, *Sestius*, *Septimus*, *Septimius*, *Octavius*, *Octavius*, *Nonius*, *Decimus*, *Decius*), s-a putut socoti cu atît mai îndreptățit să-și numeroteze lunile din calendar: într-adevăr, de la a cincea lună înainte (*Quinctilis*), ele poartă numere de ordine, care s-au păstrat peste milenii, chiar dacă nu mai corespund vechiului lor loc în an. Totuși, excelența sistemului e, cel puțin în parte, regretabilă: de sigur că numai așa se explică de ce numele date lunilor de alte populații italice au dispărut aproape fără urmă.

Puținul ce se știe (lăsând deoparte numărul de zile, despre care va fi vorba ceva mai jos) se reduce aproape la locul lunii *Martius* (numită *Mamertias* sau *Luisarif* la osci), și informațiile ni le dă tocmai Ovidiu (*Faste*, 3, 87—96). Ea ocupa locul al treilea la Alba, Aricia și Tusculum (sau Praeneste), al patrulea la Cures, la sabini și la pelignii în al căror ținut se născuse poetul; la falisci și laurentini martie era luna a cincea, la hernici a șasea și, în sfârșit, a zecea la equiculi. În ce privește numele lunilor, adaug că la vestini luna a cincea se chema *Flusaris* (= *Floralis*).

Din aceste zece luni, Romulus a dat câte 31 de zile la patru (*Martius*, *Maius*, *Quinctilis*, *October*; ele și-au păstrat această durată pînă în vremea noastră). Celelalte șase luni aveau câte 30 de zile (patru din ele și astăzi). Lunile de 31 de zile erau numite *menses pleni* („luni pline“), celelalte se chemau *menses caui* („luni goale“, adică mai scurte). În afara Romei însă, numărul de zile al lunilor era cu mult mai diferit: cea mai scurtă avea numai 16 zile (septembrie, la Alba); tot la Alba, luna mai avea 22 de zile, iar *Sextilis* 28; octombrie avea, la Tusculum, 32 de zile; *Quinctilis* dura, tot la Tusculum, 36 de zile, cît martie la Alba. Luna cea mai lungă o găsim la Aricia, unde octombrie ține 39 de zile. Oricît de imperfect este anul de 304 zile al lui Romulus, el pare totuși superior celorlalte sisteme italice, în care lunile se deosebeau atît de mult în lungime.

Izvoarele nu precizează în ce perioadă a domniei sale (753—716 î.e.n., după tradiție) s-a ocupat Romulus de organizarea calendarului. Dacă ar fi să credem ce ni se spune, am fixa evenimentul în ultimii lui ani de domnie, cînd regele, mai bun luptător decît astronom (*Faste*, 1, 29—30), nu a mai putut observa că în cîtiva ani începutul anului trece prin toate anotimpurile naturale.

Acest lucru l-a constatat însă, de bună seamă repede, urmașul lui, Numa Pompilius (ar fi domnit între anii 715 și 672), adevăratul organizator, din toate punctele de vedere, al noului „stat“. Reforma lui, amănunțit prezentată de Macrobiu (cap. 13; trad. rom., p. 83—86), nu e din cele mai simple.

În prima etapă, Numa scurtează cu cite o zi cele șase luni de 30 de zile (traducerea românească a lui Macrobiu greșește numind lunile de 31 de zile) și lungeste anul cu 50 de zile. Ceva mai tîrziu, „în cinstea numărului impar“, el mai adaugă anului o zi, ajungîndu-se la un total de 355. Din aceste 57 de zile (50 noi, 6 luate din lunile de 30 de zile din „anul lui Romulus“, plus ziua adăugată mai tîrziu), Numa face două luni noi, *Ianuaris* (29 de zile; în prima etapă a reformei avea numai 28) și *Februarius* (cu 28 de zile, cum a rămas pînă astăzi, în anii normali). Unde a așezat Numa cele două luni noi? după decembrie — adică erau ele lunile a XI-a și a XII-a? sau înainte de martie, devenind ele primele două luni ale anului (și, deci, toate celelalte sporindu-și cu doi numărul de ordine)? Părerile celor vechi sînt împărțite — și nici Ovidiu nu e consecvent. În cîteva rînduri, el socotește că ianuarie și februarie au fost puse înainte de martie, în fruntea tuturor celorlalte, dar într-alt loc (2, 47 și urm.) aflăm o părere singulară, și anume că ianuarie era prima lună în anul lui Numa și februarie ultima. (Contradicția a pricinuit și nașterea variantelor în versul 1,44.)

Indiferent de locul lui februarie (înainte sau după ianuarie), structura „anului lui Numa“ era următoarea. Din cele douăsprezece luni, una (februarie) avea 28 de zile, șapte (ianuarie, aprilie, iunie, *Sextilis*, septembrie, noiembrie și decembrie) aveau câte 29 de zile, iar celelalte patru (martie, mai, *Quintilis* și octombrie) țineau fiecare 31 de zile. În felul acesta, anul civil, de 355 de zile (la greci avea numai 354), era cu zece zile (și un sfert) mai scurt decât anul solar. Discrepanța era de vreo șase ori mai mică decât pe vremea lui Romulus, dar, totuși, în zece ani, ar fi mutat „anul nou“ cu un anotimp întreg.

Calea îndreptării, adică a punerii în acord a anului civil cu cel solar, fusese arătată de greci. Constatînd că într-o perioadă de opt ani calendarul lor o ia înainte cu nouăzeci de zile (diferența între anul solar de $365 \frac{1}{4}$ zile și cel grecesc de 354 de zile, înmulțită cu numărul anilor, 8), ei au hotărît ca, la opt ani, să adauge aceste 90 de zile; adăugarea nu s-a făcut însă dintr-o dată, ci în trei grupuri de câte 30 de zile: prima dată în al treilea an (al ciclului de opt), a doua oară în al cincilea și ultima oară în al optulea an, la sfîrșitul ciclului. Avînd cinci ani de 354 de zile și trei de 384, perioada de opt ani a grecilor avea 2922 de zile, adică exact ca în calendarul nostru de astăzi (cu doi ani bisecți din 8).

Dar spiritul practic și calculat al romanilor a greșit de data asta, cum avea să greșească și în anul 263 î.e.n., cînd au luat ca pradă de război din Sicilia un cadran solar și l-au dus la Roma: le-au trebuit romanilor nu mai puțin de 99 de ani ca să descopere că un cadran solar bun la Catania nu e bun și la Roma, așezată cu patru grade de latitudine mai spre miazănoapte!

Cînd au vrut să împrumute de la greci sistemul lunilor intercalate, romanii au uitat că anul lor număra cu o zi mai mult decât al grecilor. Ceea ce înseamnă că, după un ciclu de opt ani, calendarul roman, „îndreptat“, rămînea în urmă cu opt zile (cîte una de fiecare an) față de al soarelui. Discrepanța scăzuse de zece ori, dar mai exista: de data aceasta ar fi trebuit aproape un secol pentru ca anul nou să străbată un anotimp, de la început pînă la sfîrșit.

Romanii nu au preluat întru totul sistemul grecesc al intercalărilor. În loc să împartă cele 90 de zile (din ciclul de opt ani) în trei luni egale, de câte 30 de zile, ei le-au împărțit în patru, din care două de 22 de zile, două de 23 de zile, totalul lor rămînînd același. Ei au schimbat și locul intercalării. În loc să adauge lunile intercalare între sfîrșitul și începutul a două luni normale, cum făceau grecii, romanii au complicat lucrurile încă o dată. Cînd luna intercalară (numită de ei *Mercedonius* sau *Mercidinus*) avea 22 de zile, o puneau între 23 și 24 februarie; cînd trebuiau intercalate 23 de zile, ei le așezau între 24 și 25 februarie. Complicația a fost parțial înlăturată prin faptul că cele patru sau cinci zile rămase din februarie au fost anexate lunii intercalare, care a ajuns astfel să aibă totdeauna 27 de zile ($23 + 4$ sau $22 + 5$), ceea ce înseamnă că, practic, nu luna intercalară varia, ci luna februarie. Într-un ciclu de opt ani, anii fără soț aveau toți câte 355 de zile (cu februarie de 28 de zile), anii al doilea și al șaselea aveau 377 de zile

(februarie de 23 de zile, *Mercedonius* de 27), iar al patrulea și al optulea an țineau 378 de zile (februarie cu 24 de zile, *Mercedonius* cu 27). Vedem, totodată, cum ciclul de opt ani se reduce, de fapt, la cicluri de patru ani. Un asemenea ciclu de patru ani are 1465 de zile, adică mai mult cu patru zile decît astăzi (și decît sistemul grecesc prezentat mai sus).

Nu e de mirare că un asemenea calendar, avînd ani de trei durate diferite, era greu de ținut minte pentru poporul fără știință de carte. Poate mai grave erau deosebiriile dintre luni. Pe lîngă lunile de 29 și de 31 de zile care se alternau mai mult sau mai puțin regulat, locuitorii, de la oraș sau de la țară, ar mai fi trebuit să știe că există luni cu 23, cu 24, cu 27 și cu 28 de zile, și de asemenea să știe cum se succed ele în fiecare an. Să ne gîndim că, astăzi, sînt atîția oameni, nu lipsiți de școală, care, fără anume procedee mnemotehnice, nu sînt în stare să spună repede care luni au, în calendarul nostru, 30 de zile — și vom înțelege de ce, vreme de secole, romanii lăsau cunoașterea calendarului pe seama puștinilor învățați și mai ales a preoților. Dacă, pe lîngă cele două moduri de intercalare a lunii *Mercedonius*, pomenesc că o anume superstiție politică încerca să nu lase ca „ziua de tîrg“ (din opt în opt zile) să coincidă cu *nonele* (ziua de 7 în lunile cu 31 de zile și ziua de 5 în celelalte luni), ne vom da seama cu ușurință că problema calendarului era un apaj al unei anumite caste.

Cînd a început să se practice intercalarea, nu se cunoaște cu precizie. De bună seamă, trebuie respinsă părerea că ea datează din vremea lui Romulus. Poate nici de Numa nu trebuie legată, și nici de Servius Tullius (578—534 î.e.n.). Ea aparține probabil primelor decenii ale republicii sau chiar vremii decemvirilor (la mijlocul sec. V).

„A fost însă o vreme, spune Macrobius (cartea I, cap. 14; trad. rom., p. 86), cînd, din cauza superstițiilor, s-a renunțat la orice fel de intercalări. Cîteodată, la intervenția preoților — care, de hațirul publicanilor, voiau ca numărul zilelor anului să crească sau să se micșoreze —, anul era cînd sporit, cînd ciuntit cu un număr de zile. Sub pretextul unui calcul exact, se ivea atunci prilej de și mai mari confuzii.“

De aceea, în primele decenii ale sec. I î.e.n., ziua care în calendar se chema „întîii martie“ (începutul primăverii în Italia) a ajuns să cadă în plină iarnă.

Cel care a luat asupra-și greua sarcină a îndreptării calendarului a fost Caius Iulius Caesar. Investit nu numai cu deplinele puteri civile ale dictatorului, ci și cu cele religioase de pontifex suprem, Caesar era îndreptățit din toate punctele de vedere să pună ordine și în acest domeniu. Îmboldul poate fi căutat și în intercalările, arbitrare, la care asistase în ultimii ani. Dacă datele sînt bine interpretate, rezultă că în anii 63, 61, 59, 54 și 52 î.e.n., preoții intercalaseră 113 zile, adică mai puțin cu 22 de zile decît ar fi trebuit. În felul acesta, la sfîrșitul anului 52 diferența dintre calendar și realitate se ridica la 90 de zile, ceea ce înseamnă că, de exemplu, „1 iunie 50“ î.e.n., citit într-un text de atunci, corespunde de fapt lui 2 martie. Date fiind aceste complicații (care nu sînt singurele), e probabil că niciodată nu vom putea soluționa în mod satisfăcător problema acordului calendarului oficial dinainte de Caesar

cu cel real. Istoricii, interesați în cel mai înalt grad, folosesc mai ales două sisteme de reducere a calendarului anteiulian la cel iulian: unul e al lui Le Verrier, al doilea al lui Groebe — și diferența dintre ele e destul de mare. Astfel, pentru „18 iulie anul 49” Le Verrier dă corespondentul 17 iunie, iar Groebe 26 mai... (adaug că, după alte calcule, corespondentul real ar fi 19 aprilie). Ajungem, așa, în situația disperată, dar cel puțin elegant formulată, să spunem că „15 octombrie dinaintea lui Caesar și 15 octombrie de după el sînt două omonime al căror grad de sinonimie ne rămîne necunoscut“.

Ajutat de Sosigene, matematicianul din Alexandria, și de propriul său secretar, M. Flavius, Caesar a pășit cu curaj la reforma calendarului. Curajul îi era necesar, pentru că și potrivnicii erau numeroși și nu din cei mai neînsemnați: ajunge să-l pomenesc pe Cicero. Dușmanii reformei s-au legat de diferitele ei aspecte practice, dar nu și-au dat seama de esența reformei. Inovația cea mai mare a calendarului iulian constă în înlocuirea anului lunisolar cu anul solar pur.

Noi știm astăzi că există trei feluri de an astronomic: anul anomalistic (de 365 de zile, 6 ore, 14 minute și 53 de secunde), anul sideral (de 365 de zile, 6 ore, 9 minute și 9,5 secunde) și cel tropic, luat ca bază a anului civil (anul tropic durează 365 de zile, 5 ore, 48 de minute și 45,8 secunde). Diferența dintre anul nostru tropic și cel pus în vigoare de Caesar e de abia 11 minute și 14,2 secunde, ceea ce, să recunoaștem, trebuie să ne facă să admirăm cunoștințele astronomice ale antichității.

Sosigene știa că grecii, de multe secole (și egiptenii de și mai multe), acordau anului solar valoarea de 365 de zile și 6 ore. Adăugîndu-se la fiecare patru ani o zi în plus (rezultată din diferențele anuale de 6 ore), se creează o concordanță pe mai multe secole între calendar și mersul adevărat al soarelui.

Renunțînd la anul de 365 de zile, Caesar i-a dat noua (nouă pentru romani) durată de 365 de zile și un sfert; practic, după un an de 366 de zile, urmau trei ani de 365 de zile.

Prima consecință a fost mărirea duratei lunilor. Ianuarie, *Sextilis* și decembrie au fost lungite de Caesar cu cîte două zile, iar aprilie, iunie, septembrie și noiembrie cu cîte o zi. Din motive care se vor arăta mai departe, zilele nu au fost adăugate la sfîrșitul lunilor, ci astfel: în ianuarie și *Sextilis*, zilele în plus sînt cele pe care noi le numim 29 și 30; în decembrie, 28 și 29; în aprilie 26, iar în celelalte trei luni ziua de 29. Cu adăugarea din patru în patru ani a unei zile la luna februarie, anul lui Caesar e identic cu anul nostru de astăzi și în ce privește numărul lunilor, și în ce privește numărul zilelor din fiecare lună.

Primul an al noului calendar, deci primul an iulian, a fost anul 45 î.e.n.; el avea să dureze 366 de zile și trebuia să fie urmat de trei ani de 365 de zile.

A doua consecință (cea care i-a pricinuit lui Caesar cele mai multe atacuri din partea adversarilor) se datorește voinței lui de a menține concordanța dintre anul civil și momentele astronomice de seamă (în speță echinocțiul de primăvară).

Pentru aceasta, înainte de intrarea în vigoare a noului calendar, trebuiau adăugate cele 90 de zile care constituiau, din anul 52, diferența dintre calendar și mersul soarelui. De aceea, scriitorii vechi, citind o vorbă dușmănoasă, au spus că anul 46 a avut monstruoasa durată de 445 de zile, el fiind „anul supremei confuzii”. Faptul este adevărat, dar interpretarea e tendențioasă. Anul 46 trebuia să aibă, pe lângă cele 355 de zile obișnuite, o lună intercalară de 23 de zile. Caesar a intercalat aceste zile, în conformitate cu vechiul calendar, acolo unde trebuia, adică între 24 și 25 februarie. În sarcina lui cad deci numai celelalte 67 de zile, pe care, împărțindu-le în două luni (*intercalares priores* și *intercalares posteriores*), le-a așezat după 27 septembrie.

Tendențiozitatea adversarilor lui Caesar reiese și mai bine în lumină dacă amintesc încă un punct important al reformei lui. Caesar a mutat oficial și definitiv „anul nou” la 1 ianuarie, în loc de 1 martie, ca pînă atunci. Dacă ținem seama și de acest lucru, rezultă că ultimul an dinaintea reformei a cuprins numai zece luni (din „anul lui Numa”) plus cele 67 de zile intercalate de Caesar : și asta înseamnă exact 365 de zile, cît ține un an iulian normal. (Subliniez acest fapt numai pentru că nu l-am găsit semnalat de nici unul din autorii utilizați de mine.)

Rămîne însă și ceva adevărat din învinuirile vechi. Cum consulii intrau în funcție de multă vreme la 1 ianuarie, Caesar a fost consul 445 de zile. Dar acest lucru nu prezenta, pentru el, prea mare importanță, deoarece avea să fie consul și în anul următor.

Pentru a înțelege unde se adăuga o zi în plus la luna februarie, din patru în patru ani, după reforma lui Caesar, e nevoie de cîteva lămuriri privind împărțirea lunii.

În afara primei zile a fiecărei luni, zi care se numea *calendae* (sau, cu ortografia veche, *kalendae*, de unde *calendarium*, calendar ; etimologia cuvîntului nu e sigură ; cei vechi îl puneau în legătură cu verbul *calare*, „a chema, a proclama”, fiindcă la începutul fiecărei luni preoții chemau poporul și anunțau sărbătorile din luna care începea), romanii mai aveau o dată „fixă” în lună, cam la jumătatea ei, desigur o rămășiță a calendarului legat de fazele lunii : calendele coincizînd, teoretic cel puțin, cu lună-nouă, la mijloc era luna-plină. Această dată fixă se chema *idus* (ide ; cu ortografia veche, *eidus*) ; anticii derivau, greșit, cuvîntul de la un verb etrusc care însemna „a tăia, a divide” (luna în două) : exista și atunci tendința de a socoti de proveniență etruscă tot ce nu se putea explica în latinește. Idele cădeau în ziua de 15 a lunilor cu 31 de zile în anul lui Romulus și al lui Numa (adică în martie, mai, *Quinctilis* și octombrie ; formula mnemotehnică *Milmo* e valabilă dacă știm că luna *Quinctilis* a fost botezată mai tîrziu *Iulie*, cuvînt redus la *il* în formulă). În toate celelalte luni, idele coincideau cu ziua de 13. E ușor de observat că data idelilor nu se leagă de începutul lunii, ci de sfîrșitul ei : într-adevăr, idele erau, în calendarul dinaintea lui Caesar, ziua a șaptesprezecea de la sfîrșit (între 15 și 31 e aceeași distanță ca între 13 și 29 ; excepție face numai luna februarie, în care idele sînt a șaisprezecea zi de la sfîrșit). Legată de ide era a treia dată fixă a lunii, și anume nonele (latinește *nonae*, de la *nonus*, „al nouălea”) ; ele erau întotdeauna cu opt zile în-

inte de ide (adică în ziua de 7 a lunilor *Milmo* și în 5 în toate celelalte luni). În calendarul anteiulian, deci, nonele erau a douăzeci și cincea zi numărată de la sfârșitul fiecărei luni, îndărăt.

Dar de ce se numea *nonae* ziua a opta înainte de ide? Se spune foarte des că avem de-a face, aci, cu o ciudățenie a romanilor. Realitatea este alta — și ea apare și în limbile moderne. Să luăm un exemplu românesc. Dacă citim undeva că un eveniment s-a întâmplat în cutare zi, să zicem la 21 ianuarie, și cu câteva rînduri mai departe aflăm expresia „a doua zi“, înțelegem toți că „a doua zi“ e ziua următoare, adică 22 ianuarie; tot așa, „a treia zi“ va însemna „23 ianuarie“ și așa mai departe. Dar, matematic vorbind, 22 ianuarie nu e „a doua zi“, ci e „prima zi“ după 21 ianuarie, iar 23 ianuarie nu e „a treia zi“, ci „a doua zi“ după 21 ianuarie. Explicația o ghicește oricine: noi includem în numărătoare și ziua de la care pornim (în exemplul de mai sus, 21 ianuarie). Exact la fel se petrec lucrurile și în latinește. Ciudățenia e alta, și anume că romanii numărau zilele nu după cutare zi, ci înainte a zilei respective. Deci, pornind tot de la 21 ianuarie, ei ar fi numit ziua precedentă (20 ianuarie) nu „prima zi înainte de 21 ianuarie, ci „a doua zi...“, iar 19 ianuarie nu ar fi numit-o „a doua zi înainte de 21 ianuarie“, ci „a treia zi...“ etc. Așa se înțelege de ce, de pildă, ziua de 7 martie nu e a opta zi înainte de 15 martie (ide), ci a noua (de unde numele de *nonae*). Cu singura restricție că ziua dinaintea idelor, noneilor și calendelor se chema *pridie* („ziua dinainte, ajun“; urmează acuzativul: *pridie Kalendas, pridie Nonas, pridie Idus* sînt zilele care premerg imediat cele trei date fixe), acesta e sistemul de datare al romanilor. Deci latinește nu se spune „21 ianuarie“, ci „ziua a douăsprezecea înaintea calendelor lui februarie“, *dies duodecimus ante Kalendas Februarias*; aceasta ar fi exprimarea corectă, dar se folosea totuși, cu exact același înțeles, *ante diem duodecimum Kalendas Februarias* (prescurtat: *a.d.XII Kal. Febr.*). Încercarea de a explica înlocuirea primei exprimări cu cea de-a doua ar necesita prea mult timp și, mai ales, prea multe ipoteze cu neputință de verificat.

Cîteva exemple vor ușura înțelegerea sistemului. Prima zi a lui martie se numește, deci, *Kalendae Martiae*; ultima zi a lunii februarie (28) va fi *pridie Kalendas Martias*; penultima zi din februarie (27) este *ante diem tertium Kalendas Martias* (a treia, dacă includem în numărătoare și ziua de la care plecăm, 1 martie, și pe cea căutată, 27 februarie); 26 februarie va fi *a.d.IU* (în sorierea veche: *IIII*) *Kal. Mart.*; 25 februarie se va chema *a.d.U Kal. Mart.* și, tot așa, 24 februarie se numește *a.d.UI Kal. Mart.*

Am văzut mai sus că, în anul lui Numa, luna *Mercedonius* (de 23 de zile) era intercalată între 24 și 25 februarie. Caesar, în locul lunii intercalare, înființează o zi intercalară, o dată la patru ani. El a acordat acestei zile locul deținut anterior de luna intercalară. De ce nu a adăugat-o la sfârșitul lunii februarie, cum ar fi fost mai simplu? Pentru același motiv care l-a făcut să fixeze atît de „ciudat“ și cele zece zile cu care a lungit anul (vezi mai sus p. 14). Reforma atît de adîncă a calendarului a căutat să menajeze atît susceptibilitățile sacerdotale, cît și obișnuințele populare, păstrînd (pe cît posibil) locul sărbătorilor. Să luăm de

exemplu luna aprilie. Ziua adăugată de Caesar e cea care la noi se cheamă 26 ; de ce nu 30, sau 29, sau 28 ?

Pentru că la 27 aprilie (*a.d. V Kal. Mai.*) începeau jocurile închinatze zeiței Flora și pentru că a doua zi (28 aprilie = *a.d. IIII Kal. Mai.*) se aniversa dedicarea templului aceleiași zeițe. Poporul știa că jocurile florale încep în ziua a cincea înaintea calendelor lui mai — și știm din multe informații cât de iubite erau aceste jocuri. Dacă Caesar ar fi așezat ziua în plus la 30 sau 29 aprilie (sau 28), începutul jocurilor și-ar fi schimbat data, căzînd în ziua a șasea înaintea calendelor lui mai. (Explicația dată de Macrobiu, 1, 14, 9, tocmai acestei zile adăugate de Caesar în aprilie e greșită și ca datare, și ca interpretare ; o greșeală similară face Macrobiu și cînd vorbește despre zilele anexate lunii decembrie.)

La fel se poate argumenta și pentru luna februarie : în ziua a treia înaintea calendelor lui martie (la 27 februarie) era sărbătoarea Equirriilor. Iată de ce, pe lîngă cealaltă tendință (de a așeza ziua intercalară în locul ocupat în trecut de luna intercalară), Caesar a fost adus să fixeze ziua în plus între 24 și 25 februarie. Am văzut mai sus că 24 februarie se chema *ante diem sextum Kal. Mart.* ; în anii cînd după 24 februarie se adăuga o zi în plus, această zi era numită *ante diem bis sextum* („a șasea bis”), de unde numele dat pînă în vremea noastră anilor bisextili (sau bisecți).

Formula prescrisă de Caesar pentru bisectare ni s-a păstrat : *quarto quoque anno*, „în fiecare al patrulea an”, în înțelesul matematic (adică un an bisect la trei ani normali). Dar reformatorul calendarului a fost asasinat chiar în al doilea an al noii ere cronologice (la 15 martie anul 44). Cei care aveau să vegheze la funcționarea normală a calendarului au încurcat însă din nou lucrurile, fie din spirit de opoziție, fie din greșita înțelegere a dispoziției lui Caesar. După anul 45, care era bisect (deși nu toată lumea e de acord, calculele indică limpede acest fapt), trebuiau să urmeze trei ani normali : următorul an bisect, în spiritul reformei, avea să fie 41, apoi 37 etc. Am văzut însă că o expresie ca *quarto quoque anno* poate fi înțeleasă și altfel, dacă includem în numărătoare și anul de la care plecăm, și cel la care vrem să ajungem. Sopotind că, după anul 45, anul 44 este al doilea, 43 al treilea și 42 al patrulea (cînd, în realitate, anul 44 este primul după 45), pontificii au făcut bisect anul 42 (în loc de 41), adică au bisectat din trei în trei ani, nu din patru în patru. În felul acesta, între anii 44 și 9 î.e.n. au fost doi spre zece ani bisecți (42, 39, 36, 33, 30, 27, 24, 21, 18, 15, 12 și 9 : indicațiile din *Real-Encyclopädie*, s.u. *Iulius*, col. 361, trebuie îndreptate cum am arătat), deși ar fi trebuit să fie numai nouă (41, 37, 33, 29, 25, 21, 17, 13 și 9). Rezultatul : în anul 9 î.e.n. calendarul rămăsese din nou în urmă, cu trei zile (el arăta, de exemplu, 1 martie cînd ar fi trebuit să arate 4 martie). Dacă s-ar fi continuat în felul acesta, într-un secol diferența ar fi ajuns la vreo nouă zile. Din fericire, reforma lui Caesar provocase interes pentru asemenea probleme. Cum August devenise *pontifex maximus* (la 6 martie anul 12 î.e.n.), în curînd el a procedat la corijarea necesară : pentru a se recupera cele trei zile pierdute, el a anulat trei bisectări (cele care trebuiau să aibă loc în anii 5 și 1 î.e.n. și în anul 4 e.n.). Astfel abia de la 1 martie anul 4

al erei noastre a intrat calendarul iulian cu desăvârșire în făgașul pe care i-l voise întemeietorul. Anii 5, 6 și 7 au fost ani normali, anul 8 a fost bisect — și de atunci toți anii al căror număr e divizibil cu 4 au fost bisecți, vreme de aproape 16 secole.

Majoritatea lucrărilor de cronologie (din păcate nu și cele românești din ultimele decenii) consemnează greșeala făptuită în prima jumătate de secol a folosirii noului calendar, însă fără concluziile necesare. E limpede că de la prima bisectare greșită (în februarie 42 î.e.n.) și pînă la 28 februarie anul 4 e.n. toate datele calendaristice furnizate de istoria și de literatura română trebuie transferate din calendarul iulian greșit aplicat în cel corect.

Nu voi expune aci tot raționamentul, mulțumindu-mă să dau numai rezultatul calculelor (care, după cîte știu, n-au mai fost făcute pînă acum).

Pentru a obține data din calendarul iulian corect, trebuie adăugată o zi la toate datele cuprinse între :

29 februarie anul 42 și 28 februarie anul 41
 29 februarie anul 39 și 28 februarie anul 37
 29 februarie anul 36 și 28 februarie anul 30
 1 martie anul 29 și 28 februarie anul 27
 1 martie anul 25 și 28 februarie anul 24
 1 martie anul 1 î.e.n și 28 februarie anul 4 e.n.

Trebuie adăugate două zile la datele dintre :

29 februarie anul 30 și 28 februarie anul 29
 29 februarie anul 27 și 28 februarie anul 25
 29 februarie anul 24 și 28 februarie anul 18
 1 martie anul 17 și 28 februarie anul 15
 1 martie anul 13 și 28 februarie anul 12
 1 martie anul 5 și 28 februarie anul 1 î.e.n.

Trebuie adăugate trei zile la datele dintre :

29 februarie anul 18 și 28 februarie anul 17
 29 februarie anul 15 și 28 februarie anul 13
 29 februarie anul 12 și 28 februarie anul 5 î.e.n.

Datele rămîn aceleași în calendarul iulian greșit aplicat și în cel corect numai între :

1 ianuarie anul 45 și 28 februarie anul 42
 1 martie anul 41 și 28 februarie anul 39
 1 martie anul 37 și 28 februarie anul 36

De la 1 martie anul 4 e.n., cum am arătat, există un singur fel de calendar, cel corectat.

Cîteva exemple. Lupta de la Actium e datată, de izvoarele timpului, 2 septembrie anul 31 î.e.n. În calendarul îndreptat, data este 3 septembrie. Vergiliu a murit la 21 septembrie anul 19 î.e.n.; data corectată e 23 septembrie. Horațiu moare, după calendarul greșit aplicat, la 27 noiembrie anul 8 î.e.n., ceea ce corespunde datei corectate de 30 noiembrie.

Să nu se uite însă că noi folosim astăzi calendarul gregorian, nu cel iulian.

Am arătat că diferența dintre anul iulian și cel tropic e de 11 minute și 14,2 secunde. Diferența e aparent neglijabilă, dar în 128 de ani ea ajunge la 24 de ore, adică la o zi întreagă. În anul 1582, calendarul iulian era cu zece zile în urmă față de realitate. Papa Grigorie al XIII-lea a introdus un nou calendar (numit „gregorian“, sau „stil nou“, pe când cel iulian e numit și „stilul vechi“); singurul punct care ne interesează aici e că în noul calendar anii seculari nu sînt bisecți decît dacă numărul sutelor e divizibil cu 4 (deci anul 1600 e bisect, ca și 2000, dar anii seculari 1700, 1800 și 1900 sînt ani normali). Reforma gregoriană trebuia să recupereze cele zece zile cu care calendarul rămăsese în urmă; acest lucru s-a făcut trecîndu-se de la joi, 4 octombrie 1582 la vineri, 15 octombrie 1582. (Cele zece zile suprimate sînt zilele în care „nu s-a întîmplat nimic“ în istoria omenirii.)

Din comoditate, istoricii au păstrat calendarul iulian pentru datele anterioare reformei gregoriene, ajungîndu-se din nou în situația de a socoti sinonime date care sînt numai omonime. „Teoretic, spune un mare specialist (E. Cavaignac), ar trebui să prelungim sistemul gregorian în trecut pentru a avea date răspunzînd riguros celor pe care le folosim astăzi.“ Și lucrul nu e de loc dificil. Pentru a transforma datele iuliene în date gregoriene, trebuie să adăugăm :

10 zile la datele iuliene dintre 29 februarie 1500 și 4 octombrie 1582

9 zile la datele dintre 29 februarie 1400 și 28 februarie 1500 ;

8 zile la datele dintre 29 februarie 1300 și 28 februarie 1400 ;

7 zile la datele dintre 29 februarie 1100 și 28 februarie 1300 ;

6 zile la datele dintre 29 februarie 1000 și 28 februarie 1100 ;

5 zile la datele dintre 29 februarie 900 și 28 februarie 1000 ;

4 zile la datele dintre 29 februarie 700 și 28 februarie 900 ;

3 zile la datele dintre 29 februarie 600 și 28 februarie 700 ;

2 zile la datele dintre 29 februarie 500 și 28 februarie 600 ;

1 zi la datele dintre 29 februarie 300 și 28 februarie 500.

Calendarul gregorian (prelungit în trecut) și cel iulian au coincis de la 29 februarie (iulian) anul 200 pînă la 28 februarie 300.

Pentru datele iuliene dinainte de 29 februarie 200, calendarele se pun de acord scăzîndu-se, din data iuliană, o zi între 29 februarie 100 și 28 februarie 200 și scăzîndu-se două zile de la 28 februarie 100 e.n. îndărăt, pînă în momentul cînd intră în vigoare calendarul iulian.

Rezultă deci că, în calendarul nostru, data luptei de la Actium corespunde zilei de 1 septembrie, moartea lui Vergiliu cade la 21 septembrie (cele două corecțiuni, de sens contrar, se anulează) și a lui Horațiu la 28 noiembrie.

De toate aceste elemente ar trebui să ținem seama cînd ne referim la datele antice, de pildă la comemorări, la bimilenarele pe care le-am sărbătorit și le vom mai sărbători. Nu le-aș fi prezentat dacă ultimele decenii nu ar furniza atîtea exemple de aniversări greșite. Pomenesc în primul rînd eroarea în socoteala anilor, de pildă chiar în

cazul lui Ovidiu. El s-a născut la 20 martie (iulian) anul 43 î.e.n. Două mii de ani de la nașterea lui nu s-au împlinit în 1957, cum au crezut mulți ($43 + 1957 = 2000$; dar poetul a trăit înaintea erei noastre numai 42 de ani, nouă luni și câteva zile, deci din era noastră trebuie să treacă 1957 de ani *compleți*, plus cele aproape trei luni necesare pentru completarea unui an); ținând seama și de transformarea datei iuliene în cea gregoriană, bimilenarul exact trebuia sărbătorit la 18 martie 1958. Evident, nu e o crimă să cinstești amintirea unui poet cu un an mai devreme sau cu câteva zile mai târziu; dar dacă adevărul poate fi cunoscut, de ce să ne mulțumim cu aproximațiile?...

Greșita aplicare a reformei lui Caesar și intervenția lui August este consemnată de Macrobiu (1,14, 13—15). Ovidiu face numai o aluzie la ea (poate fiindcă nu a înțeles-o sau poate pentru că o socotea cu mult mai puțin importantă decât cea a predecesorului). În cartea a 3-a (v. 164—166), el ne spune că în noul calendar se adaugă la fiecare cinci ani o zi: trebuie să deducem că poetul cunoștea îndreptarea lui August, care, pentru a evita repetarea interpretării greșite a expresiei *quarto quoque anno*, a ordonat ca bisectarea să se facă *quinto quoque anno* (ceea ce se înțelegea, obișnuit, „din patru în patru ani”).

O altă consecință a reformei calendarului e schimbarea saltului literelor nundinale. O săptămână (de șapte zile) nu era cunoscută la romani. Ei aveau șapte zile lucrătoare urmate de o a opta (după socoteala lor, a „nouă”), de târg, numită *nundinae* (din *nouem*, „nouă”, și *dies*, „zi”). Dar nici anii de 355, 377, 378 de zile din calendarul anteiulian, nici cei de 365 sau de 366 de zile din calendarul iulian nu cuprind un număr de zile multiplu de opt. Cum prima zi a anului era notată întotdeauna cu A (8 ianuarie fiind, deci, H, iar 9 ianuarie din nou A), iar „săptămîna” de opt zile se desfășura neținând seama de trecerea de la un an la altul (ca săptămîna noastră, de șapte zile), rezultă că litera nundinală se schimba de la an la an. Astfel, în calendarul anteiulian, când primul an al ciclului de patru avea litera nundinală H (adică prima zi de târg cădea la 8 ianuarie), în al doilea an litera nundinală era E; cum al doilea an al ciclului avea 377 de zile, al treilea an căpăta ca literă nundinală pe D, iar al patrulea (de 378 de zile) pe A; în primul an al următorului ciclu, litera nundinală era G, într-al doilea D — și așa mai departe. Abia după 32 de ani seria literelor nundinale se repeta.

În ciclul iulian de patru ani, trecerea de la o literă nundinală la alta se făcea într-altfel. Ca să păstrăm exemplul de mai sus, dacă în primul an (bisect) al unui ciclu iulian litera nundinală era H, într-al doilea an ea era B, într-al treilea E și într-al patrulea tot H (ca în primul), iar ciclul următor începea cu litera nundinală C.

Dacă comparăm cele două serii de câte 32 de litere nundinale, deosebiri rezultă clar.

Anteiulian : H E D A G D C H F C B G E B A F

Iulian : H B E H C E H C F H C F A C F A

Anteiulian : D A H E C H G D B G F C A F E B

Iulian : D F A D G A D G B D G B E G B E

În calendarul anteiulian, saltul literei nundinale e de 5, 7, 5, 6 (respectiv : între anul 1 și 2 al ciclului de patru ani, între anul 2 și 3, între 3 și 4, între ultimul an al unui ciclu și primul an al ciclului următor), pe cînd în noul calendar saltul literei nundinale e de 2, 3, 3, 3. (Tot așa, în calendarul nostru saltul literei duminicale e de 5 [între un an bisect și următorul], 6, 6, 6.)

În calendarul iulian pe care îl dau în continuare, coloana a doua reprezintă litera nundinală. Să nu se uite : anul începe totdeauna cu litera A ; anii normali se termină cu litera E, iar cei bisecți cu F.

A patra coloană a calendarului arată „caracterul zilei“. Zilele însemnate cu **F** (51 la număr) sînt zilele faste (*dies fasti*), în care „e îngăduit“ (*fas*) să se lucreze ; mai exact, sînt zilele în care pretorului îi e îngăduit să judece (vezi 1, 47). Cele 194 însemnate cu **C** sînt zilele comițiale (*dies comitiales*), în care se puteau ține adunările poporului (*comitium*, „întrunire“) ; ele sînt însă totodată și zile de judecată (pe cînd în cele notate cu **F** nu se puteau ține comițiile). **N** înseamnă zilele nefaste (54 ; *dies nefasti*), în care „nu era îngăduită“ (*nefas*) nici activitatea publică, nici cea judecătorească, deci zile de sărbătoare. La un număr de 55 de zile, calendarul cuprinde sigla **N^o** (sau **NP**, **NP**, **NF**) ; interpretarea semnului nu e bine stabilită, dar cea mai verosimilă explicație, avîndu-și rădăcinile încă în antichitate, este că **N^o** notează zilele *nefasti posteriores*, deci sărbători adăugate mai tîrziu. Opt zile ale anului poartă caracterul **EN**, adică *endotercisus* (forma arhaică a lui *intercिसus*) ; sînt zilele „înterupte“, „tăiate“ în două. Cei vechi socoteau că aceste zile sînt sărbători numai dimineața și seara, iar în mijlocul zilei era îngăduit să se lucreze. Aceeași situație intermediară o au cele două zile notate **QRCF** (*quando rex comitiauit fas*, „cînd preotul, după jertfă, merge în *comitium*, e îngăduit să se lucreze“ ; după altă interpretare : *quando rex comitio fugerit [fas]*, „cînd preotul pleacă din *comitium*, e îngăduit...“), precum și unica zi care poartă siglele **Q.ST.D.F.** (*quando stercus delatum fas*, „după ce s-a scos gunoiul [din templul Vestei], e îngăduit...“ ; vezi 6, 713—714). — Semnalez că, uneori, caracterul diverselor zile variază în izvoare.

În ultima coloană a calendarului, am indicat sărbătorile. Cele *curșive* sînt aniversările templelor (în majoritatea cazurilor, data inaugurării ; în cîteva cazuri, notate cu *, necunoscîndu-se data inaugurării, s-a înregistrat data cînd s-a făgăduit ridicarea templului), celelalte sînt altfel de sărbători. Evident, nu au fost consemnate nici sărbătorile, nici aniversările templelor posterioare lui Ovidiu. (Am dat și calendarul celei de a doua jumătăți a anului pentru că Ovidiu, în mai multe rînduri, face aluzie la ele.) În mod cu totul întîmplător, am indicat ziua morții lui Caesar, ziua tradițională a întemeierii Romei și data dezastruoasei înfrîngerii a romanilor de către gali, în anul 389 (aproximativ) î.e.n., la riul Allia.

Calendarele vechi, păstrate, cuprind cu mult mai multe (și mai variate) indicații în ultima rubrică. Un exemplu : la 16 ianuarie calendarele consemnau că în acea zi (a anului 27 î.e.n.) Octavian a primit titlul de *Augustus*. Dar asemenea adaosuri nu țin de partea „oficială“ a calenda-

rului — și ele au fost înmulțite într-una, mai ales în perioada imperială, cu zilele de naștere ale împăraților și ale membrilor casei imperiale, cu data urcării lor pe tron sau cu ziua când un prinț a îmbrăcat toga virilă. Caracterul efemer al unor astfel de sărbători nu mai trebuie subliniat.

Pe lângă sărbătorile fixe (*feriae stativae*), cuprinse în calendar, existau și sărbători mobile (*feriae conceptivae*), a căror dată varia de la un an la altul; vezi de pildă 1, 657 și urm. despre sărbătoarea semănăturilor. Caracter cu totul aparte aveau sărbătorile ocazionale (*feriae imperativae*), care de obicei se celebrau o singură dată, de pildă la sfârșitul unei campanii militare. Evident, asemenea sărbători, mobile și ocazionale, nu pot fi înregistrate în calendar.

I A N U A R I E

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<i>Natales templorum</i>
				Sărbători
1	A	K (al). IAN.	F	<i>Aesculapius in insula</i> (anul 291) <i>Iuppiter (Vedivous) in insula</i> (a. 194)
2	B	III	F	
3	C	III	C	Vota publica in Capitolio
4	D	PR.	C	
5	E	NON.	F	<i>Vica Pota</i> (sec. IV)
6	F	VIII	F	
7	G	VII	C	
8	H	VI	C	<i>Iustitia</i> (a. 13)
9	A	V	N ²	Agon(ium)
10	B	III	EN	
11	C	III	N ²	<i>Nymphae in Campo (Iuturna?)</i> (sec. I) Car(mentalia)
12	D	PR.	C	
13	E	EID.	N ²	Ovis idulis
14	F	XIX	EN	
15	G	XIIX	N ²	<i>Carmentis</i> Car(mentalia)
16	H	XVII	C	<i>Concordia Augusta</i> (a. 10 e.n.)
17	A	XVI	C	
18	B	XV	C	
19	C	XIII	C	
20	D	XIII	C	
21	E	XII	C	
22	F	XI	C	
23	G	X	C	
24	H	VIII	C	
25	A	VIII	C	
26	B	VII	C	
27	C	VI	C	<i>Castor in foro</i> (a. 484)
28	D	V	C	
29 ¹	E	III	F	
30 ¹	F	III	N ²	<i>Ara Pacis</i> (a. 13)
31	G	PR.	C	

¹ Zile adăugate de Caesar.

FEBRUARIE

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<i>Natales temporum</i> Sărbători
1	H	K(al). FEBR.	N	<i>Iuno Seispes (Sospita) Mater Regina ad forum holitorium</i> (a. 194). Sacrificii lui Iuppiter Optimus Maximus și lui Helernus.
2	A	IIII	N	
3	B	III	N	
4	C	PR.	N	
5	D	NON.	N ²	<i>Concordia in arce</i> (in Capitolio) (a. 216)
6	E	VIII	N	
7	F	VII	N	
8	G	VI	N	
9	H	V	N	
10	A	IIII	N	
11	B	III	N	
12	C	PR.	N	
13	D	EID.	N ²	<i>Faunus in insula</i> (a. 194) Ovis idulis. Încep Parentaliile.
14	E	XVI ¹	N	Parentalia
15	F	XV ²	N ²	Parentalia. Luper(calia)
16	G	XIII ³	EN	Parentalia
17	H	XII ⁴	N ²	Parentalia. Stultorum feriae. Quir(inalia)
18	A	XII	C	Parentalia
19	B	XI	C	Parentalia
20	C	X	C	Parentalia
21	D	VIII	N ²	Sfârșesc Parentaliile. Feral(ia)
22	E	VIII	C	Caristia
23	F	VII	N ²	Ter(minalia)
24	G	VI	N	Regif(ugium)
25	H	V	C	
26	A	IIII	EN	
27	B	III	N ²	Eq(uirria)
28	C	PR.	C	
În anii bisecți, ultimele zile ale lunii snt :				
24	G	VI	N	Regif(ugium)
25	H	BIS VI	F	
26	A	V	C	
27	B	IIII	EN	
28	C	III	N ²	Eq(uirria)
29	D	PR.	C	

¹ La Bömer, greșit : XI² La Bömer, greșit : X³ La Bömer, greșit : VIII⁴ La Bömer, greșit : VIII

În acești ani bisecți, toate literele nundinale de aci încolo sînt sporite cu una ; deci 1 martie va avea litera nundinală E (în loc de D) și așa mai departe, pînă la 31 decembrie (care va fi F, în loc de E). În anii bisecți, numărul zilelor faste e deci de 52 (în loc de 51).

M A R T I E

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<u>Natales templorum</u> Sărbători
1	D	K(al). MART.	N ^o	<i>Iuno Lucina Esquiliis</i> (a. 375?) Matronalia. Saliarii?
2	E	VI	F	
3	F	V	C	
4	G	IIII	C	
5	H	III	C	
6	A	PR.	C (?)	
7	B	NON.	F	<i>Vediouis inter duos lucos</i> (a. 192)
8	C	VIII	F	
9	D	VII	C	
10	E	VI	C	
11	F	V	C	
12	G	IIII	C	
13	H	III	EN	
14	A	PR.	N ^o	<i>Eq(uirria)</i>
15	B	EID.	N ^o	<i>Ouis idulis. Anna Perenna. Moartea lui C. Iulius Caesar</i> (a. 44).
16	C	XVII	F	Sărbătoarea „Argeenilor”.
17	D	XVI	N ^o	Sărbătoarea „Argeenilor”. <i>Agonium Martis. Liberalia.</i>
18	E	XV	C	
19	F	XIIII	N ^o (?)	<i>Minerua in Auentino</i> (cca. a. 490)
20	G	XIIII	C	<i>Quin(quatrus)</i>
21	H	XII	C	<i>Quinquatrus</i>
22	A	XI	N	<i>Quinquatrus</i>
23	B	X	N ^o	<i>Quinquatrus. Tubil(ustrium).</i>
24	C	VIIII	Q.R.C.F.	
25	D	VIII	C	
26	E	VII	C	
27	F	VI	F	
28	G	V	C	
29	H	IIII	C	
30	A	III	C	<i>Ianus, Concordia, Salus Romana, Pax.</i>
31	B	PR.	C	<i>Luna in Auentino</i> (sec. III)

A P R I L I E

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<u>Natales templorum</u> Sărbători
1	C	K (al). APR.	F	<i>Venus Verticordia</i> (a. 114). <i>Fortuna uirilis.</i>
2	D	IIII	F	
3	E	III	C	

4	F	PR.	C	Magna Mater Deum Idaea. Încep ludi Megalenses.
5	G	NON.	N	<i>Fortuna publica in colle (Quirinali)</i> . Ludi Megalenses.
6	H	VIII	N	Ludi Megalenses
7	A	VII	N	Ludi Megalenses
8	B	VI	N	Ludi Megalenses
9	C	V	N	Ludi Megalenses
10	D	III	N	<i>Magna Mater in Palatio</i> (a. 191). Sfirșesc ludi Megalenses.
11	E	III	N	
12	F	PR.	N	Încep jocurile zeiței Ceres (Cerialia).
13	G	EID.	N ^o	<i>Iuppiter Victor</i> (a. 295) * <i>Iuppiter Libertas</i> . Ovis idulis. Cerialia.
14	H	XIIX	N	Cerialia
15	A	XVII	N ^o	Cerialia. Ford(icidia)
16	B	XVI	N	Cerialia
17	C	XV ⁴	N	Cerialia
18	D	XIIII	N	Cerialia
19	E	XIII	N ^o	<i>Ceres, Liber, Libera ad Circum Maximum</i> (a. 493). Cer(ialia). Sfirșesc jocurile zeiței Ceres.
20	F	XII	N	
21	G	XI	N ^o	Paril(ia). Întemeierea Romei (a. 753).
22	H	X	N	
23	A	VIIII	F	<i>Venus Erucina ad portam Collinam</i> (a. 181). Vin(alia) priora.
24	B	VIII	C	
25	C	VII	N ^o	Rob(igalia)
26 ¹	D	VI	F	
27	E	V	C	Încep jocurile Florale
28	F	IIII	C	<i>Flora ad Circum Maximum</i> (a. 2387). Ludi Florales
29	G	III	C	Ludi Florales
30	H	PR.	C	

M A I

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<u>Natales templorum</u> Sărbători
1	A	K(al). MAI	F	<i>Bona Dea ad Saxum</i> (sec. I?). Lares Praestites. Ludi Florales
2	B	VI	F	Ludi Florales
3	C	V	C	Flora. Sfirșesc ludi Florales.
4	D	IIII	C	
5	E	III	C	
6	F	PR.	C	
7	G	NON.	N	
8	H	VIII	F	
9	A	VII	N	Lem(uria)
10	B	VI	C	

¹ Zi adăugată de Caesar.

* Ziua făgăduinței (nu a inaugurării).

11	C	V	N	Lem(uria)
12	D	IIII	C	<i>Mars Vltor in Capitolio</i> (a. 20?)
13	E	III	N ²	Lem(uria)
14	F	PR.	C	<i>Mars Inuictus</i> (sec. II—I)? Procesiunea „Argeenilor”
15	G	EID.	N ²	<i>Mercurius ad Circum Maximum</i> (a. 495); <i>Mars Inuictus</i> (sec. II—I)? Ouis idulis ¹ . Sacrificii zeiței Maia.
16	H	XVII	F	
17	A	XVI	C	
18	B	XV	C	
19	C	XIIII	C	
20	D	XIII	C	
21	E	XII	N ²	Agon(ium); sacrificii lui Vedious?
22	F	XI	N	
23	G	X	N ²	Tub(ilustrium)
24	H	VIIII	Q.R.C.F.	<i>Fortuna populi Romani in colle?</i> (a. 194?).
25	A	VIII	C	<i>Fortuna populi Romani in colle?</i> (a. 194?).
26	B	VII	C	
27	C	VI	C	
28	D	V	C	
29	E	IIII	C	
30	F	III	C	
31	G	PR.	C	

I U N I E

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<u>Natales templorum</u> Sărbători
1	H	K(al). IVN.	N	<i>Mars extra portam Capenam</i> (a. 388?) <i>Iuno Moneta in arce</i> (a. 344). <i>Tempestates?</i> (sec. III). Carnaria.
2	A	IIII	F	
3	B	III	C	<i>Bellona in circo Flaminio</i> (a. 296) *
4	C	PR.	C	<i>Hercules Magnus Custos in circo Flaminio</i> (sec. III).
5	D	NON.	N	<i>Dius Fidius in colle</i> (a. 466).
6	E	VIII	N	
7	F	VII	N	Ludi piscatorii
8	G	VI	N	<i>Bona Mens in Capitolio</i> (a. 215)
9	H	V	N	Vest(alia). Sacrificii Vestei.
10	A	IIII	N	
11	B	III	N ²	<i>Fortuna in foro Boario</i> (cca. a. 400). <i>Mater Matuta in foro Boario</i> (a. 396) <i>Concordia in porticu Liuiæ</i> (a. 7). Matr(alia)
12	C	PR.	N	
13	D	EID.	N ²	<i>Iuppiter Victor (Inuictus)</i> (sec. III). <i>Quinquatrus minusculæ. Ouis idulis</i> ²).
14	E	XIIIX	N	

¹ Latte pune, greșit, acest sacrificiu cu două zile mai devreme, la 13 mai.

² Latte uită să înregistreze acest sacrificiu.

15	F	XVII	Q.ST.D.F.	
16	G	XVI	C	
17	H	XV	C	
18	A	XIII	C	
19	B	XIII	C	<i>Minerua Medica in Auentino?</i>
20	C	XII	C	<i>Summanus ad Circum Maximum</i> (a. 278)
21	D	XI	C	
22	E	X	C	
23	F	VIII	C	
24	G	VIII	C	<i>Fors Fortuna trans Tiberim ad miliarium I</i> (sec. IV). <i>Fortuna trans Tiberim ad miliarium VI</i> (a. 293). <i>Ludi Taurei quinquennales in circo Fla-</i> <i>minio.</i> <i>Iuppiter Stator in Palatio</i> (a. 294)*. <i>Lares (Viales?) in Sacra Via</i> (sec. III).
25	H	VII	C	
26	A	VI	C	
27	B	V	C	
28	C	III	C	
29 ¹	D	III	F	<i>Quirinus in colle</i> (a. 293).
30	E	PR.	C	<i>Hercules Musarum</i> (a. 187)?

IULIE

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<u>Natales templorum</u> Sărbători
1	F	K (al.) IVL. ²	N	
2	G	VI	N	
3	H	V	N	
4	A	III	N	<i>Ara Pacis</i> (a. 13; vezi și la 30 ianuarie).
5	B	III	N ³	<i>Poplif(ugia). Încep ludi Apollinares.</i>
6	C	PR.	N	<i>Fortuna muliebris Via Latina ad miliarium IV</i> (sec. IV). <i>Ludi Apollinares.</i>
7	D	NON.	N	<i>Palibus II</i> (a. 267)*. <i>Nonae Caprotinae. Ludi Apollinares.</i>
8	E	VIII	N	<i>Ludi Apollinares</i>
9	F	VII	N	<i>Ludi Apollinares</i>
10	G	VI	C	<i>Ludi Apollinares</i>
11	H	V	C	<i>Ludi Apollinares</i>
12	A	III	C	<i>Ludi Apollinares</i>
13	B	III	C	<i>Apollo ad theatrum Marcelli</i> (a. 431)? Sfirșesc ludi Apollinares.
14	C	PR.	C	
15	D	EID.	N ³	<i>Ouis idulis.</i>
16	E	XVII	F	
17	F	XVI	C	<i>Honos et Virtus ante portum Capenam</i> (a. 205).
18	G	XV	C	<i>Dezastrul de la Allia</i> (a. 389).
19	H	XIII	N ³	<i>Lucar(ia)</i>
20	A	XIII	C	<i>Încep ludi Victoriae Caesaris</i>
21	B	XII	N ³	<i>Lucar(ia). Ludi Victoriae Caesaris</i>
22	C	XI	C	<i>Concordia</i> (sec. II?). <i>Ludi Victoriae Caesaris.</i>

¹ Zi adăugată de Caesar.² Începând din anul 44 î.e.n.; pînă atunci, QVINCT(iles).

23	D	X	N ^o	Nept(unalia). Ludi Victoriae Caesaris.
24	E	VIII	N	Ludi Victoriae Caesaris
25	F	VIII	N ^o	Furr(inalia). Ludi Victoriae Caesaris.
26	G	VII	C	Ludi Victoriae Caesaris.
27	H	VI	C	Ludi Victoriae Caesaris.
28	A	V	C	Ludi Victoriae Caesaris.
29	B	III	C	Ludi Victoriae Caesaris.
30	C	III	C	<i>Fortuna huiusce diei in Campo</i> (a. 101). Sfârşesc ludi Victoriae Caesaris.
31	D	PR.	C	

AUGUST

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<i>Natales templorum</i> Sărbători
1	E	K(al). AVG. ¹	F	<i>Victoria in Palatio</i> (a. 294). <i>Spes in foro Holitorio</i> (a. 258) * <i>Victoria Virgo in Palatio</i> (a. 193). <i>Mars Vllor in foro Augusti</i> (a. 2). Ludi Martiales.
2	F	III	F	
3	G	III	C	
4	H	PR.	C	
5	A	NON.	F	<i>Salus in colle Quirinali</i> (a. 302)
6	B	VIII	F	
7	C	VII	C	
8	D	VI	C	
9	E	V	F	<i>Sol indiges in Quirinali</i> (sec. III). Sacrificii pentru Ops și Ceres.
10	F	III	C	
11	G	III	C	
12	H	PR.	C	<i>Hercules Inuictus ad Circum Maximum</i> (sec. III). <i>Venus Victrix, Honos, Virtus, Felicitas in teatro marmoreo</i> (a. 55) <i>Dius Iulius in foro</i> (a. 29). <i>Diana in Auentino</i> (cca. a. 490). <i>Vortumnus in Auentino</i> (a. 264) * <i>Hercules Inuictus (Victor?) ad portam Trigeminam</i> (sec. III). <i>Castor et Pollux ad circum Flaminium</i> (sec. III). <i>Fortuna equestris ad theatrum lapideum</i> (a. 173). <i>Flora</i> (a. 240?) Ovis idulis. Sacrificiu Camenelor.
13	A	EID.	N ^o	
14	B	XIX	F	
15	C	XIIX	C	
16	D	XVII	C	
17	E	XVI	N ^o	<i>Portunus in foro Holitorio</i> (sau <i>Ianus ad theatrum Marcelli?</i>) (a. 260) *. Port(unalia).
18	F	XV	C	

¹ Inceptnd din anul 8 î.e.n. (sau din 27??); pînă atunci, SEXT(iles).

19	G	XIIII	N ^o	<i>Venus ad Circum Maximum</i> (a. 295) *, <i>Venus in luco Libitinae</i> (sec. III). Vin(alia).
20	H	XIII	C	
21	A	XII	N ^o	<i>Consus in Auentino</i> (a. 273)? * Cons(ualia).
22	B	XI	EN	
23	C	X	N ^o	<i>Volcanus in circo Flaminio</i> (sec. III). Volc(analia). Sacrificii pentru Vulcanus, Quirinus, Ops.
24	D	VIIII	C	Sacrificiu Lunei
25	E	VIII	N ^o	<i>Ops in Capitolio</i> (sec. III). Opic(onsiuia).
26	F	VII	C	
27	G	VI	N ^o	Volt(urnalia)
28	H	V	C	<i>Sol (et Luna) ad Circum Maximum</i> (sec. III). <i>Ara Victoriae in curia</i> (a. 29).
29 ¹	A	IIII	F	
30 ¹	B	III	F	
31	C	PR.	C	

S E P T E M B R I E

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<i>Natales temporum</i> Sărbători
1	D	K(al). SEPT.	F	<i>Iuno Regina in Auentino</i> (a. 392) <i>Iuppiter Liber in Auentino</i> (sec. III). <i>Iuppiter Tonans in Capitolio</i> (a. 22).
2	E	IIII	F	
3	F	III	C	
4	G	PR.	C	Încep ludi Romani.
5	H	NON.	F	<i>Iuppiter Stator in circo Flaminio</i> (a. 146)? Ludi Romani
6	A	VIII	F	Ludi Romani
7	B	VII	C	Ludi Romani
8	C	VI	C	Ludi Romani
9	D	V	C	Ludi Romani
10	E	IIII	C	Ludi Romani
11	F	III	C	Ludi Romani
12	G	PR.	C	Ludi Romani
13	H	EID.	N ^o	<i>Iuppiter Optimus Maximus in Capitolio</i> (a. 509). Ouis idulis. Ludi Romani.
14	A	XIIX	F	Ludi Romani
15	B	XVII	C	Ludi Romani
16	C	XVI	C	Ludi Romani
17	D	XV	C	Ludi Romani
18	E	XIIII	C	Sfârșesc ludi Romani
19	F	XIII	C	
20	G	XII	C	
21	H	XI	C	
22	A	X	C	
23	B	VIIII	C (F)	<i>Mars in campo</i> (a. 138). <i>Neptunus in campo</i> (a. 25). <i>Apollo (Sosianus)</i> (a. 431 și 32).

¹ Zile adăugate de Caesar.

24	C	VIII	C	
25	D	VII	C	
26	E	VI	C	<i>Venus Genetrix in foro Caesaris (a. 46)</i>
27	F	V	C	
28	G	IIII	C	
29 ¹	H	III	F	
30	A	PR.	C	

OCTOMBRIE

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<i>Natales temporum</i> Sărbători
1	B	K(al). OCT.	N	<i>Fides in Capitolio</i> (cca. a. 250). Tigillum sororium.
2	C	VI	F	
3	D	V	C	
4	E	IIII	C	Postul zeiței Ceres.
5	F	III	C	
6	G	PR.	C	
7	H	NON.	F	<i>Iuppiter Fulgur in campo</i> (sec. III) <i>Iuno Curitis</i> (?)
8	A	VIII	F	
9	B	VII	C	<i>Apollo in Palatio</i> (a. 28). Sacrificii pentru Genius Publicus, Fausta Felicitas și Venus Victrix.
10	C	VI	C	
11	D	V	N ²	Meditr(inalia)
12	E	IIII	C	
13	F	III	N ²	<i>Fons extra portam Fontinalem</i> (a. 231) *. Font(inalia).
14	G	PR.	EN	²⁾
15	H	EID.	N ²	Ovis idulis. Vindemia. Ludi Capitolini.
16	A	XVII	F (EN)	
17	B	XVI	C	
18	C	XV	C	
19	D	XIIII	N ²	Armi(lustrium)
20	E	XIII	F	
21	F	XII	C	
22	G	XI	C	
23	H	X	C	
24	A	VIIII	C	
25	B	VIII	C	
26	C	VII	C	Incep ludi Victoriae Sullanae
27	D	VI	C	Ludi Victoriae Sullanae
28	E	V	C	Ludi Victoriae Sullanae
29	F	IIII	C	Ludi Victoriae Sullanae
30	G	III	C	Ludi Victoriae Sullanae
31	H	PR.	C	Ludi Victoriae Sullanae

¹ Zi adăugată de Caesar.² Latte pune, greșit, în această zi sărbătoarea templului din Velia al Penaților; data corectă e 14 decembrie.

NOIEMBRIE

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<u>Natales templorum</u> Sărbători
1	A	K (al). NOV.	F	Sfârșesc ludi Victoriae Sullanae.
2	B	IIII	F	
3	C	III	C	
4	D	PR.	C	Încep ludi plebei.
5	E	NON.	F	Ludi plebei
6	F	VIII	F	Ludi plebei
7	G	VII	C	Ludi plebei
8	H	VI	C	Ludi plebei
9	A	V	C	Ludi plebei
10	B	IIII	C	Ludi plebei
11	C	III	C	Ludi plebei
12	D	PR.	C	Ludi plebei
13	E	EID.	N ²	<i>Feronia in campo</i> (sec. III). <i>Fortuna Primigenia in Capitolio</i> (sec. II?) <i>Pietas</i> (a. 181)? Ovis idulis. Ludi plebei.
14	F	XIIX	F	Ludi plebei
15	G	XVII	C	Ludi plebei
16	H	XVI	C	Ludi plebei
17	A	XV	C	Sfârșesc ludi plebei.
18	B	XIIII	C	
19	C	XIII	C	
20	D	XII	C	
21	E	XI	C	
22	F	X	C	
23	G	VIIII	C	
24	H	VIII	C	
25	A	VII	C	
26	B	VI	C	
27	C	V	C	
28	D	IIII	C	
29 ¹	E	III	F	
30	F	PR.	C	

DECEMBRIE

Data	Litera nundinală	Datarea romană	Caracterul zilei	<u>Natales templorum</u> Sărbători
1	G	K(al). DEC.	N	<i>Neptunus ad circum Flaminium</i> (sec. III). <i>Pietas ad circum Flaminium</i> (sec. I?)
2	H	IIII	N	
3	A	III	N	
4	B	PR.	C	Bona Dea
5	C	NON.	F	Faunalia paganorum
6	D	VIII	F	
7	E	VII	C	

¹ Zi adăugată de Caesar.

8	F	VI	C	<i>Tiberinus in insula</i> (sec. II). Sacrificii pentru Tiberinus și Gaia.
9	G	V	C	
10	H	IIII	C	
11	A	III	N ^o	A n(ium) Ind(igeti). Septimontium.
12	B	PR.	EN	<i>Consus in Auentino</i> (a. 273?) *.
13	C	EID.	N ^o	<i>Tellus in Carinis</i> (a. 268) *. Ouis idulis. <i>Penates in Velia</i> (sec. III) ¹
14	D	XIX	F	
15	E	XIIIX	N ^o (EN)	Cons(ualia)
16	F	XVII	C	
17	G	XVI	N ^o (EN)	<i>Saturnus in foro</i> (cca. a. 400). Sat(urnalia).
18	H	XV	C	
19	A	XIIII	N ^o	<i>Ops in foro</i> (cca. a. 110)? Opal(ia)
20	B	XIII	C	
21	C	XII	N ^o	Angeron(alia). Diu(alia).
22	D	XI	C	<i>Lares Permarini in porticu Minucia</i> (a. 179) ²
23	E	X	N ^o	<i>Tempestates ad portam Capenam</i> (a. 259) * Lare(ntalia).
24	F	VIIII	C	
25	G	VIII	C	
26	H	VII	C	
27	A	VI	C	
28 ³	B	V	F	
29 ³	C	IIII	F	
30	D	III	C	
31	E	PR.	C	

Am suprimat din calendarul care precedă diversele indicații privind fenomenele cerești. Ele erau cuprinse în calendarul lui Caesar pentru că o populație rustică are mai mult interes față de răsăritul sau apusul cutărei constelații, în lipsa altor mijloace de stabilire a începutului anotimpurilor.

Dar, fiindcă Ovidiu pomenește câteva din ele, dau aci datele privind anotimpurile, așa cum au fost fixate de Caesar. Primăvara începe la 7 februarie; mijlocul ei e la 25 martie (echinocțiul de primăvară, în momentul reformei); vara începe la 9 mai și are mijlocul la 24 iunie (solstițiu); toamna începe la 11 august (mijlocul toamnei cade la 24 septembrie, deodată cu echinocțiul de toamnă), iar iarna începe la 10 noiembrie, cu mijlocul la solstițiul de iarnă (*bruma*, 25 decembrie).

După pilda izvoarelor sale, Ovidiu a consemnat în numeroase rînduri data răsăritului sau apusului anumitor constelații. Pentru a înțelege indicațiile lui, sînt necesare câteva precizări.

Răsăritul și apusul astrelor sînt de două feluri: aparente, cînd ele devin vizibile sau pier în razele soarelui, și reale, cînd ating orizontul simultan cu soarele (datele reale nu pot fi observate, ele rezultă numai din calcule). Evident, cele mai vechi calendare nu puteau indica decît

¹ Latte fixează, greșit, ziua natală a templului la 14 octombrie.

² Latte pune, greșit, sărbătoarea cu o zi mai devreme.

³ Zile adăugate de Caesar.

răsăritul și apusul aparent ; cu timpul, s-au introdus și datele reale, perfect inutile din punct de vedere practic.

Se mai vorbește de răsăritul heliac al unui astru (răsăritul de dimineață, când astrul apare pentru prima oară în zori) și de apusul lui heliac (când dispare pentru ultima dată în amurg ; apusul de seară), apoi de răsăritul acronictic (gresit se spune „acronic“ : când astrul răsare la crepusculul de seară, răsăritul de seară) și de apusul cosmic (apusul de dimineață : steaua apune pentru prima oară în zorii zilei). Remarc că unele cărți (cum mi se pare normal), în loc de „apus heliac“ spun „apus acronictic“, tot așa cum răsăritul heliac poate fi numit cosmic. Mai simplu ar fi, pentru nespecialiștii în istoria astronomiei, să vorbim numai de răsăritul și apusul (real sau aparent) de dimineață și de seară.

Ordinea cronologică, pentru un astru dat, în care se petrec aceste fenomene, este : răsăritul real de dimineață ; răsăritul aparent de dimineață ; răsăritul aparent de seară ; răsăritul real de seară ; apusul real de dimineață ; apusul aparent de dimineață ; apusul aparent de seară : apusul real de seară.

Cunoștințele astronomice ale lui Caesar (ne-au rămas fragmente dintr-o scriere a lui *Despre astre*) îi îngăduiau să înțeleagă atari probleme spinoase — dar cu Ovidiu nu s-a întâmplat la fel. Notele semnaleză de multe ori încurcăturile în care a căzut poetul — și vina cade adesea numai în seama izvoarelor sale. Nu-i putem pretinde autorului *Amorurilor* și *Artei iubirii* să calculeze sau să înțeleagă întru totul calculele făcute de înaintașii lui, în legătură cu răsăritul și apusul stelelor. Autorii cărților folosite de el trăiseră unii la Roma, alții la Atena, alții la Alexandria din Egipt : dar latitudinilor diferite ale celor trei orașe le corespund date diferite pentru răsăritul și apusul astrelor... Se poate și ca indicațiile surselor, privind datele aparente sau reale, să nu fi fost destul de expli-cite. E ușor de înțeles atunci că Ovidiu consemnează de două sau de mai multe ori, la date foarte deosebite, un eveniment astronomic care, prin firea lucrurilor, se întâmplă o singură dată într-un an. Nu în precizia astronomică stă marele merit al *Fastelor*.

*

Această primă traducere completă în românește a *Fastelor* a fost făcută de regretatul profesor de limbă latină Ion Florescu (1873—1953). Distins pedagog și generos îndrumător al elevilor săi, întemeietor de reviste școlare, autor al mai multor lucrări de specialitate, Ion Florescu a găsit însă timp și pentru traduceri care îi vor păstra numele neșters în amintirea celor ce l-au cunoscut, ca și într-a celor ce nu au avut prilejul să-l cunoască în viață. El este autorul primei versiuni integrale, în hexametri românești, a *Metamorfozelor*, operă publicată cu câțiva ani în urmă de Editura Academiei.

Pus, în ultimii ani de viață, să aleagă între finisarea *Metamorfozelor* și a *Fastelor*, Ion Florescu s-a hotărât să-și consacre strădaniile primei lucrări.

La refacerea traducerii *Fastelor*, am pornit avînd la bază textul din magistrala ediție a lui Bömer : „P. Ovidius Naso, *Die Fasten*. Herausgegeben, übersetzt und kommentiert von Franz Bömer. Band I : Einleitung,

Text und Übersetzung; Band II: Kommentar, Heidelberg, 1957—1958, Carl Winter Universitätsverlag“ (301 + 427 pagini). Am colationat însă textul ediției lui Bömer cu cel al altor ediții, în primul rând cu edițiile a 3-a și a 4-a ale lui Hermann Peter (Leipzig, Teubner, 1889; 1907; utilizând, evident, în largă măsură și comentariul critic apărut în volum separat o dată cu ediția a 3-a), apoi cu ediția lui R. Merkel (Leipzig, Teubner, 1911) și, numai pentru cărțile I—II, cu ediția lui Riccardo Cornali (ediția a 2-a, Torino, Chiantore, 1926). În mai mică măsură (fiindcă reproduce aproape stereotip alte ediții) mi-a fost de folos ediția bilingvă publicată de Academia de științe din R. P. Ungară (P. Ouidi Nasonis Fastorum libri sex. Ovidius Római naptára latinul és magyarul. Fordította Gaál László, a bevezető tanulmányt írta Borzsák István. Budapest, Akadémiai Könyvkiadó, 1954). Pentru unele pasaje (și anume: cartea I, v. 1—26; 63—144; 461—586; 669—704; cartea a II-a, v. 193—242; 267—302; 475—512; 639—792; 813—852; cartea a III-a, v. 285—392; 543—674; cartea a IV-a, v. 249—348; 809—862; cartea a V-a, v. 183—274; 445—492; cartea a VI-a, v. 351—394; 419—460 și 587—624) am consultat și ediția scolastică a lui Carlo Giorni, revăzută de G. Coppola (Firenze, Sansoni, 1933), precum și mai bogata culegere a lui Ernesto Curotto (ediția a cincea, Torino, Società editrice internazionale, 1934).

Traducerea care se publică aci urmărește în primul rând redarea fidelă a conținutului. Cine va compara această traducere cu vreuna din edițiile textului original pomenite mai sus și va descoperi unele abateri, să nu uite că versiunea românească nu se bazează pe textul unei singure ediții, ci pe colationarea mai multora, chiar dacă varianta urmată nu e indicată întotdeauna expres în note. Conjecturile mele, în măsura în care modifică traducerea, au fost semnalate.

După modelul clasic al *Eneidei* lui Coșbuc, am respectat întru totul numărul de versuri al textului latinesc. Mai mult, cu foarte puține excepții, distihurile românești, ca și ale lui Ovidiu, constituie unități de sens, astfel că acolo unde diverșii editori propun intervertirea distihurilor acest lucru e posibil în românește prin simpla transpoziție. Uneori se poate face la fel chiar și în cazul versurilor izolate.

În ce privește versificația propriu-zisă, punctul de vedere al prezentei traduceri se deosebește principal de al lui St. Bezdechi, emeritul traducător al *Tristelor* (Cluj, Cartea românească, 1930). St. Bezdechi nu admite substituirea dactilului cu un spondeu (el spune troheu) decât în piciorul al treilea al hexametrlui. Eu socotesc că substituirea e posibilă și în românește ca în latinește — și am de partea mea hexametria lui Eminescu (*Mitologicele*, traducerea epistolei *Către Bulațiu*), ai lui Coșbuc (*Eneida* și *Georgicele*), ai lui Papacostea (prima jumătate a *Odiseei*). Mai mult, am redat întocmai hexametria cu spondeu într-al cincilea picior, și procedeul mi se pare îndreptățit: marea varietate a hexametrlui latinesc nu trebuie redusă la o singură formă (cel mult două) în limba noastră. (Evident, în pentametri substituiriile apar numai în primul emistih.) Socotesc că și publi-

cul nostru poate citi versuri care păstrează principalele caracteristici ale distihului elegiac latinesc. În orice caz, mi se pare că experiența trebuie făcută.

Am explicat în note ceea ce am crezut că e necesar pentru o mai bună înțelegere a traducerii. Am încercat să izgonesc din ele toată erudiția care încarcă, fără prea mare utilitate, subsolul atîtor ediții (și chiar traduceri). Ideal ar fi ca o traducere să fie clară prin sine, fără încărcătura comentariilor. Dar cum cititorul modern nu cunoaște tot ce știau cei vechi despre texte, despre mitologie și obiceiuri, explicațiile se impun. Rareori am semnalat fapte care depășesc sfera antichității, mai ales cînd e vorba de pasaje imitate sau reluate de scriitorii mai noi. Neurmărind să dau un comentariu exhaustiv, e de la sine înțeles de ce notele sînt mai numeroase la începutul cărții.

Indicele de la sfîrșit nu e un indice complet de nume proprii ; el cuprinde numai acele nume care apar mai des, sînt mai importante sau care sînt explicate în note. În unele cazuri, am înregistrat în indice și numele unor scriitori moderni.

În încheiere, vreau să subliniez că, dacă eventualele merite ale primei versiuni românești integrale a *Fastelor* pot fi atribuite celui care a făcut întîi traducerea, profesorului Ion Florescu, toate scăderile traducerii, ca și tot ce privește introducerea, notele și ceea ce se cheamă în genere aparatul cărții, îmi revin exclusiv mie.

BIBLIOGRAFIA UTILIZATĂ

1. Lucrări generale despre Ovidiu

- Atti del convegno internazionale ovidiano, Sulmona, maggio 1968.* Roma, Istituto di studi romani, 1959, 2 volume.
- Ovidiana. Recherches sur Ovide publiées à l'occasion du bimillénaire de la naissance du poète.* Paris, „Les Belles Lettres”, 1958.
- Publius Ovidius Naso.* București, Editura Academiei R.P.R., 1957.
- WALTER KRAUS, articolul *Ovidius* în *Real-Encyclopädie*, vol. XVIII, partea 1, 1942, col. 1910–1986.
- OVIDIU DRIMBA, *Ovidiu. Poetul Romei și al Tomisului.* București, Editura Tineretului, 1960.
- VICTOR BRÎNDUȘ, *Trei destine tragice* [Socrate, Cezar, Ovidiu]. București, Casa Școalelor, 1944.

2. Lucrări speciale despre Ovidiu

- H. BARDON, *Ovide et le baroque*, în: *Ovidiana...*, p. 75–100.
- J. BILETCHI [ALBESCU], *Ausdrucksmittel zur Bezeichnung des hohen Grades einer Eigenschaft bei Catull, Tibull, Propert, Vergil, Horaz, Ovid und Statius*, extras din *Primitiae Czernovicienses*, Cernăuți, 1909.
- ROLAND CRAHAY, *La vision poétique d'Ovide et l'esthétique baroque*, în: *Atti del convegno...*, vol. I, p. 91–110.
- PIERO FERRARINO, *Laus Veneris (Fasti. IV 91–114)*, în: *Ovidiana...*, p. 301–316.
- W. F. JACKSON-KNIGHT, *Ovid's metre and rhythm*, în: *Ovidiana...*, p. 106–120.
- N. LASCU, *Ovidiu în România*, în: *Publius Ovidius Naso*, p. 333–580.
- NICOLAE LASCU, *La fortuna di Ovidio dal rinascimento ai tempi nostri*, extras din *Studi Ovidiani*, Roma, 1959.
- A. G. LEE, *The originality of Ovid*, în: *Atti del convegno...*, vol. II, p. 405–412.
- GIOVANNI PANSA, *Ovidio nel medioevo e nella tradizione popolare*, Sulmona, 1924.
- ETTORE PARATORE, *Motivi umani nella poesia di Ovidio*, Sulmona, 1956.
- ETTORE PARATORE, *L'evoluzione della „sphragis” dalle prime alle ultime opere di Ovidio*, în: *Atti del convegno...*, vol. I, p. 173–203.
- FÉLIX PEETERS, *Temps fort et accent de prose aux 5e et 6e pieds de l'hexamètre dactylique dans les „Fastes” d'Ovide*, în: *Atti del convegno...*, vol. II, p. 85–98.
- HANS RENZ, *Mythologische Beispiele in Ovids erotischer Elegie*, Inaugural-Dissertation, Würzburg, 1935.
- FRANZ STOESSL *Ovid, Dichter und Mensch*, Berlin, Akademie-Verlag, 1959.
- ELIZABETH THOMAS, *Ovidian echoes in Juvenal*, în: *Ovidiana...*, p. 505–525.
- ELIZABETH THOMAS, *Some reminiscences of Ovid in latin literature*, în: *Atti del convegno...*, vol. I, p. 145–171.

3. Despre Ovidiu în România, în afara informațiilor din studiul lui N. Lascu, semnalez :

- G. CĂLINESCU, *Opera lui Mihai Eminescu*, București, 1935, vol. II, p. 233; vol. III, p. 316.
- VALENTIN AL. GEORGESCU, *Ecouri literare clasice în cultura juridică a Țării Românești la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în: *Studii clasice*, IV, 1962, p. 344–345.
- CAROL GÖLLNER, *Din istoricul unor biblioteci feudale ale sașilor din Sibiu*, în: *Studii și cercetări de bibliologie*, V, 1963, p. 226.

Regret că nu mi-am însemnat datele exacte ale unui articol (?) de Hortensia Papadat-Bengescu despre Ovidiu la Tomis (prin 1925).

La afirmația lui N. Lascu (studiul citat, p. 337) că numai în țara noastră s-au scris lucrări dramatice închinată lui Ovidiu, notez comedia în versuri *L'exil d'Ovide* a lui J. Fr. H. Bonhomme (1883).

Transcriu foaia de titlu a broșurii lui Vasile Pop : „Elegia, quam Caesari Augusto Francisco primo Austriae Imperatori, Hungariae, Bohemiae, etc. Regi Apostolico Domino suo Clementissimo. Dum 16. Junii pompa triumphali Viennam ingrederetur, sub Nomine Europae, quae ejus victricibus armis a jugo, sub quo tam diu genuit [sic] corectat, desigur, de mina autorului : *genuit*], nunc demum liberata est Laureae instar Devoto animo gratulabundus offerebat Ladislaus. Basil. Papp, Transilvanus Mezö-Keménytelkiensis in celeberrima et anti-quissima Universitate Vindobonensi Medicinae III. anno Candidatus. Anno Aerae christianae, MDCCCXIV. Viennae”.

Versul luat drept motto din *Fastele* lui Ovidiu se află pe pagina următoare. (Copie fotografică la Biblioteca Academiei R.P.R.) Primul proprietar al cărții a notat că a primit exemplarul în dar de la autor.

Unele date privind cunoașterea lui Ovidiu în antichitate și în evul mediu le-am găsit în cartea lui Domenico Comparetti, *Virgilio nel Medioevo*, reeditată de Giorgio Pasquali (Firenze, „La nuova Italia”, 1937–1941, 2 volume).

4. Pentru partea din introducere privind calendarul roman, am utilizat :

WILHELM KUBITSCHKEK, *Grundriss der antiken Zeitrechnung*, München, Beck, 1928 (Handbuch der Altertumswissenschaft, secția 1, partea a VII-a).

E. CAVAIGNAC, *Chronologie de l'histoire mondiale*, ed. a 2-a, Paris, 1934.

A. GIRY, *Manuel de diplomatique*, Paris, 1894.

J. PAOLI, *La signification du sigle N° dans les calendriers romains*, în : *Revue des études latines*, 28 (1950), p. 252–279.

Dintre lucrările publicate la noi în țară, utilă mi-a fost numai :

ION IONAȘCU și FRANCISC PALL, *Elemente de cronologie* (= *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. I), București, Editura Academiei R.P.R., 1956.

Cartea lui IOAN BOCIOAGĂ, *Saturnaliile și calendele lui ianuarie. Studiu de antichități romane*, București, 1937, are un subiect prea restrâns, iar lucrarea lui TEODOR ROȘESCU, *Timpul și măsurarea lui*, București, Editura științifică, 1964, acordă prea puțin spațiu antichității.

Pentru datele de astronomie generală, am folosit *Anuarul Observatorului din București* pe 1965 (Editura Academiei R.P.R.).

E de la sine înțeles că studiul introductiv al lui Bömer se ocupă și de calendar, ca și lucrările privind istoria religiei care vor fi citate în continuare.

Cîteva referințe pentru chestiuni de detaliu : JÉRÔME CARCOPINO, *César*, Paris, 1936 (= *Histoire ancienne*, 3e parte, *Histoire romaine*, tome II, p. II), p. 992.

JÉRÔME CARCOPINO, *Le bi-millénaire de Virgile*, în : *Revue des études latines*, 9 (1931), p. 45–61.

j.h., *Ovidiu și socoteala cu milenii*, în : *Steaua*, VII (1956), 8, p. 117–118.

5. Pentru note am folosit întotdeauna edițiile comentate pe care le-am enumerat mai sus (Bömer, Peter, Cornali). Mai ales masivul volum de comentarii al lui Bömer oferă un material atât de bogat, încît cu greu s-ar putea adăuga ceva. Dar, cum e normal, loc pentru interpretări diferite există totdeauna.

Alte izvoare :

PIERRE GRIMAL, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, Paris, Presses Universitaires de France, 1951.

L. PRELLER, *Römische Mythologie*, ed. a 3-a de H. Jordan, Berlin, Weidmann, 1881—1883, 2 vol.

GEORG WISSOWA, *Religion und Kultus der Römer*, München, Beck, ed. I, 1902; ed. II, 1912 (= *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft*, vol. V, secția a IV-a).

KURT LATTE, *Römische Religionsgeschichte*, München, Beck, 1960 (= *Handbuch der Altertumswissenschaft*, secția a V-a, partea a IV-a).

MARTIN P. NILSSON, *Geschichte der griechischen Religion*, München, Beck, 1941—1950 (= *Handbuch der Altertumswissenschaft*, secția a V-a, partea a II-a), 2 vol.

JÉRÔME CARCOPINO, *La basilique pythagoricienne de la Porte Majeure*, Paris, 1926.

Pentru unele detalii, mi-a fost utilă cartea lui Trencsényi-Waldapfel Imre, *Vallás-
történelmi tanulmányok* (= „Studii de istorie a religiei”), ediția a 2-a, Budapesta, 1960.

În chestiunile de etimologie, m-am călăuzit de *Dictionnaire étymologique de la langue latine* de A. Ernout și A. Meillet, ediția a 4-a, Paris, Klincksieck, 1959.

Pentru stilistică :

J. MAROUZEAU, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, „Les Belles Lettres”, ediția I, 1935; ed. a 2-a, 1946.

În sfârșit, numeroasele probleme de topografie romană s-au clarificat datorită monumentalei opere (1438 de pagini !) a lui T. H. Neomario (= Theodor Niemeyer), *Geschichte der Stadt Rom*, Kiel, 1931, 2 volume.

F A S T E L E

CARTEA ÎNTÎI

I A N U A R I E

Proemiu

- Anul latin voi cînta cu-mpărțirile-i și-ale lor pricini,
Stelele cînd răsar, sub orizont cînd apun.
Caesar Germanicus, opera asta primește-o cu fața
Înseninată, să-ndrepti nava-mi sfioasă pe drum,
5 Să nu disprețui umila-mi cinstire, căci ție-nchinată
Ți-este lucrarea, să-i fii tu, ca un zeu, priincios !
Scoase din vechile-anale, citi-vei sfințite-obiceiuri
Și pentru ce s-a-nsemnat fiecă zi într-un fel.
Ale familiei voastre serbări tu afla-vei aicea,
10 De-al tău tată, de-al tău bun tu ades vei citi ;
Ei ce răsplăți au primit, care-s scrise cu roșu în faste,
Tu și Drusus, al tău frate, la fel veți avea.
Alții să cînte pe Caesar luptînd ; ce altare nălțat-a
Și la serbările vechi ce a mai pus voi cînta.
15 Sprijină-mi tu încercarea s-arăt cum strămoșii-ți prin faimă
Au strălucit și s-alungi teama din inima mea !
Bunăvoință arată-mi, atunci inspirația-mi vine,
Cu privirea mi-nalți geniul sau mi-l cobori.
Pagina mi se-nfioară gîndind c-o s-o judece prințul
20 Doct, s-o trimit parc'ar fi-n Claros la zeu spre citit.
Noi i-am simțit a vorbirii putere, cînd arme civile
El mînuia, apărînd pe-nvinuiții-nfricați.
Știm și aceasta : cu-avînt cînd te-ndrepti spre artele noastre
Cît de bogate curg valuri din geniul tău.
25 Zeii de-ngăduie. barde, tu ține a bardului hățuri,
Sub ocrotirea ta anul cu bine să-nchei.

Anul de zece luni

- Cînd ziditorul Cetății făcu a vremii-mpărțire,
 Luni de două ori cinci anului el îi dădu :
 Romule, -n arme mai bine tu te pricepeai ca la stele,
 30 Grijă mai mare aveai tu pe vecini să-i învingi.
 Totuși este motiv ce l-a-mpins la aceasta, o Caesar,
 Și greșeala sa are cu ce-o apăra :
 Cît e de-ajuns ca un prunc să iasă din pîntecul mumei,
 El atît hotărî că e destul pentr-un an ;
 35 De la a soțului moarte soția luni tot atîtea
 Poartă în văduv cămin semnele doliului trist.
 Astfel Quirinus, în trabea înveșmîntat, s-a gîndit cînd
 Vulgului neștiutor anul i l-a rînduit.
 Luna dintîi a lui Marte, a Venerei fost-a a doua :
 40 Ea străbună, iar el regelui tată i-a fost.
 Vîrsta mai mare numi pe a treia, pe-a patra junetea,
 Celor care mai vin numărul nume le-a dat.
 Numa pe Ianus apoi l-a cinstit și-a străbunilor umbre : -n
 Fruntea vechilor luni el încă două a pus.

Despre zile

- 45 Dar, ca să nu ignorezi rînduirea diverselor zile —
 Nu-s hărăziți orice zori pentru același folos — :
 Ziua aceea-i nefastă cînd cele trei vorbe nu pot fi
 Spuse, iar fastă e cînd legile pot judeca :
 Nu socoti că întreaga zi are-aceeași putere :
 50 Cea care-i fastă de-acum fost-a nefastă în zori ;
 Cînd s-au jertfit măruntaie la zei, poți grăi orice vorbă,
 Pretorul cel preacinstit are cuvînt dezlegat.
 Sînt și zile ce pot poporul în cîmp să-ngrădească
 Iară din opt în opt zile anume avem.
 55 Inchinat-e lunonei calendele ausoniene
 Și lui Joe o mia albă la ide jertfim ;
 Nonele n-au ocrotire zeiască : ziua ce vine
 După acestea e-o zi neagră — păzește-te dar ! —
 Faptele semnul ni-l dau : căci Roma în zilele-acelea
 60 Mult păgubit-a, cînd Mars fața și-a-ntors de la ea.
 Astea o singură dată le spun pentru lunile toate,
 Spre a nu fi silit șirul poveștii să-l rup.

1 ianuarie. Ianus

- Iată, Germanice, Ianus un an fericit îți vestește
 Și în cîntecul meu locul dintii e al lui.
- 65 Ianus cu-obraz îndoit, tu ești cap la anul ce curge-n
 Liniște și dintre zei singur tu spatele-ți vezi ;
 Sprijină conducătorii prin truda căroră pămîntul
 Rodnic scutit e de griji, marea scutită-i de griji !
- Fii și senatului bun și poporului tău din Quirinus,
 70 Templul alb să-l deschizi cu o mișcare din cap !

Anul nou

- Zori cu noroc ne răsar : tăcere și gînduri curate !
 Zilei bune de-acum vorbe de bine grăiți !
 Astăzi nu vrem judecăți, departe cu sfada nebună,
 Gloată cu grai veninos, lucrul să ți-l zăbovești !
- 75 Vezi cum roșește văzduhul de-nmiresmatele focuri
 Și șofranul cilis pîrîie-n vetre aprins ?
 Flacăra cu strălucirea-i bate-ntr-al templelor aur
 Și-și împrăstie-n bolți razele lin tremurînd.
- Urcă poporul cu albe veșminte-n cetatea Tarpee,
 80 Într-o culoare voind cu sărbătoarea a fi.
 Fascii noi merg în frunte și purpură nouă străluce
 Și pe ivoriu lucios noii aleși se așed.
- Tauri de jug neatînși, pe care iarbă faliscă-n
 Cîmp i-a nutrit, își întind jertfei grumazele lor.
- 85 Iupiter cînd din cetatea-i întregul glob îl privește
 N-are nimic de văzut ce să nu fie roman.
 Slavă, zi bună, mereu tot mai bună revino ! al lumii
 Domn, poporul acest vrednică cinste îți dă.

Ianus

- Ianus ce ai două chipuri, ce zeu pot spune că ești tu ?
 90 Grecia n-are doar zeu care-i cu tine la fel.
 Spune-mi pricina, de ce dintre zei numai tu poți deodată
 Și ce în față e, și ce-i în spate să vezi.
- Cînd, cu tăblițele-n mîini, frămîntam astea toate în minte,
 Mai luminos mi-a părut al meu cămin decît fu.

- 95 Ianus cel sfânt, minunat prin dubla-i figură, și-arată
 Ochilor mei dintr-odat' chipul său cel îndoit.
 M-am spăimîntat și-am simțit că părul zbîrlit mi-e de frică
 Și fără veste-un fior pieptul mi l-a înghețat.
 Zeul în dreapta ținea un toiag, o cheie în stînga ;
- 100 Gura ce-n față-o avea vorbele astea mi-a spus :
 „Tu al zilelor bard trudit, fii fără de teamă,
 Află ce-ntrebi și să-ți bagi bine în minte ce spun.
 Oamenii vechi — căci străvechi sînt și eu — mi-au zis Chaos. Privește
 Cît de departe-n timp urcă povestea ce cînt.
- 105 Aerul ăst străveziu, ca și celelalte trei corpuri,
 Foc și apă, pămînt, toate grămadă erau.
 Dar cum această-adunare de firi osebite se sparse
 Și fiecă element trasu-s-a-n locul său nou,
 Flacăra-n sus s-a-ndreptat, iar aerul stă dedesubtu-i,
- 110 Apă, precum și pămînt s-au așezat la mijloc.
 Tot atunci eu, ce fusesem un bulgăr, grămadă informă,
 Trup și figură de-un zeu vrednice am dobîndit.
 Și-azi se mai vede pe chipu-mi același amestec de-alt'dată,
 Căci dinainte cum sînt, astfel arăt și-ndărăt.
- 115 Iată, și cauza cealaltă a chipului meu ți-o voi spune
 Și deodată cu ea slujba o să mi-o cunoști.
 Orișice vezi : și pămîntul, și cerul, și marea, și norii,
 Toate cu mîna mea și le închid, și deschid.
 Mie mi-e dată în pază lumea cea fără de margini,
- 120 Dreptul doar mie mi-e dat s-o învîrtesc pe țîțîni.
 Pacea, să o slobozesc de-mi place din casa-i tihnită,
 Liberă umblă ea pe netezite poteci.
 Dar de sînge și-omor universul întreg se va umple
 Dacă nu țin sub zăvor tare războiul închis.
- 125 Eu și cu blînde Hore păzesc a cerului poartă,
 Joe nu poate intra și nici ieși, de nu vreau.
 Iată de ce mi se spune Ianus ; dar cînd sacerdotul
 Turtă și sare-mi dă amestecată cu-alac,
 Tu ai să rîzi de numirile ce mi le-aud, căci la jertfă
- 130 Mie Clusiu și tot mie Patulciu îmi zic.
 Căci nenvățata vechime prin numele astea-amîndouă
 Vrut-a s-arate și-un rol, și celălalt ce-mplinesc.
 Ți-am povestit forța mea, acum află a feței pricină :
 Chiar dacă pînă-ntr-un loc singur te poți dumeri.

- 135 Orișice ușă-are geamă-nă față, de-o parte și de-alta,
 Una privind spre popor, iar cealaltă spre Iar.
 Și cum portarul la voi, stînd în pragul căminului, vede
 Pe-oricine intră în el, ca și pe cei care ies,
 Astfel și eu, ca portar la palatul ceresc, văd deodată
 140 Și pe răsăriteni, ca și pe hesperieni.
 Vezi că-a Hecatei fețe-s întoarse-n trei părți, să observe
 Toate cele trei căi ce se-nțilnesc într-un loc ;
 Tot așa eu, ca să nu pierd vremea-ntorcîndu-mi grumazul,
 Fără ca trupul să-mi mișc, pot vedea-n ambele părți.“

Anul nou în ianuarie

- 145 El a tăcut, dară fata-arăta că voios va să fie
 Și-mi va răspunde, de vreau altele multe să-ntreb.
 Prins-am curaj și zeului i-am mulțumit fără teamă,
 Cîteva vorbe apoi spus-am cu ochii-n pămînt.
 „Spune-mi, te rog, pentru ce-ncepe anul pe gerul cel mare ?
 150 Mult mai bine era de primăvara-ncepea !
 Toate atunci înfloresc și atunci e vîrsta cea nouă,
 Mugurii noi, de pe crengi pline de sevă, plesnesc ;
 Iată, copacul se-mbracă în frunzele proaspăt crescute,
 Iarba-ncolțește din bob pînă la brazdă în sus,
 155 Păsări cu cîntecul lor dezmiardă călduțe văzduhuri,
 Turmele se zbeuguesc și prin livezi se gonesc.
 Soarele-i mîngîietor, rîndunica din nou se ivește
 Și sub înalt grinziș cuibul și-l face din lut.
 Țarina rabdă să fie lucrată, de plug se-nnoiește.
 160 Cu-aste-nnoiri trebuia anul să-nceapă pe drept.“
 Eu întrebai îndelung ; el, nentîrziind vreme lungă,
 Într-un singur distih astfel răspunsul și-a strîns :
 „*Bruma* e ziua dintîi a soarelui nou, iar a celui
 Vechi cea din urmă ; deodat' Phoebus și anul încep.“
 165 Cînd m-am mirat după-aceea că nici chiar ziua întîie
 Fără de pricini nu e : „Iată motivul !“ mi-a spus.
 „Eu am lăsat să lucrați de la nașterea vremii, căci altfel,
 Chiar prin al său început, fără spor anul v-ar fi.
 Tot de aceea orice muncitor pune mîna pe lucru
 170 Doar pentru-a-și arăta obișnuitele munci.“
 Eu apoi : „Pentru ce, cînd împac pe alți zei prin jertfe,

Ție întâi îți aduc, Ianus, tămii și vin ?”

Zise el : „Ca prin mine, portarul, să capeți intrare
La oricare din zei, unde să mergi ai dori.”

175 „Dar pentru ce la a tale calendele ne spunem cuvinte
Vesele, și trimițând felicitări, și primind ?”

Zeul atunci, sprijinit pe toiagul din dreapta, răspunse :
„De-orîșicare-nceput este legat cîte-un semn.

Prima vorbă-ascultați cu urechi temătoare : augurul

180 Pasărea-ntiie văzînd, sfatul și-l ia după ea.

Temple-s deschise și zeii ascultă, poporul înalță
Rugi care nu merg în van și-orice cuvînt este greu.”

Strenae

Ianus sfîrșise ; eu n-am tăcut mult, căci vorbele mele

Prinseră vorbele lui care în urmă le-a spus :

185 „Dar pentru ce dăruim curmale, smochine zbîrcite,
Limpede miere ce-o țin vasele albe de lut ?”

„Tot o dorință-i pricina : ca gustul lor dulce să-l simtă
Cursul anului tot, cum a pornit la-nceput.”

„Dulciuri văd pentru ce dăm, dar daruri în bani ce pricină-au ?

190 Din sărbătoarea ta nu vreau să-mi scape nimic.”

Rîse și-a zis : „O, rău îți cunoști tu vremea, de crezi că
Decît bani căpătați miera mai dulce ar fi !

Chiar cînd Saturnus domnea, eu abia de vedeam cîte unul
Care, în inima lui, dulce cîștigul n-avea.

195 Timpul spori lăcomia de-avere, și-acum e la culme.

Nici că mai este hotar să-l mai putem depăși.

Azi mai de preț e averea ca-n anii vechilor timpuri

Cînd poporul sărac, Roma cînd nouă era,

Cînd Quirin cel din Mars locuia într-o mică colibă.

200 Papura cea din rîu patul cel strîmt cînd făcea.

Iupiter însuși abia încăpea în îngustul lui templu

Și în dreapta ținea trăsnetul său cel de lut.

Frunzele împodobeau Capitoliul, azi pietrele scumpe :

Chiar senatoru-și ducea turma de oi la păscut.

205 Nici nu era rușine să guști, întins doar pe paie,

Somnul cel odihnitor, capul pe fîn aplecînd.

Pretorul plugu-și lăsa ca-n popor să-mpartă dreptate :

Chiar de subțire argint vasele vină erau.

- Dar cînd norocul acestui loc ridicatu-și-a capul
 210 Și cu creștet înalt Roma la zei a ajuns,
 Și averea crescă, și pofta nebună de-avere,
 Și, deși au prea mult, toți își doresc tot mai mult.
 Ei se întrec să cîștige, să cheltuie, iar să cîștige ;
 Inseși aste schimbări vițiul lor îl hrănesc.
 215 Astfel aceia la care se umflă pîntecul de-apă
 Dacă mai mult au să bea, sete cu-atît li-i mai mult.
 Azi numai prețu-i la preț, bogăția aduce onoruri,
 Ea ne cîștigă amici ; stă la pămînt cel sărac.
 Tu mai întrebi dacă e în bănuți vre o bună vestire
 220 Și pentru ce le plac mîinilor bani vechi de bronz ?
 Odinioară dau bronz, azi cu aur urarea-i mai bună,
 Banul cel vechi, învins, banului nou face loc ;
 Și noi iubim auritele temple, deși lăudăm și
 Cele vechi : doar la zei bine le șade măreți.
 225 Vremile vechi le slăvim, dar trăim după vremile de-astăzi,
 Poți deopotrivă cinsti și unul, și-alt obicei.“

Ianus și corabia

- El își sfîrșise cuvîntul. Dar eu, ca nainte, cu vorbe
 Blînde, din nou l-am grăit pe purtătorul de chei :
 „Multe-am aflat ; dar de ce e gravată o navă pe-o parte-a
 230 Banului, pe-alta un chip ce-are un cap îndoit ?“
 „Ca să mă poți recunoaște pe mine-n imaginea dublă“,
 Zise, „de chipul bătrîn vremile nu-l vor fi șters.“
 Iată și cauza navei : cu-o navă în unda etruscă
 Zeul cu coasă veni, lumea întregă umblînd.
 235 Eu mi-amintesc că Saturn fu primit pe pămîntul acesta,
 Cînd din regate cerești fost-a de Joe gonit.
 Mult timp de-aceea saturnic neamul acesta numit-au
 Și, că pe zeu l-a ascuns, Latium țării i-au zis.
 Iară pioșii urmași au gravat pe monede o pupă
 240 Spre-a aminti că un zeu oaspete-aici a sosit.
 Eu locuiam în ținutul în stînga căruia Tibrul
 Rostogolește domol valul cel plin de nisip.
 Unde e Roma acum, înverzeau păduri netăiate,
 Cîțiva boi pășteau locul acesta măreț :

- 245 Dealul mi-era cetățuie ; și astăzi lumea pioasă
 Datu-i-a numele meu, locul Ianicul numind.
 Rege eram eu atunci când pământul primea și pe zei, ce
 Amestecați locuiau printre-așezări omenești.
 Crimele oamenilor nu goniseră încă Dreptatea,
 250 Ea pământul, din zei ultima, l-a părăsit.
 Nu silnicia, nici teama : rușinea-i ținea-n frîu pe oameni ;
 Iar dreptate să-mpartți dreptilor nu era greu.
 N-aveam nimic cu războiul, păzeam numai poarta și pacea
 Și, o cheie-arătînd, „asta mi-e arma“ a zis.

Tarpeia

- 255 Zeul sfîrșise-a lui vorbă, dar eu începui înc-o dată
 Și de mine silit zeul din nou a vorbit.
 „Și de sînt Iani numeroși, pentru ce numa-n templu cu două
 Foruri învecinat chipul îți e adorat ?“
 El, netezindu-și cu mîna barba ce-acoperă piepții,
 260 Lupta lui Tațiu Ebal numaidecît aminti,
 Cum ușuratica pază, rîvnind la brățări, în tăcere
 Pe-al înaltei cetăți drum pe sabini i-a condus.
 Zise : „Era și atunci, ca și azi, drumu-acest de costișă
 Pe-unde cobori în văi după ce forul străbați.
 265 Ea ajunsese la poarta al cărei zăvor îl trăsese
 Saturniana-ntr-adins, plină de urile vechi.
 Cum mă temeam să lupt cu o zeităte-așa mare,
 Cu viclenie mi-am pus propria artă în joc.
 Guri de izvoare-am deschis, căci am puterea aceasta,
 270 Și să țîșnească-am făcut apele numaidecît.
 Dar înainte am pus pucioasă în vinele de-apă,
 Cu un torent clocotit drumul lui Tațiu să-nchid.
 Apa sluji să alunge sabinii ; fără primejdii
 Locul fiind, i-am redat forma ce-avea la-nceput.
 275 Templu mic mi-au nălțat, legat de-un altar, unde focul
 Arde-n flacăra sa turte de jertfă și-alac.“
 „Dar pentru ce te deschizi în război și te-ascunzi cînd e pace ?“

Ianus Geminus

La-astă-ntrebare mi-a dat fără zăbavă răspuns :
 „Cale-napoi ca să aibă poporul plecat în războaie,

280 Drugii iau și așa poarta-i deschisă în larg.
 Porțile-nchid când e pace, ca ea să nu fugă de-aicea ;
 Prin a lui Caesar porunci, mult voi rămîne închis. “
 Zise și ochii-nălțînd, ce vedeau într-o parte și-ntr-alta,
 Toate le-a zărit de pe pămîntul întreg :
 285 Pace era și, Germanicus, apele roabe-ți dăduse
 Rinul, ce de triumf pricină vouă v-a fost.
 Ianus, fă veșnică pacea și cei care-s păcii în slujbă,
 Fă-l pe al ei autor veșnic cu fapta-i unit ! —

1 ianuarie : Esculap și Veiovis

Însă din faste mi-a fost cu puțință să-nvăț că strămoșii
 290 Două temple-ntr-o zi singură au închinat.
 Pe al Coronidei, nimfa, copil și-al lui Phoebus primit-a
 Insula care de rîu prinsă-i cu valu-ndoit.
 Iupiter însuși e-aci : un loc pe-amîndoi îi cuprinde,
 Și-are nepotul, lipit, templul de marele-i bun.

3 ianuarie. Despre stele

295 Cine m-oprește ca stelele, cu răsăritul și-apusul
 Lor, să le cînt ? am promis și astă parte-a-mplini.
 Minți fericite au fost care-ntîi s-au trudit să cunoască
 Astea, să urce voind pînă-n locașuri cerești !
 E de crezut că aceia, capul în sus înălțîndu-și,
 300 Și de pămînt au uitat, și de-omenești pasiuni.
 Lor nici Venus, nici vinul nu le-au frînt mintea sublimă,
 Nici ale forului trebi sau ale oștilor munci ;
 Vane ambiții și gloria cea-mpodobită în roșu,
 Setea de mari avuții nu i-a putut îngrija.
 305 Astrele îndepărtate ei le-apropiară de ochii
 Noștri și geniul lor chiar și eteru-a supus.
 Astfel se-ajunge la cer și nu pe Olimp punînd Ossa,
 Nici Pelionul cu-al lui pisc pîn' la stele nălțînd.
 Și eu, de-aceia călăuzit, măsura-voi tot cerul,
 310 Zilele însemnînd semnelor ce rătăcesc.

Racul

Cînd o să vină a treia noapte-nainte de none,
 Roua căzută din cer țărna cînd va umezi,

Brațele Racului cel cu-opt picioare-n zadar căuta-vei :
El cu capul în sus intră în marea de-apus.

5 ianuarie. Lira

315 Iată și nonele : ploaia căzută din nourii negri
Este semnul ; atunci Lira o vezi răsărind.

9 ianuarie. Agonium

Dacă vei adăuga după none la rînd patru zile,
Ianus va trebui-n zi Agonală-mpăcat.
Iară originea numelui preotul poate să fie
320 Care, jertfa lovind, zeii cerești spre-a cinsti,
Haina-și sumete să umplă cuțitul de caldul ei sînge ;
„Să lovesc ?“ zice el, doar la poruncă lovind.
Unii cred că s-a dat Agonalelor astă numire
Pentru că oile nu vin decît dacă le mîi.
325 Alții cred că serbării i-au zis în vechime Agnale,
Ca și cum s-ar fi scos litera dintr-al ei loc.
Sau că jertfa se teme, văzînd dinainte cuțitu-n
Apă și temerea ei ziua aceea numi ?
Poate că ziua aceasta își trage numele grec din
330 Luptele de obicei date de-ai noștri străbuni.
Limba cea veche numea *agonia* oaia și-acesta-i,
După județul meu, adevăratul motiv,
Care chiar de nu-i sigur, al jertfelor rege dator e
Zei a-i împlînzi cu un berbece lînos.

Despre jertfe

335 Victima-i cea care cade de mîna victorioasă,
Hostia numele-și ia de la dușmanii supuși.
Oamenii odinioară puteau pe zei să-i îmbune
Cu făină și cu boabe de sare sclipind.
Nu știau încă de lacrimi de smîrnă stoarse din scoarță,
340 Ce pe-al mărilor val nave străine le-aduc,
Nici Eufratul tămîie, nici India cost trimisese,
Nici nu era cunoscut firul de roșu șofran.
De pe altar, mulțumit cu ierburi sabine ca și cu
Laur ce arde trosnind, fumul agale urca.

- 345 Cel care într-o cunună de flori din cîmpie culese
 Și viorele putea pune era bogătaş.
 Iară cuțitele, ce-astăzi deschid măruntaie de tauri,
 La sacrificii erau nefolosite de fel.
 Ceres întii a aflat bucurie în sînge de scroafă,
- 350 Pedepsind-o pe drept, bunul că i-a prăpădit.
 Căci, primăvara, află că purceaua păroasă, cu rîtul,
 Holde lăptoase-a stricat, pline de fragedul suc.
 Scroafa pedeapsa-și primi : speriat de pilda aceasta,
 Tapule, tu trebuia vița de vie s-o cruți !
- 355 Unul, văzîndu-l cum dinții-și înfige-n butucii de vie,
 Ciuda nestăpînind, aste cuvinte i-a spus :
 „Roade tu, tapule, vița ! ea tot ne va da o licoare
 Ce-or să ți-o toarne pe cap cînd o să stai lîng-altar.“
 Vorba s-a adevărit : dușmanul ce dat ți-e de gloabă,
- 360 Bacchus, cînd îl jertfim, cornul cu vin îi stropim. —
 Scroafa și-a ispășit, ispășitu-și-a vina căprița :
 Voi însă ce ați greșit, blînde oițe și boi ?

Aristeu

- Se tot bocea Aristeu că-i muriseră-albinele toate
 Și le-a văzut părăsind fagurii doar începuți.
- 365 Mama lui, zîină albastră, îl mîngîie greu în durere-i
 Și cu acest cuvînt sfatul ea și-a încheiat :
 „Nu mai plînge, copile ! Proteu va să-ndrepte ruina-ți,
 El îți va spune-n ce chip poți să refaci ce-a pierit.
 Dar, ca să nu te înșele schimbîndu-și într-una figura,
- 370 De-ambele mîini ale lui lanțuri puternic să legi.“
 Tinărul vine la vrăciul bătrîn și-a lui brațe, ce somnul
 Moaie, le-a apucat și i le leagă în lanț.
 Moșul întii, folosindu-și arta, se schimbă la față,
 Însă de lanțuri silit chipul cel vechi și-a luat ;
- 375 Barba cea vînată și obrazu-nrouat înălțîndu-și :
 „Roi cum să-ți refaci“, zise, „voiești să mă-ntrebi ?
 Taie-un juncan și trupu-i îngroapă-l în țărna : atuncea,
 Îngropat, îți va da ceea ce mie îmi ceri.“
 Face păstorul întocmai ; din putredul taur ies roiuri ;
- 380 Astfel un suflet ucis suflete-o mie a dat.
 Oaia o cere destinul : păscu buruiana pe care

Baba pioasă o dă zeilor cei cîmpenești.
 Tihnă unde mai e, cînd și oaia lînoasă, și boii
 Care pămîntu-l muncesc viața și-o dau pe altar ?
 385 Persia-mpacă cu-un cal pe Hyperion cel cu cunună,
 Nu poți da iutelui zeu jertfă cu pasul greoi.
 Ciută odată jertfiră în locu-unei fete Dianeii,
 Sora lui ; și-azi o jertfim, chiar dacă nu-n locul ei.
 Eu i-am văzut pe sapei și pe cei ce-n zăpezi stau la Haemus
 390 Cum măruntaie de cîini Triviei jertfă aduc. —

Priap și Lotis

Asprului paznic al cîmpului i se jertfește măgarul :
 E un motiv rușinos, dar potrivit ăstui zeu.
 Iarna aduce din doi în doi ani sărbătoarea lui Bacchus
 Cel cu iederu pe cap, Grecia cînd îl slăvea.
 395 Zeii amici lui Lyaeus veniră și ei laolaltă,
 Și aceia toți căroră glume le plac,
 Pani și satiri tineri, supușii Venerei, nimfe
 Care în rîu locuiesc și-n singuratici cîmpii.
 Vine Silen cel bătrîn pe măgaru-i pleoștit, vine zeul
 400 Roșu, cu-al lui mădular spaima în păsări băgînd.
 Oaspeții, după ce-aflară un crîng pentru dulcile-ospețe,
 S-au tolănit pe un pat numai cu iarbă-așternut.
 Vinul Liber li-l da și toți își pusese coroane ;
 Rîu-și mîna din belșug apa ce-n vin o puneau.
 405 Sînt și Naiade : o parte cu părul în vînt, fără piaptăn,
 Altele-l au așezat cu meșteșug minunat :
 Una servea ridicîndu-și tunica mai sus de pulpe,
 Dintr-ai rochiei piepți alteia sînu-i vedeai,
 Altea umărul, una-are haina pînă în iarbă ;
 410 Fragedul lor picioruș nu e legat cu nimic.
 Astfel unele-n Satiri aprind o flacără dulce,
 Altele-n tine, ce ai tîmplele-ncinse cu pin ;
 Chiar și pe tine, Silen cu nestinse plăceri, te aprind și
 Numai desfrîul nu-ți dă voie bătrîn să te crezi.
 415 Pe roșcovanul Priap, a grădinilor fală și pază,
 Lotis din toate pe el singură l-a fermecat.
 Pofta, dorința, suspinul doar după ea îl frămîntă,
 Semne îi face din cap, semnele dorul i-l spun.

- Dară frumoasele-s mîndre, trufia-nsoțește frumsețea :
 420   Lotis se uită de sus, fața-i e numai dispreț.
 Se înnoptase ; de vin a lor trupuri sînt moleșite,
     Toți, de somn înfrînți,   care pe unde adorm.
 Lotis se culcă pe jos în iarbă, mai la o parte,
     Sub un arțar crengos, cam obosită de joc.
 425   Îndrăgostitul se scoală, sufletu-și ține, pe vîrfuri
     El pășește domol, larmă să facă nevrînd.
 Cînd a ajuns la culcușul cel tainic al nimfei ca neaua,
     Se ferește ca nici   barem suflarea-i s-auzi.
 Ba lîngă ea începuse pe iarbă să-și cumpănească
 430   Trupul : ea însă era greu adîncită în somn.
 El, bucuos, îi ridică veșmintele de pe picioare
     Și spre țelul dorit drum fericit a aflat.
 Însă măgarul, ce pe Silen l-adusese, începe-n
     Ceasul de loc potrivit tare de tot a zbiera.
 435   Nimfa-nfricată sări, pe Priap cu mîna-l respinge,
     Fuge, și țipătul ei crîngul întreg l-a trezit.
 Cum lui Priap îi era luminată de lună rușinea,
     Gata fiind de amor, rîsete-n toți a stîrnit.
 Răgetul lui cu moarte-l plăti măgarul : el este
 440   Jertfa ce place mai mult zeului din Helespont. —
 Păsări, voi, oaspeți și farmec al cîmpului și al pădurii,
     Neamul nevinovat mult timp v-a fost neatins,
 Vouă ce cuiburi vă faceți și ouă-ncălziți sub aripe,
     Melodioase cîntări scoateți din gîtul mlădiu.
 445   Astea nimic nu v-ajută, căci vina voastră e limba :
     Zeii socot c-ale lor gînduri voi descoperiți.
 Învinuirea nu-i falsă : de zei voi vă duceți aproape
     Și, ori prin zbor, ori prin glas, drepte preziceri ne dați.
 De-a trădătoarelor moarte zeii se bucurară,
 450   Cînd s-a jertfit și acest neam multă vreme cruțat.
 Astfel ades porumbița cea albă, smulsă de lîngă-a
     Ei pereche, a ars pe un idalic altar.
 Gîsca zadarnic salvă Capitoliul, Inachis puro :
     Tu al ei ficat   jertfă pe talger primești.
 455   Noaptea, tăiem zeiței Noptii păsări cu creastă
     Care zorii călduți cheamă cu cîntecul treaz. —
 Steaua Delfin sclipitoare-ntre timp se ridică din valuri
     Și își înalță-al său chip din părinteștile mări.

10 ianuarie. Mijlocul iernii

Ziua ce vine e ziua ce-nseamnă mijlocul iernii :
460 Deopotrivă-i acum ce va mai fi cu ce-a fost.

11 ianuarie. Carmentalia

Încă o zi și Aurora, lăsînd pe Titon, ale zeei
Arcadiene-o privi pontificale serbări.
Tot astă zi te-a primit în templu, soră-a lui Turnus,
Unde Cîmpul lui Mars de-apa Virgină-i scăldat.

Carmentis și Evandru

465 Cine-mi va spune-a acestor serbări obiceiuri și pricini,
Cine pe-al mării mijloc pînzele-mi va îndrepta ?
Tu chiar, al cărei nume se trage din'cîntec', mă-nvață
Și să m-ajuti, să te pot fără de greș preamări !
Mai înainte de Lună ți-e țara creată, de-i credem
470 Spusa, iar numele ei marele Arcas l-a dat.
Fost-a Evandru de-aici, din două familii vestite,
Dar mai nobil era sîngele mamei divin.
Ea cum primea în inimă focul ceresc, a ei gură
Drepte vestiri rostea, plină de harul zeiesc.
475 Fiului său îi spusese că grele-ntîmplări i-amenință,
Și-alte multe ce-apoi fură-implinite de timp.
Tînăru-acest, surghiunit, cu mama-i ce prea drept vestește,
Parasianul iar și pe Arcazi părăsi.
Cum el plîngea, zise mama care-l născuse : „Oprește-ți
480 Plînsul ! soarta dator ești bărbătește s-o-nduri.
Astfel scrisa ți-a fost, și fuga ta nu-i din vreo vină,
Tu ești gonit din oraș fiindcă un zeu ți-e vrăjmaș.
Nu ispășești vreo greșală, ci numai a zeului ură :
Mare lucru-i să n-ai vină în nenorociri !
485 Cugetul omului cum e, așa nădejde sau teamă
Se zămislește în piept doar după faptele lui.
Nu fi mîhnit, căci nu-ntîiul înduri asemenea rele :
Cîți bărbați însemnați astă furtună a-nvins !
Astfel pățit-a și Cadmus, cînd de pe-al Tirului țarm în
490 Aonianul pămînt el s-a oprit în exil.
Astfel pățit-a Tideu și la fel Pagaseul Iason

- Și-alții, dar aș zăbovi prea mult de i-aș înșira.
 Orice pământ îi e patrie celui viteaz, cum e marea
 Peștilor, păsărilor cerul cu largu-i deschis.
 495 Cît de sălbatică-ar fi, nu ține furtuna tot anul ;
 Crede-mi : și tu vei avea zile de dulci primăveri !
 Vorbele ei întăresc în Evandru curajul ; cu nava
 Către Hesperia drept valuri brăzdează plutind.
 După sfatu-nțeleptei Carmentis corabia intră-n
 500 Apele riului și urcă pe valul etrusc.
 Tărmlul vecin cu-a Tarentului vaduri și rare colibe
 Prin singuratic loc ea-mprăștiată zări :
 Stă în picioare la pupă și păru-i pe umeri coboară ;
 Tine, ochii țintind, mâna cîrmaciului, strîns.
 505 Brațele-ntinde spre malul drept ; în delir, cu piciorul
 Ea de trei ori izbi puntea-ncheiată din pin.
 Și, să nu sară pe țarm în graba cea mare, Evandru
 Doar cu mare greu să o rețină putu.
 Strigă apoi : „Bun găsit, voi, zei ai doritelor locuri,
 510 Și tu, pământ care zei noi vei trimite în cer,
 Fluvii, izvoare ce curgeți prin țara cea primitoare,
 Codri și voi, ce în hori, zîne Naiade, jucați,
 Fiți văzute-n ceas bun de fiul meu și de mine
 Și cu picior norocos țărmlul acest să-l călcăm !
 515 Aste coline, mă-nșel ? sau ziduri înalte s-or face
 Și-astă țară cîndva legi celorlalte va da ?
 Iată munții aceștia : a lor va fi lumea întregă ;
 Cine ar crede că ei astfel de soartă-or avea ?
 Pinii dardani vor atinge cîndva și țărmlul aceștia ;
 520 Cauza luptelor noi tot o femeie va fi.
 Pallas, nepotule drag, de ce iei funestele arme ?
 Ia-le ! tu vei muri, dar răzburat de-un erou !
 Troie învinsă, învinge-vei ; te-i ridică din ruine !
 Te prăbușești, prăbușind casa dușmanilor tăi.
 525 Ardeți Pergamul neptunic, voi flăcări biruitoare !
 Scrum mai înalt decît el nu e pe globul întreg.
 Sfinte odoare-aducînd, Aeneas și-duce și sfîntul
 Tată : primește-i aici, Vesta, pe zeii troieni !
 Fi-va un timp cînd același stăpîn și pe voi, și pămîntu-l
 530 Va apăra și un zeu jertfele le va plini,
 Scutul patriei fi-va într-a Auguștilor mînă :

- Neamul acesta-i sortit frîul domnicii să-l ia.
 Fiul, nepotul de zeu va purta, cu o minte divină,
 Sarcina tatălui său, chiar de se dă înapoi.
- 535 Cum voi fi eu în veci adorată pe-altare, Augusta
 Iulia și ea la fel nouă zeiță va fi.“
 Astfel cînd spusa-i ajunse pînă la vremile noastre,
 Graiu-i profetic se-opri într-al vorbirii mijloc.
 Iarbă latină-l primi, cînd ieși din corăbii fugarul :
- 540 Preafericitul, acest loc a avut de exil ! —
 Scurtă vreme trecu, se-nălțară noi case și nimeni
 Mai mare-n munții Ausoni decît Arcadul era.

Cacus și Ara Maxima

- Iată, eroul cu ghioaga străbate lungile lumii
 Drumuri și-aduse aici boii cei eritieni.
- 545 Însă, pe cînd se afla ca oaspete-n casa tegee,
 Boii pe-ogoarele largi umblă nesupravegheați.
 Tirintianul, sculat dimineața din somn, socotește :
 Tauri din cîți erau, vede că doi îi lipsesc.
 Caută, nu vede însă urma furtului tainic,
- 550 Căci pe boi dindărăt Cacus în peșteră-a tras,
 Cacus, pădurilor de pe-Aventin rușine și spaimă,
 Nu mic blestem pe toți, ori sînt vecini, ori străini.
 Fața i-e groaznică, forța precum i-e trupul, iar trupul
 Mare — doar Mulciber monstrului tată îi e —,
- 555 Casa-i, o peșteră-adîncă cu lungi cotituri și ascunsă,
 Fieele chiar o puteau numai cu greu nimeri.
 Brațe deasupra de uși și capete stau țintuite,
 Iară pămîntu-i murdar oase de om îl albesc.
 Fiul lui Joe, păzindu-și rău vitele, gata-i să plece,
- 560 Cînd furații boi zbiară cu muget adînc.
 „Astă chemare-napoi o primesc“, zice : mugetu-l duce ;
 Răzbunător, prin păduri merge la-a hoțului hrubi.
 Cacus intrarea-nchisese cu-o stîncă din munte, pe care
 Boi nici zece perechi n-ar fi putut-o clinti.
- 565 Hercul cu umerii — cerul pe ei îl ținuse ! — împinge
 Steiul acela și-odat'. cît fu de greu, l-a urnit.
 Cum se prăvale, un vuiet spăimîntă însuși văzduhul ;
 De greutate izbit, solul se lasă în jos.

- Cacus de furie-aprins pornește întiul la luptă :
- 570 Stînci și trunchi de copaci armele crunte îi sînt.
Cînd cu acestea nimic nu-mplini, slab, fuge la arta
Tatălui : gura-i vărsă flăcări potop șuierînd.
Cum le sufla, se părea că însuși Tifóeu răsufală,
Sau dintr-al Etnei cuptor fulgere repezi țîșnesc.
- 575 Dar și Alciful atacă : de trei sau de patru ori nalță
Ghioaga cu nod întreit, fața dușmană lovînd,
Cacus, căzînd, varsă sînge cu fum mestecat în vîrtejuri
Și, murînd, și-a izbit pieptul cel lat de pămînt.
Iupiter, învingătoru-ți jertfește un taur din cei doi
- 580 Și pe Evandru-l chemă și pe sătenii din jur ;
Sie-și ridic-un altar, ce se cheamă cel mare, în partea
Care și azi de la bou numele-și are-n Oraș ;
A lui Evandru mamă vesti că timpu-i aproape
Cînd pămîntul acest fi-va de Hercul lăsat.
- 585 Iar fericita profetă, cum zeilor dragă trăit-a,
Însăși zee, o zi are în luna lui Ian.

13 ianuarie. Ouis idulis

Preotul cast, în templul lui Joe cel mare, la ide,
Viscere arde, jertfind, de la berbec jugănit.

August

- Toată puterea atunci fu redată poporului nostru
- 590 Și bunicului tău datu-i-au nume August.
Cătă-n imagini întinse prin atrii de nobili : nu-i unul
Care să fi dobîndit nume atît de măreț.
Unuia Africa-nvinsă-i dă numele, altul și-l trage
De la isauri, un alt de la cretanii supuși ;
- 595 Pe-unul numizii, pe altul Messana mîndri-i făcură,
Altul gloria lui de la numanți a primit ;
Moarte și nume găsi în Germania Drusus ; vai mie,
Cît de puțin i-a fost dat ăstui viteaz a trăi !
Caesar de-ar fi să ia a învinșilor nume, atîtea
- 600 El ar lua cîte sînt neamuri pe marele glob.
Unii-s vestiți doar prin unul : ori un colier cucerit-au,
Ori i-ajută un corb și-astfel un nume-au primit.
Magnus, numele tău e măsura isprăvilor tale,

Dar cel care te-a-nvins mai mare nume avea ;
 605 Nu este treaptă-n renume mai sus de-a Fabiei ginte :
 Pentru meritul ei Maxima ea s-a chemat.
 Însă aceștia toți sînt cinstiți cu onoruri umane,
 El cu Iupiter doar numele are la fel.
 Vechii 'auguste' numesc cele sfinte, 'auguste' se cheamă
 610 Temple-nchinat de mîini de sacerdoți, după rit ;
 Vorba 'auguriu' și ea originea-și trage de-aceia,
 Ca și tot ce-a sporit Iupiter cu-a lui puteri.
 Crească domnia prințului nostru, sporească-i și anii
 Și cununi de stejar veșnic la porți să aveți
 615 Și, de zei ocrotit, urmașu-unui astfel de nume
 Sarcina lumii întregi, ca al său tată, s-o ia !

15 ianuarie. Carmentalia

Cînd al treilea Titan privește trecutele ide,
 Zeea parasă va fi sărbătorită din nou.
 Odinioară-n carpente umblau matroanele-ausone ;
 620 Cred că și numele lor de la Carmenta s-a tras.
 Astă cinste apoi le-au luat-o ; de-aceia, cu toate
 Pe ingrații lor soți tați să-i mai facă nu vor.
 Ca să nu nască copii, cu oarbă izbire, -ndrăzneată,
 Pruncul care creștea mama din sîn lepăda.
 625 Strașnic muștratu-și-au soții pe soațele ce cutezase
 Aste cruzimi, dar apoi dreptul răpit le-au redat
 Și poruncesc o a doua serbare să-nchine tegeei
 Mame, spre-a fi ocrotiți feții și fetele lor. —
 Nu-i legiuit să se-aducă în templu-i nimica de piele,
 680 Altfel, ce-i de la mort purul altar ar mînji. —
 Dacă străvechile rituri îți plac, lîngă cel ce se roagă
 Stai și vei auzi nume ce n-ai cunoscut :
 Porrima și Postverta-s chemate, ori sore, ori soațe
 Ție cînd ai fugit, zee ce vii din Menal.
 635 Una, se zice, cînta ce a fost înainte, cealaltă
 Dezvăluia ce va fi să se întîmple apoi.

16 ianuarie. Concordia

Zorii ce vin ți-au dădut alb templu, strălucitoareo,
 Unde Moneta spre cer pașii își poartă înalți.

Neamul latin îl privești cu bine, Concordia, astăzi,
 640 Astăzi sfințitele mîini templul tău ți l-au zidit.
 Furius, biruitorul etruscului neam, promisese
 Templul cel vechi și-mplini făgăduitul cuvînt,
 Pentru că vulgul atunci de patricii se despărțise
 Arme luînd, și-și temea Roma puterea sa chiar.
 645 Noul motiv e mai bun : Germania pârul își pleacă
 Sub auspiciul tău, o comandant venerat.
 Prăzile țării învinse le-ai închinat, și un templu
 Tu zeiței făcuși, unde ea însăși să stea.
 Pusu-i-a ei un altar și multe podoabe-a ta mamă
 650 Ce de-al lui Iupiter pat singură vrednică-a fost.

17 ianuarie. Vărsătorul

După aceste serbări, Capricornul lăsîndu-l, o Phoebus,
 Intri-n zodia cui apa o toarnă-n pahar.

23 ianuarie. Lira

Soarele-n valuri apoi cînd a șaptea oară apune,
 Nu va mai străluci Lira pe cerul întins.

24 ianuarie. Leul

655 După ce ea a apus, în noaptea ce vine și steaua
 Care-i străluce în piept Leului va coborî. —

Feriae Sementiuae

Mult cercetat-am în fastele care zilele-arată.

Dar de-a Semîntelor zi nu am aflat pomenind.

„Ziua aceasta se-anunță ; ce cauți în faste-o serbare

660 Care nu-i fixă ?“ mi-a spus Muza, căci ea m-a simțit.

„De sărbătoarea nu-i fixă, totuși e fix anotimpul ;

Cade, cînd solul fecund este cu bob semănat.“

Stați lingă ieslea cea plină, juncani podobîți cu coroane :

Cu-al primăverii cald, și munca voastră s-a-ntors.

665 Plugul, ce lucrul sfîrși, să-l atîrne țaranul în par, căci

Mare teamă de răni are pămîntu-nghețat.

Și tu, sătean, semănatu-ncheind, lasă țarina-n tihnă,

- Lasă-i în tihnă pe toți care ogoru-au lucrat.
 Sate, țineți sărbătoarea, plugari, curățiți-vă satul,
 670 Dați pe altare sătești turta de fiecă an !
 Mamele roadelor : Ceres, Țărîna, să le-mpăcați cu
 Grîu și cu mărunțai de la o scroafă-a făta.
 Ceres, Pămîntu-mpreună aduc plugarului bine :
 Una pricină dă roadelor, altul dă loc.
 675 Soațe de muncă, ce-ați înlăturat sărăcia din vremuri
 Și-ntr-al ghindei loc hrană mai bună ați dat,
 Să-ndestulați pe plugarii cei lacomi cu mîndre recolte,
 Astfel ca muncile lor plăți cuvenite să ia !
 Faceți să crească mereu semințele fragezi și colțul
 680 Ierbii să nu fie ars de al zăpezii îngheț !
 Cînd semănăm, să deschideți cu vînturi prielnice cerul,
 Cînd e sămînța-n pămînt, cu-apă din cer s-o stropiți !
 Stolul de păsări, semințelor dușman, să nu jefuiască
 Cumva ogorul lucrat, de-asta voi grijă s-aveți !
 685 Și voi, furnici, să cruțați semănatele boabe ! mai mare
 Prada voastră va fi dup-un bogat seceriș.
 Lanul să crească-ntre timp, scutit de rugină cea aspră,
 Și, de miasme stricat, să nu înceapă-a păli ;
 Nu piară de slăbiciune, dar nici în belșugul prea mare
 690 Să se înece, fiind prea multă viață în el.
 Holdei lipsească-i neghina ce ochii rănește ; pe-ogorul
 Bine lucrat ovăș sterp să nu crească de loc.
 Roadă la grîu și alac, care rabdă de două ori focul,
 Ca și la orz, să vă dea cîmpul cu camătă grea !
 695 Astea dorescu-vă vouă, plugari ; să doriți și voi astea,
 Ambele divinități facă tot ce le rugați.
 Mult timp războiul ținu pe bărbați : mai presus decît plugul
 Spada, iar calul era vitei de plug preferat.
 Sapa zăcea și cazmalele fost-au în sulți schimbate,
 700 Iar din lopata cea grea cîte un coif își făceau.
 Grație zeilor, ca și familiei tale, războiul
 Jos sub a voastre călcii zace, în lanț ferecat.
 Pacea nutrește pe Ceres, păcii copilă-i e Ceres :
 Boul să vină sub jug, bobul sub solul arat.

27 ianuarie. Castores

- 705 Şase zile-naintea calendelor lunii ce vine,
 Fiilor Ledei, ca zei, templul le-a fost dedicat.
 Fraţi din viţă de zei ridicat-au la fraţii zeieşti un
 Templu, aproape de-un lac ce-i al Iuturnei numit.

30 ianuarie. Ara Pacis Augustae

- Chiar poezia ne-a dus lâng-al Păcii altar ; şi acuma
 710 Zile doar două mai sînt pînă la-al lunii sfîrşit.
 Pace, o vino, cu păru-ţi încins în frunze din Acţiu,
 Blîndă tu să rămii în universul întreg !
 Cum lipsi-vor duşmanii lipsească-a triumfului pricini :
 Glorie tu ne vei fi decît războiul mai mult.
 715 Arme să poarte oşteanul doar ca să ne apere de-arme,
 Goarna să cînte vestind numai alai de serbări.
 De Eneazi să se teamă pămîntul întreg ; dac-o ţară
 Frică de Roma n-avea, să o iubească acum !
 Preoţi, aduceţi tămîie pe focul altarului Păcii.
 720 Victima albă, lovind fruntea-i, să o doborîm.
 Şi pe zeii plecaţi la pioase dorinţe rugaţi-i :
 Casa ce pace ne dă-n pace s-o ţină pe veci !

Încheiere

Prima parte-a lucrării-implinit-am acuma cu bine ;
 Luna şi cartea aci de o potrivă sfîrşesc.

CARTEA A DOUA

FEBRUARIE

Proemiu

Ianus e gata : o dată cu cîntul crească și anul ;
Luna a doua-ncepînd, cartea a doua pornesc.
Astăzi abia, elegii, plutiți cu pînzele-ntinse :
Pînă aci, mi-amintesc, faptă mărunță erați.
5 Însumi în dragoste eu v-am avut slujbași de credință
Cînd tinerețea-mi dintii joaca în ritm își făcu.
Azi sărbătorile cînt și vremile-nscrise în faste :
Cine credea că aici vine de-acolo-al meu drum ?
Cîmpu-mi de luptă acesta-i ; port armele ce le pot duce :
10 Și de povară nu mi-e dreapta lipsită de tot.
Suliță dacă nu știu să trimit cu brațul puternic,
Dacă nu pot călări vajnic războinicii cai,
Nici nu m-acopăr cu coif, nici mă-ncing cu-ascuțitele săbii
(Oricare altul va ști a le purta mai dibaci) :
15 Însă cu inima-mi ce te iubește-al tău nume, o Caesar,
Îl voi urma și-am să cînt marile tale isprăvi.
Vino deci și cu fața senină privește la truda-mi,
Dacă mai ai și răgaz cînd pe dușman îl învingi.

Luna

Februa vechii romani au numit ispășirea : dovadă-s
20 Multe semne și azi ăst înțeles întărind.
Preoții de la al jertfelor rege și flamen cer lîna
Numele cărei era *februa*-n graiul străvechi.
Purificarea luată de lictor în casa de moarte,
Sare și grîu prăjit, numele-același îl au.
25 Astfel numiți sînt și ramii tăiați din arborii sacri
Ce-ale preoților frunți caste cu frunze încing.

- Insumi odat-am văzut o flamină ce *februa* cere :
 Numaidecît i s-a dat o rămurice de pin.
 Orișice lucru cu care ne purificăm trupul nostru,
 30 La străbunii netunși, numele-acesta l-avea.
 Luna așa s-a numit, căci lupercii, cu piele tăiată
 Toată cetatea străbat și curățită o cred,
 Sau că atunci, împăcînd mormintele, -ncepe și timpul
 Pur, după ce au trecut zilele morților dragi.
 35 Cei din vechime ai noștri credeau că orice greșeală,
 Orice cauză de rău, prin ispășiri poți spăla.
 Ast obicei început-a la Greci : ei socot că o crimă
 Piere cînd cel vinovat astfel e purificat.
 L-a dezlegat Peleu pe-Actorid, iar Acast pe Peleus
 40 De-al lui Phocus omor, într-al Hemoniei rîu ;
 Încrezătorul Egeu pe Phasida, purtată prin aer
 De-nhămații șerpi, o ajută pe nedrept.
 „Crima mi-o spală“ îi spuse fiul lui Amfiaraus
 Lui Ahelou din Naupact, care de crimă-l spălă.
 45 Ce ușuratici sînteți, dacă credeți că apa din fluviu
 Poate înlătura vina cea cruntă de-omor !
 Iată, să nu zici că nu știi al lunilor șir în vechime :
 Luna lui Ianus a fost prima, cum e și acum.
 Care urmează lui Ianus, în vechiul an ultima fost-a
 50 Și tu, o Terminus zeu, zilele sacre-ncheiai.
 Luna lui Ianus e prima, cum ușa la casă e prima ;
 Cea închinată la Mani cea de pe urmă era.
 Crede-se că decemvirii pusoră lîngă olaltă
 Lunile ce pîn-atunci mult depărtate erau.

1 februarie. Iuno Sospita

- 55 Lîngă al Mamei cei mari din Frigia, templu, se spune,
 Sospitei i s-a făcut, chiar la al lunii-nceput.
 „Unde e astăzi templu-nchinat la calendele lunii,
 Unde-i ?“ o, de cînd vremile l-au doborît !
 Și celelalte temple s-ar fi prăbușit în ruină
 60 De nu le-ar fi ocrotit grija piosului prinț.
 Căci sub el nu simt bătrînețe altarele : dînsul
 Îndatorează pe zei ca și pe oameni la fel.
 Ctitor de temple, sfînt reziditor de temple, te aibă

- Zei în grija lor, cum îi ai și tu pe ei !
 65 Zeii să-ți dea ani atîția cîți caselor lor tu dădut-ai,
 Pragul tău nentrerupt fie de ei ocrotit ! —

Alte locașuri sacre

- Tot azi într-al lui Helernus crîng se adună poporul
 Pe-unde Tibrul străin apele-și duce spre mări.
 Într-al lui Numa și al Tunătorului Iupiter templu
 70 Și-n cetățuie jertfim oaie ce are doi dinți. —

Mersul vremii

Deseori cel îmbrăcat în nouri, austrul, stîrnește
 Ploi puternice, sau zace pămîntul sub nea.

2 februarie. Lira și Leul

- Ziua a doua, cînd Titan, gata s-apună, le scoate
 Cailor săi purpurii jugul cu pietre de preț,
 75 Cînd se-nnoptează va zice vreunul, spre cer cu privirea :
 „Unde e Lira acum, cea care ieri strălucea ?“
 El pe cînd Lira zadarnic cu ochii o cată, vedea-va
 Leul în apă scaldînd pe jumătate-al său trup.

3 februarie. Delfinul și Arion

- Și Delfinul pe care-l vedeai cu podoabă de stele
 80 De-ai tăi ochi va fugi-n noaptea ce vine apoi ;
 Sau că el fost-a descoperitorul iubitei ascunse
 Sau pe poetul lesbid cu a lui liră-l purtă ;
 Care pămînt, care mare nu îl cunoaște pe-Arion ?
 Cîntecul lui oprea apele iute curgînd.
 85 Lupul oaia gonind s-a oprit la glasul-i adesea,
 Oaia gonită de lup lacom ades s-a oprit.
 Iepuri și ciini s-au culcat sub aceeași umbră adesea,
 Ciuta pe-o stîncă-a șezut lîngă leoaică ades.
 Stanca flecară și-a Palladei pasăre-au stat fără păsurii,
 90 Și porumbeii cu uli împrieteniți s-au văzut ;
 Armonioase Arion, se spune că Cynthia fost-a
 Înmărmurită de-al tău cînt ca de-al fratelui ei.

- Numele lui Arion umpluse Sicilia toată,
 Lira cu sonul ei țărmlu auson l-a vrăjit.
- 95 Cînd, către casă plecînd, s-a urcat pe pupă Arion
 Luînd cu sine averi, al măiestriei cîstig,
 Nenorocitul, tu te temeai de furtuni și de valuri :
 Marea mai sigur azil decît corabia-ți era.
 Căci cîrmaciul cu sabia scoasă îți vine în față
- 100 Și ceilalți, înțeleși, arme în mîna ținînd.
 Ce faci cu spada ? Corabia șovăitoare cîrmește-o !
 Nu ai, cîrmace, să ții arme din astea în mîini.
 El a grăit înfricat : „Nu vă cer iertare de moarte,
 Dar mă lăsați să iau lira, puțin să mai cînt.”
- 105 Batjocorindu-l, primesc : o coroană își pune pe creștet,
 Care, o Phoebus, ar sta bine și părului tău.
 Mantia-mbracă, muiată de două ori în porfiră,
 Și cu degetul lui sunet din coarde a scos :
 Tocmai ca lebăda care cu capul alb de-o săgeată
- 110 Crudă străpuns și-a cîntat cîntecul ei jeluit.
 Astfel gătit dintr-o dată se-aruncă-n mijlocul mării,
 Apa-mprăștie stropi, nava albastră lovind.
 Dar, necrezută minune ! se zice c-atuncea delfinul
 A lui spinare-ndoind, noua povară luă.
- 115 El se-așeză cu chitara în mîna și-i cîntă, drept plată
 Că îl purta, domolind apele mării prin cînt.
 Zeei pioasele fapte le văd : printre astre Delfinul,
 Nouă stele primind, fost-a de Joe-așezat.

5 februarie. August

- O meonide, acum aș vrea o mie de glasuri,
 120 Pieptul tău de-aș avea care pe-Achil l-a cîntat !
 Cînd în versuri schimbate slăvesc sfințitele none,
 Cele mai mari slăviri Fastele mi-or încărca.
 Geniul mă lasă : m-apasă-o povară mai mare ca forța-mi :
 Vreau cît pot mai mult ziua de astăzi s-o cînt.
- 125 Vai, nebunul de mine, am vrut să fac elegie
 Din acest subiect, bun pentru versul erou.
 Sfinte părinte al patriei, plebea ți-a dat și senatul
 Numele-acesta și noi, toți cavalerii, ți-am dat.
 Fapta ți-l dase nainte ; tîrziu ai luat aste titluri,

- 130 Căci înainte cu mult lumii părinte-i erai.
 Tu pe pământ porți un nume pe care-n înalt l-are Joe ;
 Tată al zeilor el, tu ești al oamenilor.
 Romulus, loc îi vei da, căci zidul ți-l face puternic
 Prin ocrotirea lui, zidul de Remus sărit.
- 135 Tatius, Cures, Caenina : aceasta ți-a fost biruința ;
 Sub conducerea lui află-se globul întreg.
 Nu știu ce colț de pământ cucerit tu aveai ; însă Caesar
 E stăpîn peste tot ce stă sub Joe cel nalt.
- 140 Tu ai răpit soții, el le-ordonă caste să fie ;
 Tu dai crimei azil, el o gonește pe veci.
 Ție-ți plăcu puterea, sub Caesar legea-nflorește ;
 Titlu de domn ți-ai luat, principe el s-a numit.
 Remus te-acuză pe tine, el chiar pe dîșmani îi iartă.
 Zeu te-a făcut tatăl tău, el pe-al său tată-l făcu

Vărsătorul. Mersul vremii

- 145 Iată, copilul din Ida-și înalță trupul din valuri,
 Toarnă, amestecînd limpede apă-n nectar.
 Cel care pînă acum se temea de groaznicul crivăț
 Azi să se bucure : vin dulci adieri de zefiri.

9 februarie. Mersul vremii

- Cînd își va scoate din mare de cinci ori Luceafărul raza
 Strălucitoare, va fi al primăverii-nceput ;
 150 Totuși, să nu te-amăgești, căci mai ține frigul, mai ține,
 Iarna urme adînci lasă în spate, plecînd.

11 februarie. Ursa mare. Callisto

- Noaptea a treia cînd vine, pe Paznicul Ursei îndată
 Îl vei vedea că și-a scos și un picior, și cellalt.
- 155 Parte din ceata cea sfîntă de Hamadiade, Dianei
 Săgetătoare i-a fost soață Callisto cîndva.
 Ea, atingînd al zeiței arc, zice : „Tu, ce de mîină-mi
 Ești atins, să fii martor : fecioară rămîn“.
- Cynthia o laudă și i-a zis : „Din soațele mele,
 160 Tu ai să fii cea dintîi, de legămîntu-ți păzești“.
 Și-ar fi păzit legămîntul, de n-ar fi fost prea frumoasă.

- De muritori se păzi, însă de Iupiter nu.
 Phoebe, vînd mii de fiare, din codri se-ntoarce cînd astrul
 Zilei stă-n mijloc de drum sau se coboară spre-amurg.
- 165 Intră-ntr-un sfînt luminiș, o pădure de negri stejari, și-n
 Mijloc era un izvor cu-ape adînce și reci ;
 Zise : „Fecioară Tegee, hai să ne scăldăm în pădure“.
 Ea la falsul cuvînt, cel de fecioară, roși.
 Zîna și nimfelor spuse și nimfele se dezbrăcară,
 170 Ea rușinată tot stă și întîrzie, semn rău.
 Tunica-și scoase-nsfirșit : greutatea ce-o poartă în pîntec
 Este al crimei semn : astfel trădată a fost.
 Zise zeița : „Sperjura lui Lîcaon, pleacă acuma
 Dintr-al fecioarelor grup, sfîntul izvor să nu-l spurci“.
- 175 Luna-implinise pe rînd cu coarnele ei zece cercuri :
 Ce-a care fată-o credeai, mamă acuma era.
 Iuno jignită se-nfurie : forma i-o schimbă (de ce ? doar
 Fără de voia ei Iupiter o necinsti).
 Și văzîndu-și rivala cu-o față urîtă de fiară,
 180 „Meargă Joe“ a zis, „s-o-mbrățișeze acum“.
 Ea rătăcea, o ursoaică zbîrlită, prin munți și pustie,
 Ea care nu de mult dragă lui Joe i-a fost.
 Cînd trei lustre-implinea copilul născut din furișă
 Dragoste, mama lui îl întîlni într-o zi.
- 185 Ea, ca și cum l-ar cunoaște, se-opri cu mintea pierdută
 Și a gemut : doar atît glasul de mamă i-a fost.
 Neștiutor, cu-a lui suliță ar fi străpuns-o copilul,
 De n-ar fi fost amîndoi duși în locașe cerești.
 În constelații vecine scînteie : întîia e Arctos,
 190 Arctophylax după ea, ca și cum paznic i-ar fi.
 Iuno și azi furioasă-i și-o roagă pe Tethys cărunta
 Ursa cea de pe Menal să nu o scalde în val.

13 februarie

De pe-a cîmpeanului Faun altare, se-nalță la ide
 Fumul, în insula ce taie al rîului curs.

Fabii la Cremera

- 195 Asta fu ziua aceea în care de arme veiene
 Fabii cei viteji trei sute șase-au căzut.

- Numai o casă a fost și puterea, și sprijinul Romei,
 Cei dintr-o gintă-au luat armele ce trebuiau.
 Nobili oșteni ies la luptă, toți dintr-o singură castră ;
 200 Oricare-ai vrea din ei de comandant era bun.
 Drumul mai scurt e prin bolta din dreapta a porții Carmente,
 Dar să nu treci pe aici, oricine-ai fi : e semn rău.
 (Zice-se că pe aici au ieșit cei trei sute de Fabii :
 Poarta de vină nu e ; dar e de rău augur.)
 205 Cum au ajuns cu pași repezi la Cremera, riul cel iute
 (Apa de iarnă-i era tulbură : astfel curgea),
 Tabăra-și pun acolo ; cu sabia goală, prin oastea
 Tireniană-și croiesc drum cu-ndrăzneala lui Mars
 Astfel cum leii se-aruncă, în țara libică, peste
 210 Turmele care pasc împrăștiate pe câmp.
 Fug dușmanii și răni rușinoase capătă-n spate,
 Singele tusc a-nroșit țărna, vărsat din belșug.
 Rînduri-rînduri cad și cînd văd că-n luptă deschisă
 Nu pot fi-nvingători, curse întind, viclenii.
 215 Este acolo un câmp, de dealuri închis, și un codru
 De ascunziș potrivit fiarelor de pe-nălțimi.
 Lasă-n mijloc cîțiva oameni și vite pe ici și pe colo :
 Ceilalți s-au ascuns mai la o parte-n tufiș.
 Cum e torentul, umflat de ploaie sau de zăpada
 220 Care de caldul zefir încetișor s-a topit
 Și peste holde și drumuri se varsă și nu își mai ține
 Apele-nchise de mal, cum înainte făcea,
 Astfel și Fabiii umplu valea, fugind, și doboară
 Tot ce în drum întîlnesc ; temere alta nu au.
 225 Unde alergi, neam nobil ? rău faci c-ai încredere-n dușman !
 Simplă noblețe, -adăpost de-armele-ascunse să-ți cați !
 Dar viclenia curajul l-îvinge : dușmanii-n cîmpia
 Largă sar de peste tot și-orice ieșire închid.
 Cîțiva viteji împotriva atîtor mii ce pot face ?
 230 Ce ajutor pot afla-n nenorocitul moment ?
 Cum un mistreț ce-i gonit prin pădurile Laurentine,
 Cîinii împrăștie cu colții lui fulgerători,
 Totuși moare și el, tot așa mor și ei, dar nu fără
 De răzbunare : pe rînd capătă răni și le fac.
 235 Fabiii toți plecară-n război, într-o singură ziuă,
 La război plecați, pier într-o singură zi.

Totuși poți crede că zcii înșiși purtară de grijă
 Dintr-al lui Hercule neam să mai rămînă urmași.
 Căci un nevîrstnic copil, neînstare arme să poarte,
 240 Singur din ginta lor mai rămăsese acas',
 Fără-ndoială ca tu să-i urmezi, tu, Maxime, care
 Tărăgănind, ai salvat statul din nenorociri.

14 februarie. Cupa, Corbul și Șarpele

Trei constelații se învecinează : Șarpele, Corbul,
 Iar în mijlocul lor Cráterul e așezat.
 245 Ele-s ascunse la Ide ; răsar însă-n noaptea ce vine.
 Să-ți povestesc pentru ce ele alătura stau.
 Phoebus în cinstea lui Joe gătea o serbare solemnă
 (N-o să țină prea mult astă poveste a mea) ;
 „Mergi, a mea pasăre“-a zis, „nimic să nu-ntîrzie jertfa,
 250 Apă limpede-adu de la izvoarele vii.“
 Corbul o cupă suflată cu aur apucă în gheare
 Încovoiate și-nalt zboară pe drum de văzduh.
 Iată departe-un smochin încărcat cu fructe necoapte,
 El le încearcă din cioc ; nu era bun de cules.
 255 Zice-se că, de poruncă uitînd, se-așeză jos, sub arbor,
 Pîna ce fructele-or fi dulci, la tîrziul soroc.
 Cînd fu sătul, prinse-n ghearele-i negre un șarpe de apă
 Și s-a întors la stăpîn, astă minciună rostind :
 „El e pricina zăbavei ; șezînd lingă apa cea vie
 260 M-a-mpiedicat la izvor de la a tale porunci“.
 Phoebus îi zise : „Greșelii adaugi minciuni : îndrăzneț ești
 Dacă cu vorbe să-nșeli vrei pe un zeu ghicitor.
 Cît timp smochina lăptoasă va sta agățată de arbor,
 Tu să nu poți sorbi apă din rece izvor !“
 265 Zise : și spre amintirea în veci a acestei vechi fapte,
 Șarpe și Cupă și Corb, stele unite, sclipesc.

15 februarie. Lupercalia

Ziua a treia a idelor goi pe Luperci îi zărește,
 A lui Faun bicorn e sărbătoare atunci.
 Ale acestei serbări, Pieride, origini să-mi spunei
 270 Și de unde-au venit pîna în Lațiu la noi.
 Vechii Arcazi adorat-au, se spune, pe Pan, zeul turmei,

Lui pe-ai Arcadiei munți s-aibă sălaş îi plăcea.
 Martor e Phóloe. martoră e Stimfalica undă,
 Ladon în mare mînînd apele iuți ale lui,
 275 Culmile-ncinse cu pini a pădurilor Nonacrine,
 Martori înaltul Tricren, Parasiene zăpezi.
 Pan era zeu la cirezi, Pan ocrotitor de sirepe,
 Multe orfande primea, căci și pe oi le-apăra.
 Divinitatea aceasta Evandru o-aduse cu sine ;
 280 Unde-i orașul acum, loc de oraș doar era.
 De-asta-l cinstim și-al lui cult un flamen Dial l-împlinește
 După străbun obicei, ce de pelasgi ne e dat.
 Dar pentru ce ei aleargă ? De ce (obiceiul acesta-i)
 Ei aleargă goi. haina scoțînd, mă întrebî.
 285 Pentru că zeului însuși îi place prin munți să alerge
 Sprinten, însuși stîrnind goane pe neașteptat.
 Gol el fiind, poruncește ca goi slujitorii să-i fie ;
 Haina, cînd vrei să fugi, nu-i potrivită de fel.
 Se povestește că-Arcazii, nainte de Joe, pămîntul
 290 Îl stăpîneau : neamul lor e decît luna mai vechi.
 Viața ei și-o duceau ca fiarele, fără nevoie,
 Vulg necioplit și lipsit încă de vreun meșteșug.
 Case aveau de frunziș, drept hrană aveau numai ierburi,
 Apa sorbită din pumni o socoteau un nectar.
 295 Taurii nu gîfîiau sub pluguri de lemne-ndoite,
 Cîmpul nu se afla de vreun plugar stăpînit.
 Nu se slujeau nici de cai ; se ducea fiecare pe sine :
 Acoperită pe trup oaia cu lîna-i umbla.
 Viața-și duceau, sub cer și-și purtau a lor corpuri tot goale,
 300 Obișnuite-a-ndura vînturi și grelele ploii.
 Ei, dezbrăcați, ne-amintesc și acum de vechi obiceiuri,
 Mărturisind cît de mici cîndva averile-au fost.

Hercule și Omfala

Dar pentru ce mai ales de veșminte Faunul fuge,
 Spun aceste povești pline de haz bătrînesc :
 305 Tînărul cel din Tirint însoțea-ntîmplător pe stăpîna-i :
 Faun, din vîrf de deal, pe amîndoi i-a zărit.
 Cum i-a văzut s-a aprins și „Nimfe de munte“ el zise
 „Nu vreau de voi să mai știu ; ea va fi dragostea mea“.
 Meoniana umbla fluturîndu-și pe umere părul

- 310 Înmiresmat, la veșmînt cute-aurite avea.
 O umbreluță-aurită-o ferea de soarele iute,
 Hercul cu mîinile lui înseși umbrela ținea.
 Ea ajunsese la via din Tmol, la-a lui Bacchus dumbravă ;
 Hesperos înrouat calul cel negru-și mîna.
- 315 Merge-ntr-o peșteră-ornată cu tuf și pumice vie,
 Iară în prag curgea un pîrîiaș murmurînd.
 Cît slujitorii găteau mîncarea și vinul, aceea
 Se apucă a-mbrăca-n hainele ei pe Alcid.
 Tunica fină i-o dă, în getulă porfiră muiată.
- 320 Brîul rotund i-l dă, care pe ea o-ncingea.
 Brîu-i mai mic decît pîntecul ; tunica vrea s-o lărgească,
 Pentru ca mîinile lui groase să poată ieși.
 Nu pentru brațele lui făcute, brățărilor frînge,
 Marele lui picior rupe sandalele mici.
- 325 Ghioaga cea grea și pielea de leu Omfála îmbracă,
 Ia și săgețile mici puse în cucura lor.
 Astfel gătiți au mîncat, așa își dau somnului trupul,
 Stînd fiecare pe-un pat lîngă cellalt așezat.
 Născocitorului viței o jertfă-i găteau ei în ziua-a
- 330 Doua și neprihăniți s-o săvîrșească voiau.
 Mijlocul nopții era ; dar se teme iubirea cea cruntă ?
 Faunul prin beznă veni-n grota cea udă tiptil.
 El cum văzu moleșiți și de vin, și de somn slujitorii,
 Trage nădejdi că la fel și-ai lor stăpîni au dormit.
- 335 Intră-ndrăznețul amant, rătăcește încoace și-ncolo.
 Umblă încet, prudent, mîna nainte-ntinzînd.
 Cînd a ajuns la culcușul rîvnit, pe pat cu-așternuturi,
 Primul noroc se părea că fericit l-a făcut.
 Dînd de părul zbîrlit al pielii leului roșu
- 340 Însă, înfricoșat, mîna și-o trase-ndărăt.
 Și-nmărmurit de teamă s-a-ntors, cum adesea drumețul,
 Șarpe văzînd, înapoi trage picioru-nfricat.
 Hainele moi el atinge apoi din patul de-alături ;
 De-acest semn mincinos zeul a fost înșelat :
- 345 Urcă în pat, se-ntinde pe marginea apropiată
 Și mădularu-i umflat tare ca cornul era.
 După aceea ridică din jos pulpana tunicii :
 Însă dă de-un picior gros și cu perii zbîrliți.

Mai încercînd și-altceva, dintr-o dată eroul tirintic
 350 Se scutură de el — și îl trîntește din pat.
 Zgomot se iscă ; își cheamă slugile, cere lumină
 Meoniana ; venind torțele, totul văzu.
 Greu azvîrlit din patul înalt, doar gemete scoate,
 Trupul abia ridicînd de pe pămîntul bătut.
 355 Rîde și-Alcide și cei ce pe jos întins îl văzură ;
 Chiar lidiana atunci rîse de cel ce-o dorea.
 Zeul de haină-amăgit nu iubește haina ce-nșală
 Ochii ; de-aceea pe goi cheamă la-a sale serbări.

Remus și tilharii

Celor străine adaugă, Muza mea, cauze latine
 360 Și în pulberea sa fugă al meu telegar.
 Dup-obicei, s-a-njunghiat copitatului Faun o capră
 Și la micul ospăț vine norodul chemat.
 Preoții cît pregătesc măruntaie-n frigare de salcă
 (Soarele tocmai cînd e pe la mijloc de drum),
 365 Romul și fratele său cu ciobanii cei tineri aleargă,
 Soarelui, cîmpului dînd goalele trupuri a lor.
 Luptă cu cestul și-aruncă și lănci, și grele pietroaie,
 La încercare își pun brațele ca într-un joc.
 Cînd un cioban de pe-o culme strigă : „Hei, Romulus, Remus,
 370 Hoții cu-ai voștri juncani fug peste cîmpuri de-a drept.“
 Timp să-și ia armele nu e, unu-ntr-o parte se-avîntă,
 Altul într-alta ; i-află Remus și prada le-o ia.
 Cum s-a întors, din frigări scoate carnea ce sfîrîie ; zice :
 „Numai cel ce-a învins o să mănînce de-aici.“
 375 Zis și făcut ; cu el Fabiii. Romul cu mîinile goale
 Vine : pe mese nimic, numai ciolane văzu.
 Rîse, dar s-a înciudat că Remus cu Fabiii-nvins-a
 Și că Quintiliii săi nu au putut birui.
 Faima însă-a rămas : se aleargă fără veșminte
 380 Și izbînda de-atunci e pomenită mereu.

Romulus și Remus

Poate întrebi și de ce se cheamă locul Lupercal,
 Astfel de nume de ce ziua aceea primi ?

Silvia, dintre Vestale, născuse sămîntă cerească.

Fratele tatălui ei tronul atunci îl avea.

385 El porunci pe micuți să-i ia și în rîu să-i inece.

Ce faci ? doar din ei doi Romulus unul va fi !

Servii-mplinesc fără vrere porunca cea crudă, și totuși

Plîng, dar pe gemeni îi duc unde le-a fost poruncit.

Albula. care de cînd s-a-necat Tiberinus se cheamă

390 Tibru, umflată era de-apele iernii atunci.

Unde sînt foruri acum și văile Circului Mare,

Ai fi putut vedea bărcile-agale plutind.

Cînd au ajuns acolo (căci mai departe să meargă

Nu era chip) au stat și-unul ori altul grăi :

395 „Vai cum se-aseamănă ! Cît de frumoși amîndoi se arată !

Totuși acesta din ei are mai multe puteri.

Dacă pe față se-arată neamul și nu mă înșală

Chipul vostru, un zeu, pot spune, este în voi.

Dar dac-ar fi vreun zeu dătătorul vieților voastre,

400 El ajutor v-ar da-n clipa aceasta prea grea.

Sigur v-ar da ajutor, de-ajutor dacă n-ar fi lipsită

Mama, care-ntr-o zi v-a și născut, și pierdut.

Trupuri născute de-odată, muri-veți de-odată, de-odată

Mergeți sub apă“ rosti și-i coborî de la sîn.

405 Deopotrivă scînciră-amîndoi : ziceai că-și dau seama.

Servii acasă se-ntorc înlăcorimați pe obraji.

Albia-n care erau îi ține pe-a valului coamă ;

Cît de mare destin scîndura slabă purta !

Albia-i dusă de ape-n pădurea stufoasă ; cu-ncetul

410 Fluviul descrescînd, ea se opri în nămol.

Urme și astăzi mai sînt din smochinul de-acolo, acuma

Rumina-i zicem, atunci Romula i se zicea.

Vine-o lupoaică fătăță la cei părăsiți (o minune !) :

Cine ar crede ? nimic fiara lor nu le-a făcut.

415 Nu numai că nu le face vreun rău, ci chiar îi hrănește

Fiara, pe cînd ale lor rude să-i piardă au vrut.

Ea se oprește și coada și-o gudură lîngă plăpînzii

Prunci, iară limba sa-i linge pe trup pe-amîndoi.

Se cunoștea că-s din Marte : n-au teamă, țîțele-apucă

420 Și se hrănesc sugînd lapte ce nu-i pentru ei.

Ea dă locului numele ; locul Lupercilor dat-a.

Mare răsplată avu doica ce lapte le-a dat.

Lupercii

Poate Lupercii-și trag numele de la un munte Arcadic ?
Faunus zis Liceu temple-n Arcadia-avea.

Fecunditatea femeilor

- 425 Jună nevestă, ce-aștepți ? nu ierbi fermecate te-or face
Mamă, nici rugăminți, nici vreun descîntec vrăjit.
Rabdă-a primi loviturile dreptei celei fecunde,
Socru-ți avea-va în grab' nume dorit de bunice.
Fost-a un timp cînd, prin cruda ursită, romanele soațe
- 430 Rareori nășteau pruncii din pîntecul lor.
„Ce folosim c-am răpit fecioarele cele Sabine ?”
— Romul striga, căci el sceptrul pe-atunci stăpînea —
„Dacă război ne-a adus, nu putere această ispravă ?
Cred că mai bine era nore să nu fi avut”.
- 435 Sub Esquilina colină se-afla un crîng ce de mulți ani
N-a fost tăiat și era mării Iunone-nchinat.
Cînd acolo ajung, deopotrivă bărbați ca și soațe
Pleacă-și genunchii lor, cad la pămînt umiliți,
Cînd de odată în freamăt pădurea își tremură vîrfurile,
- 440 Iară zeița din crîng vorbe ciudate grăi :
„Mame italice, țapul sfințit cu voi se-mpreune.”
Gloata-mpietrită-auzi vorba de neînțeles.
Dar un augur (al cui nume de anii cei lungi azi uitat e,
Din ținutul etrusc tocmai venit în exil)
- 445 Taie un țap și cu bice din pielea făcută fășie
Spatele astor femei a le lovi porunci.
Luna-ntr-al zecelea drum își lua noi coarne : pe dată
Tați bărbații devin, soațele mame se fac.
Slavă Lucinei ! crîngul ți-a dat ție numele-acesta
- 450 Sau că tu ne aduci, zee, a zilei lumini.
Scapă, miloasă Lucino, pe tinerele-nsărcinate :
Pîntecul lor la timp lin ușurează-l de făt.

Mersul vremii

- Ziua cînd se arată, să nu ai încredere-n vînturi.
În acest anotimp, boarea crezarea-și pierdu :
- 455 Bat nestatornice vînturi, căci poarta-nchisorii lui Eol
Șase zile-n șir stă cu zăvorul deschis.

Peștii

Iar Vărsătorul ușor cu urna-nclinată coboară :

Pește, e rîndul tău caii cerești să-i primești.

Tu și-al tău frate (căci străluciți printre stele alături)

460 Zice-se c-ați purtat cîndva-n spinare doi zei.

Cîndva Dione fugind de groaznicul Typhon, pe vremea

Cînd pentru-al cerului tron Iupiter arme-a luat,

La Eufrat a ajuns însoțită de micul Cupido,

Și pe-al rîului mal din Palestina a stat.

465 Plopi și cu trestii erau pe coama malului, sălcii

Făgăduiau că vor da și la fugari adăpost.

Cum stă ascunsă, pădurea foșnește de vînt, ea de frică

Îngălbenește, crezînd că-s a dușmanilor mîini.

Strigă, ținînd copilul la sîn : „Veniți-ne, nimfe,

470 Într-ajutor ; doi zei iată că sprijin vă cer.

Fără zăbavă se-aruncă în apă, iar peștii cei gemeni

I-au purtat — și (vezi !) nume de stele ei au.

Sirii fricoși, de atunci, cred păcat să pună pe mese

Carne dintr-asta și nu-și spurcă ei gura cu pești.

16, 17 februarie. Quirinalia

475 Ziua a doua e goală ; a treia e a lui Quirinus.

Cel ce-i așa numit Romul era mai demult.

Fie că vechii Sabini dau numele „Curis“ la lance

(Zeul războinic veni-n ceruri prin armele lui),

Fie că regelui numele lor i-l dădură Quiriții,

480 Fie că-acesta uni Cures cu-al Romei ținut.

Căci înarmatul lui tată văzînd și noile ziduri,

Și-n războaie mereu învingător pe-al său fiu,

„Iupiter“ zise, „puterea romană văd că e mare

Nu-i nevoită acum fiul meu a o sluji.

485 Tatălui fiul redă-i-l ; chiar dacă unul pierit-a,

Cel care mi-a mai rămas fi-mi-va și Remus tot el.

«Unul din fii îl vei înălța în cerul albastru»,

Joe, mi-ai făgăduit ; vorbele să-ți împlinești.“

Joe dădu din cap ; amîndoi se zguduie polii,

490 Iar de pe umeri schimbă Atlas al cerului greu.

Este un loc, cei din vechi îl numiseră mlaștina Caprei.

Tocmai acolo tu, Romul, dreptate-mpărțea.
 Soarele fuge, iar norii ascund și învăluie bolta,
 Ploaia cea grea pe pământ apele-și varsă potop.
 495 Tună aici și dincolo fulgere sfîșiu eterul
 Toți fug ; cu-ai tatălui cai regele urcă la cer.
 Mare e jalea ; de-omor pe nedrept bănuți sînt părinții,
 Poate că ar fi rămas astă credință în ei,
 500 Însă Iulius Procul venea pe drum dinspre Alba-
 Longa și luna ieșea, torțele netrebuind.
 Cînd, dintr-o dată mișcate, în stînga tufișele tremur
 (Pasul și-l trase-ndărăt, păru-i pe cap se zbîrli) :
 Romul în mijloc de drum i se-arată, la stat decît omul
 Mai mare, mîndru și cu trabee împodobit
 505 Și i-a grăit : „Pe Quiriți oprește-i să mă mai plîngă ;
 Lacrima lor ar jigni divinitatea ce-o am.
 Ardă tămîie, pioși pe noul Quirinus să-mbune,
 Ca părintele lor meșteri să fie-n război“.
 Zise și-i pierde din ochi în ușoară-adiere. Acela
 510 Cheamă poporul și tot ce i s-a spus a grăit.
 Zeului temple se-nalță, un deal e numit cu-al lui nume
 Și în fiecă an noi îl cinștim din strămoși.

Stultorum feriae

Oare de ce ziua asta se cheamă și-a proștilor ziuă ?
 Mare temeiu nu e, însă e chiar potrivit.
 515 N-aveau ogoarele vechi lucrători umblați pe la școală :
 Harnici, bărbații erau de-aspre războaie-obosiți.
 Spada avea decît plugul cel curb mai multă cinstire,
 Neîngrijitul ogor roade puține dădea.
 Seamănă totuși cei vechi pe cîmpii și seceră-alacul
 520 Și din alacul dintii Cêrerei jertfă dădeau.
 Să se prăjească, îl pun pe foc (ii învață nevoia),
 Dar din greșelile lor pagube multe și-au tras.
 Căci cîteodată din grîu rămînea doar neagră cenușă,
 Iar uneori ardea focul colibele lor.
 525 Fornax atuncea apare, zeița ; pe-aceasta țărani,
 Veseli, o au rugat roadele lor a cruța.
 Azi curionul cel mare, cu vorbe p̄scrise de lege,
 Spune în fiecă an cînd Fornacalele vin
 Și, în piață-atîrnînd tăblițe în jur, fiecare

530 Curie află ușor care-i e timpul fixat.
 Însă prostimea curia nu-și știe și, amîinate,
 Tocmai în ultima zi ține aceste serbări.

21 februarie. Ferialia

Au și mormintele-a lor cinstire, al morților suflet
 Să-l împăcați aducînd daruri mărunte pe rug.
 535 Manii doresc puțin ; evlavia-i jertfă bogată :
 Styxul nu are-n adînc lacome divinități.
 E de ajuns să-nvelești a mormintului piatră-n coroane,
 Roade să presuri apoi, sare puțină pe jos,
 Pîine muiată în vin, viorele cîteva fire,
 540 Toate astea-ntr-un vas puse la mijloc de drum.
 Nu-mpiedic jertfe mai mari, dar umbra se-mpacă și cu-astea :
 Rugi și cuvînt potrivit spune la-altaru-nălțat.
 Țst obicei de-al evlaviei vrednic părinte, Enea,
 Fost-a în țară-ți adus, rege Latinus prea drept.
 545 Duhului tatălui său el aduse daruri solemne,
 Lumea-nvăță de la el ritual acesta pios.
 Însă odată poporul, purtînd cu arme viteze
 Lungi războaie, uită de a părinților zi.
 Iute pedeapsa veni ; dup-asemena semne, se zice,
 550 Roma o au încălzit ruguri din margine-atunci.
 Nici nu-mi vine să cred, dar s-a spus că ieșind din morminte-n
 Noaptea tăcută strigau jalnic ai noștri strămoși,
 Iar pe-a orașului uliți, pe-ntinsele-ogoare, se zice,
 Suflete fără de chip, neamuri deșarte urlau.
 555 După acestea, s-a dat mormintelor cinstea uitată,
 Astfel la capăt ajung înmormîntări și minuni.

Interdicții de căsătorie

Fete, în vremea aceasta nemăritate rămîneți,
 Zile pure-așteptînd pentru făclia de pin.
 Nici tu, pe care grăbita ta mamă coaptă te crede,
 560 Nu-ți pieptăna cu lănci părul tău cel virginal.
 O, Hymenee, departe făclia să-ți ții de funebre
 Focuri ; alt fel de făclii are mormîntul cel trist.
 Zeii chiar să se-ascundă cu ușile-nchise în temple,
 N-ardă tămîie pe-altar, vatra să nu aibă foc.

- 565 Suflete vane acum și trupuri ce-au fost îngropate
 Umblă, și umbre din blid pus pe mormînt se hrănesc.
 Astea-nsă nu țin decît pînă cînd, din lună, Luceferi
 Doar atîți au rămas cîte picioare-n distih.
 Ziua aceasta se cheamă Ferialia, căci se oferă
 570 Daruri ; e ultima zi-n care pe mani împlînzim

Dea Tacita

- Iată o babă-ncărcată de ani cum șade-ntre fete
 Jortfă Tăcerii făcînd (dar ea nu tace de fel),
 Și cu trei degete pune trei bobi de tămîie sub pragul
 Pe-unde un șoarece mic tainic făcutu-și-a drum.
 575 Leagă atunci plumb întunecat cu fire vrăjite,
 Șapte boabe mișcînd, negre, în gură mereu.
 Frige apoi un cap de menă cu gura cusută.
 Dat cu smoolă și de-un ac de aramă străpuns.
 Picură și-un pic de vin, iar vinul care rămîne
 580 Ea sau soațele ei, însă mai mult ea, îl beau.
 „Ale dușmanilor limbi am legat și gurile rele“,
 Zice baba plecînd beată și iese apoi.
 Care e Muta zeiță, dori-vei să știi de la mine.
 Iată ce am aflat de la ai noștri bătrîni.

Iuturna

- 585 Iupiter, înflăcărat de iubirea nenfrîntă-a Iuturnei,
 Mult suferit-a ce nu s-ar fi căzut la un zeu.
 Ea se-ascundea uneori în pădure, prin alunișuri,
 Alteori se arunca-n apele rude cu ea.
 El atuncea adună nimfele-n Lațiu stăpîne,
 590 Lasă în mijlocul lor astfel de vorbe-a cădea :
 „Însăși pe ea se urăște și fuge de ce-ar ferici-o —
 Trupul a-și împreuna celui mai mare din zei.
 Voi vă-ngrijiți de-amîndoi : ce mie mi-e mare plăcere
 Sorei voastre apoi mare folos îi va fi.
 595 Stați-i în cale chiar lîngă mal, cînd voi-va să fugă,
 Pentru ca-n apa de rîu trupul să nu-și dea-n adînc.“
 Astfel vorbi și primiră nimfele Tibrului toate
 Și cele, Ilia, ce șed într-a tale cămări.
 Lara numită, era o naiadă, dar vechiul ei nume

- 600 Îl găsești repetînd prima silabă din el ;
 Numele-i dat după vină ; adesea Almo-i zisese :
 „Fiica mea, gura să-ți ții“, însă ea nu și-o ținea.
 Cum ajunsese la lacul surorii Iuturna îi zise :
 „Să te ferești de mal !“ vorba lui Joe spunînd.
- 605 Chiar la Iunona a mers și-i spuse, căinînd pe neveste :
 „Nimfa Iuturna îi e dragă bărbatului tău“.
 Iupiter s-a-nfuriat și-i smulge limba pe care
 Nu și-a știut-o-nfrîna și-l îndemnă pe Mercur :
 „Du-o la Mani, acel loc pentru cei ce tac potrivit e ;
- 610 Nimfă va fi, dar va fi nimfă a bălții de jos“.
 Îndeplinind a lui Joe poruncă, ajung într-un codru ;
 Zice-se că i-a plăcut zeului care-o ducea.
 S-o siluiască el vrea ; ea din ochi, nu cu vorbe, îl roagă :
 Gura mută a ei cearcă-n zadar a vorbi.
- 615 Grea rămîne și naște doi gemeni : sînt Larîi ce veșnic
 Stau la răspîndii și fac veghe-ntr-al nostru oraș.

22 februarie. Caristia

- Ziua ce vine-i numită Caristii de rudele drage,
 Cete de neamuri se-adun azi la-ai familiei zei.
 De la morminte și de la cei apropiați ce pieriră,
- 620 Negreșit, e plăcut fața spre vii să ți-o-ntorci
 Și, după-atîția pe cari i-ai pierdut, să privești ce rămas-a
 Dintr-al tău sînge, din neam treptele să socotești.
 Cei fără vină să vină ! departe, departe de-aicea
 Fratele nelegiuit, mame ce feții-șiucid,
- 625 Cel al cui tată trăiește prea mult, cel ce numără anii
 Mamei și soacra cea rea pe-a ei nurori prigonitorind,
 Frații tantalici lipsească, soția lui Iason și-aceea
 Care dădu la plugari boabe prăjite pe foc,
 Procne și sora-i, Tereu amîndúror nedrept și aceia
- 630 Care averea-și sporesc numai prin nelegiuiuri.
 Bunilor, ardeți tămîie la-ai neamului zei (lunea crede
 Că-azi mai ales printre ei blînda Concordia e) ;
 Jertfă bucate aduceți, semn al cinstirii plăcute,
 Ca din talerul pus Larîi încinși să-i hrăniți.

- 635 Când, răcoroasă, noaptea la somnul cel dulce vă-ndeamă,
 Pentru rugă luați cupa cea mare de vin :
 „Slavă vouă și ție, părintele patriei, Caesar“
 Ziceți, vărsînd din vin între-ale voastre urări.

23 februarie. Terminalia

- Noaptea trecînd, să serbați cu obișnuita cinstire
 640 Zeul ce cu-al lui semn pune la țarini hotar.
 Terminus, ori ești de piatră, ori trunchi îngropat în ogor ești,
 Și tu ai fost socotit zeu de ai noștri străbuni.
 Te-nacununează pe tine stăpînii de fiecă parte,
 Două coroane ți-aduc, turte tot două primești.
 645 Iată-ți altarul, aici aduce țaranca jăratice
 Ce-ntr-un hîrb mititel ea de pe vatră-a luat.
 Lemne-un bătrîn mărunțește, tăiate, le-așază cu grijă,
 Se străduiește-mpîlîntînd crengi în pămîntul vîrtos.
 După aceea ațîță focul cu scoarță uscată,
 650 Lîngă el un copil ține în mîna un coș.
 După ce-n mijlocul focului roade de trei ori aruncă,
 Fata cea mică i-a-ntins faguri de miere tăiați,
 Alții țin vinul ; pe rînd pe toate le-aruncă în flăcări ;
 Gloata-mbrăcată în alb stă și privește tăcînd.
 655 Terminus cel dintre cîmpuri de-al mielului sînge stropit e,
 Dacă-i jertfesc o purcea care-alăptează-i de-ajuns.
 Vecinătatea cea simplă se-adună și se ospătează,
 Laudă ție cîntînd, Terminus sfinte, cu toți.
 „Tu despărțești popoare, orașe și-ntinse regate,
 660 Fără de tine ar fi certuri în orice ogor“.
 Nu pîrtinești tu pe nimeni și aurul nu te corupe,
 Cîmpul ce ți-e-ncredințat tu cu credință-l păstrezi.
 Dacă tu ai fi-nsemnat cîndva pămîntul Thyreei,
 N-ar fi fost uciși trei sute de luptători,
 665 Nici n-ar fi-nscris Otriade-al său nume-n moormanul de arme ;
 O, cît sînge-a vărsat el pentru patria sa !
 Ce s-a-nțîmplat Capitoliul cînd s-a zidit ? toată ceata
 Zeilor i-a făcut marelui Iupiter loc :
 Terminus, cum pomenesc cei vechi, nemișcat în locașul
 670 Sfînt a rămas pe loc, templul cu Joe-mpărțînd.
 Chiar și acum, ca el numai stele deasupra-și să vadă,

O ferestruică e-ntr-al templului acoperiș.

Terminus, după aceasta, din loc să te muți nu ești slobod :

Stai neclintit acolo unde ai fost așezat.

675 Să nu îngădui nimica vecinului, care te roagă,

Ca să nu pari că l-ai pus pe-om decît Joe mai sus.

Fie că ești izbit de-al plugului fier sau de greblă,

Strigă : „Al tău e acest cîmp, iar acela-i al lui !“.

Este un drum care duce în laurentine ogoare,

680 Unde odată căta prințul dardan un regat ;

Piatra a șasea din Roma, pe-acela, vede cum ție,

Terminus, jertfe ți-aduc cu măruntaie de oi.

Altor popoare pămîntul li-e dat cu hotare-anumite ;

Dar al Romei ținut cît universul e-ntins.

24 februarie. Regifugium

1. Gabii

685 Fuga regească acuma spune-voi : ziua a șasea

De la al lunii sfîrșit nume de-aici și-a luat.

Peste poporul roman Tarquiniu avea stăpînirea

Ultimă, rege nedrept, însă la arme viteză.

Multe cetăți cucerise, pe altele le dărîmase ;

690 Prin rușinos șiretlic Gabii a ocupat.

Căci cel mai mic din trei, a Superbului mladă leită, -n

Noaptea cea mută-a pătruns chiar în mijloc la dușmani.

Scoaseră săbii : „Ucideți“ le zise. „pe cel fără arme.

Asta doar pot a dori frații-mi și tatăl Tarquin,

695 Care cu crude bătai spinarea mi-a sfișiat-o“.

Ca-astfel să poată vorbi însuși răbdase bătaii.

Ei îl privesc — era lună — și-și viră sabia-n teacă.

Haina-i scoțînd-o, zăresc spatele crîncen vîrgat.

Plîng de-a lui milă și-l roagă cu ei să lupte alături.

700 Proștii de ei, iar el grabnic, vicleanul, primi.

Tare-ajungînd, a trimis un prieten ca tatăl să-i spună

Vreun mijloc potrivit Gabii a cuceri.

Înmiresmată de flori o grădină se află acolo,

Străbătută de-un rîu cu-apă domol murmurînd.

705 Stînd în ea a primit Tarquin tănuita solie

Și cu un băț reteză virful la crinii înalți.

Cînd vestitorul s-a-ntors și a spus cum crinii tăiat-a,
 Fiul a zis „Înțeleg voile tatălui meu“.
 Fără zăbavă-a ucis pe frunțașii cetății ; lipsit de
 710 Conducători, a căzut Gabii-n mîini la dușmani.

2. Brutus la Delfi

Iată — e groaznic să vezi — un șarpe ieșind din altare
 Și măruntaiele ia de pe cărbunii cei stinși.
 Phoebus a fost întrebat și oracolul fu : „Cel ce mama
 Primul își va săruta, el va fi biruitor“.
 715 Fieștecare aleargă în grabă, ca-ntîi să-și sărute
 Mama, ușor crezători, făr-a-nțelege pe zeu.
 Brutus era înțelept ce imită prostia, Superbus
 Crudule, pentru a fi curselor tale scăpat.
 Cade cu fața în jos și sărută mama Tărînă,
 720 Ceilalți socot că el numai s-a împiedicat.

3. Lucreția

Ardea e-mpresurată-ntre timp de steaguri romane ;
 Rabdă asediul lung, timpul zăbavnic trecînd.
 Cum e răgaz și dușmanii se tem să pornească la luptă,
 Leneși soldații petrec, jocuri în taberi făcînd.
 725 Prietenii și i-a chemat la vin și mîncare Tarquiniu
 Tînărul ; zice așa fiul de rege atunci :
 „Ardea-n leneșă luptă cît timp pe noi ne tot ține
 Și nu ne lasă-a-nchina armele zeilor noști,
 Oare să fie păstrate cu cinste-ale noastre căminuri ?
 730 Oare-ale noastre soții se mai gîndesc și la noi ?“
 Toți nevestele-și laudă, -ntrecerea crește prin rîvnă ;
 Limba și inima lor fierbe de vinul cel mult.
 Sare acela al cărui renume Collatia-l face ;
 Zice : „La ce să vorbești ? numai în fapte să crezi !
 735 Noaptea mai ține ; pe cai să sărim și să mergem la Roma !“
 Toți au primit și pe dat' cailor frîiele pun.
 Grabnic îi duc telegarii ; se-ndreaptă îndată spre casa
 Regelui : de păzitori poarta pustie era.
 Iată, pe-a regelui noare, cu gîtul încins de cunune,

- 740 Ei le găsesc cum își trec noaptea-ntre cupe de vin.
Iute cu toții de-acolo se duc la Lucreția : lângă
Patul ei, au văzut lina cea moale în coș.
Roabele torc fiecare porția ei la lumina
Slabă și-n mijlocul lor gingașu-i glas cuvînta :
- 745 „Haide, zoriți-vă, fetelor, trebuie-n grab' să trîmitem
Domnului astă manta, care o facem chiar noi.
Ce mai știți ? voi mereu auziți decît mine mai multe.
Cît se mai spune că va ține războiul acest ?
Ardea dîrză, înfrunți pe cei mai viteji decît tine ;
- 750 Dar vei cădea, tu ce ții soții de noi depărtați.
Doar de-ar veni înapoi ! dar al meu are-atîta-ndrăzneală,
Oriunde s-ar năpusti spada din teacă trăgînd.
Mintea mă lasă și mor, de cîte ori chipu-i în luptă
Văd în sine-mi, străbat pieptu-mi fiori înghețați.“
- 755 Lacrimi îi curmă vorbirea, -nceputele fire din mînă
Ea le scapă și fața și-o pleacă pe sîn.
Și așa bine-i ședea ; îi stau bine sfioasele lacrimi,
Vrednic și potrivit inimii chipu-i era.
„Nu te mai teme, -am venit“ bărbatul îi zice ; ea-nvie
- 760 Și de-al lui grumaz dulce povară-atîrna.
Dar tot atunci într-al regelui fiu se aprinde-o nebună
Flacăra, e-nnebunit, de-oarbă iubire răpit.
Chipul îi place și fața de nea și părul cel galben,
Farmecul nedobîndit printr-un viclean meșteșug.
- 765 Glasul îi place și vorba și ceea ce nu poți corupe,
Cît spera mai puțin, mai mult cu-atît o dorea.
Pasărea care vestește a zilei lumină cîntase,
Tinerii cînd își întorc pașii în tabăra lor.
Înmărmuritele simțuri le chinuie chipul acelei
- 770 Din depărtare ; în gînd, mai multe, mai mult îi plac ;
„Astfel ea șade, așa e gătită, așa-și toarce fusul,
Și răvășită așa-i cade cosița pe gît,
Ăsta-i e chipul și astea-s cuvintele care le spuse,
Gură și trup și obraz — cît de frumoase erau !“
- 775 Cum de-obicei, după vîntul avan, lîncezește talazul.
Însă de vîntul ce-a fost unda se umflă domol,
Astfel, cu toate că chipu-i dorit nu-l avea înainte,
Dragostea orudă, ce-n el chipu-i stîrnise, dura.
Arde și e îmboldit de-o iubire nelegiuită,

- 780 Silă-nfricăță gătind patului nevinovat.
 „Ce va ieși, e-ndoios : îndrăzni-voi totul !“ el zice
 „Treaba ei ! pe-ndrăzneți soartă și zei i-ocrotesc.
 Tot îndrăznind cucerit-am și Gabii.“ Astfel vorbind, el
 Sabia-ncinge la șold, sare-n spinare la cal.
- 785 Tînărul intră-n Collatia printr-a ei poartă de-aramă,
 Soarele cînd se gătea chipu-și s-ascundă-n amurg.
 Oaspe ostil el pătrunde în casa lui Collatinus :
 Bine-i primit, doar era rudă de sînge a lor.
 Cîtă-amăgire în inimi ! lipsită de-orice bănuială,
 790 Nefericita-i găti masă dușmanului ei.
 După ce s-a ospătat, sosește a somnului vreme.
 Noapte de-a bine era, nici o lumină-n palat.
 El se ridică și sabia scoate din teaca-aurită,
 Astfel în camera ta, castă soție, intră.
- 795 Cum lîngă pat a ajuns, „Lucreția, spada-i la mine“
 Fiul de rege rosti, „eu sînt Tarquin, nu uita !“
 Ea nu răspunde nimic, nici glas, nici putere de vorbă,
 Nici un pic de curaj n-are în pieptu-i întreg.
 Tremură ca o mioară cînd, prinsă de lupul sălbatic
 800 Dacă din stîni a ieșit, zace-ntre ghearele lui.
 Ce poate face ? Să lupte ? femeia e-nvinsă luptînd ; să
 Strige ? dar spada din mîini grabnic o va-mpiedica.
 Sau va fugi ? însă pieptul i-apasă-a lui palme ; atuncea
 Mîna străină întîi pieptul curat i-a atins.
- 805 Stăruie-amantul dușman : ba o roagă, promite, -amenință ;
 Promisiuni, rugăminți, amenințări s-în zadar.
 „Nu scapi“ îi zise, „viața curma-ți-o-voi cu-nvinuire ;
 Te-oi pîri c-ai făcut ceea ce eu n-am putut :
 Am săucid un sclav, c-ai fost prinsă cu el se va spune.
- 810 Grija renumelui ei o a putut doborî.
 Biruitor, de ce ești bucurous ? biruința te-o pierde ;
 Noaptea acea pentru tron, vai, cît de scumpă va fi !
 Ziua venise ; ea șade cu despletite cosițe,
 Ca o mamă mergînd către al fiului rug.
- 815 Cheamă din taberi pe tatăl de ani încărcat și pe soțul
 Ei credincios ; amîndoi fără zăbavă sosesc.
 Cum îi văzură haina, a jelierii pricină-ntreabă,
 Cui s-a gătit de mormînt sau ce năpastă-a pățit ;
 Tace-ndelung ; rușinoasa față în haină și-ascunde :

- 820   Lacrimi îi curg din ochi ca dintr-un veşnic izvor.
 Cată să-i mîngîie plînsul cînd tatăl, cînd soţul, şi-o roagă
       Cauza s-o spună — şi plîng : temere oarbă i-a prins.
 Cearcă-a vorbi de trei ori, de trei ori s-a oprit ; iar a patra
       Oară-ndrăznind nu putu ochii să-ndrepte în sus.
- 825   „Şi asta i-o datorez lui Tarquiniu ? să spun“, ea grăieşte,
       „Nenorocită, eu   însămi necinstea să-mi spun ?“
 Le povesteşte ce poate ; rămîne suprema ruşine :
       Plînge şi s-au făcut   roşii-ai matroanei obraji.
 Tatăl şi soţul o iartă pentru silita ei faptă ;
- 830   „Chiar dacă voi mă iertaţi“ zice, „eu tot nu mă iert“ .
 Fără zăbavă, c-un fier tănuit ea pieptu-şi străpunse
       Şi sîngerîndă căzu-n faţa părintelui ei.
 Chiar şi cînd moare, ea cată să nu cadă fără de cinste,
       Grija aceasta avînd chiar şi cînd se prăbuşea.
- 835   Iată, pe trupu-i, gemînd de-a amîndora nenorocire,
       Zace părinte şi soţ, de demnitate uitînd.
 Brutus soseşte ; -n sfîrşit, curajul dezmente-al său nume :
       Smulge fierul din trup pe jumătate-ncă viu.
 Ține pumnalul din care picură nobilul sînge
- 840   Şi ameninţător   scoate cuvînt nenfricat :
 „Ție mă jur pe-acest sînge nevinovat şi curat şi
       Pe-ai tăi mani ce mi-or fi   de-azi înainte drept zei,
 Jur că Tarquiniu cu spiţa-i fugară vor da ispăşire.
       Fost-a al meu curaj   vreme destulă ascuns“.
- 845   Ea la-a lui vorbe îşi mişcă ochii cei fără lumină
       Şi scuturînd din păr parcă-ntărea ce-a zis el.
 Trupul matroanei cu suflet bărbat îl poartă la groapă,
       După sine ducînd   ură şi plînsset amar.
- 850   Rana cea goală se vede ; strigînd pe quiriţi îi aţîţă
       Brutus, spunînd ce-a făcut regele nelegiuit.
 Fuge cu fiii Tarquin, pe un an ia un consul puterea :
       Ziua aceea a fost ultima pentru regat.

Mersul vremii

- Oare mă-nşel, sau veni rîndunica vestind primăvara
       Şi nu se teme, cumva, iarna că vine-napoi ?
- 855   Totuşi tu, Procne, adesea vei plînge prea marea ta grabă
       Şi bărbatu-ţi, Tereu,   vesel va fi de-al tău frig.

27 februarie. Equirria

Au mai rămas de acum două nopți din luna a doua.

Caii cei iuți la car Marte-i gonește-nhămați.

Bine-a fost pus acest nume care rămas-a, Equirrii,

860 Cele privity de zeu însuși în propriu-i câmp.

28 februarie

Bine-ai venit, Gradivus : zilele tale-și cer locul,

Iată, sosește acum luna cu numele tău. —

Încheiere

Cartea se-ncheie o dată cu luna, în port noi ajuns-am,

De-azi înainte, a mea luntre pe-alt val va pluti.

CARTEA A TREIA

MARTIE

Mars

Marte războinice, scutul acum părăsindu-ți și lancea,
Vino, sloboade-ți din coif părul tău strălucitor.
Poate mă vei întreba ce are cu Marte poetul :
De la tine și-a luat numele luna ce-o cînt.
5 Însuși tu vezi în războaiele crude mîna Minervei,
Totuși ea nu mai puțin artelor s-a consacrat.
După a Palladei pildă, găsește și tu răgazul
Lancea s-o lași, vei avea și nenarmat ce să faci.

Mars și Silvia

Neînarmat erai cînd te-a primit preoteasa romană,
10 Ca tu acestei Cetăți demnă sămînță să-i dai.
Silvia (ce mă oprește să-ncep de aicea ?), vestala,
Apă în zori căuta, vasele sacre-a-și spăla.
Ea ajunsese la malu-nclinat pe-o potecă ușoară,
De pe creștet de cap vasul de lut coborî.
15 Șade pe jos ostenită și pieptu-și descopere-n boarea
Vîntului și, răvășit, părul și-l rînduie-ncet.
Astfel șezînd, umbroasele sălci, cîntătoarele păsări,
Murmurul apei ușor somnul cel blînd i-au adus.
Dulcea odihnă furiș în ochii învinși se strecoară,
20 Mîna cea moale de somn de la bărbie-i căzu.
Marte-o zărește ; zărind-o, o vrea și, vrînd-o, o are
Și cu puterea-i de zeu el tănuiește-al său furt.
Somnul îi trece, e îngreunată : de-acuma în pîntec
Află-se cel ce-i va fi Romei întemeietor.
25 Se ridică moleșită, nu știe de ce-i moleșită,
Și, rezemată de-un pom, aste cuvinte rosti :

„Folositor și prielnic mă rog să fie ce-n somnu-mi

Am văzut — sau era poate mai clar ca un vis ?

Eu mă aflam lângă focul troian, cînd panglica cea de

30 Lîna îmi cade din păr, lîngă altarul sfințit,

Iar din ea, o minune, doi palmieri se înalță

Dintr-o dată : din ei unul mai mare era,

Și-acoperise cu grelele-i ramuri lumea întregă,

Coama lui atingea stelele cele de sus.

35 Iată că unchiul meu spre ei își ridică securea

(Semnul m-a-nspăimîntat, inima-mi bate-n fiori).

O ghionoaie-a lui Mars și-o lupoaică se-avîntă în luptă,

Pentru cei doi palmieri și-astfel copacii-s scăpați“.

Astfel vestala vorbi și cu slabă putere ridică

40 Urna, umplută cît timp visul și l-a povestit.

Romulus și Remus

Pîntecu-i se rotunjea încet de cereștile sarcini.

Căci și Remus creștea, cum și Quirinus creștea.

Pentru ca anul să fie-ncheiat, săvîrșindu-și ocolul,

Zeul luminii avea doar două zodii de mers.

45 Silvia mamă devine : se spune c-a Vestei statuie

Peste ochii săi mîini feciorelnice-a pus.

Iar al zeiței altar tremura cînd năștea slujitoarea-i,

Focul s-a-nspăimîntat și sub cenușă s-a-ascuns.

Iară Amulius, care dreptatea o disprețuiește

50 (El stăpînea un tron de la-al său frate răpit),

Astea aflînd, poruncește ca gemenii-n rîu să-i înece :

Valul de crimă fugi, pruncii ducînd la uscat.

Cine nu știe că pruncii crescură cu lapte de fiară,

Că ghionoaia ducea hrană la cei părăsiți ?

55 N-am să te uit, o Larentia, doica acestui neam mare,

Nici ajutorul ce, Faustulus biete, le-ai dat.

Vine și-a voastră cinstire cînd de Larentalii cînta-voi :

Ele-n decembrie sînt, luna iubită de toți.

Fiii lui Mars au ajuns la ani de trei ori cîte șase ;

60 Tînără barbă acum galbenul păr li-l sporea.

Tuturor : agricultori, ca și păzitori de cireadă,

Legea, dreptatea-mpărțeau frații cei doi iliazi.

Des se-ntorceau la cămin bucuroși de-al tîlharilor sînge,

Boii furați aducînd iar pe cîmpiile lor.

- 65 Neamul aflîndu-și, al tatălui nume le-ațiță curajul,
 Se rușinează-a avea faimă-n colibe mici.
 Cade Amuliu străpuns de sabia romuleană,
 L-urcă din nou pe tron ei pe bătrînul bunic.
 Zid de cetate ridică : e mic, dar cu toate acestea
- 70 Remus pe dat' a pierit cînd a sărit peste el.

Calendarul lui Romulus

- Unde erau înainte păduri și pășuni pentru turme,
 Veșnic oraș e acum ; zice părintele lui :
 „O tu, stăpîn peste arme, dintr-al cui sînge se spune
 Că m-am născut (și-am să dau multe dovezi că-i așa),
- 75 Eu hotărăsc ca anul roman să înceapă cu tine,
 Luna dintii va avea numele tatălui meu“.
 Vorba-implinindu-și, botează luna cu-al tatălui nume.
 Faptul pios i-a plăcut zeului, lumea zicea.
 Totuși și cei dinainte pe Marte mai mult îl cinstiră,
- 80 Astfel războinicul neam grijile își arăta.
 Palladei cinste-i aduc cecropizii, Dianeii cretanii
 Cei minoieni ; lui Vulcan hipsipileul pămînt ;
 Iuno-i cinstită de Sparta și de a lui Pelops Micene,
 Faun ce poartă pe cap pin e cinstit în Menal.
- 85 Slavă lui Mars, al armelor zeu, se cuvine în Lațiu :
 Neamul ce află-n război glorie și bogății.
 Dacă ai cumva răgaz, te uită și-n faste străine :
 Și-n ele tu vei afla luna cu numele Mart.
 Este a treia la Alba, faliscii o cheamă a cincea.
- 90 Într-al șaselea loc hernice neamuri o țin.
 La aricini și la cei care șed în înalta cetate
 Care-o zidi Telegon, locu-i e ca la albanii.
 La laurenți e a cincea, a zecea la asprul equicul,
 Iar la norodul curens prima dup-altele trei.
- 95 Tu, războinic pelign, cu strămoșii sabini deopotrivă
 O socotești : la-amîndoi zeu-i pe-al patrulea loc.
 Romulus, ca-n calendar oel puțin pe toți să-i întrecă,
 Luna întîie din an tatălui său i-a-nchinat.

Anul de zece luni

- Cei din vechime n-aveau ca azi tot atîtea calende,
 100 Două luni mai puțin anul acela avea.
 Învingătorului încă învinsele arte nu-i dase
 Grecia, neam elocvent, însă puțin curajos.
 Cel ce lupta vitejește avea știința romană,
 Cel ce știa arunca lancea era elocvent.
- 105 Despre Hiade, atunci, de Pleiadele atlantee
 Cine știa, sau că osia are doi poli ?
 Urse că-s două, din care sidonii privesc Cynosura,
 Iar spre Helice privesc navele cele grecești ?
 Că printre zodiile străbătute-ntr-un an de-al ei frate
- 110 Sora își mîină în grab' doar într-o lună-ai ei cai ?
 Libere se învîrteau pe nemăsuratele cercuri
 Stelele, totuși credea lumea că ele sînt zei.
 Ei n-aveau ochi pentru semnele care se-nvîrt sus în ceruri,
 Ci doar pentru-ale lor : crimă e dacă le pierzi.
- 115 Semnele toate erau de fin, însă cinste-avea finul
 Cîtă vezi c-au acum vulturii tăi de argint.
 Într-o prăjină înaltă purtau o mîină de iarbă,
 Astfel ostașul primi numele de manipłar.
 Astfel, neînvățați și încă lipsiți de știință,
- 120 Lustrul cu zece luni ei îl aveau mai puțin.
 Anul era împlinit dup-a zecea-nvîrtire a lunii,
 Mare cinste pe-atunci număr-u-acesta avea.
 Sau că sînt degete zece — cu ele noi facem socoata —,
 Sau că femeile nasc cînd au trecut zece luni,
- 125 Sau că la numărătoare se merge doar pînă la zece,
 Și cînd continuăm iar de la unu pornim.
 Romul împarte senatul de-o sută în grupuri de zece,
 Tot zece grupe făcu el din soldații hastați,
 Și tot atîtea cete aveau frunțașii, pilanii,
- 130 Și cei care slujeau calul cetății avînd.
 Ba tot în zece el a-mpărțit și cele trei triburi :
 Pe Tițieni, pe Lucéri și pe cei Ramnes numiți.
 Număr-u-acesta deprins l-a păstrat și-ntr-a vremii măsură.
 Văduva tot zece luni plînge-și bărbatul pierdut.
- 135 De te-ndoiești că întii se aflau a lui Marte calende,
 Iată, la aste dovezi gîndul ți-l poți îndrepta :

Creanga de laur ce-a stat la flameni în casă tot anul,
 E-nlocuită acum, frunzele noi se cinstesc.
 Poarta regească se împodobește cu pomul lui Phoebus,
 140 Și la a curiei vechi ușă se-ntîmplă la fel.
 Să se mîndrească și Vesta-mbrăcată în tinere frunze,
 Laurul cărunt s-a luat de pe altarul troian.
 Și se mai spune că focul învie-ntr-a ei sanctuare,
 Flacăra-aprinsă din nou capătă iarăși puteri.
 145 Înc-o dovadă că anul aici începea e că-ntr-astă
 Lună cinstită a fost Anna Perenna dintii.
 Vechile-onoruri se zice că începeau tot atuncea
 Pînă la-al tău război, punule necredincios.
 Luna a cincea, -n sfîrșit, de la martie este Quintilis,
 150 Și mai departe de-aici numele numărul-dă.
 Primul, Pompiliu văzu : cu două luni anul mai scurt e,
 El, cel la Roma adus de pe-al măslinilor cîmp,
 Fie c-așa l-a-nvățat samianul ce crede că omul
 Poate renaște, murind, fie Egeria sa.
 155 Totuși greșită rămase-mpărțirea anului, pînă
 Caesar, prin multele-i trebi, și de-asta s-a îngrijit.
 Zeul acesta, întemeietorul măreței familii,
 De-alte griji mai prejos nici asta n-a socotit.
 Și a voit a cunoaște făgăduitele ceruri,
 160 Să n-ajungă străin, zeu, în locaș neștiut.
 El a fixat cu știință exactă răgazul în care
 Soarele intră din nou întru al zodiei semn.
 Celor trei sute cinci, le adause șazeci de zile
 Și-una-ntreagă-mpărțind, înc-o cincime din ea.
 165 Anul atîta durează : la lustru se-adună întreagă
 Ziua ce-și scurse-n cinci ani toate cincimile ei.

1 martie. Matronalia

„Dacă se-ngăduie barzii s-audă a zeilor taine,
 Cum se crede-n norod că le e îngăduit,
 Spune-mi, Gradivus, tu cel potrivit bărbăteștilor slujbe,
 170 Totuși matroana de ce ține-ale tale serbări“.
 La-astă-ntrebare răspunsu-mi-a Mavors, coiful scoțîndu-și
 (Însă în dreapta ținea sulîța de aruncat) :

- „Prima dată acum sînt chemat la trebile păcii,
 Eu, de folos în război, intru în tabere noi.
- 175 Silă de ce-am început n-am ; și-astă zăbavă îmi place,
 Să nu se creadă-n puteri singură Pallas aci.
 Sîrguitor cîntăreț al latinelor zile, învață
 Ceea ce-ntrebi și să-ți bagi spusa-mi în inima ta.
 Dacă tu ochii ți-ntorci înspre leagănul ei, fost-a mică
- 180 Roma, dar, mică fiind de-asta nădejde avea.
 Zidurile dimprejur ce vor fi-n viitor mult prea strîmte,
 Pentru mulțimea de-atunci prea largi a fi se credeau.
 Dacă mă-ntrebi cum a fost palatul copilului, uite,
 Vezi cel bordei de coló-n trestii și paie-nvelit.
- 185 Somnul cel blînd îi gusta pe-așternutu-i de paie și totuși
 De pe acest culcuș el pîn' la stele-a ajuns.
 Nume mai mare Romanii aveau decît locul pe care
 Îl stăpîneau, dar n-aveau nici socri și nici soții.
 Vecinătatea bogată îi disprețuia pe săracii
- 190 Gineri și nu mă credeau neamului tată a fi.
 Vina era că ședeau în staule, turma pascăndu-și,
 Și că aveau cîte un petec de-ogor nelucrat.
 Se-mperechează cu semenii lor și păsări, și fiare,
 Înșiși, spre-a se-nmulți, șerpui pereche-și gălesc.
- 195 Chiar și la capătul lumii se-nsoară bărbații, dar una
 Nu era care să vrea soață romană a fi.
 Îndurerat, a părintelui minte lui Romulus dat-am :
 „Ruga o lasă“ i-am spus, „armele-ți dau ce dorești“.
- 200 Îi pregăti sărbătoarele lui Consus — și Consus ți-a spune,
 Cînd vei cînta al lui cult, ce s-a-ntîmplat în cea zi.

Sabinele

- Cures se mînie și cei loviți de aceeași durere.
 Socrii cu ginerii lor luptă atuncea întii.
 Cele răpitate acuma au nume aproape de mamă.
 Lupta-ntre rude s-a-ntins, lungă zăbavă avînd.
- 205 Se adunară nevestele-n casa-nchinată Iunonei,
 Nora mea-n mijlocul lor cu îndrăzneală vorbi :
 „O, deopotrivă răpitate — căci soarta aceeași ne fuse —,
 Nu mai putem avea dragoste leneșă-acum.
 Față în față stau oștile ; căreia cere-vom sprijin

- 210 Zeilor ? soții-s aici, dincolo tații-narmați.
 Ce ziceți ? văduve oare-i mai bine să fim, sau orfane ?
 Iată, e evlavios sfatul meu și curajos”.
- Sfatu-l dădu ; o ascultă, -și desfac toate părul și-n haine
 Negre de jale-și ascund trupul lor cel întristat.
- 215 Oștile stau pregătite cu fierul, de-omor pregătite,
 Trîmbița-i gata acum semnul de luptă să dea :
 Cele răpitate-ntre soți și părinți se aruncă deodată,
 Pruncii l-al lor sîn, drage zăloage, ținînd.
- Cînd au ajuns în mijloc, cu despletite cosițe,
 220 Toate s-au plecat îngenunchind la pămînt,
 Ca și cum ar fi-nțeleș, cu strigăte mîngîietoare,
 Către bunicii lor, mici brațe nepoții întind.
- Cel ce putea, îl striga pe bunicul văzut doar atuncea,
 Iar pe cel ce nu putea, mama să poată-l făcea.
- 225 Arme și furie cad, își bagă și sabia-n teacă.
 Socrii dau ginerilor mîna, pe-a lor o primesc,
 Fetele vrednice-și îmbrățișează, pe scuturi bunicii
 Poartă-și nepoții, nici cînd scutul n-a fost mai plăcut.
- Mamele ebaliene de-aicea își trag datoria
 230 De a sărbători ziua dintîie a mea.
 Fie că ele, -ndrăznind să se-avînte-ntre scoase pumnale,
 Cu-ale lor lacrimi au pus capăt la lupta lui Mars,
 Sau că prin mine-a ajuns, cu ferice, Iliă mamă,
 Mamele toate pe drept mie cinstire mi-aduc.

Primăvara

- 235 Sau că atunci, îmbrăcată în gheață, se duce și iarna
 Și, de al soarelui cald, pier înmuiate zăpezi,
 Arborii-și capătă iară frunza de frig scuturată,
 Muguri de sevă umflați crapă pe fragede crengi :
- Colțul cel rodnic din bobul ce stat-a pitit multă vreme,
 240 Tainic află acum drum spre lumina de sus.
 Cîmpul e-acuma fecund și turma acum se prășește,
 Pasărea-și face acum cuib și cămin pe copac.
- Timpul fecund îl serbează pe drept latinele mame,
 Cărora nașterea li-i oaste, dorință și tot.
- 245 Încă o pricină : -n locul pe care-l veghease un rege
 (Dealul acela e azi Esquilinus numit),

De-mi amintesc, au făcut nărorile cele latine
 Templul Iunonei măreț într-astă zi închinat.
 Dar pentru ce zăbovesc și-ți încarc mintea cu felurite
 250 Cauze ? Iat-o sub ochi cauza pe care mi-o ceri :
 Mama-mi iubește pe soațe, mamei i-adusă cinstirea ;
 Evlaviosul motiv este cel mai potrivit.“
 Flori aduceți-i zeiței ! o bucură florile, iarba
 Pe-astă zeiță : -ncingéți capu-i cu fragede flori !
 255 Ziceți-i : „Tu, Lucina, tu ne-ai dat nouă lumina !“
 Ziceți-i : „Tu-ntr-ajutor celei ce naște să vii !“.
 Când o femeie e grea, cu păr despletit să o roage,
 Pentru a naște ușor fătul ce poartă în sân.

Salii

Cine-mi va spune de ce cereștile arme-a lui Marte
 260 Saliii poartă, de ce ei pe Mamuriu slăvesc ?
 Spune-mi tu, nimfă slujind pădurea și lacul Dianei,
 Soață-a lui Numa ; te rog faptele tale să-mi spui !
 Este un lac, sfințit de străbune credințe, ascuns în
 Întunecoase păduri dintr-a Ariciei văi.
 265 Șade aici Hipolit, tîrît de-ale cailor hățuri.
 Iată de ce de atunci caii-n pădure nu vin.
 Panglici acolo atîrnă ce-acopăr lunge tufişuri,
 Multe tăblițe s-au pus zeei ce-ascultă de rugii.
 Ruga fiindu-i primită, cu fruntea-n cununi de la Roma
 270 Cîte-o femeie ades vine cu-aprinse făclii.
 Cei cu braț tare și iuți la picioare aici țin domnia,
 Dar fiecare apoi pier, precum a ucis.
 Curge cu murmure lîne un rîu plin de pietricele ;
 Des am băut din el, însă cu mici sôrbituri.
 275 Apele-s darul Egeriei, zîină Camenelor dragă,
 Regelui Numa ea soață și sfetnic i-a fost.
 Prea iute gata erau la-nceput quiriții de luptă,
 Să-i domolească, -a chemat dreptul și teama de zei.
 Legi a făcut, ca cel mai puternic să nu poată totul,
 280 Vechi obiceiuri primesc cinste curată acum.
 Pierc cruzimea, dreptatea e decît sila mai tare,
 E de rușine acum lupta cu cei de un neam.
 Cel ce-nainte fu crunt, se schimbă lîngă altare,
 Vin și grîu sărat pune pe vatra de foc.

- 285 Iată părintele zeilor flăcări roșii prin nouă,
 Zvirle și, ploaie vărsînd, cerul de ape-a secăt
 (Trăsnetul lui niciodată așa des nu mai căzuse) :
 Spaima pe rege l-a prins, groaza poporul întreg.
 Zina i-a zis : „Nu te teme ! și fulgerul are ispașă,
 290 Chiar de-a lui Joe cel crunt furie poți tu scăpa.
 Picus și Faunus, divinități a pămîntului Romei,
 Te vor putea învăța al ispășirilor rit.
 N-o să-ți arate de voie, tu-i prinde și-i leagă în lanțuri“.
 Și i-a spus deslușit ce fel să-i prindă-ar putea.

Faunus și Picus

- 295 Sub Aventin e un codru negru de-a ilicei umbră,
 Cum îl zărești, ai să zici : „Sălășluiesc zei în el“.
 Printre covoare de iarbă, în mușchi îmbrăcat, dintr-o stîncă
 Curge domol un izvor, veșnică apă avînd.
 Faunus și Picus sînt singuri aproape ce beau de aicea.
 300 Numa, venind aici, oaie lui Fons îi jertfi.
 Puse alături pahare umplute de dulcele Bacchus ;
 Într-o peșteră stă însuși ascuns cu ai săi.
 Ca și-altă dată, sosesc la izvoare zeii silveștri,
 Gîtul de sete uscat scaldă cu vin din belșug.
 305 Somnu-i cuprinde ; iar Numa iese din peștera rece,
 Mîinile ce-au amorțit iute în lanțuri legă.
 Somnul cînd le-a fugit, luptîndu-se cearcă să frîngă
 Lanțul, dar, cum se zbăteau, lanțul s-a strîns și mai mult
 Numa atunci : „A mea faptă iertați-o, zei ai pădurii,
 310 Știți că de inima mea vina nu s-a-apropiat ;
 Să-mi arătați în ce chip se face ispașa de trăsnet“.
 Astfel Numa. Mișcînd coarneau. Faunus grăi :
 „Prea mult ne ceri și-i peste puțință să afli acestea
 Tu de la noi ; hotar au ale noastre puteri.
 315 Zei cîmpenești sîntem, pe munții înalți stăpînim noi,
 Dar pe-a lui trăsnete e Iupiter singur stăpîn.
 Singur nu vei putea să-l faci să coboare din ceruri,
 Însă de noi ajutat poate că-n stare vei fi“.
 Faunus așa a vorbit ; părerea lui Picus e-aceeași,
 320 Totuși mai spuse și el : „Scoate-ne lanțul din mîini,
 Iupiter are să vină, adus de puterile vrăjii.
 Stixul cel negru va fi martor la tot ce-am promis“.

- Ce au făcut dezlegați, ce vrăji au rostit și în ce chip
 Ei pe Joe-au adus din prea înaltul locaș,
 325 Omul nu poate a ști. Ce mi-e-ncredințat doar cînta-voi
 Și ce piosul poet poate din gură grăi.
 Iupiter, te-ademeniră din cer, de aceea urmașii,
 Sărbătorindu-te, și astăzi Eliciu îți spun.
 Au tremurat pe-Aventinus atunci a pădurilor coame
 330 Glia în jos s-a lăsat sub al lui Iupiter pas.
 Inima zbate-se-n pieptul regelui, singele-i lasă
 Trupul întreg, în sus păru-i se-nalță zbîrlit.
 Inima-n loc cînd îi vine. grăi : „Spune-mi, care-i ispașa
 Trăsnetului, preaînalt rege, părinte de zei,
 335 Dacă cu mîină curată daruri ți-am pus pe altare,
 Dacă cu graiul curat și-asta de-acum te întreb“.
 Zeul ruga-i primi, dar învăluia adevăru-n
 Văluiri, cu grai îndoios tare pe rege-nfricînd.
 „Taie un cap“ i-a spus, iar regele-a zis : „Asculta-voi
 340 Și voi tăia un cap de la o ceapă din strat“.
 Iupiter adăugă : „De la om“ ; el : „Părul lua-vei“.
 Joe un suflet ceru. Numa : „De pește“ a zis.
 Rîse și spuse : „Cu astea trăsnetul tu să-l îndupleci,
 Omule vrednic să șezi chiar și cu zeii la sfat.
 345 Mîine cînd Cintiu întregul său disc strălucind arăta-va,
 Ție neîndoios semn de domnie ți-oi da“.
 Astfel zicînd, a plecat zguduind văzduhul cu tunet
 Mare ; jos pe pămînt Numa rămase-nchinat.
 Vesel se-ntoarce aceștia și spune quiriților toate.
 350 Însă tîrziu și cu greu vorba crezare-a aflat.
 „Dar mă veți crede“ a zis, „cînd faptele fi-vor dovada
 Vorbei ; cu toți s-ascultați, mîine ce se va-ntîmpla :
 Cintiu cînd discul întreg pe pămînt strălucind arăta-va,
 Joe neîndoios semn de domnie-mi va da“.
 355 Pleacă-ndoiți și le pare că este tîrzie făgada,
 Ziua ce vine le-o da-ncredere-n vorbele lui.

Scuturile

Țărna e încă muiată în zori de bruma rouată ;
 La a regelui porți stă tot poporu-adunat.
 Iese și-n mijlocul lor pe un tron de paltin se-așază.

- 360 Stau bărbații-mprejur fără de număr, tăcuți.
Phoebus abia răsărise, o margine doar i se vede,
Frica, nădejdea îi țin, inima îngrijorînd.
Capu-nvește în vâl ca zăpada, apoi se ridică,
Mîinile, cele de zei bine știute, -nălțînd.
- 365 „Iupiter” zice, „e timpul făgăduitelor daruri ;
Lîngă ce mi-ai promis pune dovada acum“.
Cît vorbea, și-nălțase soarele fața întregă :
Cînd un tunet veni groaznic din osii cerești.
Zcul de trei ori tună fără nori și-aruncă și trei fulgeri.
- 370 Dați-mi crezare : minuni înfăptuite vă spun.
Cerule în partea de mijloc începe să se deschidă ;
Regele, -ntregul norod ochii-și înalță spre cer.
Iată, un scut legănat încet de o boare ușoară
Cade : de la norod strigătu-ajunge la cer.
- 375 Jertfă-aducînd o junincă al cărei grumaz niciodată
N-a fost de jug apăsător, darul ridică de jos
Și *ancile*-l numi, că-i tăiat în fiece parte.
Nici un colț nu găsești, oriunde ochii ți-i pui.
Minte ținînd că în el se ascunde soarta domniei,
- 380 Iată ce plan iscodi Numa cu mult șiretlic :
Puse să facă mai multe lucruri la fel cu acela,
Ochii tîlhari nicidecum să-l recunoască-ar putea.
Lucrul acesta-mpline Mamurius (greu e a spune,
Dac-a lui fire sau al lui meșteșug e mai bun).
- 385 Darnicul Numa îi spuse : „Cere-ți a muncii răsplată ;
Dacă în vorbă-mi crezi, tot ce îmi ceri vei avea“.
Saliilor le dăduse numele de la ‘sărire’,
Arme le dase și-un cînt pentru un tact anumit.
Zise Mamurius : „Gloria tu să mi-o dai ca răsplată,
390 Cîntul lor la sfîrșit spună și numele meu“.
Iată de ce sacerdoții-și plătesc datoria străveche
Pentru strădania lui și pe Mamuriu slăvesc.

Interdicții religioase

Nunta ți-amină, fecioară, chiar dacă mare vi-i graba ;
Scurta zăbavă ades poartă un mare cîștig.

- 395 Armele cheamă la luptă și soților lupta-i dușmană :
 Armele-n teacă băgînd, semne mai bune-ți avea.
 Soața încinsă-a Dialului, cel ce pe cap poartă mitră.
 E silită acum părul a nu-și pieptăna.

3 martie. Peștii

- Noaptea a treia scurgîndu-se, stelele cînd o să fugă
 400 Lin de pe cer, va pieri unul din gemenii Pești.
 Ei sînt doi : mai aproape e unul de-austru și cellalt
 De acvilon ; amîndoi nume de vînt au primit.

5 martie. Văcarul. Vierul

- Cînd a lui Titon soție pe-obrajii ei ca șofranul
 Rouă va slobozi-n ziua a cincea de-aci,
 405 Fie că-i Paznicul Ursei, fie Văcarul cel leneș,
 Fuge de-a tale priviri și se cufundă în hău.
 Însă nu fuge Vierul ; pe scurt să vă-nvăț se cuvine,
 Chiar zăbovind puțin, cum de ajunse el stea.
 Ampelos, fiul din satir și nimfă, cu plete netunse
 410 Drag lui Bacchus i-a fost pe-ale Ismarului culmi.
 Zeul îi dăruie vița ce-atîrnă de-a ulmului coamă ;
 Vița are de-atunci numele-acestui copil.
 Dar culegînd fără grijă din crengi coloratele boabe
 Cade ; iubitul pierdut Liber și-l nalță la cer.

6 martie. Augustus pontifex maximus

- 415 Phoebus al șaselea cînd din Ocean spre-a Olimpului culme
 Urcă, cu cai aripați drumul ceresc străbătînd,
 Cei de aici ce cinștiți a curatei Vesta locașuri
 Puneți tămîie, pioși, pe iliacul altar.
 Nenumărate-a lui Caesar titluri (cu care mai mult el
 420 S-ar fi mîndrit ?) le-a sporit cinstea de mare pontif.
 Divinitatea eternului Caesar păzește eternul
 Foc, lîng-olaltă vezi dublul domniei zălog.
 Zei ai Troiei străvechi, de Enea preademnă povară,
 Voi pe-al vost purtător l-ați apărat de dușmani !

- 425 Preot urmaş din Enea atinge icoana-nrudită ;
 Vesta, să aperi în veci capul cu tine-nrudit !
 Foc ocrotit de-a lui mînă sfîntă, ai flacăra vie ;
 Viaţă nestinsă să-aveți, rogu-mă, paznic și foc.

7 martie. Veivus inter duos lucos

- Singurul semn la-a lui martie none : templul lui Veiov
 430 Cel dintre două păduri fost-a atunci închinat.
 Romul cînd înconjurat-a crîngul cu ziduri de piatră
 Zise : „Oricine aici fuge va fi ocrotit“.
 Cît de firavă-i mlădița din care crescut-a romanul !
 Veche mulțime, de loc nu puteai pizmă trezi !
 435 Dar dacă mintea ți-o-ncurcă neînțelesul lui nume,
 Află ce zeu e acest și-astfel de ce e numit.
 Joe cel tînăr e el : privește-i tînăra față,
 Mîna privește-i apoi : fulgere n-are în ea.
 Doar după ce cutezară Gigantii cerul s-atace
 440 (Neînarmat pîn-atunci) Iupiter fulgere luă :
 Ossa de focul cel nou, Pelion mai înalt decît Ossa
 Arseră-atunci, și-n pămînt tare-implîntatul Olimp.
 Iată și capra alături : se spune că nimfe cretane
 O pășunau ; ea-i dădea lapte lui Joe copil.
 445 Cît despre nume, țărani zic boabelor pipernicite
 Numai *uegrandia* și cei mic ei *uescum* numesc.
 Dacă-i acesta-nțelesul cuvîntului, nu fac greșală
 Dacă prin vorba *Veiov* Joe cel mic înțeleg.

Pegasul

- Stelele cînd o să împetrițeze bolta albastră,
 450 Cată în sus : vei vedea gîtul de cal gorgoneu.
 El a țîșnit, e credința, cu coama stropită de sînge,
 Dintr-al Meduzei grumaz rodnic, ce fost-a tăiat.
 El s-a-nălțat pe de-asupra de nouri și pe sub stele,
 Cerul îi fuse pămînt, aripa-i fuse picior.
 455 Noi zăbale primind în gura lui mîniată,
 Cu copita ușor sapă aonic izvor.
 Cerul îl bucură-acum, înainte cu-aripi îl cătase,
 Zece și încă cinci, stelele lui strălucesc.

8 martie. Coroana

- Noaptea ce vine acum arăta-ți-va Coroana din Gnosos ;
 460 Dintr-a lui vină, Teseu face zeiță din ea.
 Ea îl luase pe Bacchus în locul sperjurului care-i
 Fu nerecunoscător ei, care firul i-a dat.
 Noua ei soartă o bucură ; zice : „Plîngeam ca o toantă !
 465 Țasta-i norocul, că el fostu-mi-a necredincios“.
 Pe indienii cu părul pe umere Liber i-nvinge ;
 Vine-acum din răsărit, de avuții încărcat.
 Dintre roabele mîndre la chip, o fiică de rege
 Peste măsură de mult zeului Bacchus plăcu.
 Îndrăgostita soție plîngînd rătăcește pe țarmuri,
 470 Părul i-e tot răvășit ; astfel de vorbe grăi :
 „Încă o dată-ascultați, voi valuri, a mea tînguire,
 Încă o dată, nisip, lacrima soarbe-mi-o tu !
 Îmi amintesc cum ziceam : «Sperjurule ! fără credință !»
 El a plecat, dar făcu Bacchus același păcat.
 475 Strig și acum : «Nu se-ncreadă bărbatului nici o femeie !»
 Numele singur de-l schimbi, iarăși la fel am pățit.
 Bine-ar fi fost dacă soarta-mi mergea, cum pornise, nainte
 Și în ceasul de-acum eu în viață n-aș fi !
 Liber, la ce m-ai salvat cînd era să mor în pustiul
 480 Plin de nisip ? de mult aș fi scăpat de dureri.
 Bacchus ușor, mai ușor decît frunza ce-ncege a tale
 Tîmple, te-am cunoscut, Bacchus, spre plînselul meu,
 Ai cutezat, aducîndu-ți ibovnica față cu mine,
 Jugul bine-ncheiat ai cutezat să-l desfaci !
 485 Unde ți-e făgăduința ? unde-i ce veșnic jurat-ai ?
 Biata, de cîte ori astfel de vorbe-am să spun ?
 «Înșelătorul Teseu», i-duceai tu învinuire ;
 Mai mare vină ai tu, care așa judecai.
 Nimeni să nu știe asta, -n durere tăcută mă mistui :
 490 Să mi se-aducă mereu vina-nșelată a fi !
 Și mai ales aș dori să nu afle Teseu, să nu fie
 Vesel că te-a avut la a lui vină părtaș.
 Albă ibovnică-ți luași ! negreșit, fiindcă eu sînt prea neagră ;
 Însă albeață ca-a ei fie la-ai noștri dușmani !
 495 Totuși, ce-ți pasă de asta ? mai dragă îți e prin cusuru-i.
 Ce faci ? nu vezi că-ți mînjești brațul strîngînd-o pe ea ?

Bacchus, ține-ți credința ! decît a soției iubire
 Alta nu căuta ; eu te-am iubit ne-ntrerupt.
 Coarne de taur pe mama au prins-o, pe mine-ale tale ;
 500 Cinste e dragostea mea, însă rușine a ei.
 Că te iubesc, nu mă facă să sufăr ; nici tu suferință,
 Bacchus, simțit-ai cînd focul pe față ți-ai dat.
 Nu-i de mirare că ard din pricina ta ; tu născut ești,
 Zice-se, -n foc, și ai fost scos de-al tău tată din foc.
 505 Mie îmi făgăduiseși tu cerul, mie ; vai mie !
 Astăzi în loc de cer ce fel de daruri primesc !"
 Astfel vorbi, iară Liber de mult asculta a ei vorbe
 Tînguitoare, căci el tocma-i venea dindărăt.
 O-mbrățișează și șterge cu sărutări a ei lacrimi,
 510 Zice : ..Noi amîndoi mergem spre-al cerului nalt.
 Soață unită fiindu-mi, și numele meu tu lua-vei,
 Căci, al tău nume schimbînd, Libera te vei chema,
 Iară coroana ce Venus ți-a dat, de Vulcan făurită,
 Veșnică viață va-avea, cum tu eternă vei fi".
 515 Astfel vorbi și schimbă-n stele nouă a ei nestemate :
 Nouă stele acum de-aur pe boltă sclipesc.

14 martie. Equirria

Cînd cel ce poartă-a luminii purpură-n iutele car de
 Șase ori va răsări, tot de atîtea-apunînd,
 Alte Equirrii vedea-vei pe cîmpul ierbos, într-a cărui
 520 Coastă bate domol Tibrul cu val șerpuit.
 Însă cînd cîmpul cuprins e de revărsatele ape,
 Căii pe Celiu alerg, nouri de praf ridicînd.

15 martie. Anna Perenna

Idele sînt sărbătoarea voioasă a Annei Perenna.
 Nu prea departe de țarm, Tibre ce vii călător,
 525 Vine norodul și, împrăștiati pe iarba cea verde,
 Beau cu toții, șezînd lingă iubitele lor.
 Unii rămîn sub bolta lui Joe, puțini își fac corturi,
 Alții colibe își fac numai din crengi și frunziș,
 Alții în loc de coloane puternice trestii înfig în
 530 Tărnă și, drept coperiș, toga deasupra întind.
 Soare și vin i-ncălzesc și-și doresc o viață de-atîți ani

- Cîte pahare-au băut și le golesc numărînd.
 Poți să găsești cîte unul ce bea toți anii lui Nestor,
 Una Sibilă-a ajuns după paharele ei.
- 535 Cîntă apoi cînticéle pe care le-nvață-n teatre,
 Bat din palme ușor, după al vorbelor tact,
 Lasă butelca-n mijloc și se prind în danțuri greoaie.
 Fete gătite, jucînd, părul își flutură-n vînt.
 Cînd se întorc cu pas șovăielnic, lumea privește
- 540 Ca la comédie ; zic : „Uite-i ! fericite de ei !”
 Am întîlnit de curînd un alai (să spun ? cred că face) :
 Pe moșneagul băut baba băută-l trăgea.

Anna în Latium

- Cine-i astă zeiță ? cum multe greșeli sînt în zvonuri.
 Nici o poveste aci nu pot deoparte să las.
- 545 De-a lui Enea iubire arsă, biata Didona
 Arse pe-un rug ce spre-a ei moarte fusese clădit :
 Însăși, murind, a lăsat să se sape aste cuvinte-n
 Piatra de pe mormînt unde cenușa-i zăcea :
 „ȘI A MORTII PRICINĂ ȘI SPADA-AL LUI ÉNEA DAR E.
- 550 MÎNA CARE-A LOVIT NUMA-A DIDONEI A FOST”.
- Grabnic numizi năvălesc în regatul fără-apărare.
 Maurul Iarba-i stăpîn pe cuceritul palat ;
 Odinioară respins, se gîndea : „Mă primește acuma,
 Iată, -al Elisei iatac de-unde ades m-a gonit”.
- 555 Care cum vede cu ochii fug tirienii, așa cum
 Fuge un roi de albinii, regele cînd și-au pierdut.
 Grîne de trei ori de-atunci au fost călcate pe arii
 Și din teascul cel larg mustul a curs de trei ori :
 Anna-i gonită din casă ; plîngînd părăsește-a Didonei
- 560 Ziduri, însă întîi cinste dă moartei surori.
 Varsă-n cenușa din urnă ulei laolaltă cu lacrimi.
 Taie și-o buclă de păr, jertfă din creștetul ei.
 Zise de trei ori „rămii cu bine“, de trei ori la buze
 Urna ducînd : îi părea sora că-și vede în ea.
- 565 Barcă găsinđ și soață de drum, cu pînzele drepte,
 Pleacă, privind îndărăt drag al surorii ei zid.
 Lîngă Cosyra cea stearpă-i Melîte, ostrovul rodnic,
 Valul libicei mări bate în coastele ei.

- Merge acolo, știind că rege e vechiul lor prieten,
 570 Battus cel primitor, Battus cel foarte bogat.
 Când acesta află de-a surorilor nenorocire,
 Zise : „Insula mea, oricît de mică, -i și-a ta“.
 Tîcamă de n-ar fi avut de Pigmalion cel puternic,
 Pîn' la sfîrșit i-ar fi fost gazdă, precum i-a promis.
 575 Phoebus de două ori printre zodii trecuse și Anna
 Într-al treilea an cată-și alt loc de exil.
 Vine războinicu-i frate și pașnicul Battus îi spune :
 „Anna, fugi, fiindcă noi nu vrem război să avem !“
 Ea se supune și pleacă-ncrezîndu-și la vînt și la valuri
 580 Barca ; fratele ei mai crunt ca marea era.
 Apele pline de pești a lui Crathis cu albia-n piatră
 Trec pe lîngă un cîmp ; oamenii Cămere-i zic.
 Ea într-acolo se-ndreaptă ; de nouă ori cît din praștii
 Ar putea azvîrli, numai atît mai aveau.
 585 Pinzele cad : doar o boare nehotărîtă le mișcă.
 Strigă cîrmaciul : „Brăzdați apa cu-a voastre lopeți !“
 Când se găteau pe odgoane să strîngă pinzele, pupa
 Curbă-o izbește deodat' Notul cel vijelios.
 Luptă zadarnic cîrmaciul : nava e-mpinsă în largul
 590 Mării ; zărit abia, țărmul le pierе din ochi.
 Valuri se-nalță și din adîncul străfund răscolită-i
 Marea ; corabia lor apă cărunță sorbi.
 Arta e-nvinsă de vînt ; vizitiul lasă din mină
 Hățul ; prin rugăminți cere și el ajutor.
 595 Feniciana fugară-i lovită de ape umflate,
 Ea-și ascunde-n veșmînt ochii de lacrimi plini.
 Prima dată atunci surorii-i păru fericită
 Dido și-oricare alt calcă pe orice uscat.
 600 Vîntul puternic corabia duce spre țărmul laurentic.
 După ce toți se cobor, pierе-nghițită de val.

Anna și Enea

- Piul Enea al lui Latinus regat și pe fiică
 Le dobîndise, așa două popoare unind.
 Țărmul drept zestre primit, însoțit numai de Achates,
 Cum străbătea desculț, pe un drumeag tănuț,
 605 El o femeie văzu rătăcind : să creadă că-i Anna ?
 Ce să caute ea tocma-n ținutul latin ?

Stă la-ndoială Enea ; „e Anna !“ strigă Achates.

Numele său auzind, fața ea și-o ridică.

Vai ! ce să facă ? să fugă ? unde-o s-o-nghită pământul ?

610 Soarta sărmanei surori Anna o vede în ochi.

Citereanul erou, tremurînd cum o vede, -i vorbește

(Totuși, Elissa, mișcat la amintirea-ți, a plîns) :

„Anna, mă jur pe pământul acest, peste care-auzit-ai

Că-s chemat să domnesc de-un mai ferice destin,

615 Jur pe zeii ce m-au însoțit și acuma-s aicea :

Ei ades mă muștrău pentru a mele zăbăvi.

Dar n-am crezut c-o să moară, nu aveam temerea asta :

Vai ! mai tare a fost ea decît aș fi crezut !

Nu-mi povesti, căci văzut-am rana cea nemeritată-n

620 Pieptul ei, îndrăznind să mă cobor în infern.

Fie că voia-ți te-aduse pe țarmu-mi, fie că zeii,

Tu în regatul meu oaspete-acuma vei fi.

Multe-amintiri ne-au legat, și mult datorez eu Elissei ;

Dragă și pentru ea, și pentru tine-mi vei fi“.

625 Ea a lui vorbe crezu (nici nu are altă nădejde)

Și-i povesti pe larg toată pățania sa.

Cînd a intrat în palat, în veșmînt tirian îmbrăcată,

Singur Enea vorbi (cealaltă lume tăcea) :

„Soață Lavinia, din datorie pioasă primește-o

630 Pe-Anna, ea m-a-ngrijit după naufragiul meu.

E născută în Tir, e regină pe țarmul cel libic ;

Ca și pe-o soră, cu drag, să o iubești eu te rog“.

Totul promise Lavinia ; rana cea închipuită

Și-o închise în piept ; se prefăcea, fremătînd.

635 Cînd l-a văzut că îi dă daruri multe pe față, sub ochii

Ei, bănuî că îi dă încă mai multe pe-ascuns.

Nu știe ce-are să facă, crîncen urăște-n minie,

Curse urzește-n ascuns, vrînd răzbunată-a muri.

Dar într-o noapte Didona, plină de sînge, la patul

640 Sorei s-a arătat ; păru-i era nengrijit :

„Fugi de sub tristul acoperiș, fugi, nu sta-ndoită !“

Iar, la cuvîntu-i, de vînt ușa izbită gemu.

Anna în grabă sări și pe-o scundă fereastră ea fuge-n

Cîmpuri ; temerea ei mare curaj îi dădu.

645 Fuge-ncotro o împinge-a ei trică ; tunica-i descinsă ;

Fuge, cum s-ar spăimîtna ciuta de urlet de lup.

Rîul Numiciu cu coarne se crede că-n unda-i umflată-o
 Fură și-o adăposti-n fundul palatelor lui.
 Sidoniana-ntre timp e cătată pe cîmpuri cu mare
 650 Larmă ; iată, se văd urme și semn de picior.
 Pînă la mal au ajuns (căci urma-i pe maluri se vede) ;
 Rîul complice-și ținu apa tăcută în friu.
 Însăși ea a vorbit : „Sînt nimfa Numiciului ; în
 Apă perenă m-ascund și-Anna Perenna mă chem”.
 655 Veseli, îndată pe cîmp se împrăștie și se-ospătează,
 Vin beau din belșug, sărbătorind astă zi.
 Unii Luna o cred, căci cu luni împlinește ea anul,
 Alții că-i Themis : cițiva junca lui Inac o cred.
 O să găsești și pe alții ce nimfă-Azanidă te cheamă ;
 660 Anna, zic ei, dintîi hrană lui Joe i-a dat.

Anna din Bovillae

Și următoarea poveste-a ajuns la urechile mele,
 Nu e nici de-adevăr îndepărtată, socot :
 Plebea-n vechime fugi, de tribuni încă necrotită,
 Și adăpost căută-n creștetul muntelui sfînt.
 665 Hrana pe care-o luaseră repede se isprăvise,
 Ceres, cea pentru om folositoare, lipsea.
 Lîngă oraș, în Bovillae, trăia o bătrînă sărmană,
 Anna pe nume ; muncea harnică, plină de sîrg.
 Părul cărunț și-l lega într-o băsmăluță ușoară.
 670 Mîna ei tremurînd turte făcea țărănești ;
 Obişnuia să le-mpartă poporului înc-aburinde
 De dimineață : acest dar fu mulțimii belșug.
 Pace făcîndu-se, trainică statuă îi ridicară.
 Căci în lipsă fiind ea le dăduse-ajutor.

Anna și Mars

675 Am a mai spune de ce cîntări obscene din gura
 Fetelor ies, căci acum cîntă-mpreună ocări.
 Zec fusese făcută : vine Gradivus la Anna,
 La o parte o ia și-astfel de vorbe-i grăi :
 „Tu ești slăvită într-a mea lună ; unită ni-i cinstea :
 680 În ajutorul tău mare nădejde eu am.

Zeu înarmat, ard de dragul Minervei cei înarmate ;
 Cît de demult ocrotesc rana aceasta a mea !
 Tu să-i unești în iubire pe zeii cu-aceeași plăcere ;
 Hai, bătrînico, că-ți e rolul acest potrivit“ .
 685 Astfel grăi, iar ea cu deșarte făgăduințe-l
 Înșela pe zeu, proasta-i speranță nutrind.
 Mult stăruind, ea îi spuse odată : „Făcutu-ți-am voia ;
 Am înfrînt-o prin rugi : mîna legată și-o dă“ .
 Îndrăgostitul, crezînd, își gătește patul de nuntă ;
 690 Vine Anna, cu-obraz, ca o mireasă, -nvelit.
 Cînd s-o sărute, deodată Marte văzu că e Anna ;
 Și rușine i-a fost, și ciudă că-i păcălit.
 Rîde zeița cea nouă de-amantul dragii Minerve,
 Iar pe Venus nimic n-a-nveselit-o mai mult.
 695 Iată de unde se trag vechi glume și cîntece-obscene ;
 Lumea e veselă că Anna pe zeu păcăli.

Moartea lui C. Iulius Caesar

Gata eram a uita că prințul străpuns fu de săbii,
 Cînd de la purul altar Vesta grăit-a așa :
 „Nu șovăi s-amintești, căci el sacerdotul meu fost-a ;
 700 Arma spre mine-au întins nelegiuitele mîini.
 Însămi pe el l-am răpit și rămasu-i-a chipul deșert doar :
 Ce de fier a căzut umbra lui Caesar a fost“ .
 El, înălțat la cer, a văzut al lui Iupiter atriu
 Și-are aici închinat templu în marele for.
 705 Iar cei ce crima-ndrăzniră, -mpotriva vrerii divine,
 Cei ce au profanat capul de mare pontif,
 Zac, meritînd a lor moarte ; martor ne fie Philippi,
 Martori cei a căror oase țărîna-nălbesc.
 Asta îi fu datorie, evlavie, asta întii lui
 710 Caesar : a-și răzbuna tatăl prin arme, pe drept

16 martie. Scorpionul

Cînd aurora ce vine trezește fragede ierburi,
 Scorpionul tu poți pe jumătate vedea.

17 martie. Liberalia

- Ziua a treia a Idelor e sărbătoarea lui Bacchus ;
 Bacchus, fii priincios : cînt ale tale serbări.
- 715 N-am s-amintesc de Seméle, la care de Iupiter fără
 Fulger venea nenarmat, nici un preț n-ar fi avut,
 Nici n-am să spun că în trupul tatălui sarcina mamei
 S-a împlinit, să te poți naște la timp potrivit.
- 720 Prea lung e să povestesc triumfu-ți sitonic și scitic
 Și că pe inzi i-ai supus, neamu-n tămîie bogat.
 Nu te-amintesc nici pe tine, pradă a mamei tebane,
 Nici pe nebunul Licurg care picioru-și tăie.
 De monstruoșii tireni prefăcuți în pești mult plăcea-mi-ar
 Să povestesc — însă nu intră-n al meu subiect.
- 725 Iată acum subiectul poemului meu : de ce oare-o
 Biată babă pe toți cheamă la turtele ei ?

Liber

- Pînă la nașterea ta altarele fără de cinste,
 Liber, erau și creștea iarbă pe vetrele reci.
- 730 Zice-se că, subjugînd Orientul și Gangele, pentru
 Joe drept jertfă tu fruntea din pradă ai pus.
 Tu-ntîia oară-ai jertfit cinamom și tămîie dușmană,
 Din ai triumfului boi tu măruntaiele-ai script.
 Numele tău a luat 'libația', *liba* se cheamă
 Partea din turte ce-n foc sacru sacrifică toți.
- 735 *Liba* ție îți dăm, căci ție îți place licoarea
 Dulce : se spune că tu miera ai descoperit.
 Zeul odată venea, însoțit de satiri, dinspre Ebrul
 Cel nisipos (lipsă nu-i sarea din fabula mea) ;
- 740 Cînd au ajuns pe Rodope și pe Pangeul în floare,
 Soții cu palmele lor bat în chimvale de bronz.
 Iată că vin zburătoare nemaivăzute, de zgomot
 Trase ; albinele sînt, merg dup-al bronzului zvon.
 Liber le adună din a lor rătăcire, le-nchise-n
 Scorbura ; plată i-a fost miera pe care-o află.
- 745 Cum îi dădură de gust, bătrînul pleșuv și satirii-n
 Crîngul întreg cătau fagurii cei aurii.
 Zumzet de roi într-un ulm găunos cînd aude bătrînul,
 Ceară, cătînd, a zărit, însă n-a spus nimănui ;

- Leneș ședea pe-a măgarului încovoiată spinare,
 750 Îl mîna lîngă ulm (scoarța era doar de el).
 Se ridică în picioare, ținîndu-se de o cracă.
 Lacom, el căută mierea ascunsă în trunchi.
 Dar bărzăuni se adună cu miile, -n țeasta-i pleșuvă
 Acu-și înfig, însemnînd cîrnul obraz peste tot.
 755 Cade cu capul în jos, cu copita-l lovește măgarul ;
 Îi strigă pe ai săi și le ceru ajutor.
 Sătirii vin, dar văzînd a părintelui față umflată
 Rîd de el, și umbla șchiop, cu genunchiul lovit.
 Rîse și zeul și-i spuse să-și dea cu noroși peste rane,
 760 El, de zeu ascultînd, fața cu lut își mînji.
 Mierea îi place lui Liber ; pe drept noi în *liba* fierbinte
 Miere turnăm și o dăm celui ce-o descoperi.
 Nu e taină de ce o femeie turtele vinde :
 Al femeilor cor el îl conduce, c-un tirs.
 765 Dar pentru ce e o babă ? e vîrsta deprinsă cu vinul ;
 Darul din strugurii grași vîrstei acestea-i plăcut.
 Iederi de ce o încing ? că iedera-i scumpă lui Bacchus.
 Fără zăbavă vă spun asta de ce e așa.
 Maștera cînd îl căta pe copil, nisiadele nimfe
 770 Acoperiră a lui leagăn cu frunzele ei.

Sărbătoarea majoratului

- Oare de ce li se dă copiilor libera togă,
 Bacchus strălucitor, tocmai la-a tale serbări ?
 Oare fiindcă tu pari copil totdeauna și tînăr,
 Fiindcă vîrsta-ți stă între-aste două-n mijloc ?
 775 Sau fiindcă ție, părinte fiind, în grijă și-n pază
 Tații pe-ai lor copii, scumpe odoare, încred ?
 Poate fiindcă ești Liber în ziua ta libera haină
 O îmbrăcăm, începînd calea mai slobodei vieți,
 Sau că-n vechime cînd toți își lucrau cu grijă ogorul
 780 Cînd senatoru-și ara petecul de la străbuni,
 Fascele consulul cînd căpăta de la-a plugului coarne.
 Nici nu era rușinos s-ai bătătură la mîini,
 Cînd de prin sate veneau țaranii la Roma, la jocuri
 (Însă pe zei îi cinsteau decît pe sine mai mult ;
 785 Născocitorul viței avea a sa ziuă de jocuri,
 Ce-azi laolaltă sînt cu-a purtătoarei de torți),

Ziua aceasta păru pentru-a togei luare mai bună,
 Căci tineretul putea fi de mulțime serbat.
 Pleacă-ți părinte, -al tău cap și coarne blajine spre mine,
 Umflă de vînt priincios pînza talentului meu ! —

790

Procesiunea Argeilor

Astăzi și ieri, dacă binc-mi aduc aminte, se merge
 La Argei (cine-s ei spune-oi la timp potrivit). —

Șoimul

Șoimu-și îndreaptă-aplecîndu-se steaua spre a lui Licáon
 Ursă : a o vedea-n noaptea aceasta putem.

795

Cum a ajuns astă pasăre-n cer, dacă vrei a cunoaște :
 Iupiter de pe tron l-a alungat pe Saturn :
 El, mînios, pe Titanii zdraveni îi cheamă la luptă,
 Cere al lor ajutor, cel de destin datorat.

800

Groaznică fiară era, un taur născut din țărînă
 Trupul lui, dindărăt, chip de balaur avea.
 După al Parcelor sfat, năvalnicul Stix l-închisese-n
 Întunecoase păduri, după un zid întreit.

Cel ce-ar fi dat ale taurului măruntaie la flăcări
 Frînge pe veșnicii zei i-ar fi putut, cum e scris.

805

Cu o secure de-oțel Briareu îl ucise pe taur,
 Gata era să dea-n foc ale lui mărunții :
 Iupiter dete poruncă-aripatelor să i le fure ;
 Șoimul i-o duse și-astfel fu preschimbat într-o stea.

19 martie. Quinquatrus

După răstimp de o ziuă e a Minervei serbare,
 Ține cinci zile la rînd, numele-avînd de aici.
 Prima-i lipsită de sînge : oprită e lupta cu arma
 (Căci născută-n acea ziuă Minerva a fost),
 Cele patru ce vin pe nisipu-așternut se serbează,
 Zeea războiului e veselă săbii vîzînd.

815

Tinere fete, băieți, acuma rugați-o pe Pallas ;
 Cel care ei s-o-nchina meșter va fi priceput.
 Palladei dacă se-nchină, ști-vor să scarmene lîna
 Fetele, caier vor ști toarce din plinele furci.

- Ea le învață să treacă suveica-n urzeala întinsă,
 820 Ea, cu spata-ndesînd rara băteală-n război.
 Tu care cureți pătatele haine, pe Pallas cinstește-o,
 Și tu ce te gătești lina-n căldări a vopsi ;
 Fără a Palladei voie nimenea încălțăminte
 Nu face, și de-i decît Tychius mai iscusit.
- 825 Chiar de-ar întrece-ntre-al mîinilor lucru pe vechiul Epéus,
 Ciung s-ar trezi, de-ar avea Pallas mînie pe el.
 Și voi, ce boalele le alungați prin știința lui Phoebus,
 Dați-i zeitei în dar cît de puțin din ce-aveți,
 Nici voi, breaslă ce-ades de ciștiguri lipsită e, dascăli,
 830 Să n-o disprețuiți (ea vă aduce școlari) :
 Nici tu ce dalta o mînuî sau arzi pe tablouri culoarea,
 Sau, cu priceperea ta, piatra mlădie o faci :
 Mii sînt a ei meșteșuguri ; zeiță e și-a poeziei :
 Vie-mi într-ajutor, dacă sînt vrednic de el ! —
- 835 Muntele Caelius unde coboară din nalt în cîmpie
 (Drumul nu-i neted de tot, însă-i aproape așa),
 Află-se templul Minervei Capta, pe care de ziua
 Nașterii zeei odat' oamenii l-au închinat.
 Numele-i vine de unde ? noi numim *capitale*
 840 Duhul născocitor : astfel e și al ei duh.
 Sau că se zice că ea, cu scut înarmată, din *capul*
 Tatălui s-ar fi născut, fără al mamei-ajutor ?
 Sau că la noi a venit *captivă*, din țara faliscă
 Frîntă ? scrisorile vechi lucrul acesta ne spun.
- 845 Sau că e lege cu *capul* să ispășească aceia
 Care din templele ei orișice ar fi furat ?
 Ori din care pricină îți tragi tu numele, Pallas,
 Peste ai noștri prinți veșnic egida ta stea ! —

23 martie. Tubilustrium

- 850 Ultima zi din cinci ne îndeamnă sonorele goarne
 Să curățim, aducînd jertfă vitezei zeîți.

Berbecul

Fața spre soare nălțînd-o, acuma poți zice : „Acesta-n
 Lina berbecului lui Phrixus intrat-a de ieri”.
 Arsă sămînța fiind de maștera nelegiuită,

- Grîul, ca niciodat', n-avu puteri a-ncolți.
 855 La trepiedul din Delfi trimit, ca zeul să spună
 Printr-un oracol ce-ar fi țarinei sterpe-ajutor.
 Însă trimisul, corupt ca sămînța, vestește că-a Hellei
 Moarte și a lui Phrix, tînărul, zeii o cer.
 Regele șovăie, însă poporul și vremea și Ino
 860 Crunta poruncă de sus să împlinească-l silesc :
 Phrixus și sora lui stau, cu capul încins de cordele,
 Lîngă altare și-și plîng, vai, înfrățitul destin.
 Cum prin văzduhuri trecea, a lor mamă îi vede acolo
 Și cu pumnii-ngroziți pieptul cel gol și-l lovi ;
 865 Grabnic, de nori însoțită, -n cetatea de șerpi născătoare
 Se coborî și de-acol' ea și-i răpi pe copii.
 Ca să poată fugi, -ntr-ajutor le vine-un berbec cu
 Lîna de aur ; cu el zboară pe-ntinsele mări.
 Zic că, ținîndu-se fata de-un corn cu stînga ei slabă,
 870 Numele și l-a dat mării în care căzu.
 Cît pe ce fu să piară și fratele-i, vrînd să îi vină
 Într-ajutor, cum și-a-ntins mîna s-o prindă din zbor.
 Se tînguia că-și pierduse părtașa lui la primejdii,
 Neștiutor c-a ajuns soață de zeu azuriu.
 875 După ce-ajunse la țarm, schimbat fu berbecul în stea, iar
 Lîna de aur a fost pusă-n palatul colchid.

26 martie. Echinocțiul de primăvară

Eos cînd va veni înainte-i mînînd trei luceferi,
 Ziua și noaptea vor fi de o potrivă de lungi.

30 martie. Ianus, Concordia, Salus, Pax

- Iar cînd va-nchide păstorul de patru ori iezii sătui și
 880 Tot de patru ori roua albi-va pe ierbi,
 Ianus atuncea va fi cinstit și Salus Romana,
 Blînda Concordia și trainicul Păcii altar.

31 martie. Luna

Lunile sînt stăpînite de Lună ; și-n luna aceasta, -n
 Ziua din urmă, serbăm Luna, pe vîrfu-Aventin.

CARTEA A PATRA

APRIIE

Proemiu

- „Mamă prea bună a celor doi zei ai iubirii, m-ajută”
Zis-am și și-a întors fața spre-al ei cîntăreț.
„Ce vrei?” mi-a spus, „mai de seamă lucruri cîntai pîn-acumna ;
Oare în pieptu-ți slab rană mai veche tu ai ?”
- 5 „Rana, zeiță, mi-o știi” răspuns-am ; a rîs și văzduhul
Împrejurul ei s-a-nseninat dintr-odat’.
- „Teafăr de-am fost sau rănit, părăsindu-ți-am steagul vreodată ?
Pururea țintă mi-ai fost, munca mea veșnic ți-o-nchin.
Bine cum șade la tineri, glumit-am fără de vină,
- 10 Azi cu ai mei telegari cîmpuri mai large frămînt.
Cînt, din bătrîne anale, serbările cu-ale lor pricini,
Stelele cînd răsar, sub orizont cînd apun.
Luna a patra-i la rînd, în care tu mult ești cinstită,
Venus, tu știi că ea, ca și poetul, e-a ta.”
- 15 Timplele mele le-atinse ușor cu mirt din Citera
Zeea, mișcată, și-a zis : „Ce-ai început să sfîrșești.”
Cum auzii, ale zilelor pricini mi-au fost lămurite ;
Vîntul cit suflă din plin, meargă corabia mea !

Venus și Roma. Genealogia

- Dacă din Faste vreo parte se cade totuși să-ți placă,
20 Caesar, plăcerea tu o vei afla în april.
Luna aceasta coboară la tine din chipuri mărețe,
Ea e a ta, căci tu-n nobilu-i neam ai intrat.
Asta a vrut și părintele nostru, al Iliei fiu, cînd
Anu-mpărțind a făcut loc și strămoșilor săi.
- 25 Locul dintii după cum l-a dat lui Marte cel aprig

- (Astfel, fiindcă i-a fost tată, se și cuvenea),
 Venerei tot așa loc i-a dat în luna a doua
 (Într-al rudeniei șir mult depărtată era)
 Și cercetînd rădăcina neamului său și-ncheiate
 30 Veacuri, el a ajuns pînă la zcii-nrudiți.
 Cum să nu știe că Dardan e fiul Electrei lui Atlas ?
 Cum că ibovnic i-a fost Joe Electrei știu toți.
 Fiul lui Dardan a fost Erihtoniu, din el s-a născut Tros,
 Tatăl lui Asarac care pe Capys născu.
 35 După el vine Anchise, cu care Venera însăși
 Să se-nsoțească a vrut nesocotindu-l umil.
 Ei l-au născut pe Enea, evlaviei rob, ce prin flăcări
 Tatăl pe umeri și-a dus și-alte odoare la fel.
 Iată, ajuns-am acum la fericele nume Iulus,
 40 Iulia gintă prin el merge la teucrui străbuni.
 Postumus vine, născut în adînc de pădure, de-aceea
 Silvius fost-a numit de lațianul popor.
 El e-al tău tată, Latinus, și Alba-ți vine pe urme ;
 Epytus tronul apoi, Alba, și l-a moștenit.
 45 Fiului său el i-a dat acest nume străvechi de la Troia,
 Capys ; și, Calpetus, el fostu-ți-a ție bunic.
 Pe al părintelui tron s-a urcat apoi Tiberinus,
 Care-necat muri-n apele rîului tusc,
 Dar își văzuse copilul, Agrippa, și pe nepotul
 50 Remulus care, s-a spus, fost-a de trăsnet ucis.
 După aceștia veni Aventinus ; un loc și-o colină
 Numele-i poartă : apoi tronul lui Proca s-a dat.
 Numitor vine pe urmă, frate cu crudul Amiliu ;
 Lausus și Ilia au fost ai lui Numitor fii.
 55 Lausus de-a unchiului spadă i-ucis ; lui Marte-i fu dragă
 Ilia ; fiii lor sînt gemenii Rem și Quirin.
 Veșnic Quirinus spunea că părinți i-au fost Venus și Marte,
 Astă vorbă a lui a și aflat crezămînt.
 Pentru ca-n viitorime să știe nepoții de asta,
 60 Două luni la rînd după părinți le-a numit.

Aprilie. 1. Afrodita

Eu cred c-a Venerei lună se cheamă din graiul cel graic,
 Spuma mării i-a dat nume zeiței cerești.
 Nu te mira dacă are nume grecesc, doar pămîntul

Italian era *Graecia maior* numit.

- 65 Odinioară Evandru venit-a cu multe corăbii,
 Pe-urmă venit-a Alcid, greci după neam amîndoi
 (Oaspele cel cu măciucă-n pășunea-aventină cireada-și
 Paște, marele zeu apă din Albula bea),
 Ba chiar și domnul din Nerit fost-a pe-aici ; lestrigonii-s
- 70 Martori și țărmlu cu numele Circei numit.
 Se ridicaseră-acum a lui Telegon ziduri și ale
 Tiburului cel ud (miini de-argieni le-au clădit).
 De a Atrizilor soartă gonit veni și Halesus
 De la care-a primit nume ținutul falisc.
- 75 Să-l mai adaugi pe-Antenor ce-ndeamnă troienii la pace,
 Și pe Oenidul ce-ți fu ginere, Daunus apul.
 După Antenor, tîrziu, din a Troiei flăcări Enea
 Zeii și i-a adus într-ale noastre cîmpii.
 Unul din soții acestuia, Solymus cel de pe Ida
 80 (Munte-n ținut frigian), nume Sulmonei i-a dat,
 Patriei mele, Germanicus, Sulmo cea răcoroasă,
 Bietul de mine, ce lung drum e de-acolo la sciți !
 Oare atît de departe — dar curmă-ți jelania, Muză,
 Lira tristă-a cînta nu poate sacre cîntări. —

2. aperiire

- 85 Pizma unde nu duce ? sînt unii ce-a lunii cinstire
 Să ți-o ieie ar vrea, Venus, căci ei te urăsc.
 Fiindcă atunci primăvara toate deschide, iar frigul
 Scade și orice ogor rodnic desface-al său sîn,
 Ei socotesc că april s-a numit după vremea deschisă,
- 90 Însă și-o cere ei Venera mîna-ardicînd.
 Vrednică-i ea peste lumea întreagă să stăpînească,
 Tronu-i nu e mai mic decît al nici unui zeu,
 Ceru-i sub legile ei și pămîntul și marea natală,
 Doar prin suflul ei tot ce trăiește-i ținut.
- 95 Ea i-a făcut pe toți zeii — nu-i timp să-i înșirui —, din arbori
 Și din semănături roadele scoate-le ea,
 Ea a-mpăcat întreolaltă asprele inimi de oameni,
 Ea i-a și învățat să se-mpreune-ntre ei.
 Cine le-ar naște pe păsări de n-ar fi dulcea plăcere ?

- 100 Vitele nu s-ar uni, dragostea dacă n-ar fi.
 Cruntul berbec în coarne se ia cu altul, el însă
 Pregetă a lovi-n frunte oițele dragi.
 Taurul după juninci când se ține își lasă cruzimea,
 El, de care se tem crînguri și codrii cei deși.
- 105 Tot ce-n întinsele mări trăiește prin ea doar trăiește,
 Apele umple de pești nenumărați numai ea.
 Ea cea dintîi de pe oameni scos-a veșmintele aspre,
 Grijă de trupul lor ea i-a-nvățat a avea.
 Îndrăgostitul întîi cîntat-a un cîntec de veghe-n
- 110 Fața-nchiselor porți, fata cînd nu l-a primit.
 A-ndupleca pe o crudă tînără fu elocința,
 Pentru sine era orișice om elocvent.
 Ea a creat mii de arte ; din dor de-a plăcea, ni se spune,
 Multe, ascunse dintîi, descoperite au fost.
- 115 Și să-ndrăznească vreun om de-a lunii a doua onoare
 S-o jefuiască ? ăst gînd fie departe de noi.
 Cum ? stăpînind peste tot și avînd mulțime de temple,
 N-are mai mare drept tocma-n al nostru oraș ?
 Pentru-a ta Troie, romane, luase armele Venus
- 120 Cînd a gemut, că-i era brațul de-o lance rănit ;
 Două zeițe învins-a prin judecata troiană
 (Asta dac-ar putea zeele-nvinse uita !),
 Lui Asarac i-a fost noră, ca astfel în viitorime
 De strămoși pe Iuli Caesar să-i poată avea.
- 125 Mai potrivit nu-i alt timp pentru Venus decît primăvara,
 Țărna sclipește atunci, moale-i ogorul atunci,
 Iarba sparge pămîntul și colțul deasupra și-l scoate,
 Coaja viei acum mugurii plini o deschid.
 Vrednică-i Venus frumoasa de primăvara frumoasă
- 130 Și, cum îi e-n obicei, stă lingă Marte al ei.
 Ea, primăvara, îndeamnă pe mare, -a ci mamă, să plece
 Navele, teamă neavînd de ale iernii furtuni.

1 aprilie. Venus Verticordia

- Cum se cuvine cinstiți-o, mame și nore din Lațiu
 Și voi care lungi rochii și panglici n-aveți.
- 135 Salba de aur luați de pe gîtu-i de marmură, scoateți
 Orice găтели de pe ea, trupul întreg i-l spălați.

Salba de aur pe gîtul şters puneţi-i, acuma

Alte flori să-i daţi, proaspete roze-aduceţi.

Vă porunceşte şi vouă ca trupul, sub mirtul cel verde,

140 Să vi-l spălaţi ; dar de ce ? pricina-aveţi s-o aflaţi.

Ea, pe ţărm, îşi zvînta dezbrăcată părul de apă,

Cînd o văzură, în cîrd, neruşinaţii satiri.

Ea îi simţi şi-n frunzişul de mirt ascunsu-şi-a trupul ;

Astfel scăpă şi la fel cere să faceţi şi voi.

145 Iată acum pentru ce Fortunei Virile tămîie

Voi îi ardeţi acol' unde e caldul izvor.

Locul acela primeşte femeile fără de haine

Şi-astfel orice cusur vede pe trupul lor gol.

Cum de bărbaţi să-l ascundă le-nvaţă Fortuna Virilă,

150 Dacă o roagă pe ea, bobi de tămîie arzînd.

Lapte cu mac măcinat şi cu miere stoarsă din faguri,

Vi se cade acum să le luaţi să le beţi.

Venus cînd fost-a dusă întii la soţul cel dornic

Asta bău şi de-atunci ea măritată a fost.

155 Cu rugătoare vorbe-mblînziţi-o : în mină-i se află

Şi frumuseţe. morav bun, şi renumele bun.

Roma-n ruşine căzu odată, în vremea străbună :

Şi de bătrîna din Cume-aţi întrebat voi, strămoşi.

Venerii temple să-nalţe le-a spus, iar ei le-nălţară ;

160 Şi de-atunci o numesc Îndreptătoare de minţi.

Veşnic, zeiţă prea mîndră, cu faţa-mpăcată priveşte-i

Pe eneazi, ocrotind multele tale nurori. —

Scorpionul

Cît timp vorbesc, Scorpionul ce ne-nspăimîntă cu acul

Cozii-nălţate în val verde se-afundă de tot.

2 aprilie. Pleiadele

165 Noaptea cînd trece şi cerul roşeşte, cînd cade pe păsări

Roua şi ele încep vesele a ciripi,

Cînd călătorul ce-a mers toată noaptea îşi stinge făclia,

Cînd la lucrul său pleacă plugarul grăbit,

Umerii tatălui lor i-uşurează Pleiadele, care

170 Şapte se zice că sînt, chiar de doar şase se văd,

Sau pentru că numai'șase în brațele zeilor stat-au
 (Doară Steropei, cum știm, Marte ibovnic i-a fost,
 Iară Neptun Alcyonei și mîndrei Celaeno ; Electrei
 Și Taygetei i-a fost Iupiter, Maiei tot el),

175 Merope, -a șaptea, soție i-a fost muritorului Sisif
 (Ea s-a căit, numai ea fața-n rușine și-a-ascuns),
 Sau că Electra a Troiei cădere să o privească
 N-a fost în stare și-așa mîna și-a pus peste ochi.

4 aprilie. Magna Mater Deum Idaea

1. Zeița

Cerul cînd se va roti de trei ori pe axa eternă,
 180 Cînd de trei ori Titan caili și-i va dezvăma,
 Flautul cel berecint suna-va din țeava-ndoită,
 Mama din Ida atunci mari sărbători va avea.
 Umblă scopiți în alai și bat în timpine goale,
 Bronzuri lovite de bronz aprige sunete scot.

185 Pe moleșite grumaze poartă-a zeiței statuie
 Preoții, care străbat Roma întregă, strigînd.
 Scene răsună și jocuri, quiriți, vă cheamă la ele,
 Crîncenul for părăsit fie de Marte acum.
 Multe aș vrea să întreb, dar puternicul bronzului sunet
 190 Mă-nfricoșează ca și sunet din lotus, curbat.
 „Lasă-mă, zee, să-ntreb“, iar Cybele, pe-a sale nepoate
 Cum le-a văzut, le-a și spus să îmi descopere tot.
 „A Heliconului fiice, supuse poruncii, să-mi spunți
 Marii zeițe de ce-i place în larmă să stea ?“

195 Astfel vorbii, iar Erato (căci luna citereenei
 Ține de ea, care al dragostei nume primi)
 Zise : „Destinu-ntrebat de Saturn îi spuse : «Prea bune
 Rege, un fiu al tău smulge-ți-va sceptrul din mîini».
 El se temu de copii și, cum se naștea fiecare,
 200 Îi înghițea și-i ținea-n largul lui pîntec pe toți.
 Rhea adesea s-a plîns că rodnică-a fost de atîtea
 Ori, dar mamă n-a fost și rodnicia-și jelea.
 Iupiter cînd s-a născut (vechimea slujește de martor
 Demn de crezare ; să nu schimbi ce crezut e de toți),
 205 Un bolovan învelit în scutece zeu-nghițit-a.

Astfel, de soartă avea tatăl a fi înșelat.

Ida cea prăpăstioasă mult timp răsună de zgomot,

Numai așa ocrotit pruncul să plîngă putea.

210 Unii în scuturi lovesc cu ciomege (Cureții-s aceia),
Alții în coifuri lovesc (ei Coribanți se numesc).

Lucru-a rămas tăinuit și faptele vechi se imită,

Servii zeiței și azi tobe și-arămuri izbesc.

Bat în chimvale și timpine-n loc de coifuri și scuturi,

Flautul însă și-acum cîntă în ritm frigian.

215 Ea isprăvi ; începui : „A leilor aprigă spetă

Cum de-și pleacă în jug nenduplecatul grumaz ?“

Eu isprăvii ; începui : „Prin ea îmblinzită cruzimea

O socotim și-al ei car drept mărturie ne e“.

„Dar pentru ce poartă ea pe cap o coroană cu turnuri ?

220 Turnuri cetăților ea oare întîi a dădut ?“

Dete din cap ; eu am zis : „De unde pornirea să-și taie

Membrele ?“ Cum am tăcut, pieriana vorbi :

2. Attis

„Attis, copilul cel mîndru din Frigia, -n codru pe zeea

Cea cu turnuri legă-n neprihănit-u amor.

225 Să și-l păstreze voind, să-l facă paznic la temple,

Zise : „Vrei să rămii veșnic curat ca un prunc ?“

Făgădui să asculte și „Dacă vreodată minți-voi,

Dragostea-ntîie a mea ultima fie“ a zis.

Dar a greșit, fecioria pierzînd cu-a lui Sagaris fiică,

230 Nimfa ; zeița voi să se răzbune pe el :

Ea pe naiadă-o ucide, făcînd în arbore rană

(Nimfa pieri : de copac soarta-i legată era),

El nebunește, crezînd că tavanul se prăbușește,

Fuge în grabă-ajungînd sus pe a Dindymeii culmi,

235 Cînd „ia torțele !“ . cînd „depărtează bicele !“ strigă,

Jură că-l urmăresc zeele de la Palest.

Ba își crestează și trupul cu-o piatră-ascuțită, iar lungul

Păr, prin praful murdar, el și-l tîrăște pe jos.

Strigă : „Așa-mi trebuia ! pedeapsa de sînge o merit !

240 Piară partea din trup care m-a dus în păcat !

Piară !“ striga și-și tăie ce mai jos de pîntec atîrnă

Și nimic n-a rămas să-l dovedească bărbat.

Pildă luînd de aicea, preoții cei fără vlagă,
 Părul pe spate purtînd, taie-și a lor mădulări.“
 245 Aoniana camenă cu vocea ei cea elocventă-n
 Astfel de vorbe mi-a spus cauza-acelei nebunii.

3. Venirea la Roma

„Asta te rog să-mi mai spui, călăuza mea, oare de unde
 Ea ne-a venit, sau mereu fost-a-ntr-a noastre cetăți?“
 „Dindym, Cybele și Ida cea cu plăcute izvoare
 250 Și Ilionul bogat veșnic dragi Mamei i-au fost :
 Enea cînd a purtat spre ogoare italice Troia
 Zeea era cît pe ce sfintele-odoare-a-nsoți.
 Dar ea știa că destinul în Lațiu nu-i cheamă puterea
 Încă și-n locul știut ea mai rămase un timp.
 255 Cînd însă Roma puternică secole cinci străbătuse
 Și și-a-nălțat capul sus, lumea întreagă-nvingînd,
 Preotul a cercetat în euboic oracol cuvîntul
 Sortii ; se spune că el asta găsi cercetînd :
 „Mama lipsește, Romane, poruncă-i pe Mamă s-o cauți ;
 260 Cînd va veni, s-o primiți cu preacuratele mîini.“
 Iar senatorii se pierd în enigmele sortii obscure,
 Ce mamă va fi lipsind ? Unde s-o poată găsi ?
 Ei pe Paeon îl întrebă. „Chemați-o pe-a zeilor mamă
 O veți găsi pe ea-n munții din Ida pe culmi :
 265 Oameni de frunte s-au dus ; al Frigiei sceptru îl ține
 Attalus ; el nu le-a dat ce ausonii cereau.
 Însă, minune ! pămîntul se zguduie-n mormure lung
 Și-astfel zeița grăi din sanctuar, din adînc :
 „Însămi voiesc : cu-a mea voie trimite-mă fără zăbavă ;
 270 Vrednică-i Roma ca toți zeii să meargă la ea.“
 El, înfricat de-a ei voce, îi zise : „Du-te cu bine,
 Tot a noastră rămii : ei au strămoși frigieni.“
 Grabnic securi numeroase doboară pinii din care
 Evlaviosul troian cînd a fugit a tăiat.
 275 Miini înmiite lucrează, pe-a zeilor Mamă o pun în
 Nava ce cu-arse culori pîntecul și-a-mpodobit.
 Fără primejdii, se spune, plutind pe-ale fiului ape,
 La a surorii lui Phrix mare ajunge întii,
 Trece pe lîngă Rhoeteu cel prădalnic, pe lîngă Sigeum,

- 280   Și pe lângă Tened și-al lui Eetion cuib.
 Lesbosu-n spate lăsînd și locu-unde valul se sparge
 În Caristicul vad, printre Ciclade trecu ;
 Trece de marca întinsă cea după Icar numită,
       Unde acesta-și pierdu-n valuri căzutele-aripi.
- 285 Creta o lasă în stînga și-n dreapta marea lui Pelops,
 În spre Cythera apoi merge, al Venerei loc.
 După-a Trinacriei mare în care-nroșitele fiare
 Brontes și Steropes și Acmonid le răcesc,
 Trece-ntr-a Africii marc, zărește Sardinia dinspre
- 290   Vislele stîngi și apoi înspre ausoni se-ndreptă.
 Iat-o ajunsă la gura prin care în larg se răsfireă
       Tibrul și-noată acum slobod în cîmp mai întins.

Claudia

- Toți cavalerii, senatul cel cumpănit și norodul
 La a rîului tusc gură în cale îi ies,
- 295 Vin deopotrivă și mame și fiice și nore și cele
 Care sfîntul altar în feciorie păzesc.
 Bratele tari își sleiesc cu funia trasă bărbații :
       Nava străină cu greu urcă-n potrivnicul val.
 Iarba-i de secetă arsă, uscat a fost mult timp pămîntul :
- 300   Talpa corăbici stă țeapănă-n vad nămolos.
 Toți se silesc, încercînd fiecare mai mult decît poate
       Și se îndeamnă din glas brațelor dînd ajutor.
 Ea însă stă nemișcată ca ostrovu-n mijlocul mării ;
       Stau bărbații-nfricați de-astă minune uimiți.
- 305 Claudia Quinta își trage spița din Clausus bătrînul,
 Chipu-i era potrivit neamului ei cel ales.
 Neprihănită fiind, lumea n-o credea ; zvonuri nedrepte
       O defăimau și era învinuită-n deșert.
 Că se gătea și umbla pieptănată tot altfel, că limba-i
- 310   Față de asprii bătrîni sprintenă-i, vină i-au scos.
 Cugetul care se știe curat de minciunile lumii
       Ride, dar gloată sîntem, gata să creadă ce-i rău.
 Claudia iese din șirul cinstitelor mame : îndată
       Ia cu palmele ei apă curată din rîu,
- 315 Capu-și stropește de trei ori, de trei ori spre cer își înalță
 Palmele (cei ce-o privesc fără de minte o cred),

Ingenunchează țintindu-și ochii pe chipul zeiței ;
 Plete pe umeri îi curg ; astfel grăit-a apoi :
 „Rodnică, tu, născătoare de zei, ascultă-mi, preabuno,
 320 Sub acest legământ, ruga pe care ți-o fac.
 Sînt defăimată ; de tu mă condamni, voi spune că merit :
 După zeescu-ți cuvînt, gata-s cu moarte-a plăti.
 Dacă nu am nici o vină, viața mea s-o răscumperi
 Și, cinstită, să vii după cinstitele-mi mîini.”
 325 Astfel vorbind, de funie trase ușor (o, minune !...
 Dar și scena vă e martor la tot ce vorbesc) :
 Zeea se mișcă din loc și se ia după ea, lăudînd-o ;
 De bucurie, la cer strigăte s-au înălțat.
 Pîna la cotu-unde rîul o ia către stînga ajuns-au
 330 (Loc de străbuni botezat tocmai a Tibrului porți).
 Noaptea venise ; de-un trunchi de stejar ei funia leagă ;
 Cum cinară, apoi dulcelui somn s-au lăsat.
 Ziua venise ; din trunchi de stejar ei funea dezleagă,
 Însă întii au aprins multă tămîie pe-altar.
 335 Lîngă a pupei coroane, -o junincă-au jertfit, fără pată,
 Care nicicînd nici jug, nici taur n-a cunoscut.
 Este un loc unde Almo sprințarul se varsă în Tibru,
 Nume de mic pîrîiaș pierde-se-n marele rîu :
 Chipul zeiței și sfintele-odoare le spală acolo-n
 340 Almo un preot cărunț înveșmîntat în profir.
 Soții ei strigă și suflă în flaut, spărgîndu-ți urechea,
 Și cu molatice mîini pielea de taur o bat.
 Claudia merge în frunte, în juru-i norodul e vesel,
 Neprihănită o cred dup-al zeiței cuvînt.
 345 Sînd pe un car, a intrat zeița pe poarta Capena,
 Juncile care o trăg s-acoperite de flori.
 Iese în cale Nasica. Al templului ctitor pierit-a,
 Astăzi este August, iar mai demult fu Metel.“

4. Cultul

Tace Erato. Apoi, dup-un timp, întrebatu-o-am iarăși :
 350 „Spune-mi de ce din monezi mici își adună pomeni ?“
 „Banii-adunați de popor i-au slujit lui Metellus să-nalțe
 Templul ; de-aici a rămas datina-acestor pomeni.“
 Mai întrebai pentru ce pe rînd se poftesc la ospete
 Și pentru ce se dau mese mai multe atunci.

- 355 „Pentru că spre-al lor noroc Berecynthia locul schimbat-a,
Caută și ei, schimbînd casa, același noroc.“
Eu stăruii : „Pentru ce oare primele jocuri la Roma
Sînt cele Mari ?“ iară ea, repede înțelegînd,
Zise : „Doar ea i-a născut pe toți zeii ; copiii-și lăsară
360 Mama să aibă dintîi cinste-n mărețe serbări.“
„Însă de ce-i numim gali pe cei care-și pierd bărbăția,
Cînd depărtată-i atît Galia de frigieni ?“
„Între-nverzitul Cybele“ răspunse „și-nalta Celaene
Curge un mic pîrîiaș, Gallus, cu valul turbat.
365 Cine din apa lui bea nebunește ; departe fugiți cei
Care de minte-ngrijiți ; cine îl bea e nebun.“
„Nu e rușine a pune pe masa zeiței *moretum*
Din zarzavaturi făcut. Pricina care-i aci ?“
„Zice-se că în vechime cu lapte curat și cu ierburi
370 Ce de la sine creșteau oamenii toți se hrăneau.
Ierburi tocate se-mbină cu cașul cel alb, ca zeița
Veche să poată ști cum sînt mîncările vechi.“

5 aprilie. Fortuna Primigenia

- Cînd în ziua ce vine sosește fiica lui Pallas,
Stelele bolții gonind, Luna-și dezhamă-ai ei cai,
375 Poți pe dreptate grăi : „În ziua aceasta Fortunei
Publice pe Quirinal fost-a un templu-nchinat.“

6 aprilie. Lupta de la Thapsus

- Îmi amintesc : cum priveam la jocuri în ziua a treia
Sta lîngă mine-un bătrîn și începu a-mi vorbi :
„Asta e ziua în care viclenele oști a lui Iuba
380 Marele le-a sfărîmat Caesar pe țarm libian.
Caesar mi-era general, mă mîndresc c-am luptat sub comanda
Lui : eu eram tribun, el îmi era comandant.
Locul acesta în luptă eu l-am dobîndit, tu în pace,
Căci și tu cinste-ai avut între cei zece bărbați.“

Mersul vremii

- 385 Multe am mai fi vorbit, dar am fost despărțiți de o ploaie :
Cumpăna se legăna și-ape cerești revărsa.

9 aprilie. Orion

Mai înainte de ultima zi de jocuri, Orion
 Cel cu sabia-n șold va coborî-n Ocean.

10 aprilie. Sfârșitul Megalesiilor

Cînd următoarea-Auroră privi-va biruitoarea
 390 Romă, lui Phoebus cînd stelele loc vor lăsa,
 Circul va fi înțesat de mulțime cu-a zeilor chipuri
 Și pentru premiu-ntîi cail vîntoși vor fugi.

12 aprilie. Ceres și Cerialia

Vin ale Cererei jocuri ; de lămuriri nu-i nevoie :
 Faptele-i bune și-a ei daruri cu toți le vedem.
 395 Primilor oameni drept hrană slujitu-le-au verzile ierburi
 Care creșteau din pămînt, fără-a le fi semănat ;
 Ei culegeau de pe jos cîteodată iarba cea vie,
 Alteori din copaci fragede frunze mîncau.
 Ghinda apoi s-a ivit ; cît de bună părutu-le-a ghinda !
 400 Mare-avuție era rodul de țepăn stejar.
 Ceres întîi i-a-mbiat pe oameni cu-o hrană mai bună,
 Ghinda o înlocui ea cu mincări mai de soi.
 Ea în jug i-a silit pe tauri să-și plece grumajii :
 Soarele-atunci întîi țărna brăzdată-o văzu.
 405 Preț avea numai arama, metalul calib sta ascuns ; vai,
 Bine era să fi fost veșnic nedescoperit !
 Pacea-i iubită de Ceres ; țărani, vă rugați pentru pace
 Veșnică și un prinț pașnic mereu să aveți.
 Voi s-o cinstiți pe zeiță cu grîu și cu sare ce joacă
 410 Și pe altarele vechi bobi de tămîie puneți,
 Dacă tămîie n-aveți, aprindeți făclii rășinoase :
 Zei îi place, chiar mic, darul de este curat.
 Preoți sumeși, depărtați de boi ale voastre cuțite :
 Boul e bun la arat ; scroafe trîndave jertfiți.
 415 Să nu loviți cu securea cerbicea din jug ; să trăiască
 Și să tragă mereu brazde în asprul pămînt.

Răpirea Proserpinei

Locul acesta îmi cere-a vorbi de răpirea fecioarei ;
 Cele mai multe le știi, nou doar puțin vei afla.

- 420 Este-un ținut, cu trei colțuri se-avîntă în marea întinsă,
Trinacris ; numele-acest el după chip și-a luat.
- Locu-i de Ceres iubit ; ea aici stăpînește orașe
Multe, în care e și Henna cu rodnic ogor.
- Recea-Arethusa poftise la sine pe-a zeilor mame :
Blonda zeiță veni și ea la sfîntul ospăt.
- 425 Fata-i, ca de obicei însoțită de soațele sale,
Descălțată umbla prin cunoscute livezi.
- Este un loc așezat în fundul văii umbroase,
Înrourat cu stropi de-apa ce cade din nalt.
- Cîte culori în natură se află, acolo sînt toate
430 Și tot felul de flori pajiștea o zmălțuiesc.
- Cum le zărește, Proserpina zice : „Fetelor, haideți,
Haideți cu mine și voi, sînul vi-l umpleți cu flori !“
- Prada ușoară momit-a inima lor de copile,
În hărnicia lor, trudă nici n-au mai simțit.
- 435 Una-și umplea coșulețu-mpletit din nuiele mlădie,
Alta le-adună în sîn, alta le-ncarcă pe braț.
- Una se uită doar la viorele, iar alta la calte,
Alta cu unghia ei capete taie de mac.
- Unele strîng toporași, iar altele-adună-amarante,
440 Toate le sînt pe plac, cimbru, sulfini, rosmarin.
- Dar mai ales trandafirii-i culeg, chiar flori fără nume.
Ea culegea șofran fraged și candizii crini.
- Gîndul la flori a împins-o departe și, din întîmplare,
Nici o soață de-a ei urmele nu i-a ținut.
- 445 Unchiul o vede — și după ce-o vede în grab' o răpește,
Vineții cai o duc pînă-n regatele lui.
- Strigăte scoate : „Vai, sînt răpită, scumpa mea mamă !“
Și-astfel într-una țipînd hainele își sfișia.
- Însă lui Dis se deschide o cale ; a zilei lumină
450 Greu o puteau răbda cailor cu ea nenvățați.
- Slugile ei, încărcate de flori, în cor o tot strigă :
„Hai, Persefona, hai, uită-te, darul e-aci !“
- Ea la chemări nu răspunde ; munții se umplu de strigăt,
Pieptul gol îl lovesc mîinile triste a lor.
- 455 Ceres (la Henna ajunsă abia) de bocet uimită-i :
„Unde ești, fiica mea ? vai mie !“ strigă mereu.
- Cum se spune c-alcargă Menadele trace, cu părul

Lor despletit, tot așa fără de minte fugi.
 Vaca așa cum își plînge vițelul răpit de la uger
 460 Și cum, vai, prin păduri puilul și-l cată de zor,
 Astfel zeița nu-și ține geamățul și, așîtată,
 Ea de pe-al tău ogor, Henna, în fugă porni.
 Dă de urma pe care-o lăsase piciorul copilei,
 De cunoscutul pas vede pămîntul călcat.
 465 Poate că-n ziua aceea și-ar fi isprăvit rătăcirea,
 Dacă niște porci urmele n-ar fi ncurcat.
 De Leontini trecu și de iutele rîu Amenanus,
 Peste malul tău, Acis ierboase, trecu ;
 Și de Cyane trecu, de linul fluviu Anapus
 470 Și de a tale vîltori, Gelas, ce-s greu de trecut.
 Lasă Ortigia-n urmă, Megara și Pantagias
 Și pe al mării țarm lasă-a Symaethului guri.
 Și-ale Ciclopilor peșteri arse de focul din vetre,
 Și un loc care-atunci nume de seceră-avea,
 475 Lasă Himera, Didyme, -Agrigentul și Tauromenum
 Și-ale sacrilor boi pajiști la Melas, pe mal.
 Ea se-ndreptă de aicea spre Camerina și Thapsos,
 Valea Helorului și Eryx suflat de zefiri.
 Ea și Pelorul, și Lilybaeum, ca și Pachinon
 480 Le străbătuse, trei colțuri a insulei ei.
 Oriunde-ajunge ea umple locul cu jalnicu-i plîns
 Ca și pasărea ce-l plînge pe Itys pierdut.
 Și o strigă pe rînd „Persefona !“ și „Fata mea !“ strigă
 Și tot strigă, mereu, numele astea pe rînd.
 485 Însă nici Persefona pe Ceres, nici mama pe fată
 N-o aude și pier numele astea pe rînd.
 Dacă vedea vreun păstor sau vreunul lucrînd pe ogoare
 Ea întreba doar atît : „N-a fost o fată pe-aici ?“
 Iată, se pierd culorile-acum, întunericu-nghite
 490 Toate, se-opresc din lătrat ciinii de pază acum.
 Etna înaltul zace pe capul marelui Typhon,
 De suflarea-i de foc arde pămîntul în jur.
 Ea aprinse acolo doi pini în loc de făclie,
 Iată de ce se aduc torțe la-a ei sărbători.
 495 Este-o cavernă zbîrlită în piatră ponce săpată,
 Loc în care nu pot merge nici fiare, nici om :
 Cum ajunse aci, la car doi șerpi înhămat-a

Și-astfel ea străbătu apele ca pe uscat.
 Ea a scăpat și de Sirte, de tine, Caribda din Zancle,
 500 Și de cîinii lui Nis, monștri ce nave sfărîm,
 Trece de Hadria și de Corint ce-n mări două se scaldă,
 Pîn-la portul tău, Atica, astfel veni.
 Tristă, aci se-așeză întii, pe-o stîncă de gheață
 („Stîncă cea tristă“ îi zic fiii lui Cecrops și azi),
 505 Astfel sub cer, nemișcată, multe zile rămase,
 Și-astfel pe lună stă, frigul și ploaia răbdînd.

Eleusis și Triptolemos

Orișice loc și-are soarta ; ce astăzi se cheamă Eleusis
 Fost-a odat' un ogor al lui Celeu cel bătrîn.
 El aducea către casă ghindă și mure culese
 510 Din tufiș și-aducea lemne uscate de foc.
 Fata lui mică mîna dinspre munte două căprite,
 Iar băiețașul lui zace în leagăn bolnav.
 „Mamă !“ o strigă fetița (cuvîntul o mișcă pe zee)
 „Ce faci singură-aci-n locul acesta pustiu ?“
 515 Și de-l apasă povara, bătrînul se-oprește și-o roagă
 În colibă-a intra, oricît de úmilă e.
 Ea n-a voit. Se schimbasese bătrînă și părul și legasese-
 Panglică. El stăruie ; astfel ea-i dete răspuns :
 „Mergi sănătos. fii tată în veci ! mie fata răpită
 520 Fostu-mi-a. Ah, cu cît soarta-i mai bună a ta !“
 Zise și-un strop ca o lacrimă (zeilor lacrimi să verse
 Nu le e dat) a căzut pe-nfierbîntatul ei sîn.
 Plîng deopotrivă, înduioșați, bătrînul și fata :
 Dreptul bătrîn apoi aste cuvinte rosti :
 525 „Teafără fie-ți copila răpită ce-o plîngi, de te scoli și-n
 Umila casă a mea binevoiești a intra.“
 „Du-mă“ zeița i-a spus : „ai aflat cum poți să mă-ndupleci“ :
 De pe stei coborînd, ea îl urmă pe moșneag.
 Cît de bolnav îi e fiul pe drum povestea călăuza,
 530 Cum nu poate dormi, noaptea-n durere veghind.
 Ea, înainte de a intra în căsuță, culese
 De pe cîmp un mac dulce de somn dătător.
 Cum l-a cules, uitînd, se spune că-l duse la gură
 Și-astfel, fără de gînd, foamea cea lungă-și curmă.

- 535 Pentru că postului capăt i-a pus la a nopții lăsare,
 Mîncă ai ei credincioși numai cînd stelele ies.
 Cum a trecut peste prag, a văzut că jalea e-n toate :
 A-l vindeca pe prunc nici o nădejde nu e.
 Mamei îi dă bun găsit (Metanira o cheamă pe mamă)
- 540 Și cu gura ei îl sărută pe copil.
 Piere paloarea și-n trupu-i nouă putere se vede :
 Mare-i tăria ce iese din gură de zeu !
 Casa întregă se bucură, mama și tatăl și fata,
 Căci aceștia trei casa întregă erau.
- 545 După aceea așază masa cu lapte-nchegat și
 Fructe și miere ce-n faguri de aur părea.
 Ceres cea bună nu le atinge, dar ție, copile, -ți
 Dă, ca s-adormi, să bei macul în lapte călduț.
 Miezul nopții era și liniștea somnului dulce :
- 550 Ceres pe Triptolem îl ridică la-al ei piept
 Îl mîngîie de trei ori cu mîna, trei cîntece spuse
 Care de glas muritor nu pot fi spuse din nou,
 Și îi așază pe vatră trupul în viul jărat,ic,
 Ca omenescu-nveliş să se purifice-n foc.
- 555 Mama-n nătinga-i iubire sare din somn, fără minte
 „Ce faci ?” strigă și-ndat’ trupul i-l smulge din foc.
 Zice zeita : „Fără să fii, ești nelegiuită :
 Frica de mamă a ta zădărnici al meu dar.
 Fiu-ți va fi muritor ; însă el cel dintîi va să are,
- 560 Va semăna și-i va da plată ogorul lucrat.“
 Astfel Ceres grăi și, ieșind, se-nvesmîntă în nouri
 Și-ntr-un car aripat tras de balauri plecă.
 Trece de Sunion cel furtunos, de Pireul cel sigur
 Și de țarmurii ce stau înspre dreapta trecu.
- 565 Intră-n Egeea apoi, unde vede Cicladele toate,
 Și-n Ionicul val lacom și-ntr-al lui Icar.
 Prin ale Asiei tîrguri se-ndreaptă spre Helespontul
 Lung, cu înaltul car drum șerpuit străbătînd.
 Cînd pe arabii tămîie-adunînd, cînd pe inzi îi zărește,
- 570 Libia, Meroe și vede ținutul pustiu.
 Vede Hesperia, Rinul, Rodanul și Padul, pe tine,
 Tibre, ce-aveai să fii tată mărețului rîu.
 Ce să mai spun ? străbătutele țări sînt fără de număr ;
 Necercetat n-a lăsat Ceres nici un colțisor.

- 575 Ba s-a-nălțat și în cer și-a vorbit cu stelele care
 Stau lângă polu-nghetat, făr-a cădea-n ocean :
 „Stele paráside (voi doar toate puteți să cunoașteți,
 Căci într-al mării val nu vă scăldați niciodat’),
 Mamei sărmane spuneți : Persefona pe unde-i, copila ?“
- 580 Āstor vorbe a ei dete Helice răspuns :
 „Noaptea e fără de vină ; pe soare întreabă-l de-al fiicei
 Furt, el vede orice fapt la lumină-implinit.“
 Mørse la soare ; el zise : „Nu-ți fie zadarnică truda :
 Soață e fratelui lui Joe, pe-al treilea tron.“
- 585 Mult timp se tînguie-n sinc, apoi Tunătorului zise
 (Semnele marii dureri întipărite-s pe-obraz) :
 „Dacă ții minte a cărui tată Proserpina-i fiica,
 Grija cu mine acum trebuie-n două să-mpartți.
 Lumea întreagă umblînd, am aflat doar c-a fost săvîrșită
- 590 O fărălege și azi hoțu-i pe pradă stăpîn.
 Soață să-i fie tîlharului nici Persefona se cade,
 Nici noi în chipul acest ginere să dobîndim.
 Roabă lui Gyges fiind de-ar fi-nvins, pătineam eu mai crîncen,
 Cît pătinesc cînd tu sceptrul ceresc stăpînești ?
- 595 Dar să rămînă fără pedeapsă, nu cer răzbunare :
 Doar să mi-o dea înapoi, vechiul păcat îndreptînd.“
 Iupiter o domoli, lămurind că de vină-i iubirea,
 „Astfel de ginere“ -a zis „nu-i rușinos pentru noi ;
 Nici eu nu sînt mai de neam : a mea-mpărăție e cerul,
- 600 Altu-i pe ape stăpîn, altul pe haosul gol.
 Dar dacă ți-e cumva hotărîrea nestrămutată
 Și de ții să rupi lanțul prin care-s uniți,
 Vom încerca și asta, dar numai dacă postit-a :
 Dac-a mîncat, ea în iad soțului soață va fi.“
- 605 Celui ce poartă toiag poruncește să zboare în Tartar ;
 Iute ca gîndul s-a-ntors și-a povestit ce-a văzut :
 „Trei grăunțe mîncînd din mărul cel punic cu coajă
 Moale, copila ta postului capăt i-a pus.“
 Mama s-a îndurerat, de parcă atuncea răpită
- 610 I-ar fi fost și abia după mult timp i-a trecut.
 Zise : „Poruncă să dai în valea Tenar de acuma
 Și eu să merg, căci în cer nici eu nu pot rămînea.“
 Și s-ar fi dus, dacă Joe n-ar fi promis c-a ei fiică
 Șase luni pe an iarăși în cer va șede.

- 615 Fața și sufletul Cererei numai acum se-nsenină.
 Și își așază pe păr o cununiță de spic.
 Pe nelucratele țarini cresc-mbelșugat secerișul,
 Aria greu a cuprins roadele strînse grămezi.
 Cererei albu-i stă bine : -mbrăcați la serbarea-i veșminte
 620 Albe ; veșmîntul cernit trebuie-acum depărtat.

13 aprilie. Iuppiter Victor, Iuppiter Libertas

Idele lunii aprilie sînt închinat lui Joe.
 Biruitorul numit : templu-i atunci fu-nchinat.
 Tot în cea zi, mi se pare, -nceput-a să aibă-al ei templu
 Libertatea, cea mai demnă de-al nostru popor.

14 aprilie. Mersul vremii. Lupta de la Mutina

- 625 Intră, năiere, în sigur liman în ziua ce vine :
 Vîntul dinspre-asfințit bate cu grindină-acum.
 Totuși în ziua aceasta la Mutina Caesar zdrobit-a,
 Grindina-n față avînd, ale dușmanului oști.

15 aprilie. Fordicidia

- Ziua a treia cînd vine dup-ale Venerei ide,
 630 Preoți, drept jertfă voi vaca cea *fordă* jertfiți.
Forda e vaca ce poartă și e a făta — din *ferendo*,
 Tot de aci socotesc unii că *fetus* s-a zis.
 Oile-s grele acum, și țarina-i grea de sămînță :
 Și pămîntului plin victimă plină se dă.
 635 Unele-n templul lui Joe, iar treizeci de vaci se înjunghie-n
 Curie ; sîngele lor e-mprăștiat peste tot.
 Cînd ajutoarele smulg dintr-al mamelor pîntec viței
 Și măruntaie tăind pun pe altarul aprins,
 Cea mai în vîrstă fecioară viței îi arde ; -n Palilii
 640 Astă cenușă a lor oamenii-i va curăți.

Oracolul lui Faunus

Sub a lui Numa domnie, ca truda mai mic era rodul,
 Iar plugarii erau, toți, înșelați în nădejdi.
 Anul o dată era secetos de-acvilonul cel rece,
 Altă dată pe-ogor apa zăcea nentrerupt.

- 645 Ceres adesea cînd colțul dădea pe stăpîn înșelat-a,
Iară sterpul ovăs țarina o năpădea.
Vitele pui slăbănogi fătau, înainte de vreme,
Oaia adesea murea pînă să nască un miel.
Nepîngărită de nici un topor, o pădure bătrînă
- 650 Se înălța, loc sfînt zeului menalian :
Celor ce-aicea dormeau, într-a nopții tăcere, acesta
Le prevestea ; aici Numa jertfi două oi,
Una în cinstea lui Faun, a doua-ntr-a Somnului dulce ;
Lîna pe tare pămînt el a întins-o apoi.
- 655 Capul netuns și-l stropi de două ori cu-apa sorgintei
Și-n două rînduri și-a-ncins fruntea cu frunze de fag.
El s-a lipsit de plăcerea Venerei, carne pe masă
N-a-ngăduit, nici inel n-a fost în degetul lui.
Haine groase-mbrăcînd, pe noile piei își întinse
- 660 Trupul și se rugă, vorbe anume rostind.
Noaptea-ntr-acestea veni cu blînda ei frunte încinsă-n
Maci ; veneau după ea Visele negre-n șirag.
Faun sosește călcînd cu piciorul lui tare pe lîna
Oii și-n dreapta stînd astfel de vorbe rosti :
- 665 „Rege, pe Tellus s-o-mpaci ești dator cu moartea a două
Vaci ; o jertfă să dea două vieți dintr-o dat’.”
Spaima-l trezește din somn, se gîndește la cele văzute, -n
Minte-i trec ghicitori, neînțelese porunci.
Cum rătăcea prin pădure, -l descurcă soața-i iubită :
- 670 „Dintr-o vacă grea zcii vițelul ți-l cer.”
Dintr-o vacă jertfește vițelul : anul se face
Rodnic, rod bogat țărna și vitele dau.

Imperator

- Cîndva poruncă a dat Cytherea ca ziua aceasta
Iute să zboare, lăsînd slobode frîie la cai,
675 Pentru ca tînărului August în ziua ce vine
Prea norocosul război titlu să-i dea de-mpărat.

17 aprilie. Hiadele

Patru Luceferi privit-au trecutele ide ; în noaptea
Asta, Hiadele merg jos, într-al Doridei sîn.

19 aprilie. Sfirșitul Cerialiilor

- Cînd dup-apusul Hiadelor ziua a treia răsare,
 680   Circul vede ieșind caii din carcera lor.
 Trebuie-acum să spun pentru ce sînt trimise-n arenă
       Vulpi ce pe-a lor spinări poartă aprinse făclii.
 Este o țară, Carseoli, rece ; nu face măslina,
       Însă ogoru-i e   în cereale fertil.
- 685   Către Pelignul natal mergeam odată pe-aicea,
       Cîmpul e mic și mereu apele stau pe ogor.
 Am poposit la a unui vechi prieten casă știută,
       Tocmai cînd Phoebus din jug caii-și scotea, obosiți.
 El povestea de-obicei, printre altele, lucruri din care
 690   Pot azi alcătui opera asta a mea :
 „Uite, în cîmpul acesta avea o țărăncă zgîrcită
       Și-al ei zdravăn bărbat un petecuț de pămînt.
 El lucra pe ogor, uneori cu coasa-ndoită,
       Alteori folosea plugul sau cîte-un săpoi.
- 695   Ea mătura prin căsuța proptită pe stîlpi și-altă dată
       Oună punea la clocit subt ale cloștei aripi ;
 Albe ciuperci aduna cîteodată și nalba cea verde,
       Sau în umilul cămin focul plăcut îl hrănea.
 Totuși adesea, pînză țesînd, își trudește ea brațul,
 700   S-aibă cu ce-ntîmpina frigul amenințător.
 Ei mai aveau și-un copil zburdalnic, în fragedă vîrstă,
       Care la lustri doi   adăugase doi ani.
 Prin răchitișul din fundul văii el prinse o vulpe,
       Ea din curte ades multe găini a furat.
- 705   Cum o a prins, o-nfășoară în paie și-n fin — dup-aceea
       Foc îi dă, dar ea   scapă din mîinile lui.
 Fuge, din fugă-aprinzînd ogoare-mbrăcate în lanuri,
       Vîntul dădea puteri focului păgubitor.
 Faptul trecu, amintirea rămase : -n Carseoli și-astăzi
 710   Legi anume opresc numele vulpii să-l spui.“
 Drept ispășire, se arde la Cerialii o vulpe :
       Însăși piere precum grînele-odat' le-a pierdut.

20 aprilie. Berbecul și Taurul

- Cînd va veni, luminoasă, mama lui Memnon cu caii
 Trandafirii ai ei largul pămînt a vedea,
 715 Soarele iese din cel ce e-n fruntea turmei lînoase,
 Cel ce pe Helle pierdu ; jertfă mai mare-i la rînd.
 Vacă de este sau taur, nu e ușor a cunoaște :
 Partea din față o vezi, spatele este ascuns.
 Totuși ori taur e zodia, ori că e vacă, ea este
 720 Darul unei iubiri, fără ca Iuno să vrea.

21 aprilie. Parilia

- Noaptea s-a dus, Aurora-a venit. Mă-ntrebați de Parilii :
 Nu mă-ntrebați în zadar, Pales de-mi dă ajutor.
 Pales preabuno, m-ajută să cînt păstoreasca-ți serbare,
 Dacă am îndeplinit ce trebuia-n ziua ta.
 725 Doară cenușa vițelului eu cu mîinile pline
 Drept ispășire-am adus, tot așa lujeri de bob.
 Doară și eu am sărit peste flăcări puse-n trei șiruri
 Și cu laur stropii apă de rouă și eu.
 Zeea-i mișcată, mi-ajută lucrarea. Corabia lasă
 730 Portul : vînt potrivit pînzele mi le-a întins.
 Du-te, popor, la altarul fecioarei și cere *suffimen* ;
 Vesta-ți va da, prin a ei daruri te vei curăți.
 Singe de cal și scrum de vițel vor fi curățirea
 Și-ntr-al treilea rînd paie uscate de bob.
 735 Turma sătulă, ciobane, în spre amurg s-o purifici ;
 Cu-apă pămîntu-l stropești, și-apoi să-l măтури cu-un ram.
 Staulul să-mpodobești cu frunze și ramuri înfipte ;
 Pe-mpodobitele porți lunge cununi să anini.
 Arde pucioasă vie ce face fumul albastru
 740 Și de fumul de sulf oaia să behăie-apoi.
 Rosmarini să-i aprinzi, rășină și ierburi sabine,
 Laur pe vatră să pui și să trosnească în foc.
 Turtele cele de mei coșulețul cu mei le-nsoțească :
 Doar zeiței de cîmp lucrul acesta-i plăcut.
 745 Pune-i bucate, șiștarul cu lapte ; bucatele-mparte
 Și cu lapte călduț cheam-o pe Pales din crîng.
 „Grijă turmei să porți“ îi zi „și păstorilor turmei :

- Paguba plece de-aici, fugă de staulul meu.
 Fie că le-am pășunat în loc sfânt sau șezut-am sub arbori
 750 Sfinți sau iarbă au rupt oile pe vreun mormînt,
 Fie că-n crînguri oprite-am intrat sau de ochi-mi fugiră
 Nimfe și zeul ce pe jumătate e țap,
 Ori am tăiat cu cosorul vreo cracă frunzoasă din codrul
 Sfînt, ca bolnavei oi frunze să-i dau într-un coș,
 755 Vina mi-o iartă, chiar dacă din calea grindinei turma
 Într-un templu pe cîmp dusu-o-am la adăpost.
 Lacuri dac-am tulburat să nu-mi fie păcat. Voi iertați-mi,
 Nimfe, de-au blociorit apa copitele lor.
 Tu pentru mine, zeiță, îmbună izvoare și nimfe
 760 Și pe zeei ce stau împrăștiati prin păduri.
 Nu vreau să văd nici driadele, nici pe Diana la scaldă,
 Nici pe Faun, cînd stă-ntins pe pămînt la amiaz'.
 Boalele-alungă, să fie și turma și oamenii teferi,
 Cîinii — de mare-ajutor haita-i — să fie-n puteri.
 765 Nici să aduc mai puține decît au fost dimineața,
 Nici să gem lîngă piei smulse din gură de lup.
 Foamea lipsească, să fie belșug de iarbă și frunze,
 Apă s-avem, de spălat trupul, s-avem de băut.
 Ugere pline să storc, iar cașul bani să-mi aducă,
 770 Mlada cea rară să dea zărului limpede drum.
 Fie berbecul focos și oaia să-i prindă sămînța
 Și în staulul meu fie mulțime de miei.
 Turmele lînă să-mi dea ce fetelor rău n-o să facă,
 Moale, ușoară la tors de-oricît de fragede mîini.
 775 Ce am cerut împlinescă-se, Pales, și turte, la anul,
 Mari ți-om aduce, căci tu peste ciobani stăpînești.“
 Cu-asta s-o-mbuni pe zeiță ; privind răsăritul de patru
 Ori să te rogi și să-ți speli mîinile-n apă de rîu.
 Poți să bei dup-aceea, ca dintr-o cupă, din cană
 780 Lapte ca neaua de alb, must purpuriu ce-a fost fiert.
 Iar mai tîrziu să treci peste-arzînde mormane de paie
 Care trosnesc, purtînd trupu-ți cu iute picior.
 Am povestit obiceiul : originea lui mai rămîne,
 Dar, cum sînt multe, pe loc ele mă țin, îndoit.
 785 Focul cel lacom purifică toate ; cusurul din fier îl
 Scoate : de-aceea pe oi curăță și pe păstor ?
 Sau pentru că în sămînța potrivnică-a tot ce-i pe lume

Focul și apa stau, zei între ei dușmănoși,
 Aste stihii îmbinat-au părinții, crezînd că e bine
 790 Trupul să fie stropit cu-apă, să treacă prin foc ?
 Sau însemnate le cred, căci în ele-i principiul vieții,
 Pierde-le cel surghiunit, ele nevasta ne-o dau ?
 Alții socot, dar nu-mi vine să ored, că e pomenirea
 Lui Faeton și-al lui Deucalion e potop.
 795 Altă parte ne spune că odinioară, păstorii
 Pietre deolaltă lovind, niște scînteii s-au iscat ;
 Prima pieri, dar a doua în paie căzu și le-aprinse :
 Asta pricină ar fi pentru-al Pariliei foc ?
 Sau mai degrabă Enea cu-a lui pietate adus-a
 800 Țst obicei ? lui, învins, focul deschis-u-i-a drum.
 Oare-i mai adevărat că la-a Romei întemeiere,
 Cînd sub nou coperiș larii să meargă s-a spus,
 Cei ce plecau țărăneștilor lor coperișuri dădut-au
 Foc și colibelor ce goale să fie aveau,
 805 Iară turma prin flăcări sărit-a, sărit-au plugarii ?
 Asta se face și-acum, Roma, cînd e ziua ta.

Ziua de naștere a Romei

Iată cum firul poveștii l-a dus pe poet la-nceputul
 Romei. Ajută-mă, căci faptele-ți cînt, o Quirin !
 Fratele lui Numitor își primise pedeapsa și gloata
 810 Cea de păstori avea gemeni ocîrmuitori.
 S-au înțeles să adune prostimea și ziduri să-nalțe,
 Însă care din doi ctitor cetății va fi ?
 „Cearta-ntre noi“ zise Romulus „nu-și are locul ; în păsări
 Mare credință avem ; păsările să-ntrebăm“ .
 815 S-au învoit și, în zori, pe stîncosul, crîngosul Palațiu
 Unul urcă, iar cellalt merse pe vîrfu-Aventin.
 Șase Remus văzu, iar Romulus douăsprezece.
 După-nțelegere, el domnul cetății a fost.
 Zi potrivită alese, ca zidul cu plugul să-nsemne.
 820 Pales se apropia : lucrul atunci s-a pornit.
 Sapă o groapă adîncă și fructe aruncă în fundu-i
 Și mai aruncă pămînt din vecinie adus.
 Groapa se umple cu țărână, deasupra-i altarul se-nalță,
 Focul arde acum, vatra cea nouă-ncălzind.

- 825 Zidul cu-o brazdă-l înseamnă, cu mâna-apăsînd pe cormană,
 Albă ca neaua stă-n jug vaca și boul cel alb.
 Zise regele : „Iupiter, Marte părinte și Vesta,
 Mamă, -mi dați ajutor să-ntemeiez un oraș !
 Zei pe care se cade să-i chem, vă-ntoarceți spre mine !
- 830 Cu al vostru-ajutor nalțe-se-a mele lucrări.
 Lungă putere și viață să aibă a lumii stăpînă,
 Fie sub mîna ei și răsărit și apus“
 El se ruga, iară Joe cu tunet din stînga dădut-a
 Semne și cerul stîng fost-a de fulgeri brăzdat.
- 835 De prevestiri bucurîndu-se toți, au pus temelie
 Și-n vreme scurtă a fost zidul cel nou înălțat.
 Celer, pe care-l chemase chiar Romulus, lucrul zorește ;
 Romulus fostu-i-a spus : „Grijă de asta să ai :
 Nimenea zidul sau brazda trasă de plug să n-o treacă ;
- 840 Cel ce ar cuteza asta — tu morții să-l dai.“
 Remus, neștiutor, joc să-și bată-nceput-a de zidul
 Scund și a zis : „De el fi-va poporu-apărat ?“
 Fără zăbavă-l sări ; îl lovește Celer cu sapa :
 Remus de sînge plin jos în țărînă căzu.
- 845 Regele-aflînd înghite în sine pornitele lacrimi
 Și în piept în adînc rana cea cruntă și-a-nchis.
 Nu vrea să plîngă-ntre alții, o ține de pildă-ndrăzneată :
 „Astfel peste-al meu zid treacă dușmanii !“ grăi
 Totuși l-îngroapă cu pompă și nu mai e-n stare să-și țină
- 850 Plînsul ; atuncea ieși dragostea din ascunziș.
 Pe năsălie l-au pus și i-a dat sărutarea din urmă :
 „Frate, adio ! mi-ai fost fără-a mea voie răpit !“
 Trupul i-a uns pentru rug : cu el deopotrivă și Acca,
 Tristă, cu păr despletit, astfel și Faustus făcu.
- 855 Cei care nu erau încă quișiți pe tînăr bocit-au ;
 Rugul cel mult jelit fost-a pe urmă aprins.
 Roma se naște și (cine putea atuncea să creadă ?)
 Tot pămîntu-a supus biruitoru-i picior.
 Toate să le stăpînești și veșnic marele Caesar
- 860 Fie-ți domn și mereu mulți cu-acest nume să ai ;
 Și, cită vreme-al tău cap înălța-vei din lumea supusă,
 Decît umerii tăi toate să fie mai jos.

23 aprilie. Vinalia priora

- Eu am cîntat-o pe Pales, cînta-voi și-a Vinului ziuă.
 Totuși încă o zi stă între ele-n mijloc.
- 865 Fete ușoare, serbați a Venerei sfîntă putere !
 Venus ajută cu mult celor ce dragostea vînd.
 Dați-i tămîie și-i cereți frumsețe, s-aveți căutare-n
 Lume, și dezmierdări cereți și vorbe de haz.
 Dați-i apoi trandafiri legați în coroană cu papuri,
- 870 Zeei mirtul cel drag duceți-i și cimbrisor :
 Trebuie-apoi să vă duceți cu toate la templul de lîngă
 Poarta Collina ce-avea nume de munte Sicul.
 Claudius cînd Siracuza, orașu-Arethusei, în luptă
 L-a cucerit și-n război, Eryx, pe tin' te-a cuprins,
- 875 Dup-al bătrînei Sibile cuvînt mutată fu Venus,
 Cinste dorind a avea-n casa urmașilor săi.
 Dar pentru ce sărbătorii Venerii-i zice Vinalii,
 Mă întrebați și a lui Joe de ce-i astă zi ?
 Ginere-Amatei din Lațiu să fie, Enea și Turnus
- 880 Se războiau : la etrusci Turnus află ajutor.
 Faimă Mezentiu avea, era crunt cu armele-n mîină,
 Mare era pe cal, dar și mai mare pe jos.
 Iar cînd Rutulii și Turnus încearcă pe el să-l atragă
 De-a lor parte, așa prințul etrusc a grăit :
- 885 „Ieftină nu e a mea vitejie ; mi-s rănile martori
 Și-armele care ades sîngele mi l-au sorbit.
 Tu, care-mi ceri ajutor, să nu-mi dai o răsplată prea mare ;
 Cer doar atît : din teasc mustul dintii să mi-l dai.
 Fără zăbavă, la luptă : voi dați, iar noi vom învinge.
- 890 A ! cît Enea ar vrea astea să nu-mi dăruiești !“
 Grabnic Rutulii primesc, Mezentius armele-apucă ;
 Și Enea le ia și-astfel lui Joe-i grăi :
 „Regelui Tusc i-au promis recolta dușmană de struguri ;
 Iupiter, eu îți voi da must din butașii latini !“
- 895 Astă făgadă a-nvins ; uriașul Mezentius cade,
 Pieptul lui furios zbate-se jos la pămînt.
 Toamna sosise, mînjită de struguri călcați în picioare :
 Vinul pe drept datorat Iupiter și l-a primit.
 Ziua, de-atunci, s-a numit Vinalia ; Joe o cere
- 900 Și-n sărbătorile lui a o avea-i bucuros.

25 aprilie. Mijlocul primăverii Berbecul. Sirius

Cînd va avea aprilie zile doar șase rămase,
 Primăvara va fi tocmai la mijloc de drum
 Și-al Athamantidei Helle berbec în zadar căuta-vei,
 Ploile semne dau : Cîinele va răsări.

Robigalia

- 905 Cum mă-ntorceam din Nomentum la Roma în ziua aceasta,
 La jumătate de drum albă mulțime-nțîlnii.
 Flamenul merge în crîngul anticei zeițe Robigo,
 Ca măruntaie de cîini s-ardă pe foc și de oi.
 Iute mă apropiai, ca să aflu ce rit e acesta ;
- 910 Aste cuvinte grăi flamenul tău, o Quirin :
 „Aspră Robigo, tu oruță a Cererei ierburi ; de-asupra
 Țărnei lasă a lor vîrfuri să joace ușor.
 Lasă să crească sămînța nutrită de ocrotitoarea
 Cerului ploaie, pîn' ce bună va fi de cosit.
- 915 Mare-i puterea-ți : căci grînele-atinse de tine plugarul
 Le socotește, -ntristat, ca pe un lucru pierdut.
 Vîntul și ploile nu păgubesc într-atîta pe Ceres,
 Nu-ngălbenește fiind arsă de gerul pietros,
 Cît păgubește cînd Titan tulpinile-i ude-ncălzește ;
- 920 Tu minia atunci, zee temută, ți-arați.
 Cruță, te rog, răpănoasele-ți mîini să le iei de pe lanuri,
 Holdelor nu face rău : e de ajuns doar că poți.
 Nu mușca secerișul cel fraged, ci fierul cel tare :
 Tu-ntîi pierzării să dai ceea ce pe-alții pierdu.
- 925 Mai cu folos e să rozi săgeți stricătoare și săbii :
 Lipsă de ele n-avem : pace-i pe lume acum.
 Sapele și tîrnăcopul și-a plugului fiare curbate
 Să strălucească acum, pe-arme rugina să stea.
 Sabia de va-ncerca cineva s-o scoată din teacă,
- 930 Lungul răgaz o va fi înțepenit, va vedea.
 Însă ferește-o pe Ceres și totdeauna plugarul
 Jertfe să-ți poată-oferi pentru că nu te-a văzut !“
 Astfel vorbi. El purta în dreapta o ștergură aspră
 Și tămîie-ntr-un vas și o pateră cu vin.
- 935 Puse pe foc tămîie și vin și zgîrciuri de oaie

Și (am văzut) mărunțai de la spurcată cățea.
 „Tu mă întrebi pentru ce astă jertfă neobișnuită ?“
 (Am întrebat) și mi-a spus flamenul : „Iată de ce.
 Este un ciine, numit al lui Icar, și el când răsare
 940 Arde pământul, se coc grâiele prea timpuriu.
 Ciinele-acesta e pus pe altar pentru cel dintre stele,
 Pentru a fi omorît numele-i singur motiv.“

28 aprilie. Floralia

Cînd părăsi-va Tithona pe-al lui Asarac frigianul
 Frate și-și va înălța razele-n cer de trei ori,
 945 Vine a florilor zee cu mii felurite coroane :
 Scena va-ngădui jocuri mai slobode-acum.
 Cum sărbătoarea Floralia-ntinde-se-n mai, la kalende,
 Voi reveni, dar acum lucru mai mare-mi dă zor.

Vesta pe Palatin

Vesta, e-a ta astă zi ; primită ai fost într-o casă
 950 Tie-nrudită ; așa dreptii bătrîni au voit.
 Phoebus ocupă o parte, Vesta în cealaltă șade
 Și-n ce-a rămas de la ei însuși al treilea stă.
 Veșnici fie și laurii de pe Palațiu și casa
 Cea-mpodobită-n stejar : trei zei eterni șed în ea.

CARTEA A CINCEA

M A I

Luna mai, întrebați, de unde numele și-are ?

Pricina nu o cunosc limpede îndeajuns.

Cum călătorul nesigur nu știe-ncotro s-o apuce,

Cînd în mai multe părți drumuri sub ochi se deschid,

5 Astfel și eu, putînd să dau diferite motive,

Nu știu pe care să-l iau ; multe fiind, șovăiesc.

Voi ce trăiți la izvoru-Aganippidei Hippocrene,

Urme dragi ce-a lăsat calul Meduzei, grațiți !

1. Maiestas

Zeele nu se-nțeleg ; Polimnia prima începe

10 (Celelalte-au tăcut spusa-i în minte-nsemnînd) :

„Cînd, după haos, primit-a lumea aceasta trei corpuri

Și s-a-mpărțit în noi forme tot ce ființa,

De greutate, lăsatu-s-a, apa trăgînd-o, pămîntul,

Iară cerul, ușor, în înălțime-a urcat.

15 Ne-mpiedicate de nici o povară, soarele, toate

Stelele, caii lunari, s-au depărtat de pămînt.

Însă Pămîntului, Cerului, Soarelui celelalte-astre

Nu s-au supus prea mult : toate-aveau cînte la fel ;

Deseori a cutezat să șadă pe tronul pe care

20 Tu-l stăpîneai, Saturn, cîte un zeu mai de rînd,

Iar vreun zeu venetic se vîra în Oceanos, Themis

Fu așezată ades tocmai pe ultimul loc :

Pînă ce Honor și Reverentia blîndă la față

Într-un pat legiuit trupul și-au împreunat

25 Și au născut pe Maiestas ce cîrmuie lumea întregă ;

Dintr-a nașterii zi chiar, ea măreață a fost.

Într-al Olimpului mijloc grabnic șezut-a, înaltă ;

Cutele-i de la veșmînt aur și purpură-aveau.
 Pudor și Metus s-au așezat lîngă ea și toți zeii
 30 După purtările ei și-au potrivit-o pe-a lor.
 Mințile lor începură să aibă respect de onoruri ;
 Îi prețiau pe cei buni, nimenea sie-și plăcea.
 Rînduiala aceasta rămas-a mulți ani în ceruri
 Pîn' ce pe zeul bătrîn soarta din cer l-a gonit.
 35 Feți fioroși, pe Giganții sălbatici născutu-i-a Terra,
 Ei cutezară-a porni peste-al lui Joe palat.
 Șerpi le-a dădut în loc de picioare și-o mie de brațe :
 „Contra măreților zei armele vi le-nălțați“.
 Ei se găteau să clădească munți pîn' la stelele-nalte
 40 Și cu cel preamăreț Joe să-nceapă război.
 Iupiter însă, zvîrlind din cetatea cerului trăsnet,
 Rostogoli peste ei munții pe care-i clădeau.
 Astfel de-a zeilor arme a fost ocrotită Maiestas
 Și din timpul acel mare cinstire avu.
 45 Ea lîngă Iupiter șade, e paznica lui credincioasă
 Și îi ajută-a ținea sceptrul, de silă lipsit.
 Și pe pămînt a venit : cinstită de Romul și Numa
 Fost-a, de alții apoi, fieștecare pe rînd.
 Ea în cinstirea copiilor ține pe tați și pe mame,
 50 Ea însoțește mereu june fecioare, copii.
 Fildeşului curul și fasciilor dă putere,
 Încununăți, o duc caii în mîndru triumf.“
 Astfel grăise Polimnia ; vorbele i le-ntăriră
 Clio și Thalia ce știe din liră cînta.

2. Maiores

55 Toate tăcură apoi, cînd Urania-ncepe să spună
 (Numai glasul ei se mai putea auzi) :
 „Mare cinstire avea căruntețea odinioară
 Și prețuire avea mare obrazul zbîrcit.
 Lucrul lui Marte-l lucra tinerimea și dirze războaie,
 60 Pentru zeii lor gata de luptă stăteau ;
 Dar bătrînețea, slăbită, ne-n stare arme să poarte,
 Patriei cu-al ei sfat des ajutor îi dădea.
 Curia se deschidea pe atunci doar vîrstei bătrîne,
 Și se cheama 'senat' vîrsta-mblînzită de ani

- 65 Cel bătrîn împărțea dreptate ; prin legi hotărîță-i
 Vîrsta de cînd putem la funcțiuni candida.
 Cu-alții mai tineri, mergea în mijloc, fără-a lor ciudă,
 Și mergea lîngă zid, soțul de unul era.
 Cine-ndrăzne să rostească cuvînt de rușine în fața
- 70 Unui bătrîn ? Vîrsta lui drept de cenzură-i dădea.
 Romul de-aceea numit-a 'părinți' înțeleptele inimi
 Și în grijă le-a dat frînele noii cetăți.
 Asta mă face să cred că cei mai bătrîni al lor nume
 Lunii mai l-au dat, vîrsta voind a-și cinsti.
- 75 Poate și Numitor zis-a : «Romulus, dă luna asta
 Celor bătrîni», iar el l-a ascultat pe bunic.
 Nici nu e mică dovadă de cinstea întîietății :
 Iunie cel următor după junie-i numit. “

3. Maia

- Astfel începe atunci Caliope, întîia din horă,
- 80 Iederă poartă pe cap și-i despletită la păr :
 „Odinioară-Oceanul luat-o-a pe Titanida
 Tethys, el ce-ncingea-n ape pămîntul întins.
 Fiica lor Pleione cu Atlas ce poartă cerul
 S-a măritat și, cum știm, ea pe Pleiade-a născut.
- 85 Maia cu-a ei frumusețe, se zice, surorile toate
 Le-a întrecut și lui Joe ibovnică-i fu.
 Naște din ea, pe culmea cu chiparoși Cyllene,
 Cel ce cu-aripi la picior taie-al văzduhului drum.
 Îl preamăresc arcazii și iutele Ladon, Menalul
- 90 Mare, ținut socotit și decît luna mai vechi.
 Vine Evandru, fiind izgonit din Arcadia, -n Lațiu
 Și cu sine-a adus zeii-n corăbii purtați.
 Unde e Roma acum, cap lumii, doar arbori și iarbă
 Turme puține și cîte-o colibă se-afla.
- 95 Cînd ajunseră-aici, «Oprîți-vă» zise proroaca
 Mamă : «cîmpul acest loc de domnie va fi.»
 Nonacrianul erou s-a supus și proroacei, și mamei
 Și s-a oprit ; era oaspe-n pămîntul străin.
 Multe rituri aduse la neamurile-astea : pe Faun
- 100 Cel cu coarne și pe zeul cu-aripi la picior.
 Faune, tu, semicapru, Lupercii în șorț te serbează,

Cînd umblatele străzi ei cu curele străbat.
 Luna aceasta cu-al mamei nume tu ai botezat-o,
 Cel ce pe hoți ocrotești, cel care lira-ai găsit.
 105 Nu e întîia dovadă de dragoste : coarde la liră,
 Zice-se, șapte ți-ai pus, cîte Pleiade-s pe cer.“
 Tace și ea ; și pe ea o laudă-a sorelor voce.
 Ce să mă fac ? toate trei sprijin aflară la fel.
 Al pieridelor sprijin deopotrivă îmi fie
 110 Nici pe una mai mult sau mai puțin voi slăvi.

1 mai. Capella

Cîntu-mi cu Joe să-nceapă ; în noaptea dintii răsărește-o
 Stea ce lui Joe-i sluji cînd el în leagăn ședea,
 Steaua ploioasă-a Căpriței Olenia-acuma se naște
 Cerul răsplată i-a fost pentru că lapte i-a dat.
 115 Căci de-Amalthea, naiadă vestită pe Ida cretană,
 Zice-se, prin păduri Iupiter fost-a ascuns.
 Ea stăpînea o căpriță ce în dicteenele turme
 Fără de seamă era mîndră și doi iezi avea,
 Coarnele ei împungeau văzduhul, aduse pe spate ;
 120 Uger — de doica lui Iupiter vrednic era.
 Ea-l alăpta. Dar odată își frînge un corn de un arbor ;
 Din podoabele ei cu jumătate-a rămas.
 Nimfa-l luă, îl încinse cu proaspete ierburi ; cu poame
 Ea îl umplu și lui Iupiter i l-a întins :
 125 El, cînd ajunsese stăpîn în cer și pe-al tatălui scaun
 Se așeză, cînd nimic nu-i mai presus decît el,
 Doica și cornul cel îmbelșugat al doicei le face
 Stele ; cornul și azi după stăpînă-i numit.

Lares Praestites

Ale lui mai Calende văzură că li se ridică
 130 Larilor Ocrotitori și mici statui și-un altar,
 Care ades fumegase la Cures ; multe dărîmă
 Vremea, anii cei lungi stîncile înseși le rod.
 Iată motivul din care li-i dată această poreclă :
 Zeii acești ocrotesc tot ce le-ajunge sub ochi.
 135 Strajă și nouă ne stau, în cetate stau strajă la ziduri,

Ei sînt veşnic prezenţi, veşnic ne dau ajutor.
 Dar la picioarele lor sta un cîine, făcut din aceeaşi
 Piatră : oare de ce cîinele stă lîngă Iar ?
 Casa păzesc amîndoi, amîndoi spre stăpîni au credinţă :
 140 Zeul stă-n cruce de drum, cîinele-n cruce de drum.
 Larul şi haita Dianei la fel pe tîlhari îi alungă,
 Larii veghează mereu, cîinii veghează mereu.
 Eu căutam doar două statui ale zeilor gemeni,
 Mă aşteptam ca-n ruini de-anii cei scurşi să le văd :
 145 Însă o mie de Iari sînt în Roma — şi geniul celui
 Ce ni le-a dat ; la răscruci vezi cîte trei zeiţăi.
 Unde-am luat-o ? luna august îi va da ăstui cîntec
 Loc ; deocamdată-s dator Buna Zeiţă s-o cînt.

Bona Dea

Este o stîncă-ntr-un loc — după ea şi locul se cheamă
 150 'Stîncă' ; în fapt, e un colţ zdravăn din muntele-acel.
 Remus aci se-aşezase, zadarnic, cînd fratelui semne
 Bune voi i-aţi dat, păsări de pe Palatin.
 Templu de ochi bărbăteşti ferit înălţară străbunii-n
 Culmea aceasta ce-n vale coboară domol.
 155 L-a dedicat urmaşa străvechiului nume de Clausus,
 Trupul ei fecioresc nu s-a atins de bărbat.
 Livia l-a rezidit, doritoare întocmai ca soţul
 Ei să se poarte, pe-a lui urme să calce voind.

2 mai. Hiadele

A lui Hyperion fată cînd stele goneşte şi facla
 160 Trandafirie pe-ai ei cai va-nălţa-n zori de zi,
 Vîntul cel rece Argest al spicelor vîrf înfioară,
 Pînzele albe pornesc peste-al Calabriei val.
 Şi îndată ce-amurgul aduce-va noaptea, nici una
 Din al Hyadelor grup nu s-o ascunde atunci.
 165 Şapte făclii dătătoare de raze-are Tauru-n frunte,
 Lor Hyade le-au zis grecii năieri, de la ploii.
 Unii le cred că hrănit-au pe Bacchus, iar alţii din Tethys
 Şi din bătrînu-Ocean zic că nepoate ar fi :
 Atlas pe umerii săi încă nu-şi încărcase Olimpul,

- 170 Cînd a avut un copil, Hyas cu chip prea frumos.
 Aethra, vlăstar de-Ocean, l-a născut cînd sorocul venise,
 Ca și pe nimfe, dar el, Hyas, întîi s-a născut.
 Cît timp avea pe obraji doar puf, cu o sperietoare
 Cerbii îi înspăimînta, iepuri cu drag el vîna.
- 175 Dar bărbăția cu anii sporind, de leoaice zbîrlite
 Și de mistreți cuteza pasul a-și apropia.
 Însă cătînd vizuina și puii leoaicei fătate,
 Pradă de sînge căzu libicei fiare odat'.
- Mama pe Hyas, pe Hyas surorile triste-l jeliră
 180 Și-Atlas cel ce avea cerul să-l țină-n grumaz.
 Totuși părinții-amîndoi s-întrecuți de-a surorilor jale,
 Ea le-a-nălțat la cer, numele Hyas le-a dat.

Floralia

- „Mamă a florilor, jocuri se cad ție și sărbătoare !
 Încă din luna ce-a fost am despre tine-a cînta.
- 185 Tu în aprilie-ncepi și ții pînă-n mai ; la plecare
 Una din luni te-a văzut, alta te vede venind.
 Cum la hotarul lor aste luni amîndouă-s a tale,
 Pentru lauda ta, una ori alta-i la fel.
 Cîrcul sfîrșește acum și răsplata cerută-n teatru :
- 190 Meargă și cîntul acest unde e jocul de circ.
 Spune-ne tu cine ești, căci pe oameni gîndu-i înșală :
 Bine tu singură știi pricina numelui tău.”
 Astfel grăii, iar zeița așa mi-a răspuns la-ntrebare
 (Gura-i, vorbind, adieri de trandafiri răspîndea) :
- 195 „Chloris eram altădată, acuma Flora-s numită,
 Numele meu grecesc fost-a corupt de latini :
 Chloris, nimfa fericelui loc, unde-auzi că nainte
 Oamenii își petreceau zilele-n chip fericit.
 Cum sînt modestă, mi-e greu să vorbesc de a mea frumuseti. —
- 200 Însă ea i-a adus mamei drept ginere-un zeu.
 Mă preumblam, primăvara ; Zefirul mă vede : plecat-am :
 M-a urmărit ; am fugit, însă mai tare a fost.
 Fratelui drept de-a răpi orișice îi dăduse Boreas
 (El dintr-a lui Erehteu casă pe fiică-a furat).
- 205 Dar silnicia-și îndreaptă, dîndu-mi nume de soață,
 Loc în patul meu plînsetul nu și-a aflat.

- De primăvară mă bucur și veșnic anul străluce,
 Veșnic sînt frunze pe pomi, veșnic pășuni sînt pe jos.
 Am o grădină fertilă-n moșia de zestre ; -o dezmiardă
 210 Vîntul ; cu limpede curs lin o brăzdează-un izvor ;
 Iară bărbatul meu mi-a umplut-o cu flori minunate
 Și mi-a spus : «Peste flori, zee, stăpînă să fii !»
 Des am voit să le-așez și să număr culorile, însă
 Nu am putut, căci era fără de număr belșug.
 215 Roua cea răcoroasă îndată ce piere din frunze
 Și al florilor vîrf razele îl încălzesc,
 Iată că Horele vin încinse-n veșminte peștrițe
 Darul meu îl culeg în cîte-un coș ușurel.
 Iute și Charitele se apropic, leagă buchete
 220 Și cununi de-mpletit într-al cereștilor păr.
 Eu cea dintîi răspîndii noi semințe în lumea cea largă :
 Doar o culoare era pînă atunci pe pămînt.
 Eu cea dintîi din sînge terapnic făcut-am o floare,
 Scris pe foile ei plînsetul lui a rămas.
 225 Și tu, Narcis, ai un nume-n grădinile cele-ngrijite,
 Nefericite : erai și-unul și altul tot tu.
 Tot așa Crocus și Attis și cel ce-i născut din Cinyras :
 Cînte din rănile lor să li se nască-am făcut.
 Marte chiar, ori nu știai ? s-a născut prin a mea măiestrie :
 230 Joe să n-afle mă rog, cum n-a aflat pîn-acum.
 Cînd s-a născut fără mamă Minerva, Iunona cea sfîntă
 S-a supărat c-al ei soț n-avu nevoie de ea.
 Cînd se ducea la Oceanos fapta lui Joe s-o spună,
 Mi s-a oprit la prag, fiind obosită de drum.
 235 Cum o zării, o-ntrebai : «Saturnia, ce te aduce ?»
 Ea pe dată mi-a spus unde mergea și de ce.
 Am încercat să o mîngii cu vorbe de prietenă, însă-mi
 Zise : «Cu vorbe nu-i chip grija să mi-o ușurez.
 Tată de-ajuns-a Iupiter făr-ajutorul soției
 240 Și-are nume-ndoit, tată și mamă, acum,
 Eu să nu sper c-aș ajunge, făr-ajutorul lui, mamă
 Și nepătată să nasc, fără de el să m-ating ?
 Toate leacurile-am să le-ncerc din lumea cea largă
 Voi scormoni și prin mări și prin adînc de Tartar.»
 245 Vorba-ncă nu se pierduse : pe față-mi vedeai îndoiala.
 «Nimfă, se pare că poți» zice «cumva să m-ajutri.»

Vreau să grăiesc de trei ori, dar limba de trei ori se leagă :

Marele Joe cu-a lui furie mă-nfricoșă.

«Rogu-te, dă-mi ajutor ! n-o să-l afle nimeni pe sfetnic !»

250 Zise și martor luă apa divinului Styx.

«Ceea ce vrei, o să-ți dea» zic «floarea venită din câmpii
Olenieni ; din ea n-am decît una-n grădini.

Cel ce mi-a dat-o spunea : «O junincă, chiar stearpă, cu asta
Dac-o atingi, va făta» și-astfel s-a și întimplat.»

255 Floarea îndată am rupt-o cu mîna mea de pe lujer ;
Am atins-o și ea-n pîntece iute-a luat.

Grea, ea trecu prin Tracia, -n stînga Propontidei ; dorul
I s-a-mplinit și acol' Marte pe lume veni.

260 El, aducîndu-și aminte că nașterea eu i-o-nlesnisem,
Zise : «Să ai și tu loc într-al lui Romul oraș».

Poate tu crezi că domnesc doar peste cunune plăpînde ?

Divinitatea-mi puteri are și peste câmpii :

Grînele dacă frumos înfloresc, fi-va aria plină ;

Via cînd bine-o-nflori, Bacchus va fi-mbelșugat ;

265 Dacă măslinii frumos înfloresc, recolta-i bogată ;
Vremea florilor, ea, -n poame arată belșug.

Dacă se vatămă floarea, mazărea pierе și bobul,

Lintea pe malul tău pierе, străinule Nil.

Chiară și vinul, închis cu grijă în large celare

270 Prinde floare și spumă se face-n butoi.

Mierea e tot al meu dar ; la trifoi, viorele și cimbru

Alb zburătoarele ce mierea o fac eu le chem.

Tot eu sînt pricina că, în vîrsta cea tînără, fierbe

Inima-n clocote și trupul de vlagă e plin.»

275 Astfel vorbea ; în tăcere eu mă minunam, dar zeița

Zise : „De vrei să mă-ntrebi încă ceva, îți răspund.“

„Spune-mi, zeiță“ -ntrebai „originea jocului care-i ?“

Vorba abia-mi sfîrșii, iată că-mi dete răspuns :

„A bogăției mijloace-ncă nu se-arătaseră toate :

280 Numai turme aveau cei bogătași sau moșii

(Vorba 'bogat' e de-aici, de aici și al banilor nume),

Însă din lucru oprit toți avuții căutau.

S-au învățat în pășunile publice să pășuneze,

Mult timp așa au făcut, fără a fi pedepsiți.

285 N-avea poporul pe nimeni să-i ocrotească avutul ;

Proștii doar își pășteau vitele-n propriul cîmp :

- Astă-ncălcare,-n sfîrșit, a ajuns la Publicii, edili
 Plebei ; pînă atunci nici un bărbat n-a-ndrăznit.
 Plebea-și recapătă bunul ; gloabă plătesc vinovații ;
 290 Grija de bunul obștească pe-apărători îi cinstea.
 Mie o parte din bani mi-au dat ; ca mare favoare
 Îvingătorii noi jocuri au întemeiat.
 Iară cu partea cealaltă făcut-au din stîncă rîpoasă
 Drumul acest de folos, clivul Publiciu numit.“
 295 Eu socoteam că-n fiecă an au fost jocuri ; ea neagă
 Și la vorbele ei astea mai adăugă :
 „Și noi sîntem mișcați de onoruri : serbări și altare
 Ne-nveselesc ; sîntem ambițioși, chiar în cer.
 Deseori, păcătuind, pe un zeu cineva-și face dîșman,
 300 Însă o jertfă-aducînd iartă-se vinile lui.
 Deseori eu l-am văzut pe Iupiter gata să-și zvîrlă
 Trăsnetul, dar și-a oprit mîna, tămîie primind.
 Dar de uități ne vedem, jîgnirea cu mare pedeapsă
 Se ispășește, trecînd furia de-orice hotar.
 305 Vezi pe nepotul lui Testiu : un foc de departe îl arde,
 Fiindcă pe-al Phoebei altar tatăl lui nu a jertfit.
 Vezi pe urmașul lui Tantal : tot ea-i ține pînzele prinse ;
 Și de-i fecioară, -a plătit pentru altarul uitat.
 Nefericit Hipolit, ai fi vrut să-i aduci tu Dionei
 310 Jertfe, cînd, înspăimîntați, cail te-au rupt în bucăți.
 Lungă zăbavă ar fi să înșir a uitării pedepse.
 Și eu uitată am fost de senatorii romani.
 Ce să fac ? cum să-mi arăt supărarea ? pentru rușinea
 Ce-am suferit de la ei, ce ispășire să cer ?
 315 Tristă, uitai de a mea datorie ; ogoarele nu le
 Mai ocroteam, pe grădini rodnice nu puncam preț.
 Crinii cădeau și puteai viorele să vezi cum se uscă,
 Să se-ofilească-ncepeau fire de punic șofran.
 Deseori zis-a Zefirul : «Bagă de seamă să nu-ți strici
 320 Singură zestrea» ; în preț zestrea eu nu mi-o țineam.
 Dacă măslinii-nfloresc, furios îi scutură vîntul,
 Holdele dacă-nfloresc, grindini în Ceres lovesc ;
 Via speranță dădea ; de austu se-ntunecă cerul
 Și repezitele ploi frunzele-aruncă pe jos.
 325 Nici n-am voit să mă mîniu și nici la mînie nu-s crudă,
 Însă nu mi-a păsat relele să le opresc.
 S-au întrunit senatorii și, de va-nflori bine anul,

- Mari serbări îmi promis mie în fiecare an.
 Eu am primit, iar Postumiu consul și consulul Laenas,
 330 Făgăduința-mplinind jocuri în cinste-mi au dat.
 Gata eram să întreb pentru ce-i ușurința mai mare-n
 Jocurile-astea, de ce-s slobode glumele-acum.
 Însă în minte-mi veni că nu-i o zeiță severă :
 E potrivit al ei dar să ne aducă plăceri.
 335 Fruntea băută se-ncinge-n cununi de petale țesute,
 Mesele de trandafiri zac coperite-n belșug.
 Beat, comeseanul cu părul legat de filiră dansează,
 Nesocotitul, luînd învățături de la vin.
 Beat, lîngă neînduratul prag al prietenei mîndre
 340 Cîntă coroane avînd într-al lui păr parfumat.
 Treburi de seamă nu se săvîrșesc cu fruntea-n cunune,
 Ce-i ce-s încinși cu flori apă curată nu beau.
 Pin' ce nu-ți amestecași, Achelous, apa cu struguri
 Nici o plăcere n-aflau oamenii în trandafiri.
 345 Florile dragi i-s lui Bacchus și, după steaua-Ariadnei,
 Seamă poți să-ți dai că e-ndrăgit de cununi.
 Scena ușoară-i stă bine Florei : mă credeți, pe Flora
 Nu o putem așeza între zeițe-n coturn.
 Dar pentru ce pațachinele toate cinstesc aste jocuri ?
 350 Pricina care-i aci nu e prea greu de ghicit.
 Ea nu e dintre zeițele mîndre și posomorîte :
 Plebea să vină, ea vrea, la ale sale serbări
 Și ne îndeamnă să ne bucurăm de vîrsta-nflorită :
 Cînd trandafirii-au căzut, spinii sînt disprețuiți.
 355 Dar, cînd albe veșminte se poartă la Cerialii,
 Oare de ce pe ea-n peștrițe haine-o serbăm ?
 Poate fiindcă lanul albește cînd spicul se coace,
 Iar printre flori găsim multe culori de-orice fel ?
 Ea dă din cap și, din păr, îi căzură florile toate.
 360 Cum pe mese, -n ospăt, cađ din tavan trandafiri.
 Mai rămînea să descopăr de ce sînt torte aprinse.
 Dar zeița pe dat' din îndoială m-a scos :
 „Sau pentru că purpuriile flori strălucesc pe cîmpie,
 S-a socotit că se cad torte-n a mele serbări,
 365 Sau că nici floarea, nici flacăra n-au o ștearsă culoare
 Și strălucirile lor ochii spre ele ne-atrag,
 Sau slobozenia nopții stă bine plăcerilor mele.

Pricina-a treia, socot, trage-se din adevăr.“
 „Îmi mai rămîne acuma de pus o scurtă-ntrebare,
 370 Dacă-mi îngădui“, am zis ; zise „Îngădui !“ și ea.
 „Ție, în loc de leoaice libice, -n lanțuri de ce-ți dăm
 Caprele pașnice și iepurii înfricoșați ?“
 Ea îmi răspunse că nu e stăpînă-n păduri, ci-n grădini și-n
 Cîmpuri, pe unde nu vin fiare cu gînd de război.
 375 Astfel sfîrșind de vorbit, pieri în ușoare văzduhuri
 Doar miresme-au rămas, semn că o zee-a trecut.
 Pentru ca veacuri întregi să-nflorească-a lui Naso cîntare,
 Rogu-te, -n pieptul meu varsă, zeiță, -al tău dar.

3 mai. Centaurus

Încă-naainte de noaptea a patra răsare și Chiron ;
 380 Pe jumătate e om, pe jumătate cal roib.
 Este un munte-n Haemonia, Pelion, înspre austru ;
 Coama-i e verde de pini, coastele-s verzi de stejari.
 Fiul Philyrei aici a trăit ; în stîncă cea veche,
 Peștera-l ține și-acum minte pe dreptul moșneag.
 385 Mîinile care aveau să-l trimită la moarte pe Hector
 Cîndva, din liră-a cînta, zice-se, el le-a-nvățat.
 Cînd săvîrșise din munci bună parte, -a venit și Alcidul,
 Îi rămîneau de-mplinit cele din urmă porunci.
 390 l-a întrunit întîmplarea pe cei doi dîșmani ai Troiei,
 Unul urmaș lui Eac, altul din Joe născut.
 Fiul viteaz al Philyrei ca oaspe-l primește pe tînăr,
 Îl întrebă de ce vine la el — și i-a spus.
 Ghioaga și-a leului piele zărind, zise : „Vrednic e omul
 De-aste arme, de om vrednice armele sînt !“
 395 Mîinile nu și-a putut stăpîni Achil să n-atingă
 Blana cu perii zbîrliți, groaznica piele de leu.
 Dar, cum bătrînul umbla cu săgețile înveninate,
 Una-i căzu din mîini și i se-nfipse-n picior.
 Chiron scoase un geamăt și-și zmulse fierul din carne,
 400 Geme și-Alcidul, și hemonianul băiat.
 Chiron amestecă ierburile culese pe dealul Pagasei
 Și cu zadarnic leac rana încearcă-a-mblîzni.
 Însă veninul ce roade-i mai tare ca leacul, și boala
 Pînă la os a ajuns, trupul întreg pătrunzînd.

- 405 Sîngele hidrei din Lerna se-amestecă-n cel de Centaur,
 Nu mai are răgaz leacul să-i dea ajutor.
 Ca lîngă tată-său, astfel stătea în lacrimi Achile :
 Dacă Peleu murea, nu l-ar fi plîns mai cu foc.
 Mîinile cele bolnave le mîngîie-n mîinile blînde
 410 (Dascălul e răsplătit tocmai precum l-a-nvăţat),
 Deseori îl săruta pe rănit şi-i spuse adesea :
 „Rogu-te, tată iubit, nu muri, nu mă lăsa !“
 Ziua a noua venise, cînd ţie, o Chiron prea drepte,
 Trupul ţi-au încins stelele, şapte perechi.

5 mai. Lira

- 415 Lira-ndoită ar vrea să-l urmeze, dar calea nu-i încă
 Gata : prielnicul timp noaptea a treia va fi.

6 mai. Scorpionul

„Nonele mîine vor fi“ cînd vom zice, pe cer Scorpionul
 Ne va putea arăta doar jumătate din trup.

9, 11, 13 mai. Lemuria

- Hesperus cînd o s-arate de trei ori faţa frumoasă
 420 Şi-astrele-nvinse de trei ori loc lui Phoebus vor da,
 Fi-va atunci serbarea cea veche-a lemurilor noptii
 Jertfe cînd se aduc Manilor celor tăcuţi.
 Anul mai scurt nu ştia de *februa* evlavioase,
 Nici nu domneai peste luni, Ianus cu chip îndoit :
 425 Totuşi stinsei cenuşi se dădeau cuvenite prinoase
 Şi pe mormîntul străbun jertfe nepoţii-aduceau.
 Asta în mai se făcea, numit cu-al bătrînilor nume.
 Şi-astăzi păstrează ceva din obiceiul străvechi.
 Noaptea la miez cînd ajunge şi liniştea somn îţi aduce,
 430 Cînd amuţit-au pe rînd peştiţe păsări şi ciini,
 El, temător de zei şi-amintindu-şi de vechile rituri,
 Iese din pat (pe picior n-are nimica legat) ;
 Degetul mare unindu-l cu cel din mijloc, goneşte
 Umbre deşarte ce pot drumul să-i taie, tăcînd.
 435 După ce-n apa izvorului mîinile îşi curăţeşte,
 Boabe în gură luînd, negre, se-ntoarce apoi

- Și, scuiându-le, zice : „Cu boabele astea-aruncate
 Eu îi răscumpăr pe-ai mei ca și pe mine acum.“
 Astfel de nouă ori spune și nu se întoarce ; de nimeni
 440 Umbra zărită pe-a lui urmă le-adună de jos.
 Mîinile-și udă din nou și să iasă de sub coperișu-i
 Umbra — se roagă de ea, bronzul Temesei lovind.
 Zice de nouă ori : „Mani părintești, ieșiți“ și se-ntoarce,
 Crede că a săvîrșit ritul precum se cădea.
 445 Numele zilei de unde se trage și care-i pricina
 Nu știu, dar de la vreun zeu am să descopăr, socot.
 „Fiu al Pleiadei, cinstit pentru-al tău toiag preaputernic,
 Spune-mi ; ades ai văzut casa lui Joe la Styx“.
 Vine la rugă-mi, purtînd caduceul. „Află pricina
 450 Numelui“ ; chiar de la zeu astă pricină o știu.
 Romulus cînd în mormînt așezat-a umbra frățească,
 Cînd după rit a fost Remus cel iute-ngropat,
 Faustulus nefericitul și Acca cu părul pe umeri
 Oasele arse jeleau, lacrimi șiroaie vărsînd.
 455 Triști se întoarseră-acasă cînd începu s-amurgească
 Și se trîntiră pe pat tare, lipsit de-așternut ;
 Lîngă pat, li se pare, se-arată umbra lui Remus
 Însîngerată și-așa zice, în murmur ușor :
 „Iată-mă, eu, jumătatea cealaltă a rugului voastre,
 460 Iată acum cum arăt eu care altfel eram !
 Eu care, de-aș fi primit de la păsări porunca domniei,
 Aș fi putut să fiu capul poporului meu,
 Azi sînt nălucă deșartă scăpată de-a rugului flăcări !
 Iată, din Remus acel numai atît a rămas !
 465 Mars, al meu tată, vai, unde-i ? de voi adevărul grăit-ați,
 El celor lepădați doică o fiară ne-a dat !
 Cel ce-i cruțat de lupoaică pieri de mîna-ndrăzneată
 A cetățeanului lui. O, mult mai blîndă fu ea !
 Crudule Celer, prin răni să-ți dai sufletul crud și ca mine
 470 Plin de sînge să mergi s-afli sălaș sub pămînt !
 Fratele meu n-a vrut asta : pe toți deopotrivă-i iubește ;
 El a făcut cît putea, lacrimi vărsînd pe-ai mei mani.
 Voi să-l rugați pe lacrimi, pe creșterea care i-ați dat-o,
 Ca-ntru cinstirea mea el să serbeze-astă zi.“
 475 Astfel vorbind, vor să-l îmbrățișeze și-ntind a lor brațe,
 Însă de mîinile lor umbra ușoară fugi.

Cum arătarea fugind le luase și somnul cu sine,
 Regelui duc amîndoi vorbele fratelui său.
 Romulus a ascultat și numește Remuria ziua-n
 480 Care cu jertfe cinstim noi pe străbunii-ngropați.
 După-ndelungă vreme în locul literei aspre
 De la-nceput de cuvînt literă moale s-a pus
 Și-a adormiților suflete-au fost numite lemure.
 Vorba acest înțeleș, astă putere avea.
 485 Templele însă cei vechi le-nchideau în zilele-acestea,
 Cum și astăzi vedem că la Feralii se-nchid.
 Ziua nu-i bună de nuntă la fete și nici la vădane ;
 Cele ce-atunci se mărit viață prea lungă nu au.
 Tot din această pricină, de crezi în proverbe, se spune
 490 Că în mai nuntesc cele mai rele femei.
 Totuși acestor serbări s-închinatē trei zile deodată,
 Înșā toate trei una dup-alta nu vin.

11 mai. Orion

Dacă-ntre ele îl cauți pe beoțianul Orion
 Nu-l vei afla : dar să spun cum de-a ajuns el în cer.
 495 Iupiter călătorea laolaltă cu frate-său, domnul
 Mării întinse ; cu ei se înșoțise Mercur.
 Timpul era cînd acasă se duc pe jug răsturnate
 Pluguri, cînd mielul culcat suge din uger sătul.
 Cum un bătrîn, Hyrieus, stăpîn pe un petec de loc, îi
 500 Vede, șezînd ostenit lîngă bordeiul umil,
 Zice-le : „Calea e lungă și nu lungă vreme rămîne
 Pîn' la-nnoptat ; ușa mea, iată, deschisă vă stă.“
 Vorbele sînt întărite de chipu-i ; îi roagă-nc-o dată ;
 Ei ascultară de el, dar nu se-arată-a fi zci.
 505 Intră în casa bătrînului, toată de fum înnegrită :
 Dintr-un butuc din ajun flacăra mai pîlpîia.
 Ingenunchind el suflă în foc și para ațîță,
 Vreascuri aduce și-apoi așchii aruncă pe foc.
 Bob într-o oală era, în cealaltă niște verdețuri ;
 510 Într-amîndouă-ncepu spum-a sălta sub capac.
 Vreme avînd, le întinde cu dreapta în tremur vin roșu :
 Zeul pe mare stăpîn primul pahar îl luă.
 Cum îl goli, „Dă-i lui Joe acuma să bea“ el îi zise.
 Cînd de Joe-auzi, moșul a și-ngălbenit.

- 515 Cum își vine în fire, jertfește boul ce-i ară
 Micul ogor și la foc mare îl frige de grab'.
 Scoate din cada-nnegrită de fum din vinul pe care-n
 Ea-l turnase demult, în tinereții lui ani.
 Fără zăbavă, se-ntind pe paturi ce-ascund pe sub pînză
- 520 Iarbă de baltă ; înalt nu era patul de fel.
 Masa-ncărcă cu bucate și cu-a lui Lyaeus licoare :
 Cana-i de roșu pămînt, iară paharul de fag.
 Iupiter astfel grăi : „Dacă ai vreo dorință, mi-o spune :
 Vei dobîndi orice.“ Bunul bătrîn a răspuns :
- 525 „Dragă soție avui, credincioasă, din tinerețea-mi
 Primă : -ntrebați unde e ? urna îi este locaș.
 Odinioară juratu-m-am ei pe numele vostru :
 «Singură tu-mi vei fi soață iubită pe veci.»
 Făgăduiala mi-o țin, dar am două dorinți nempăcate :
- 530 Vreau să am un copil, fără să mă mai însor.“
 Zeii cu toți se-nvoiră și se-apropiară de pielea
 Boului — ce-au mai făcut, mi-este rușine-a vorbi.
 Tărnă-aruncînd pe pielea udată o acoperiră :
 Zece luni trecînd, iată, un prunc s-a născut.
- 535 Pentru c-așa s-a născut, Hyrieus îl numi Urion
 Litera primă-și pierdu sunetul ei cel antic.
 El crescua uriaș, deliana și-l ia de tovarăș :
 Paznic zeiței fiind, veșnic pe ea o-nsoțea.
 Vorbele-i necugetate stîrnesc a zeilor ciudă :
- 540 „Nu e vreo fiară“ a zis, „eu să n-o pot birui“.
 Tellus atunci zămisli scorpionul : cu ace-ndoite
 El se-avîntă a-nțepa Zeea ce gemeni născu.
 Orion o apără, Latona-l înalță-ntre stele
 Strălucitoare, zicînd : „Meriți răsplată să-ți iei !“

12 mai. Mars Vltor

- 545 Dar pentru ce și Orion și stelele toate din ceruri
 Se grăbesc a pieri, noaptea scurtînd al ei drum ?
 Și pentru ce, urmărind pe Luceafăr, o zi luminoasă
 Coama-și înalță din mări limpezi mai iute acum ?
 Armele zăngăne, sau mă înșel ? nu, armele sună :
- 550 Marte sosește ; venind, el dă semnal de război.
 Răzbunătorul coboară din cer să-și vadă cinstirea

- Și, în forul August, templul ce-i fu închinat.
 Și zeul, și al lui templu-i măreț : doar nu poate altfel
 Marte a locui-n urbea născutului său.
- 555 Vrednic e-acest sanctuar de-a Giganților vaste trofee !
 Bine îi șade de-aci-n luptă-a porni lui Gradiv,
 Ori că un nelegiuit dinspre soare-răsare ne-atacă
 Ori trebuiește supus cineva dinspre-asfințit.
 Zeul războinic privește spre vârful clădirii și-i place :
- 560 Că neînvinșii zei stau pe-nălțimile ei.
 Iară pe porți zărește săgeți în tot felul de chipuri
 Și-arme din multe țări prinse de-ai lui luptători.
 Vede aici pe Enea-ncărcat cu o scumpă povară,
 Vede și-atîția strămoși din nobilimea lui Iul.
- 565 Vede pe-al Iliei fiu purtîndu-și prada pe umeri,
 Sub al bărbaților chip vede-a lor fapte de preț.
 Iar cînd zărește că-i scris pe templu numele-Augustus,
 Lui, despre Caesar citind, templul mai mare-i păru.
 Templu-l promise cînd, tînăr, porni la o luptă pioasă :
- 570 Iată cu ce a-nceput cel ce-a ajuns împărat.
 Mîna-nălțînd, cînd stăteau de o parte ostașii dreptății,
 Iară de alta stăteau cei conjurați, el rosti :
 „Dacă la luptă mă-mpinge părintele meu și al Vestei
 Preot, de vreau la fel zeei-amîndoi să-i răzbun,
- 575 Marte, tu-mi satură fierul de sîngele nelegiurii,
 Steie al tău ajutor lîngă acela ce-i drept !
 Am să-ți înalț un templu, de-nving, numi-te-voi Ultor.”
 Cu-astă făgadă, gonind dîșmanii, vesel s-a-ntors.
 Nu doar o dat' meritat-a Marte această poreclă :
- 580 Dintr-a părților mîini steaguri el cat-a scăpa.
 Neamul acest de cîmpii, de cai, de săgeți ocrotit e ;
 Nu poți ajunge la el, de-ape cum e-nconjurat.
 Ei își sporivă-ndrăzneala cu-a Crasilor moarte, cînd oaste,
 Steaguri și comandant, toate de-odată-au pierit.
- 585 Partul ținea romanele steaguri, a luptei podoabă,
 Un stegar inamic acvila Romei purta.
 Dacă vitezele arme-a lui Caesar n-ar da ocrotire
 Neamului ausonian, încă rușinea-ar dura.
 El a spălat rușinea de vreme-ndelungă și pata
- 590 Veche : a recunoscut steagul pe dreptii stăpîni.
 Ce-ți folosi acuma săgeata pe care o zvîrli-n

Spate și ce-ți folosi cîmpul și caii cei iuți ?
 Partule, acvilele ni le dai, ba și-nvinsele arcuri,
 Nu mai ai nici un zălog pentru-ale noastre rușini.
 595 Templu și nume-i dă zeului cu răzbunare-ndoită,
 Cinstea ce și-o cîștigă făgăduința plăti.
 O, Quiriți, celebrați în circ aste jocuri solemne,
 Căci viteazului zeu prea mică scena i-ar fi.

13 mai. Pleiadele. Începutul verii

Toate Pleiadele le vei vedea și a sorelor ceată,
 600 Pînă la Ide cînd numai o noapte-o mai fi.
 Vara începe atunci, după oameni demni de crezare,
 Și-al primăverii călduț timp e la capăt ajuns.

14 mai. Hiadele. Taurul

Ziua-nainte de ide ne-arată că Tauru-și nalță
 Capu-nstelat ; știm toți fabula zodiei lui.
 605 Joe, în chip de taur, luat-a-n spinare fecioara
 Cea din Tir ; mincinos, coarne pe frunte purta.
 Dreapta și-a pus pe grumazu-i, cu stînga ea-și ține veșmîntul,
 Însăși frica acum farmece noi îi dădea.
 Haina se-nfoaie de vînt și-n vînt părul galben îi joacă :
 610 Sidoniano, așa Joe de te-ar fi văzut !
 Tălpile ei feciorelnice și le ferea să n-ajungă-n
 Mare, ades se temea de-apa ce-n juru-i stropea ;
 Descori zeul anume și-afundă spinarea în valuri,
 Vrînd s-o facă de gît ea să-l apuce mai strîns.
 615 Cum au ajuns pe țărîm, e Iupiter, fără de coarne !
 El, din taur ce-a fost, iarăși în zeu s-a schimbat.
 Tauru-ajunge în cer, iar Joe, Sidono, te lasă
 Grea ; o treime din glob numele tău îl primi.
 Alții socot că în zodia asta-i juninca din Pharos,
 620 Juncă femeia-a ajuns, junca zeiță-a ajuns.

Jertfa Argeenilor

Tot în cea zi, împletite din papuri, zvîrle-o fecioară,
 De pe podul de lemn, chipuri de oameni bătrîni.
 Ceia ce cred că pe cei trecuți de șase decenii
 Îi omorau — pe strămoși drept criminali i-osîndesc.

- 625 Spune povestea c-atunci cînd Saturnia fu botezată
 Țara, astfel grăi Iupiter, zeul proroc :
 „Jertfă doi oameni aduceți bătrînelui celui cu coasă,
 Trupul lor să-l înghit-apele rîului tusc.“
 Pînă ce tirintianul veni pe aici, în toți anii
- 630 Triste jertfe făceau, ca la Leucada, cei vechi.
 Hercule îns-aruncă în apă chipuri de paie ;
 După pilda lui, trup plăsmuit azvîrlim.
 Unii socot că cei tineri, voind să voteze ei singuri,
 Pe bătrîinii cei slabi îi aruncau de pe pod.
- 635 Tibrule, spune-adevărul ; doar malu-ți mai vechi decît Roma-i,
 Bine tu poți a ști cum a-nceput acest rit.
 Tibrul își scoase din albie fruntea cu trestie-ncinsă,
 Gura-și deschise, grăind astfel cu glas răgușit.
 „Locul acest l-am văzut fără ziduri, pășune pustie ;
- 640 Împrăștiați pășteau boii pe fiecare mal.
 Tibrul pe care-l cunoaște și-l teme azi lumea întregă
 Disprețuit atunci chiar și de vite era.
 Deseori ai auzit de Evandru Arcadianul :
 El, veneticul, cu-a lui vîsle în apă-mi lovi.
- 645 Dar a venit și Alcid, însoțit de mulțime ahee
 (De mi-amintesc, mă chemam Albula-n vremea de-atunci) :
 Pallantianul erou îl primi-n ospetie pe tînăr,
 Cacus apoi, în sfîrșit, dreapta pedeapsă-și primi.
 Invingătorul plecă cu prada cea din Erythea,
- 650 Boii ; dar soții lui nu mai voiră-a-l urma
 (Partea mai mare din ei era plecată din Argos) :
 Ei pe munții acești larii, nădejdea și-au pus.
 Totuși, ades îi apucă dorul cel dulce de țară
 Și cîte unul, murind, scurtă poruncă dădea :
- 655 „Să m-aruncați în Tibru și, pulbere fără viață,
 Poarte-mă-al Tribului val pînă la țărnul inach.“
 Însă urmașului nu-i place astfel să-l înmormînteze :
 Mortul oaspe-n pămînt ausonian e-ngropat,
 Iară în locu-i se-aruncă un chip de papură-n Tibru
- 660 Ca să plutească pe mări pîn' la căminul grecesc.“
 Astfel vorbind se-afundă în peștera udă săpată-n
 Piatra cea vie ; și-opri apa domolul ei curs.

15 mai. Mercur

- Vin' de m-ajută, nepoate-al lui Atlas, care născut ești
 Dintr-o Pleiadă și din Joe, în munții Arcazi,
 665 Tu care judeci războiul și pacea-ntre zeii din ceruri
 Și din Infern, care-ți tai drum cu picior aripat,
 Vesel când lira atingi și-n palestra cea strălucitoare,
 Tu care-n grai ales omu-nvățași a vorbi ;
 Templu la ide-ți nălțară părinții noștri în fața
 670 Circului — și de atunci ziua aceasta-i a ta.
 Cei ce trăiesc din vînzare de mărfuri de tine se roagă,
 Dîndu-ți tămîie, ca tu să le aduci bun cîștig.
 Este-o fîntînă a lui Mercur lingă poarta Capena :
 Dacă în cei ce-au cercat crezi, are forțe zeești.
 675 Vine aci, curățit, negustorul sumes și în urna
 Cea afumată ia apă și-o duce cu el.
 Moaie în apă o creagă de laur și creanga de laur,
 Udă, stropește tot ce va avea noi stăpîni.
 Ba și pe păr se stropește cu creanga-nrouată de laur,
 680 Glasul cel înșelător spune acum rugăciuni :
 „Spală-mă de jurămintele false din vremea trecută,
 Spală-mă de-orice cuvînt ce am mințit pînă azi !
 Fie că eu te-am luat mărturie sau chiar pe-a lui Joe
 Mare putere-am mințit, că nu m-aude crezînd,
 685 Fie că-n bună știință-nșelat-am alt zeu sau zeiță,
 Vorbele-mi false acum zboare luate de vînt.
 Și-n viitor să-mi îngădui cîte o înșelăciune,
 Grijă nu-și facă de loc zeii de ce eu grăiesc.
 Dă-mi doar cîștiguri și dă-mi bucuria ce-o naște cîștigul,
 690 Fă să-mi iasă folos dacă-l înșel pe client.“
 Rîde Mercur din înalt auzînd ce-l roagă și-i vine-n
 Minte cum însuși fură boii cei ortigieni.

20 mai. Gemenii

- Mie îmi spune, îți cer un lucru cu mult mai de treabă, -n
 Zodia Gemenilor Phoebus cînd intră, te rog.
 695 „Cînd vei vedea că mai sînt tot atîtea zile în lună
 Cîte-a lui Hercule-au fost fapte“ îmi dete răspuns.
 „Spune-mi“ din nou l-am rugat „ce poveste-are zodia asta ?“

- Zeul cu grai elocvent astfel povestea mi-a spus :
 „Odinioară-au răpit pe Phoebe și pe a ei soră
 700 Frații din Tindar născuți, un călăreț și-un pumnaci.
 Idas și frate-său pleacă la luptă, să-și ieie mireasa.
 Căci ei fuseseră-aleși gineri a-i fi lui Leucip.
 Dragostea-ndeamnă pe unii-napoi să le ia, iar pe alții
 Să nu le dea ; toți luptau pentru același motiv.
 705 Pot Ebalizii fugi de cei ce-i urmează în goană,
 Dar să învingă fugind li s-a părut rușinos.
 Este un loc curățit de copaci, câmp bun de bătaie
 Ei acol' s-au oprit (locu-i Aphidna numit).
 Castor cu pieptul străpuns de fierul lui Lynceu deodată
 710 Se prăbuși la pământ, pe neașteptate rănit.
 Răzbunător vine Pollux și cu lancea străpunge
 El pe Lynceu, unde e gîtul de umeri legat.
 Idas spre el venea și de-abia fu oprit de-al lui Joe
 Fulger ; dar ce el zvîrli n-a mai putut fi oprit.
 715 Cerul înalt se deschide în față-ți acuma, o Pollux,
 Însă „Părinte“ tu zici “vorbele să mi le-ascuți !
 Cerul pe care doar mie mi-l dai la-amîndoi îl împarte :
 O jumătate de dar decît întregu-i mai mult.”
 Astfel pe frate-l răscumpără, locul schimbîndu-și cu rîndul,
 720 Stele ce sînt de folos primejduitelor navei.

21 mai. Agonia

Cine întreabă ce sînt Agonalele meargă la Ianus,
 Totuși ele au și-acum în faste o zi.

22 mai. Sirius

Al Erigonei cîine răsare în noaptea ce vine,
 Cum printre stele-a ajuns am povestit într-alt loc.

23 mai. Tubilustrium

- 725 Ziua ce vine e a lui Vulcan, Tubilustria zisă : -n
 Astă zi curățim trîmbiți făcute de el.

24 mai. Q.R.C.F.

Iată apoi patru semne care, la rînd de-s citite,
Ori despre jertfă vorbesc, ori c-au fost regii goniți.

25 mai. Fortuna Primigenia.

Vulturul

730 Și nici pe tine, Fortuna Obștească-a poporului rege
Nu te uit : ți s-a-nchinat templu în zorii ce vin.

26, 27 mai. Bootes. Hiadele

Ziua aceasta-apunînd în apele Amphitritei,
Vulturul roș, a lui Iupiter pasăre vezi.
În aurora ce vine, din ochi ne pierе Boarul
Și-n următoarea zi steaua la Hyas o vezi.

CARTEA A ȘASEA

I U N I E

Și luna asta-are nume cu lămuriri îndoioase :

Eu pe toate le spun, tu ți-o alegi după plac.

Eu adevărul îl cînt, dar vor spune că e născocire

Cei ce socot că pe zei oamenii nu-i pot vedea.

5 Este un zeu în noi ! el ne-ațîță și ne-nflăcărează :

Spiritul sacru, ceresc, el ne insuflă avînt.

Eu mai ales am putut să văd a zeilor față,

Ori că-s bard, ori că cele preasfinte le cînt.

Este un crîng undeva, cu arborii deși, locu-i tainic,

10 Fără zgomot, doar al apelor murmur auzi.

Stam dus pe gînduri acolo : de unde vine această

Lună ? numele ei grijă adîncă-mi dădea.

Cînd mi se-arată zeițe, nu cele văzute de cel ce

Oile-ascree păștea și pe plugar învăța,

15 Nici cele care au fost de-al lui Priam fecior judecate-n

Văile Idei ; doar una din ele era.

Una din ele era, cu bărbatu-său soră ; pe dînsa

O cunoscui : ea stă într-al lui Joe palat.

Eu tremuram și paloarea cea mută vădea ce-am în suflet ;

20 Însă zeița-mi curmă teama ce ea mi-a stîrnit.

1. Iuno

„Bardule tu, cîntăreț al romanului an, ce-ndrăznit-ai

În acest scurt vers lucruri mărețe să spui,

Dreptul l-ai dobîndit să-i vezi pe zeii din ceruri,

Cînd sărbătorilor lor slavă în vers le-ai adus.

25 Iată, acum a îți spun, ca să nu mai greșești ca norodul,

După numele meu iunie fost-a numit.

Lucru de seamă-i lui Joe să-i fii și soție, și soră,

Nu știi cum să mă mîndresc mai mult : cu frate ? cu soț ?

Nașterea de-o socotim, cea dintîi pe Saturnus făcut-am

- 30   Tată : al lui Saturn eu am fost primul copil.
 Dup-al meu tată numită Saturnia fost-a pe vremuri
       Roma : din cer izgonit, el poposit-a aici.
 De socotim măritișul, sînt a Tunătorului soață,
       Templul meu de al lui   de pe Tarpeia-i lipit.
- 35   Oare-o ibovnică poate nume lui mai să îi deie,
       Iar o cinstire la fel mie să mi-o pizmuți ?
 Dar pentru ce mă numesc regină, zeițelor doamnă ?
       Sceptrul de aur de ce fost-a în dreapta mea pus ?
 Zilele luna o fac, după ele-s numită Lucina,
- 40   Totuși eu să nu am   lună cu numele meu ?
 Ciudă atunci îmi va fi că ura ce-aveam pe Electra
       Și pe neamul dardan,   eu, credincioasă, -am uitat.
 Ura-ndoită mi-era și c-a fost răpit Ganymede
       Și că frumsețea mea   Paris o disprețui.
- 45   Ciudă-mi va fi că nu ocrotesc a Cartaginei ziduri,
       Și de al meu car   și-arme se află acol'.
- Ciudă-mi va fi că Sparta, Argos, scumpa-i Mycene,
       Samosul vechi le-am lăsat prinse de Lațiu sub jug ;
 Ba și pe Tațiu bătrînul și pe falisci, cinstitorii
- 50   Mei, eu am lăsat   Romei să-i fie supuși.
 Însă nici ciudă nu mi-e, nici un neam mi-e mai drag ca acesta
       Cinstea lui o doresc, temple aici să avem.
 Însuși Mavors mi-a spus : „Aibi zidurile-astea în grijă,
       Fi-vei puternică tu-n urbea nepotului tău.”
- 55   Vorba-i s-a adevărit : pe sute de-altare-s cinstită ;
       Dar mai presus de orice numele lunii îmi e.
 Nu numai Roma îmi dă această cinstire : vecinii
       Romei toți la fel darul același mi-l dau.
 Cată în fastele din Aricia cea păduroasă, -n
- 60   Cele din Laurent și din Lanuviul meu :
 Luna Iunonei există acolo. Privește la Tibur
       Și la Praeneste, la cel   templu zeiții-nchinat :
 Luna Iunonei afla-vei, și Romulus aste orașe
       N-a-ntemeiat, și e   Roma-a nepotului meu.“

2. Iuniores

- 65   Iuno cînd a isprăvit, o zării pe-a lui Hercul soție,
       Sta în picioare, avînd forța înscrisă pe chip.
 „Dacă din ceruri să plec îmi dă a mea mamă poruncă,

Fără vrerea ei n-o să rămîn“ îmi grăi.
 „Nu vreau la harță-a mă lua pentru numele lunii acesteia :
 70 Mă lingușesc și chiar mai că sînt gata-a cerși.
 Dreptul aș vrea să mi-l dobîndesc doar prin rugămintea,
 Poate tu însuși ai fi cauzei mele părtaș.
 Ea are-o parte în templul de pe-aurit Capitoliu,
 Cum se cuvine, ea e doamnă cu Joe pe culmi.
 75 Dar a mea singură cinste se trage din numele lunii :
 Gloria-acestei numiri — asta e tot ce doresc.
 Rău e că numele lunii i-ați dat soției lui Hercul
 Voi, romani, urmași care de el n-ați uitat ?
 Ba datorează ceva chiar țara mărețului nume-al
 80 Soțului meu : aici boii furați i-a mînat.
 Neocrotit nici de foc, de-a părintelui său meșteșuguri
 Cacus aci, pe-Aventin, țărna cu sînge stropi.
 Iar într-un timp mai apropiat, după vîrstă poporul
 Tot în două părți Romulus l-a împărțit.
 85 Una dă sfaturi, iar alta cu luptele-i mai potrivită,
 Unii război hotărăsc, ceilalți îl înfăptuiesc.
 Tot așa a-mpărțit și lunile : iunie-a celor
 Tineri, nainte de ea luna e-a celor bătrîni.“

3. iungere

Astfel grăind, într-al vorbelor foc ajungea și la ceartă
 90 Fiica, -n mînie uitînd dragostea ce-o datora.
 Însă Concordia vine cu laur în lunga costiță,
 Zee de-al nostru prinț pașnic chemată din cer.
 Ea povesti despre Tațiu și despre viteazul Quirinus,
 Cum se-mpăcară ei, tronuri, popoare unind,
 95 Cum într-un singur cămin se-așezară socri și gineri :
 „Din unirea lor numele iunie e.“
 Spus-am trei pricini. Iertare, zeițe, dar nu pot să judec
 Cearta : egale plecați. Al frumuseții județ
 Dat-a pieirii Pergamul. Mai mică-i răsplata pe care
 100 Una o dă decît răul de două făcut.

1 iunie. Carnaria

Carna, întia zi este a ta. Ea-i zeița țîșinii :
 Ea a deschis ce-i închis, ea a închis ce-i deschis.

- Astă putere de unde o are ? Intunecă vremea
 Știrile, dar vei afla-n cîntecul meu adevăr.
- 105 Stă lîng-al Tibrului mal un străvechi crîng al lui Helernus,
 Și-astăzi, acolo mergînd, preoții jertfe aduc.
 Cîndva aici s-a născut o nimfă, Crane numită :
- Mulți îndrăgind-o s-o ia vrură, dar fu în zadar.
 Ea colinda prin cîmpii și fiare vîna cu săgeata,
 110 Sau prin văile-adînci plase-mpletite-ntindea.
 Nu avea tolbă și totuși toți o credeau a lui Phoebus
 Soră și n-aveai de ce, Phoebus, de ea să roșești.
 Vorbe de dragoste dacă-i spunea un tînăr vreodată,
 Ea îndată-i dădea, astfel grăind, un răspuns :
- 115 „Locul e prea luminat și lumina aduce rușine :
 Du-mă în peșteri, în loc tainic și te voi urma”.
 Încrezător, el mergea înainte, iar ea prin tufișuri
 Se ascundea : nicidecum nu mai putea da de ea.
 Ianus și el o văzuse și pofta îndată-l cuprinse :
- 120 Aspră, cu moale grai cearcă a o-ndupleca.
 Dup-obicei, îl pofti într-o peșteră tainică nimfa
 Și se luă după el — dar călăuza-și lăsă.
 Proasta ! căci Ianus vedea ce în spatele lui se petrece :
 Tu în zadar te ascunzi, el ascunzișu-ți văzu.
- 125 Zic în zadar, căci sub stîncă văzîndu-te-n brațe te strîns
 Și, după ce dobîndi tot ce dorise, ți-a spus :
 „Preț pentru dragostea noastră domnia ți-tîinii să-ți fie,
 Cu-asta te voi răsplăti că fecioria-ți pierduși”.
 Astfel vorbind îi dădu un spin alb, cu care să poată
 130 Îndepărta de la uși orișice nenorociri.

Carna și Strigele

- Sînt niște lacome păsări, nu cele ce gura lui Phineu
 De mîncare-o lipseau, dar din acelea se trag :
 Capul li-i mare, ochii li-s țintă, ciocu-i prădalnic,
 Pene cărunte au și-unghii în chip de cîrlig.
- 135 Zboară doar noaptea și-atacă pe pruncii ce nu-s lîngă doică :
 Trupuri din leagăn răpind sfîșie ele de tot.
 Zice-se că măruntaiele pruncilor scurmă cu ciocul ;
 Și că gîtlejul lor plin e de sînge băut.
 Strige e numele lor și numele vine de-acolo

- 140 Că-ntr-al nopții miez groaznice strigăte scot.
Fie că sînt din născare păsări sau vraja le face.
Prin descîntecul mars babele-n păsări schimbînd,
Ele veniră-n odaia lui Proca ; sta Proca în leagăn
De cinci zile născut : fragedă pradă era.
- 145 Limbile lacome-ncep să sugă din pieptul cel tînăr ;
Nenorocitul prunc geme chemînd ajutor.
Doica aleargă, -ngrozită de a sugaciului țipăt
Și de ghearele lor i-află obrații brăzdați.
Ce putea face ? Pe chipu-i se-arată-o culoare la fel cu
- 150 Frunzele cele tîrzii, iarna cînd iute-a venit.
Merse la Crane și-i spuse ce s-a-ntîmplat ; dar aceasta
„Nu te mai teme“ i-a zis, „pruncul tău teafăr va fi.“
Vine la leagăn : acolo plîngea și mama și tatăl ;
„Lacrimi nu mai vărsați, însămi îl voi lecu“.
- 155 Iute cu-o creangă-nverzită de trei ori atinse ușorii,
Și de trei ori cu ea semne pe prag a făcut,
Cu-apă vrăjită stropește intrarea, de la o purcă-n
Vîrstă de două luni ia măruntaicul cel crud.
„Păsări de noapte“ grăi, „măruntaie de prunc să n-atingeți,
- 160 Pentru-un copil mititel victimă mică v-aduc.
Rogu-vă, inimă luați pentru inimă, vine pe vine.
Pentru unul mai bun, sufletu-acesta-l jertfim.”
Astfel grăind, măruntaiele taie și-afară le lasă,
Dar pe cei ce sînt față i-oprește-a privi,
- 165 Iară creanga lui Ianus din spinul cel alb o așază
La ferestruica ce da slabă lumină-n cămin.
Păsările, după-aceea, se spune, nu s-au mai atins de
Leagăn și pruncul primi iarăși culoarea dintii.
Oare de ce la aceste kalende se mîncă slănină
- 170 Grasă, de ce cu alac bobul se fierbe, mă-ntrebi ?
Vechea zeiță și-acum se hrănește ca odinioară,
Nu cată-alese mîncări duse din străinătăți.
Peștele-n apă-nota fără nici o teamă de oameni,
Stridia-n pace ședea-n scoica ei la adăpost.
- 175 Lațiu nu cunoscuse pasărea ioniană
Nici pe cea ce-i plăcea sînge să bea de pigmeu.
De la păun alt nimic nu plăcea decît penele-atuncea,
Lumea-ncă nu trimitea fiarele prinse aici.
Porcul era prețuit, cîte-un porc se tăia-n sărbătoare.

180 Da pământul atunci aspru alac doar și bob.
 Cel ce-n a șasea kalendă din astea-amîndouă mîncă,
 Zice-se că pe el mațele nu-l vor durea.

Iuno Moneta

Se povestește că-n virf de deal Iunonei Moneta
 Templu i s-a-nălțat, după făgadă-ți, Camil
 185 Casa lui Manliu, ce-odată pe Iupiter Capitolinul
 L-a apărât de gali, fost-a cîndva pe-acel loc.
 Zei preamăriți, mai bine era să cadă în luptă,
 Iupiter nalte, acel care-apără al tău tron.
 Dar a trăit, spre-a muri osîndit c-a rîvnit la domnie :
 190 Iată ce titlu i-a dat viața prea lungă a lui.

Mars extra Portam Capenam

Ziua e și a lui Mars ; a lui casă, lipită de uia
 Tecta, o poate vedea poarta Capena în jos.

Tempestates

Mărturisim că și voi, Furtuni, meritat-ați un templu.
 Flota cînd gata era-n Corsicul val a pieri.

Vulturul

195 Astea se văd pe pămînt : de priviți la stele, răsare,
 Coroiată, a lui Iupiter pasăre-acum.

2 iunie. Hiadele

Ziua a doua se-ntorc Hiadele, coarne pe fruntea
 Taurului, din belșug țărna se moaie de ploii.

3 iunie. Bellona

Zorii cînd iar se întorc și Phoebus din nou cînd răsare,
 200 Cînd de rouă din nou grînele s-au umezit,
 Ziua-i în care, -n rezelul cu tuscii, Bellonei un templu
 I s-a-nchinat ; și mereu Lațitul ea-l ocroti.

Appius fu-nchinătorul ; el pacea cu Pyrrhus respinse ;
Fără vedere, a lui minte departe vedea.

- 205 Dinspre templu spre-al cercului capăt privește-o piață ;
Mica coloană de-aici nu-i și-n renume așa :
Mîna aruncă de-aici solia războiului, lancea,
Cînd hotărîm a lupta cu vreun rege sau neam.

4 iunie. Hercules Magnus Custos

- Celălalt capăt de circ e păzit de Hercule Custos,
210 Zeului slujba i-a fost dată de cîntec eubeu.
Vremea cînd fu închinat e ziua-nainte de none :
Dacă pisană cați, Sylla din nou l-a-nălțat.

5 iunie. Semo Sancus Dius Fidius

- Nu știam nonele cui să le-nchin, lui Sancus, lui Fidius
Sau ție, Semo ; atunci Sancus îmi dete răspuns :
215 „Cinstea rămîne a mea, de o dai oricui din aceștia :
Nume-ntreit eu port, cum cei din Cures au vrut.“
Vechii Sabini așadar lui îi dăruiră un templu.
Care a fost așezat pe-al Quirinalului vîrf.

Interdicții de căsătorie între 1 și 15 iunie

- Am o copilă ; de-i ea sănătoasă, cu am fericire
220 (Zei, o, decît anii mei viața mai lungă să-i dați).
Cînd am voit să o dau unui ginere, timpul cătat-am
Care de nuntă e bun, care e de ocolit.
Și mi s-a spus că-i prielnic pentru bărbați și neveste
Iunie, dar după ce sacrele ide-au trecut ;
225 Prima parte a lunii mi-au spus că nu-i bună de nuntă ;
Sfînta lui Dial soață așa mi-a vorbit :
„Pînă ce Tibrul domol nu va duce din templul troienei
Vesta gunoiul cu-a lui galbene ape în larg,
Nu mi se-ngăduie părul tăiat cu cimșir să mi-l pieptăn,
230 Nu mi se-ngăduie nici unghii cu fier să îmi tai,
Nici să m-apropiu de soțu-mi, deși-i al lui Iupiter preot
Și o lege pe veci mi l-a dădut de bărbat.
Nu te grăbi nici tu, pe pămînt curățit cînd al Vestei
Foc va arde, atunci fiica-ți mai bine-a nunti “

7 iunie. Bootes

- 235 Când după none în ziua a treia Phoebe-l gonește
Pe Licaon, scăpînd Ursa de cel ce-o-nfrîca,

Ludi piscatorii

- Îmi amintesc c-am văzut pe iarba din cîmp niște jocuri
Și ale tale, mi-au spus, Tibre sprintare, că sînt.
E sărbătoarea acelor ce trag prostovoalele ude
240 Și cîrligul de bronz îl învelesc în momeli.

8 iunie. Bona Mens

- Mintea e și ea zeiță. Un templu-nchinatu-s-a Minții,
Pune viclean, cînd eram de-al tău război speriați.
Pune, din nou te-ai sculat cu război ; cum murise un consul.
Înmărmuriți, se temeau de-oștile maure toți.
245 Teama gonise nădejdea, senatu-nsă templu-i promite
Minții : pe dată ea mai priincioasă veni.
Pîn' la vecinele ide-au rămas șase zile din ziua
Cînd s-au îndeplinit făgăduielile lor.

9 iunie. Vestalia

- Vesta, m-ajută ! deschide-oi gura ce ție se roagă,
250 Dacă la-a tale serbări mi-e-ngăduit a veni.
Mă adîncisem în rugi : cereasca-ți putere simțit-am
Și de lumini purpurii vesel pămîntul sclipi.
Fața chiar nu ți-am văzut-o (cu bine, poetice basne !),
Nici nu puteai de un om, zee, văzută a fi.
255 Însă orice neștiință aveam și orice rătăcire,
Totul mi s-a lămurit, făr' a-mi vorbi cineva.
Roma, se zice, a sărbătorit patruzeci de Parilii
Pînă ce-n templu intră zeea ce focul păzea.
Pașnicul rege-l clădi, decît care-n țara sabină
260 Minte cu frică de zei mai mare nu s-a născut.
Acoperișul de-aramă de-acum era-atuncea de paie,
Și din nuiele moi zidu-mpletit îl avea.
Locul acesta îngust, unde-i astăzi atriul Vestei,
Fostu-i-a-ntins palat regelui Numa netuns.

- 265 Forma ce astăzi o are templul și odinioară
 El o avea și vreau forma să i-o lămuresc.
 Vesta-i la fel cu pământul : e veșnic focul în ele ;
 Și pământ, și altar, zeea o închipuiesc.
 Ca și o minge-i pământul, nerezemat de vreo proptă,
 270 Toată povara lui stă atîrnată-n văzduh.
 Chiar învîrtirea lumii ține în cumpănă globul,
 Nu îl apasă vreun unghi talerul spre-a-l înclina.
 Cum el stă așezat într-al universului mijloc
 Și de nici un punct nu e mai apropiat,
 275 Dacă n-ar fi rotund, mai aproape ar fi de vreo parte
 Și-ntr-al lumii mijloc astfel pământul n-ar fi.
 Meșterul din Siracuza ne-arată, închis într-o sferă,
 Globul, închipuind lumea cea mare în mic,
 De la pământ pînă sus tot atîta cît pînă jos e.
 280 Forma rotundă a lui poate aceasta-mplini.
 Templul arată la fel : nici un unghi în el nu se vede.
 Îl ocrotește de ploii acoperișul boltit.
 Dar, mă întrebi, de ce-i de fecioare slujită zeița ?
 Și la asta mă leg pricina a o afla.
 285 Ops din sămînța saturnică-ntîi pe Iuno și Ceres
 Zice-se că le-a născut ; Vesta a treia a fost.
 S-au măritat amîndouă, se zice c-avură-amîndouă
 Prunci : doar una din trei n-a vrut să rabde bărbat.
 Ce-i de mirat că fecioarei îi plac preotese fecioare
 290 Și numai caste mîini cere la slujbele ei ?
 Să nu ți-o-nchipui pe Vesta altfel decît flacăra vie ;
 Nici nu s-au pomenit trupuri născute din foc.
 Astfel pe drept e fecioară, căci ea nici primește sămînță,
 Nici nu o dă, și ei soațe fecioare i-s dragi.
 295 Vesta are statui, socotea mult timp neștiința-mi,
 Însă sub bolta ei nu e nici una, aflai :
 Numai un foc nestins se ascunde în templul acela,
 Căci nici Vesta și nici focul nu au nici un chip.

Numele Vesta

- 300 Ca și pământul, prin sine stă și numitu-s-a Vesta,
 Tot de aci s-ar putea trage și numele grec.
 Vatra s-a zis după flăcări și pentru că toate-ncălzește,

Ea mai demult stătea-n casă-n odaia dintii.
 Și vestibul tot de-aici s-a numit : întâi noi pe Vesta
 Când ne rugăm o grăim, ea stă pe locul dintii.

Vacuna

305 Cândva, pe lavițe lungi bătrînii ședeau lingă vatră
 Și socoteau că vin zeii la cină și ei.
 Încă și astăzi la sărbătoarea străvechii Vacune,
 Toți se adună și șed ling-al Vacunei altar.
 Din obiceiul străbun mai rămas-a ceva pînă astăzi :
 310 Vestei se-aduc mîncări jertfă pe-un talger curat.

Sărbătoarea brutarilor

Iată, de gîtul asinelor pîinea atîrnă-n cunune,
 Florile împodobesc asprele pietre de mori.
 Grîul doar îl prăjeau în cuptoare pe vremuri plugarii
 (Fornax zeița și ea are serbările ei) :
 315 Pîinea băgată sub spuză atunci se cocea chiar pe vatră,
 Țigle sparte-n bucăți vatra-ncălzită-nveleau.
 Vatra și-a vetrei zeiță de-atunci le serbează brutarii
 Și cu asinele ce pietre scobite-nvîrtesc.

Priap și Vesta

Să povestesc sau nu, roșcovane Priape, rușinea-ți ?
 320 Astă poveste e scurtă, dar are mult haz.
 Zeea Cybele ce poartă pe frunte-o coroană cu turnuri
 La a ei sărbători cheamă pe veșnicii zei.
 Cheamă pe satiri, pe nimfe, pe cîmpeneștile zîne :
 Iată că și Silen vine, deși nechemat.
 325 Nengăduit și prea lung ar fi a descrie ospățul
 Zeilor : ei au vegheat noaptea cu vin din belșug.
 Unii hoinari se preumblă prin văile Idei umbroase.
 Alții în ierbile moi se odihnesc tolăniți,
 Unii se joacă, dorm alții, o parte de mîini se apucă.
 330 Iute cu pas întreit țărna cea verde izbesc.
 Vesta-i culcată și ea, rezemîndu-și capul pe-o brazdă.
 Doarme fără de griji, dulcea odihnă gustînd.
 Dar al grădinilor paznic roșcat și zeițe, și nimfe

Tot urmărind umbla-ncoace și-ncolo hoinar.

- 335 El o zări și pe Vesta ; crezu oare că e o nimfă
 Sau că-i Vesta știa ? el zice că n-a știut.
 Prinde nădejdi deocheate, -ncercă să se apropie-n taină :
 Numai pe vîrfuri pășea, inima i se zbătea.
 Însă bătrînul Silen măgarul pe care venise
 340 Și-l lăsase pe mal, lîngă al apei susur.
 Gata era de ispravă zeul din Hellespontos,
 Dar măgarul răgi tocmai cînd nu trebuia.
 Răgetul o sperie și-o sculă pe zeiță ; mulțimea
 Vine în zbor : din mîini dîșmane-abia a scăpat.
 345 Țst dobitoc de-obicei în Lampsac lui Priap se jertfește :
 Noi în flăcări zvîrlim carne de-asin trădător.
 Dar amintindu-ți, divino, -l cinstești cu lăntuge de pîine,
 Lucrul se-oprește și morile goale-amuțesc.

Iupiter Pistor

- Pe-al Tunătorului deal e-un altar al lui Iupiter Pistor.
 350 Nu-i atît prin bogății, cît e prin nume vestit.
 Sta Capitoliul împresurat de galii sălbatici,
 Lungul asediu al lor foamete pricinui :
 Joe i-a fost poftit la tronul regesc pe toți zeii ;
 Zice : „Începe !“ lui Mars ; iute acesta grăi :
 355 „Soarta poporului meu, bag seamă, ți-e necunoscută,
 Astă durere a mea-n plîngeri s-o spun sînt dator.
 Dacă necazu-nsoțit de rușine pe scurt vrei să-l afli,
 Iată : dușmânii din Alpi Roma o țin sub picior.
 Ei i-ai făgăduit stăpînire pe lumea întregă,
 360 Iupiter ? peste pămînt doamnă pe ea-ai vrut s-o pui ?
 Ea-i și zdrobise pe cei din vecini și etruscele arme.
 Tot mai bine spera : azi o gonesc din cămin.
 Da, i-am văzut prăbușindu-se-n atrii cu bronz căptușite
 Pe senatorii-mbrăcați în triumfalul veșmînt.
 365 Ba am văzut și-a troienei Veste zăloage mutate :
 Căci romanii și-acum cred cum că zeii trăiesc.
 De s-ar uita că cetatea în care ședeți și a voastre
 Multe lăcașuri azi dîșmanul le-a-mpresurat,
 Ei ar vedea că a zeilor slujbă nimic nu-i ajută,
 370 Piere tămîia ce-a lor mîini îngrijate aduc.
 Dacă măcar s-ar deschide un cîmp de luptă, să ieie

- Armele, de n-or putea-nvinge, să cadă luptînd.
 Azi nu mai au ce mînca și se tem de trîndavă moarte,
 Cete barbare îi țin sus pe-al lor munte închiși.“
- 375 Mult vorbiră atunci pentru Latium Venus și Vesta
 Și Quirin cu toiag, purpură împodobit.
 Iupiter zise : „Noi toți avem grijă de zidurile-astea,
 Galia-nvinsă cu vîrf va ispăși ce-a făcut,
 Dacă tu, Vesta, vei face ca hrana ce-i lipsă să pară
 380 Îmbelșugată și-al tău templu tu nu-l vei lăsa.
 Grîul cît îl mai aveți zdrobiți-l în piatra scobită,
 Frămîntați-l în mîini, coaceți pe vatră la foc“.
 Vergura cea din Saturnus născută ascultă porunca
 Fratelui. Timpul era-n mijlocul nopții ajuns,
 385 Truda-mpinsese la somn pe mai mari, dar strigă la dînșii
 Iupiter ; glasul sfînt vrerile lui le rosti :
 „Haide, sculați și din vîrf de cetate-aruncați între dîșmani
 Ceea ce voi ați vrea cel mai puțin să pierdeți !“
 Somnul le fuge : -mboldiți de vorba cu două-nțelesuri,
 390 Cată : ce n-ar vrea să dea, dar e poruncă să dea ?
 Ceres le pare că e și-a Cererei daruri aruncă,
 Peste coifuri și lungi scuturi căzînd zgomotau.
 Piere nădejdea de-a-nvinge prin foame ; gonit e dușmanul
 Și un altar strălucit Iupiter Pistor primi.

Explicarea cultului

- 395 Întîmplător mă-ntorceam, la a Vestei serbare, pe unde
 Strada Nouă acum trece prin forul roman,
 Cînd am văzut pe aici coborînd o matroană desculță :
 Înmărmurii și, tăcînd, pasul în loc mi-am oprit.
 Dar din vecini o bătrînă mă face să șed și cu glasu-i
 400 Tremurător, clătînînd capul, așa îmi vorbi :
 „Umede mlaștini stăteau unde Forul se-ntinde acuma,
 Rîul cînd se revărsa groapa de apă umplea.
 Lacul Curtius, unde acuma se află altare,
 Astăzi este uscat, dar mai nainte-a fost lac.
 405 Unde-i Velabrum, prin care spre Circ trec astăzi alaiuri,
 Numai sălcii erau, trestie fără folos.
 Des se-ntorceau în oraș cîntînd cheflii prin mlaștini.
 Vorbe de oameni bețivi spre marinari azvîrleau.
 Zeul care a-ntors cu:sul rîului încă nu-și luase

- 410 Numele prea potrivit chipului lui schimbător.
 Ba mai era și-o pădure de trestii și papură și un
 Zmîrc de nestrăbătut cu-ncălțăminte-n picior.
 Bălțile toate-au pierit și apa-i închisă-ntre maluri
 Țârna-i uscată acum, dar obicei-u-a rămas.“
- 415 Pricina mi-o lămurise. „Cu bine“ i-am spus, „bătrînico !
 Cîte zile mai ai, pașnică să le trăiești !“

Palladium

- Încă demult, din anii prunciei, aflai celelalte,
 Totuși nu socotesc c-ar trebui să le las.
 Nu de mult Ilus, urmașul lui Dardan, noi ziduri nălțase
- 420 (Ilus bogatul era încă în Asia domn) :
 Zice-se că o statuie a înarmatei Minerve
 A pogorît din cer pe-al Ilionului deal.
 Vrut-am chiar să le văd, și-am văzut și templul și locul
 Doar atît a rămas : Pallas e-n Roma acum.
- 425 Zeul din Sminthe ascuns în pădurea cea întunecată
 Cu nemînțitul lui grai aste cuvinte le-a spus :
 „Cît o păstrați pe zeița din cer, veți păstra și orașul :
 Căci va lua cu ea și stăpînirea de-aici.“
- 430 Ilus o ține închisă în vârful cetății păzind-o ;
 Laomedon, ca urmaș, grija aceasta luă.
 Paza slăbește sub Priam : ea însăși a vrut, căci frumsețea
 Ei înfrîntă a fost la al lui Paris județ.
 Ori al lui Adrast nepot, ori la furturi dibaciul Ulise
 Ori chiar Enea, cum zic, evlaviosul a fost —
- 435 Cine-a răpit-o nu știm, dar ea e la Roma și Vesta-i
 Paznica ei : ea tot vede cu ochiu-i etern.
 Vai, cîtă spaimă-n senat în vremea cînd Vesta se-aprinse
 Și sub al ei coperiș mai că-ngropată a fost !
 Sfintele focuri ardeau printre focuri nelegiuite
- 440 Și cu flăcări de rînd flacăra sacră-și uneau.
 Însăimîntate, cu păr despletit, plîngeau preotese :
 Teama le-a fost luat toată puterea din trup.
 Sboară Metellus în mijloc și strigă cu voce înaltă :
 „Hai, puneți mîna ! plîngînd nu ajutați la nimic.
- 445 Scoateți cu palmele voastre fecioare a sorții zăloage !
 Nu cu rugi, ci cu mîini le mai puteți mîntui !

Vai mie ! stați la-ndoială ?“ le-a spus cum vedea că-ndoioase

Și-nfricoșate-și lăsau toate genunchiu-n pământ.

Apă luînd, își înalță mîinile, zice : „Iertare !

450 Intru, bărbat unde nu-i îngăduit a intra.

Dacă-i o crimă, să-mi cadă pe cap a faptei pedeapsă :

Roma vreau s-o salvez, chiar de cu capul plătesc.“

Zise, intră ; a lui faptă fu de zeiță-ntărită,

Doar de preotul ei ea mîntuită a fost. —

455 Astăzi sub Caesar, preasfinte flăcări, voi ardeți în pace :

Focul pe-altarul troian arde-va-n veci ca acum,

Panglica nu și-a pătat, sub domnia-i, nici o vestală —

Zice-vor — una n-a fost vie-ngropată-n pământ.

Pier necinstitele-așa, îngropate-n zeița pe care

460 Au necinstit-o, fiind totuna Vesta, Pământ.

Callaicus și Crassus

Brutus în ziua aceasta primi porecla Callaic

După dușman, vărsînd sînge-n pămîntul hispan ;

Căci uneori se îmbină tristețea cu veselia,

Ca sărbătoare în piept omul să n-aibă deplin :

465 Acvilele și ostașii și fiul pierdutu-și-a Crassus

La Euftrat, murind pînă la urmă și el.

„Partule, ce te îngîmfi ? vei da tu-ndărăt aste steaguri“

Zeea a zis : „va afla Crassus un răzbunător.“

10 iunie. Delfinul

Cînd urechiații măgari își pierd viorelele-n salbe,

470 Cînd al Cererei rod asprele pietre-l strivesc,

Zice năierul la pupă șezînd : „Delfinul vedea-vom.

Cînd dup-al zilei apus umeda noapte-o veni.“

11 iunie. Matralia

Titon, tu frigiene, te plîngi că soața te lasă,

Și Luceafărul treaz iese din valuri în est :

475 Mame preabune (a voastră-i serbarea Matralii numită),

Zeei tebane să-i dați jertfă de turte-aurii.

1. Templul

Este o piață umblată-ntre punți și cercul cel mare,
 Nume i-a dat un bou care în mijlocu-i stă.
 Mîna cu sceptru-a lui Serviu mamei Matuta-nchinat-a
 480 Temple sfințite aci, zice-se, tot în cea zi.

2. Mater Matuta și Ino Leucothea

Cine-i zeița ? de ce ea pe slave le-alungă din pragul
 Templului ei ? pentru ce turte prăjite ea vrea ?
 Bacchus cu părul încins cu iederi și ciorchini de struguri,
 Vorba-i de-ai tăi : pe poet călăuzește-l acum.
 485 Arse Semele, căci Iupiter a ascultat-o. Pe tine,
 Pruncule, Ino te-a luat, te-a îngrijit și hrănit.
 Ino s-a mîniat văzînd că îl crește pe pruncul
 Din țiitoare : dar el sîngele sorei era.
 Astfel Athamas gonit e de chipuri deșarte și furii ;
 490 Mice Learh, te-au ucis mîinile tatălui tău.
 A lui Learh rămășițe-ngropat-a mama-ntristată,
 Bietului rug i-a dat tot ce datoare era :
 Părul de jale-ncîlcit ea și-l smulge, o Melicerte,
 Și la tine mergînd iute din leagăn te-a smuls.
 495 Este o limbă îngustă de loc, două mări ea înfrînge,
 Locul acesta mic de-ape-ndoite-i bătut.
 Vine aici cuprinzîndu-și copilul în brațe zmintite
 Și cu el de pe țarm ea se aruncă în val
 Teferi Panope-i primi cu surorile-o sută-mpreună
 500 Și plutind domol trec prin regatele lor.
 Ea încă nu-i Leucothea, copilul nu-i încă Palaemon,
 Cînd la a Tibrului guri, plin de bulboane, ajung.
 E al Semelei sau e al Stimulei crîngul de-acolo
 Unde menade, s-a spus, ausoniene trăiau ?
 505 Ino le-ntreabă ce neam e pe-acolo ; și află că toți sînt
 Arcadieni și că-al lor sceptru Evandru-l avea.
 Ino, vicleană, ațîță bacantele cele din Lațiu,
 Că e zeiță-ascunzînd și-astfel de vorbe mințind :
 „Nu ca prieten veni la a noastre hore străina,
 510 O, ușuratic, o, inimi furate de tot !
 Cu-nșelăciunea ea vrea să ne afle a tainelor rituri,
 Însă ea are cu ce fapta să i-o pedepsim“.

- Nici nu sfîrșise : Thyadele umplu văzduhul de urlet,
 Părul cel despletit le atirna pe grumaji.
- 515 Ele o prind și se luptă să-i smulgă copilul din brațe.
 Ea chemă-n ajutor zei încă necunoscuți :
 „Zei și bărbați de aici, ajutați unei mame sărmane !”
 Strigătu-n stînci se izbi de Aventinul vecin.
- Ciurde ibere mînase spre țarm eroul din Oeta :
 520 Glasu-i aude și-n grab' drumu-și îndreaptă spre ea.
 Iară femeile cele ce gata erau s-o silească
 Fugii s-au dat, rușinos, Hercule cînd a venit.
 „Ce cați aici, a lui Bacchus mătușă ?” (căci a cunoscut-o)
 Zice : „avem amîndoi oare același dușman ?”
- 525 Unele-i spune, dar altele nu, căci copilu-i de față
 Și-i e rușine c-a fost dusă-n păcat de furii.
 Zvonul cel iute pămîntul străbate zburînd cu-a lui aripi,
 Ino, și numele tău gurile toate-l rostesc.
 Zice-se că la penații cei oredincioși ai Carmentei
 530 Tu ospetie aflași, foamea ta lungă stingînd.
 Zice-se că preoteasa tegeică turte făcute-n
 Grabă cu mîna-i, la foc iute prăjite, ți-a dat.
 Și-azi la Matralii zeiței turta plăcere îi face :
 Zelul cel țărănesc ca meșteșugu-i mai drag.
- 535 „O, preoteasă, acum dă-mi pe față, cît poți, viitorul”
 Zise, „așa să sporești tu găzduirea, te rog.”
 Cerul și-a lui puteri le cheamă îndată proroaca
 Pieptul ei întreg plin e de zeu-i stăpîn.
 Și dintr-odată abia o puteai recunoaște, -ntr-atîta
 540 Ea mai înaltă decît fuse, mai sfîntă părea.
 „Lucruri ferice-ți vestesc : te bucură, Ino, sfîrșit-ai
 Truda ; prielnică fii veșnic acestui popor.
 Mării zeiță-i vei fi și fi-va al mării copilul ;
 Alte nume acu-n apele voastre luați.
- 545 Nume avea-vei la greci Leucothea, la-ai noștri Matuta ;
 Fiul tău va fi domn peste orișice port,
 Cei de-a lui limbă-i vor zice Palaemon, noi însă Portunus.
 Mergeți și-al nostru ținut fie de voi ocrotit !”
 S-au învoit, au făgăduit ; de trudă scăpară,
 550 Numele și le-au schimbat ; ea e zeiță, el zeu. —
 Nu știți de ce nu primește pe slujnice ? Ea le urăște
 Și, dacă voie îmi dă, spune-oi al urii motiv.

Una din servele tale, tu fiică-a lui Cadmus, adesea
 Fără de silă mergea-n brațele soțului tău.
 555 Necedinciosu-Athamas o iubea pe furiș. Ea îi spuse
 Că la plugari li se dau boabe prăjite la foc
 (Ino n-a recunoscut, dar astfel zvonul umblat-a).
 Iată de ce îți e ură pe ceata de slugi.
 Pentru copiii săi, totuși, mama de ea nu se roage :
 560 Mamă fără noroc însăși a fost, precum știm.
 Dați-i mai bine în grijă pruncii născuți din străine,
 Ea pentru Bacchus a fost mai bună ca pentru-ai săi.

Două infrîngeri

Se povestește c-a zis : „Încotro te grăbești, o Rutiliu ?
 Consul, de dușmanul mars astăzi ucis vei cădea.”
 565 S-a întâmplat după vorbă-i și amestecate cu sînge
 Rîul Tolen își ducea apele lui purpurii.
 După un an, sub lumina aceleeași fiice-a lui Pallas
 Didius fu omorît, forța dușmană-ndoind.

Fortuna Virgo

Ziua-ți e-aceeași, Fortuna, și locul și-ntemeietorul ;
 570 Însă cine-i acest care stă-n toge ascuns ?
 Servius e precum știm ; dar de ce e ascuns ? lumea nu e
 Într-o părere, chiar eu stau de-ndoială cuprins.
 Zeca pe față își dă, temătoare, a dragostei taină
 Și-i e rușine : cu-un om ea, cea din cer, s-a culcat
 575 (Căci după rege de-un dor fără margini a ars stăpînită,
 Pentru acest bărbat singur ea ochi a avut) ;
 Noaptea intra uneori în palatul lui pe fereastră,
 Iată de ce unei porți toți Fenestella îi zic.
 Se rușinează acum și-obrazul iubit l-înveșmîntă,
 580 Chipul regelui stă-n toge bogate-nvelit.
 Sau e mai drept că dup-a lui Tullius moarte poporul
 Fu tulburat c-a pierit regele blînd și bătrîn :
 Jalea era fără margini, sporită de-a feței vedere,
 Pînă ce i-au ascuns chipul, în toge-mbrăcat.
 585 Pricina cea de a treia mai larg se cuvine cîntată,
 Totuși caii-nfrînați eu înspre mijloc mi-i mîn.
 Tullia după ce nunta făcu, a crimei răsplată,

- Cu-astfel de vorbe pe-al ei soț l-îmboldește mereu :
 „Ce folosim că ne-am împerecheat, omorîndu-mi tu soara,
 590 Eu pe-al tău frate și-acum viața pioasă-ndrăgim ?
 Și-a ta soție, și-al meu bărbat trebuia să trăiască,
 Dacă n-aveam să-ndrăznim fapte mai mari a-mplini.
 Zestre vreau să-ți aduc al părintelui cap și domnie.
 Du-te, de ești bărbat, zestrea promisă o ia !
 595 Crima e faptă regească ! omoară-ți socrul și fi-vei
 Rege ; în sîngele lui mîinile noastre să-nmoi !“
 De-astfel de vorbe-ațîțat, fără drept se așază pe tronul
 Nalt ; dar norodul, mirat, mîna pe arme a pus.
 Sînge și-omor după asta-au urmat ; bătrînețea e-nvinsă :
 600 De la socru răpit, sceptrul Superbus îl ia.
 Iară bătrînul, de sînge plin, pe pămîntul cel tare
 Cade, sub Esquilin, unde palatu-și avea.
 Fata mergînd în trăsura spre casa ei părintească,
 Mîndră și cruntă privea străzile ce străbătea.
 605 Cum vizitiul cu lacrimi în ochi se oprește cînd vede
 Trupul, ea îl muștră astfel de vorbe rostind :
 „Mergi, ori aștepți a evlaviei tale răsplată amară ?
 Haide, calcă, îți spun, chipul acesta sub roți !“
 610 Martoră-i ulița Fărădelegii de-atuncea numită ;
 Numele-acesta a ei faptă pe veci a-nfierat.
 Totuși cutează-a intra în templu-nălțat de-al ei tată.
 Lucru de necrezut spune-oi, dar adevărat :
 Sta pe un tron o statuie cu chipul lui Tului ; cu mîna
 Se povestește că ea ochii și-a acoperit,
 615 Iară un glas a rostit : „Ascundeți-mi fața, ca ochii
 Mei să nu vadă cumva nelegiuitul ei chip !“
 Haine-i aduc și-l acopăr. Fortuna nu lasă vreedată
 Să i le scoatem ; chiar ea astfel din templu grăi :
 „Ziua în care cu chip dezvelit arăta-se-va Serviu
 620 Fi-va întîia zi a dispărutei pudori.
 Nu vă atingeți, matroane, de-aceste veșminte oprite
 (E de ajuns a rosti-n limpede grai rugăminti).
 Fie în veci coperit pe cap cu haină romană
 Cel ce-ntr-al nostru oraș regele-al șaptelea-a fost. —
 625 Templul acesta a ars, dar statuia de foc fu cruțată :
 Mulciber însuși i-a dat fiului său ajutor.
 Căci lui Tului părinte Vulcanus, Ocesia mamă,

Cea din Cornicul, la chip fermecătoare, i-au fost
 I-a poruncit Tanaquil, pe tipic când aduseră jertfe,
 630 Vin să toarne domol pe-mpodobitul altar.
 O bărbătească rușine atunci din cenușă se-arată,
 E adevăr — sau e chip ? e mai de grabă-adevăr.
 Slujnicei îi porunci să se-așeze pe vatră ; și Serviu
 Astfel fu zămislit, neamul trăgându-și din cer.
 635 Semne și tatăl i-a dat, atingându-i cu flăcări sclipinde
 Capul și când prin păr limba de foc pîlpîi. —

Concordia și Porticul Liviei

Livia ți-a înălțat, Concordia, și ție-un templu
 Mare și l-a închinat soțului ei prea iubit.
 Totuși voi, vremi viitoare, aflați că, al Liviei portic
 640 Unde-i acum, mai demult fu un palat uriaș,
 Ca un oraș construit, pe un loc decît care-ntre ziduri
 Chiar mai puțin cuprind multe întrege cetăți.
 El cu pămîntul asemenea fost-a făcut, nu că vrut-a
 Rege-a fi cel ce-l clădi, ci că prin lux vătămă.
 645 Caesar nu s-a ferit să dărîme o casă-așa mare,
 Mari bogății pierzînd care lăsate i-au fost.
 Astfel se face censura, dînd pilde, cînd judecătorul
 Însuși face întii ceea ce pe-alții-a-ndemnat.

12, 13 iunie. Iuppiter Inuictus

Nu are semn și nimic nu-i de spus despre ziua ce vine.
 650 Iuppiter cel neînvins templu la ide-a primit.

Quinquatrus minusculae

Despre Quinquatrele mici să vorbesc mi-e aci datoria.
 Blondă Minerva, îmi fii ajutoră acum.
 „Oare de ce rătăcesc prin întregul oraș flautiștii ?
 Ce-i cu aceste măști, ce e cu hainele lungi ?“
 655 Astfel vorbii, iar Tritonia lancea lăsîndu-și-o zise
 (O de-aș putea repeta vorba-nvățată a ei !) :
 „Mult folosiți cîntăreții din flaut erau de străbunii
 Voștri și mare era cinstea ce li se dădea.
 Ei din flaut cîntau în temple, cîntau și la jocuri,

- 660 Flautul însoțea tristele înmormântări.
 Dulce era a muncii răsplată, dar timpul venit-a
 Când acest meșteșug grec dintr-odată căzu.
 Unde mai pui c-un edil porunci să fie doar zece
 Toți artiștii ce merg la-nmormântări în alai.
- 665 Ei au plecat din oraș în exil, retrăgîndu-se-n Tibur.
 Tibur loc de exil odinioară era !
 Flaut scobit în zadar mai cauți pe scenă și-n temple,
 Cîntece nu însoțesc morții pe-a lor năsălii.
 Fost-a-n sclavie la Tibur un om de orișice stare
- 670 Vrednic ; dar el de mult slobod fusese lăsat.
 Masă gătește la țară la el și poștește mulțimea
 De cîntăreți, iară ei toți au venit la ospăt.
 Noaptea, cînd ochii și mintea în vin înotau deopotrivă.
 Vine la el un sol și, cum fusese-nvățat.
- 675 Zise : „Ce mai zăbovești la masă cu oaspeții ? Iată
 Vine la tine acum cel care te-a slobozit.“
 Iute mesenii-și ridic mădulări amorțite de vinul
 Tare ; picioarele lor șovăie, fug de sub ei.
 Gazda le zice : „Plecați !“, dară ei zăboveau și atuncea
- 680 I-a urcat într-un car cu coviltir coperit.
 Timpul tîrziu și mișcarea și vinul în somn îi afundă :
 Ceata băută credea că-i în spre Tibur pe drum.
 Dar într-al Romei oraș intraseră ei prin Esquillii
 Și în zori de zi carul în for se afla.
- 685 Plautius, spre a putea înșela senatorii prin număr
 Și-nfățișare, i-a pus fața s-o-nvoalbe cu măști ;
 Vîră și pe-alții-ntre ei ; spre-a mări ceata cu flautiste,
 El veșminte lungi le-a poruncit a-și lua :
 Astfel schimbîndu-i, credea, nu vor fi-nvinuiți că porunca
- 690 Celuilalt censor călcau cînd s-au întors în oraș.
 Fapta plăcu și la ide ei umblă-n veșmintele nouă.
 Vorbe glumețe cîntînd pe melodiile vechi.“ —
 După ce astea mi-a spus, am adaos : „Rămîne să aflu,
 Ziua aceasta de ce oare Quinquatrii numim ?“
- 695 „Tot cu numele-acesta în martie-mi țin sărbătoarea :
 Și al lor meșteșug fu tot de mine scornit.
 Eu cea dintîi, din cimșirul strungit cu găuri puține,
 Flautul cel lung sunete-a scoate-l făcui.
 Sunetu-mi place ; dar chipul meu oglindindu-se-n unde,

- 700 Mi-am văzut umflați, vai, fecioreștii obraji.
 «Nu țin cu prețul acesta la artă ; tu flaut, adio !»
 Zis-am și pe mal l-am aruncat, printre ierbi.
 L-află un satir și-ntîi se miră ; cu el ce să facă
 Nu știe, dar, suflînd, vede că sunete dă.
- 705 Cînd cu-a lui degete ține aerul, cînd îi dă drumul :
 Iute-ntre nimfe cu-a lui artă-ngîmfat se făcu :
 L-a provocat și pe Phoebus ; dar Phoebus în cînt îl întrece
 Și spînzurîndu-l de-un pom trupul de piele-i jupi.
 Totuși eu sînt autoarea și născocitoarea cîntării,
 710 Iată de ce cu ea zilele mele cinstiți.”

15 iunie. Hiadele

Dodoniană Thyone, a treia zi fi-vei văzută-n
 Fruntea bouului ce pe-a lui Agenor răpi.

Vesta

Asta e ziua în care a templului Vestei gunoaie
 Tu în mare le duci, Tibre, cu valu-ți etrusc.

Mersul vremii

- 715 Dacă în vînturi te-ncrezi, las' zefirul să-ți umfle, năiere !
 Pînza, căci mîine pe mări el priincios va sufla.

17, 18 iunie. Orion, Delfinul

- Al Heliadelor tată cînd razele-n unde-și înmoaie,
 Polii cînd luminați fi-vor de stele-amîndoi,
 Zdravene brațe de pe pămînt își înalță Orion.
 720 Iar în noaptea de-apoi fi-va Delfinul văzut.

Victoria de la Algidus

Steaua aceasta pe volsci și pe equi-i văzu puși pe goană
 Odinioară, pămînt Algid, pe-a tale cîmpii.
 Mîndru de-acea biruință smulsă sub Roma, Tubertus
 Postumus, dus în triumf fost-ai de caii de nea.

19 iunie. Racul. Minerva de pe Aventin

- 725 Iată, din lună-au rămas șase zile și încă pe-atîtea,
 Dar la număr-u-acest poți înc-o zi aduna :
 Soarele iese din Gemeni și-al Racului semn se-nroșește ;
 Pe Aventin a-nceput astăzi al Palladei cult.

20 iunie. Summanus

- Iată că, Laomedon, nora ta răsărind fugărește
 730 Noaptea și de pe cîmpii umeda brumă se ia :
 Templu i s-a înălțat lui Summanus, oricine-ar fi dînsul,
 Cînd tu, Pyrrhus, erai strașnic temut de Romani.

Ophiuchus

- Cînd Galatea o va primi-n părinteștile valuri,
 Cînd pe pămînt va fi liniște fără de griji,
 735 Iată, răsare un tînăr lovit de-al bunicului trăsnet
 Și-și arată a lui mîini lăntuite de șerpi.
 Știm de a Fedrei iubire și de-a lui Teseu nedreptate :
 Prea iute încrezător, morții copilul și-a dat.
 Vai lui, evlaviosul tînăr mergea-nspre Trezena :
 740 Drum un taur prin ape cu pieptu-și tăia,
 Căi-ngrijați se-nfrică, stăpînul degeaba de frîie
 Trage ; prin steiuri și stîncile aspre-l tîrîsc.
 Se prăbușise din car Hipolit și se împleticise-n
 Hături ; trup sfîșiat caii trăgeau după ei.
 745 Sufletul și l-a dădut, spre marea durere-a Dianei.
 Zise-al Coronidei fiu : „Nu ai de ce te-ntrista ;
 Evlaviosului tînăr îi dau, fără rane, viața ;
 Tristul destin înfrînt fi-va de-al meu meșteșug.”
 Numaidecît a și scos niște ierbi din lădițe de fildeș
 750 (Cele ce au înviat manii lui Glaucus odat’
 Cînd un augur cercetat-a ierburile-astea de care-un
 Șarpe s-a fost folosit, altul cînd i le-a dădut),
 Pieptul de trei ori i-atinse și vorbe de leac tot de trei ori
 Spuse : acela de jos capul și l-a ridicat.
 755 Crîngul cu-a tale hățîșuri, Dictynna, îi sînt ascunzișul :
 El e Virbius cel de la-al Ariciei lac.
 Lachesis însă și Clymenus plîng, ea că firul se toarce

Iar și el că un supus împărăția-i pierdu.

Iupiter, pilda temînd-o, lovi cu trăsnet pe-acela

760 Care cu-al său meșteșug prea mare bine-a făcut.

Phoebus, ai plîns, dar acuma e zeu, cu-al tău tată te-mpacă :

El pentru tine-a făcut ceea ce pe-alții oprea.

22 iunie. Înfrîngerea de la lacul Trasimen

Caesar, oricît te-ai grăbi să învingi, n-aș vrea ca la luptă

Steagul tu să-ți pornești, semnele rele de sint.

765 Al Trasimenului mal și Flaminiu martori îți fie :

Sfaturi prin păsări ades zeii cei drepti ne-au dădut

Ziua cea nenorocită a vechii înfrîngeri o cauți ?

Pîn' la al lunii sfîrșit două ori cinci mai erau.

23 iunie. Victoriile de la Cirta și Metaurus

Ziua ce vine-i mai bună : pe Syphax l-a-nvins Masinissa

770 Și de propriul braț Hasdrubal însuși căzu.

24 iunie. Fors Fortuna

Timpul se scurge și anii tăcuți ne aduc bătrîneța,

Zilele fug, nici un frîu nu le-ar putea zăbovi.

Cît de în grabă-a venit sărbătoarea Fortunei cea tare !

După a șaptea zi, iunie fi-va sfîrșit.

775 Mergeți, quiriți, și serbați-o veseli pe zeea cea tare !

Templul pe-al Tibrului țarm însuși de-un rege e dat.

Unii pe jos, iară alții grăbiți-vă-n luntrile rezezi,

Nici să nu vă rușinați beți de vă-ntoarceți acas'.

Bărci cu cunune, voi duceți a tinerimii ospete,

780 Ei, pe valuri plutind, vinul să-l bea din belșug.

Ea de norod e cinstită, căci cel ce ziditu-i-a templul

Fu din norod și de jos pînă la schiptru-a ajuns.

Dragă și sclavilor li-i, căci Tuluiu, născutul din sclavă.

Templul l-a închinat șovăitoarei zeiți.

26 iunie. Orion

785 Iată că unul întors de la templul de sub cetate,

Nu prea treaz, cam așa vorbe-nspre stele zvîrli ..

„Briul acum ți-e ascuns și poate că fi-va și mîine :
Însă, Orion, apoi ochii mei îl vor vedea“.

Solstițiul de vară

790 Și dacă n-ar fi fost beat, ar fi spus că în ziua aceea
Va să ajungă la noi vremea cînd soarele stă.

27 Iunie. Lares. Iuppiter Stator

Larii în ziua ce vine primit-au un templu acolo
Unde meștere mîini multe cununi împletesc.
Tot în cea ziuă lui Stator Romulus odinioară
Templu i-a înălțat de Palatin peste drum.

29 Iunie. Quirinus

795 Zile atîtea din lună mai sînt cîte-a Parcelor nume,
Cînd, trabeate Quirin, templu ți-a fost închinat.

30 iunie. Hercules Musarum

Mîine e ziua în care se nasc iuliene calende :
Pieriene, l-al meu plan împlinire să dați.
Cine pe voi v-a-nsoțit cu acela, Pieriene,
800 Căruia mîna i-a-ntins maștera fără să vrea ?
Clio-mi răspunse : „Vezi monumentul vestitului Filip.
Dintr-al cărui neam Marcia casta s-a tras,
Marcia ce după Ancus cel jertfitor se numește,
Care-i frumoasă la chip cît e de-aleasă la neam ;
805 Mîntea cu-a ei frumusețe-i și ea deopotrivă : într-însa
Afli și neam ales, și mînte, și chip frumos.
Că frumusețea i-o laud, să nu socoți necuviință :
Astfel de laude chiar marilor zee le dăm.
Chiar mătușa lui Caesar s-a dus dup-al Marciei tată :
810 Vrednică fală e ea neamului cestuia sfînt !“
Clio așa a cîntat ; înțeleptele-i sore-ntăriră,
Iară Alcid, dînd din cap, lira făcu a cînta.

CARTEA ÎNTÎI

Proemiul (v. 1—26) a căpătat această a doua redactare în exil, după moartea lui August (19 august, anul 14 e.n.). Vezi și nota la 2, 3. O scurtă prezentare a operei se găsește și la începutul *Metamorfozelor*, unde sînt invocați însă chiar zeii :

Vezi și nota la 2, 3.

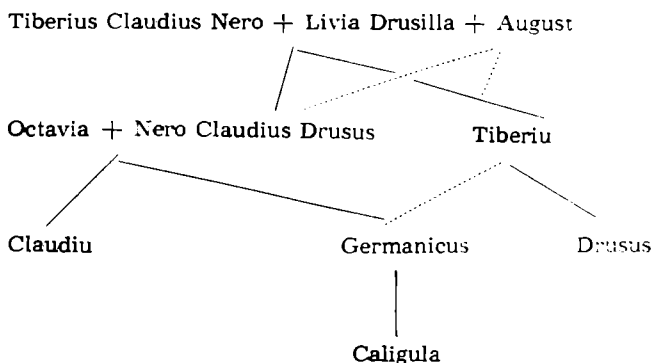
Metamorfoza-n noi forme a formelor gîndul îmi este
Să povestesc, o zei (și-acelea-s a voastră lucrare) ;
Fiți de-ajutor năzuințelor mele și-mi duceți povestea
De la obirșia lumii pînă în vremile noastre. (1, 1—4)

1—2 Explicația cuvîntului *fasti*, cuprinzînd cele trei teme ale poemului : cauzele care au împărțit anul (latura etiologică a operei) și mersul constelațiilor (latura astronomică). Distihul poate fi comparat cu un vers din Propertiu (4, 1, 69 : *Sfinte lucruri și zile cinta-voi, vechi nume de locuri*) și cu altele din Horațiu (*Satire*, 1, 3, 112 ; *Ode*, 4, 13, 14—16). — Stelele : de fapt 'constelațiile', *signa* (stelele izolate sînt *sidera*).

3 Germanicus (născut la 24 mai, anul 15 i.e.n., mort în octombrie, anul 19 e.n.) era unul din copiii lui Nero Claudius Drusus (38 i.e.n.—9 i.e.n.) și ai Octaviei (sora împăratului August). Nero Claudius Drusus și fratele său Tiberiu (42 i.e.n.—37 e.n. ; urmașul lui August la tron) se născuseră din Tiberius Claudius Nero și Livia Drusilla.

Cum Livia a fost luată de soție (a treia) de August cu trei luni înainte de a-l naște pe Nero Claudius Drusus, lumea îl bănuia pe acesta că ar fi fiul lui August. În anul 4 e.n., August îl adoptă pe viitorul împărat Tiberiu, fiul mai mare al Liviei ; totodată, August îl obligă pe Tiberiu (care avea un fiu, pe Drusus, născut în 15 i.e.n., mort în 23 e.n.) să-l adopte la rîndul său pe Germanicus. În momentul cînd Ovidiu redactează această versiune a dedicației, Germanicus este deci nu numai nepotul de frate, ci și fiul adoptiv al împăratului Tiberiu. După moartea lui Tiberiu, tronul a fost ocupat de Caligula, fiul lui Germanicus, iar lui Caligula i-a urmat la domnie Claudiu, fratele lui Germanicus și deci unchiul lui Caligula.

Iată un tabel genealogic în care am marcat cu o linie obișnuită (—) filiația legitimă, cu liniuțe (---) filiația adoptivă și cu o linie punctată (.....) filiația neligitimă, presupusă.

În legătură cu politica dinastică a lui August, vezi Suetoniu, *Augustus*, 62, *Tiberius*, 4; 15 (*Viețile celor doisprezece Cezari*, București, Editura științifică, 1958, p. 87; 118; 125).

- 4 Compararea poeziei cu o corabie apare la Ovidiu de peste douăzeci de ori. Ea e utilizată și de alți poeți din antichitate și de mai târziu; *Purgatoriul* lui Dante începe astfel :

Lăsînd în urm' o mare-așa grozavă,
de-acum spre-a trece ape mult mai bune,
vîntrele-ntinde-a duhului meu navă.

(Trad. G. Coșbuc)

- 5 umila : cum i se cuvine unui exilat.
- 7 Vechile-anele sînt atît *annales maximi* (sau *pontificum*), în care preoții notau tot ce li se părea vrednic de pomenire, cît și, în general, scrierile istorice.
- 9 E vorba de sărbătorile de gîntă, în special de cele închinat zeitei Venus (din care pretindea că se trage familia imperială), dar și de sărbătorile pomenite mai departe (v. 14); vezi și versurile 587—616; 2, 119—148; 3, 415—428; 4, 377—386. Împăratul oferea în asemenea ocazii jocuri publice, daruri, astfel că aceste zile deveneau sărbători pentru toată lumea.
- 10 Tatăl adoptiv (Tiberiu) și bunicul prin adopțiune sau bunicul vitreg (August). Vezi nota de la v. 3.
- 11 Cu litere roșii erau consemnate evenimentele importante (de pildă în *Fastele prenestine*); aici e vorba de faptele membrilor familiei imperiale. Dar se poate ca *pictos... fastos* să se refere numai la obiceiurile de a împodobi cu roșu cărțile; *Tristia*, 1, 1, 5—8 :
- Să nu te-mbraci, sârmano, în roșie porfiră.
Căci nu acesta este al jalei trist veșmînt !
Nici măciulii de fildeș la capetele negre
Să n-ai, nici titlu roșu, nici față de șofran !
(*Scrisori din exil*, trad. Teodor Naum, București, ESPLA, 1957, p. 33; vezi și p. 249).

Dacă acceptăm acest înțeles al cuvintelor *pictos... fastos*, la sfârșitul versului să se citească „în fastele roșii” în loc de „cu roșu în faste”.

- 12 Tu : Germanicus fusese consul în anul 12 e.n. Îndată ce s-a urcat pe tron, Tiberiu i-a acordat lui Germanicus *imperium proconsulare*, ceea ce îl desemna ca moștenitor al domniei. În aceeași toamnă (anul 14 e.n.), Germanicus domolește o rebeliune militară în Germania ; împăratul îi acordă triumful, dar în anul 17 îl trimite în orient, ca să-l despartă de legiunile de la Rin. În anul 18, Germanicus e coleg de consulat al împăratului ; în anul următor moare, la Antiohia, probabil otrăvit din porunca lui Tiberiu. — Drusus (cel tânăr), fiul legitim al împăratului și fratele adoptiv al lui Germanicus, fusese *quaestor* în anul 11 e.n. și consul designat pentru anul 15. În toamna anului 14, el potolește revoltele din Panonia. În 21, e coleg de consulat al lui Tiberiu, în 22 obține puterea tribuniciană, pentru ca în anul 23 să moară, otrăvit, se crede, la îndemnul lui Seianus, de propria sa soție, Livilla (soră cu Germanicus). În amîndouă cazurile, onorurile profețite de poet au fost urmate de un sfârșit tragic.
- 13—14 Caesar e August : pe lângă gloria militară, August se mindrea mai ales cu restaurarea multor temple ; el a instituit de asemenea noi sărbători sau le-a reluat pe cele căzute în uitare (13 și 16 ianuarie, 1, 5, și 23 februarie, 6 martie, 3, 6 și 30 aprilie, 1 și 12 mai, 9 și 11 iunie). Acest elogiu al lui August, intrerupînd dedicația către Germanicus, trebuie să fie o rămășiță, insuficient integrată în versiunea nouă, din prima redacție a proemiului.
- 13 să cînte... luptînd : *arma canant* ; Ovidiu îl omagiază pe Vergiliu, reluînd începutul *Eneidei* (*arma uirumque cano*).
- 20 Doct : Germanicus a lăsat epigrame în latinește și grecește, dar Ovidiu face aici aluzie desigur la prelucrarea poemului astronomic al lui Aratos, *Phaenomena*. Versiunea latinească a lui Germanicus se distinge (chiar în comparație cu a lui Cicero) prin profunzime și uneori prin suflu poetic ; câteva pasaje revelează influența lui Ovidiu. Ne-au mai rămas de la Germanicus fragmente dintr-un poem astrologic (despre înfrurirea stelelor asupra mersului vremii). Ca prințul să-și fi desfășurat activitatea literară abia după moartea lui Ovidiu, cum socot unii, e greu de crezut ; vezi la v. 23 — La Claros (pe coasta occidentală a Asiei Mici, în apropiere de Efes și de Colophon) se afla un sanctuar al lui Apollo cu un vestit oracol ; în vara anului 18 e.n., acest oracol i-ar fi prevestit lui Germanicus o moarte grabnică. Dar Ovidiu murise în anul 17 : pomenirea orașului unde se afla oracolul nu e o gafă a poetului, ci o simplă coincidență. — Dintre scriitorii latini anteriori lui Ovidiu, numai Vergiliu (*Eneida*, 3, 360 ; pe urmele lui Calimah, *Hymni*, 2, 70 : πολλοὶ δὲ Κλάριον) dă lui Apollo epitetul de *Clarus*. La Ovidiu, mai apare în *Arta iubirii*, 2, 80, *Metamorfoze*, 1, 516 și 11, 413.
- 21 Elocvența lui Germanicus e lăudată și de alți autori ; vezi, în primul rînd, Suetoniu, *Caligula*, 3 (= trad. rom., pag. 162). — arme civile : imaginile împrumutate din viața militară sînt frecvente la scriitorii latini.
- 23—24 Din aceste versuri putem deduce că Ovidiu avea cunoștința de *Fenomenele* lui Germanicus : *artele noastre* nu înseamnă ‘poezie’ în genere, ci ‘poemul astronomic’. Vezi mai sus, nota de la v. 20.

- 25 Zeii de-nga'duie să-mi exprim această dorință (Peter, Cornali). După Bömer, și licet se referă la permisiunea oamenilor, iar fas est la voința zeilor. — hățuri: e greu de crezut, cu Peter, că poetul se gîndește la o metaforă, 'hățurile corăbiei' (vezi mai sus, v. 4). — barde: uates; aci poate suna la fel de grav ca la Horațiu, de pildă (cf. și Pont., 2, 9, 65; 4, 8, 67); pentru Ovidiu însă cuvîntul e adesea devalorizat: el numește și Amores opera unui uates (3, 15, 1) și în Faste chiar (6, 253) va vorbi despre mendacia uatum („minciunile poeților”).
- 26 În momentul cînd încheia această nouă redactare a proemiului, mai nădăjduia oare Ovidiu să ducă Fastele pînă la a douăsprezecea carte? — sub ocrotirea ta: auspice te; am preferat această lecțiune (în loc de auspicio) atît pentru că dă un înțeles mai plin, cit și pentru că unui emistih cu structura celui de-al doilea din acest vers îi corespunde, la începutul primului emistih, de patru ori mai frecvent un cuvînt de trei silabe urmat de un monosilab decît un tetrasilab.
- 28 Despre anul de zece luni al lui Romulus (ziditorul cetății), vezi Introducerea, pag. 10—11.
- 31 Dacă Caesar e August (nu Germanicus), lucrul dovedește cit de superficială a fost revizia din exil a poemului. Se poate însă ca echivocul să fie intenționat.
- 33 În genere, cei vechi acordă zece luni perioadei de gestație; s-ar putea să fie vorba de zece revoluții draconitice sau siderale ale lunii (revoluția draconitică durează aproape 27 de zile și un sfert, cea siderală cu vreo două ore și ceva mai mult).
- 36 Ovidiu dă efectul drept cauză și cauza drept efect: al doilea rege al Romei, Numa Pompilius, a fixat doliul de zece luni, după durata de atunci a anului. Dar doliul și-a menținut vechea durată și după ce anul a căpătat douăsprezece luni. — Semnele doliului: lipsa podoabelor, haine simple, de culoare închisă, de obicei neagră: doliului să se citească în trei silabe.
- 37 Quirinus: de fapt, e unul din cei mai vechi zei ai romanilor; împreună cu Iupiter și cu Marte, el aparține fondului indo-european al religiei romane: Iupiter reprezenta clasa preoților, Marte pe a războinicilor, iar Quirinus pe cea a agricultorilor (de aceea derivatul Quirites e folosit numai pentru cetățenii civili, nu și pentru ostași). Cei vechi îl socotesc adesea pe Quirinus un zeu războinic, de origine sabină (curis sau quiris înseamnă 'lance' în dialectul sabin). De obicei, ca și în acest pasaj, Quirinus e confundat cu Romulus, pentru că primul rege al romanilor, ridicat de zei la cer (vezi Titus Livius, De la fundarea Romei [1, 16], vol. I, București, Editura științifică, 1959, pag. 26—27; Plutarh, Romulus, 27, în Vieți paralele, vol. I, București, Editura științifică, 1960, pag. 82—83), ar fi fost schimbat în zeul cu acest nume. — trabea: togă cu dungi (trabes) orizontale de purpură, purtată la început de regi (ca în acest pasaj), apoi (numai la anumite solemnități) de consuli și preoți; în perioada clasică, devenise îmbrăcămîntea cavalerilor.
- 38 vulgului: populis; plural poetic; nu trebuie să ne gîndim la două popoare, la latini și sabini.

- 39 Vezi începutul cărților a 3-a și a 4-a.
- 40 Venus e mama lui Enea, a cărui fiică, Rhea Silvia, l-a născut pe Romulus. (După altă genealogie, Rhea Silvia e fiica albanului Numitor, al șaisprezecelea rege din dinastia lui Enea ; atunci Venus nu e străbunica lui Romulus, ci 'începătoarea neamului' lui, *generis princeps*.)
- 41 mai mare (*senibus* = *maioribus*) sugerează numele lunii *mai*, iar *june* ța (*iuenum*) pe al lui *iunie*. Explicații amănunțite ale numelor de luni apar la începutul respectivelor cărți.
- 42 numărul nume le-a dat : 'a cincea' (anul lui Romulus începînd cu luna martie) = *Quintilis* (mai târziu : *Iulius*), 'a șasea' = *Sextilis* (mai târziu : *Augustus*), 'a șaptea' = *September*, 'a opta' = *October*, 'a noua' = *November*, 'a zecea' = *December*.
- 43 Numa Pompilius, al doilea rege al Romei, ar fi domnit între anii 715—672 î.e.n. Reforma adusă de el calendarului e pomenită și de Titus Livius (I, 19 ; trad. rom., pag. 30—31). Vezi *Introducerea*, pag. 11—13. — Luna lui Ianus (despre care vezi mai departe nota de la v. 63) e ianuarie, iar ceremoniile de purificare (*februa*) aveau loc în februarie, la mormintele străbunilor. Vezi și 2, 19—54 ; 3, 151—152.
- 44 Acceptînd varianta din manuscrisul B (și una a editorilor), traducerea se schimbă în :

...umbre :

Lîngă vechile lună el... ;

cu altă variantă a editorilor, versul 44 devine :

După vechile...

- 46 Am tradus cu zori pe *Lucifer* din original. Lucifer, steaua vestitoare a zilei (*Tristia*, I, 3, 72), e sinonim aici cu ziua ; vezi și 2, 150 ; 568 ; 3, 772 ; 6, 211 ; 791. Numele e calchiat după grecescul Φωσφορός 'aducător de lumină' Mitografii îl fac fiul Aurorei (Eos).
- 47 cele trei vorbe pe care le rostește pretorul la judecată sînt *do* (*actiones* sau *ius* sau *iudicium*, „aprob formula procesului“), *dico* (*ius* „judec, dau sentința“) și *addico* („atribui, acord“).
- 50 Se pare că Ovidiu confundă aici dies *intercisi* (*endotercisi*) cu *dies fissi*. Vezi *Introducerea*, pag. 21 — fost-a nefastă imită cacofonia din original (*mane nefastus*).
- 51 măruntaie : inimă, plămîni, ficat, fiere, prapurul intestinelor ; dacă harspicele le socotea „favorabile“ (neavînd nici un semn rău), erau purtate de trei ori împrejurul altarului, apoi, stropite cu vin și miere și presărate cu tămîie, se ardeau.
- 52 Pretorul cel preacinstit (*praetor maior* sau *honoratus*) e cel urban, judecătorul cauzelor ivite între locuitorii Romei ; din anul 247 î.e.n. exista și un pretor *peregrinus* care judeca procesele dintre cetățenii Romei și cei din afara ei, sau numai între aceștia din urmă. Evident, pretorul urban avea înțîietate față de cel peregrin. — are cuvînt dezlegat : poate pronunța cuvintele *do*, *dico*, *addico* (vezi nota de la v. 47).
- 53 zile : zilele comițiale (vezi *Introducerea*, pag. 21). — să-ngrădească : între bariere de țarc (*saepta*, numit și *ouile* 'țarc de oi') ; era un loc împrejmuit cu bare mobile de lemn, de unde ieșeau comițiile să voteze. Iulius Caesar

- a început, în Cimpul lui Marte, *saepta* de marmoră; vezi mai departe nota de la v. 464.
- 54 din opt în opt: după socoteala romanilor, din nouă în nouă (*nundinae*). Vezi *Introducerea*, pag. 20. Intervalul dintre *nundinae* e numit *orbis* („cerc“), tot așa cum cuvântul *an* (*annus*) era apropiat în antichitate de *anulus* („inel“). La Ronsard (*Les Amours*, cartea I, sonetul 186), anul își unește sfârșitul cu începutul, ca un șarpe care își mușcă coada.
- 55 Iunonei: pentru că ea e zeița lunii noi (care ar trebui, teoretic, să coincidă cu calendele). — ausoniene: ausonii (sau auruncii) sînt ramura sudică a umbrienilor, locuind prin munții dintre riurile Volturnus și Liris. Dar grecii, amintindu-și de Auson (un fiu al lui Ulise cu Circe, sau cu Calipso), numesc întreaga Italie cu numele de Ausonia; de aceea ausonian înseamnă, mai ales la poeți, „latin“. Ovidiu numește ausoniene calendele pentru că ele există numai în calendarul romanilor. — Despre calendele, vezi *Introducerea*, pag. 15.
- 56 Idele (vezi *Introducerea*, pag. 15) sînt închinat lui Iupiter, zeul luminii, pentru că ele coincid, cel puțin teoretic, cu luna plină, cînd cerul e luminat toată ziua și toată noaptea. — o mia albă: divinităților cerești li se jertfesc victime albe, celor ale pămîntului victime negre; după ide, victima s-a numit *ouis idulis*. A sacrificia lui Iupiter o oăie (nu un berbec) e un lucru anormal: de obicei zeilor li se aduc jertfe de parte bărbătească, zeitelor jertfe de parte femeiască; la versul 588 (unde e vorba tocmai de sacrificiul de la ide), Ovidiu afirmă că se jertfește un berbec jugănit: contradicția e inexplicabilă. Bömer (în nota la 4, 650) se gîndește la o „imprecizie poetică“, dar termenii folosiți de Ovidiu sînt foarte clari: *alba... grandior agna* aici, *semimaris... ouis* în v. 588, *geminas... oues, prima... altera* în 4, 652—653. Rezolvarea problemei aparține viitorului.
- 57 Nonele: vezi *Introducerea*, pag. 15—16; Lydus (scriitor grec din sec. al VI-lea e.n.) atribuie și nonele lui Iupiter. Unica sărbătoare care cade între calendele și none e *poplifugia* (la 5 iulie).
- 58 După acestea: după calendele, ide și none.
- 59 De exemplu în a doua zi după calendele lui august din anul 216 î.e.n., cînd romanii au suferit dureroasa înfrîngere de la Cannae.
- 61 Astea: cele de la v. 45 încoace.
- 63 Germanice: precum se vede, versul a fost refăcut în a doua redacțiune. — Ianus: străvechi zeu al romanilor, fără corespondent în mitologia greacă (vezi v. 90). În ceremoniile religioase, e invocat adesea înaintea lui Iupiter (vezi Cato, *Agricultura*, 134; Titus Livius, 8, 9, 6; mai departe, v. 172). După unii mitografi, Ianus a fost un rege indigen; după alții, s-a refugiat din Tesalia la Roma; ajungînd rege aici, a ridicat o cetate pe colina numită după el *Ianiculum* (vezi și nota de la v. 233). Izgonit din Grecia de Zeus, Saturn a fost primit la Roma de Ianus, care i-a dat domnia peste o așezare de pe Capitoliu, numită apoi *Saturnia*. Ianus a avut mai mulți copii, dintre care *Tiber* și-a dat numele fluviului Tibru. Domnia lui Ianus e considerată o „vîrstă de aur“: învățați de el să trăiască în orașe, să cultive pămîntul, primind de la el primele legi, locuitorii din Latium au trăit în vremea lui în pace, belșug și cinste. Pe lîngă prima corabie din lume (cu care ar fi venit din Tesalia), Ianus e și creatorul monedei: într-adevăr, vechile

monede de bronz ale romanilor purtau pe avers chipul lui Ianus, iar pe revers o corabie (vezi nota de la v. 246). După moarte, Ianus a fost zeificat, dar a continuat să-și ocrotească foștii supuși.

- 65 obraz îndoit: zeul e reprezentat de obicei cu două fețe (*Ianus bifrons, biceps, geminus*), ca ușile al căror protector este. Lui Ovidiu nu-i era necunoscut, desigur, mitul androgenului („un singur cap pe care se desenau cele două fețe opuse una alteia“) din *Banchetul* lui Platon (190 a). — cap la an: lui îi erau închinată calendele lui ianuarie, ca de altfel și întreaga lună dintii a anului.
- 66 Liniște: curgerea nesimțită, deci surprinzător de repede, a timpului, e un motiv frecvent la Ovidiu, mai ales în operele târzii.
- 67 conducătorii: dacă pasajul provine din a doua redacție, e vorba de Germanicus, Drusus (fiul lui Tiberiu) și de împăratul Tiberiu însuși. Victoriile lor puseseră capăt tulburărilor din Germania.
- 69 Pentru identificarea lui Quirinus cu Romulus, vezi nota de la v. 37.
- 70 alb poate fi însuși templul, sau numai să pară alb, pentru că e plin de lume îmbrăcată, la sărbătoare, în veșminte albe.
- 72 Pentametru reia în altă formă ideea cuprinsă în hexametru. — bine... bine: *bond... bona*; repetarea aceluiași cuvânt, dar la alt caz, e un procedeu des întrebuițat de poeți când vor să scoată în evidență ceva.
- 73 judecăți: vezi totuși mai departe, la v. 165.
- 74 lucrul: judecățile și sfada din versul precedent. Dacă primim în text varianta, *Gloată... trebuie înlocuit cu Limbă...; Bömer* dă *turba* în textul latinesc, dar în versiunea germană traduce varianta *lingua* („Zunge“).
- 75 Poetul urmărește, pe Capitoliu, ceremoniile intrării în funcție a noii perechi de consuli. O altă descriere a aceleiași sărbători se găsește în *Pontica*, 4, 9 (trad. Teodor Naum, pag. 231—234), datînd desigur din prima jumătate a anului 16 e.n., cam din aceeași vreme cu revizia *Fastelor*. — focuri: se aruncau, în focul de jertfă, tămîie și alte mirodenii; flacăra înaltă, luminoasă și pîrîitul focului erau de bun augur; vezi și v. 339—344; 4, 742.
- 76 șofranul cilis: din Cilicia (Asia Mică), și anume dintr-o vale de la nord de Corycus (astăzi Kurku); mirosul șofranului era foarte apreciat de romani. (După unii comentatori în acest vers *spica* nu înseamnă ‘șofran’, ci ‘nard’). — cilis... aprins: asonanța încearcă să redea expresivitatea suneților c și s, acumulate în textul original, precum și homeoteleutul (*cernis, odoratis... accensis... focis*).
- 77 Flacăra jertfei de pe altarul din fața templului închinat lui Iupiter Capitolinul. — al templelor aur: acoperișul templului era de bronz aurit. După Capitoliu, și Roma întreagă e numită „de aur“ (*aurae Roma*, expresie folosită pentru întia oară de Ovidiu, în *Arta iubirii*, 3, 113).
- 79 albe veșminte: cum se cuvine sărbătoreascău cortegiu consular. — cetatea Tarpee: Capitoliul, numit așa după stîncă Tarpee, a cărei legendă e povestită mai departe, v. 260—272. — Jertfa avea loc nu în cetate (*arx*), ci în templul lui Iupiter Optimus Maximus; *arx* e echivalent cu Capitoliul și în v. 85; 2, 70 etc.
- 80 sărbătoarea e *dies festus, candidus*, ca îmbrăcămintea mulțimii.
- 81 fascii: mănunchi de nuiele (de ulm sau de mestecăn) legate cu o curea roșie în jurul cozii unei securi; ele simbolizează puterea civilă și militară

- (de aceea securile apăreau în fascii numai în afara Romei) și sînt purtate de doisprezece lictori, care alcătuiesc garda consulului. — purpură: *toga praetexta*, toga cu tiv purpuriu, e îmbrăcămintea oficială a magistraților curûli (vezi nota de la versul următor). — Poetul numește noi fasciile și purpura, pentru că sînt noi consului.
- 82 ivoriu: scaunul curûl (la care aveau dreptul consulul, pretorul și doi dintre edili), pliant, cu picioarele încrucișate și fără spetează, era la început de fildeș sculptat, apoi de metal sau marmură.
- 83 de jug neatinși: era, ca și culoarea albă, o condiție indispensabilă pentru animalele jertfite zeilor, tot așa cum zeîțelor fecioare (*deae uirgines*) nu li se sacrificau decît *hostiae* fecioare. (Vezi și *Odiseea*, 3, 383; în trad. lui G. Murnu, 1956, v. 519.) — iarbă faliscă: ținutul Falerii (din Etruria) era vestit pentru pășunile sale bogate, unde creșteau animalele hărăzite sacrificiilor publice. Se credea că vitele își datoresc culoarea albă apei riurilor din acest cîmp.
- 85 cetatea: *arx Capitolina*, culmea nord-estică a Capitoliului; în realitate e vorba de templul care se afla pe culmea de sud-vest, pe Capitoliul propriu-zis; dar am văzut (v. 79) că prin *arx* se înțelege adesea (nu numai la Ovidiu) Capitoliul însuși. Atenția zeului e trezită de jertfă. — glob: *orbis*, folosit pentru „statul roman“ încă din *Retorica către Herennius* (primul sfert al secolului I î.e.n.).
- 87—88 al lumii domn: glorificarea poporului roman se învecinează cu linguşirea față de familia imperială.
- 89 Poetul reia expunerea întreruptă la v. 64.
- 90 Grecia: Ovidiu (ca și Varro și alții) caută în Grecia originea întregii mitologii latine; dar Ianus e o divinitate specific romană.
- 93 tăblițele: e vorba de tăblițele de lemn, înrămate, acoperite cu ceară în care se scria cu capătul ascuțit al unui *stilus*. Asemenea tăblițe cerate au fost găsite și în Transilvania; vezi fotografia unei tăblițe, de la Roșia Montană (*Alburnus Maior*), în vol. I *Din istoria Transilvaniei*, București, Editura Academiei R.P.R., ed. a II-a, 1961, pag. 51. Ovidiu se referă aici la tăblițele pe care avea să-și scrie *Fastele*.
- 95—96 Rima interioară a distihului românesc (minunat, dintr-o dată) răspunde rimei din pentametru latin (*ocultis... meis*).
- 99 toiag: după unii, toiagul de drumeț: templele lui Ianus aflindu-se mai ales în locuri prin care trecea multă lume, zeul e imaginat citeodată ca un călător; mai degrabă e vorba însă de bățul portarului, cu care Ianus are în comun și cheia (vezi v. 228). Evident, toiagul zeului ține loc de sceptru. Am preferat ordinea chiastică din manuscrise a cuvintelor; așa cum apare în ediții, versul ar trebui tradus:
- Zeul ținea un toiag în dreapta, o cheie în stînga.
- 100 gura ce-n față-o avea (*ore priore*): cea îndreptată spre poet.
- 101 al zilelor: al calendarului.
- 103—114 Primul răspuns. Ianus e pus în legătură cu *Chaos*, prima treaptă de dezvoltare a materiei informe de la începutul lumii. Aproximarea a părut posibilă (și altor autori) întrucît *Chaos* are aceeași rădăcină cu *χαίρειν* = *hiare* („a se căsa“), iar Ianus e numit și *Hianus*. (Vezi și Macrobiu, *Saturnalia*,

- 1, 9 ; trad. Gh. Tohăneanu, Editura Academiei R.P.R., 1961, pag. 65—68).
- 103 vechi: *antiqui*; străvechi: *res prisca*.
- 105—106 aerul..., foc și apă, pământ: sint cele patru elemente ale lui Empedocle din Agrigent (sec. al V-lea î.e.n.; vezi *Primii materialişti greci*, București, Editura de Stat, 1950, p. 58); filozoful sicilian dădea acestor elemente („rădăcini ale tuturor lucrurilor“; *ibid.*, p. 65 și nota) nume de divinități: *Zeus* (focul), *Hera* (aerul; sau pământul?), *Aidoneus* (pământul; sau aerul?) și *Nestis* (apa). Vezi și D. M. Pippidi, *Fragmentele eleaților*, București, Casa Școalelor, 1947, p. 63. Legende indochineze pun la baza lumii aceleași patru elemente. — O cosmogonie asemănătoare cuprinde și începutul *Metamorfozelor*; dar mai departe (*Faste*, 5, 11) Ovidiu vorbește numai de trei elemente.
- 109—110. Pământul stă în mijloc, înconjurat parțial de apă (după ipoteza geocentrică formulată prima oară de Anaximandru; vezi *Primii materialişti greci*, p. 32; aceeași părere o împărtășeau și Pitagora, Parmenide, Anaxagora; cf. și Platon, *Phaidon*, 97 e). Aerul e zona joasă a atmosferei, iar flacăra are în acest pasaj înțelesul lui *aether*, regiunea înaltă și caldă a atmosferei, unde sălășluiește Iupiter și de unde coboară căldura dătătoare de viață. Pentru întreg pasajul vezi și *Primii materialişti greci*, p. 42, 83, 86, 96.
- 114 Cele două fețe ale lui Ianus erau amindouă la fel și cu barbă; abia mai târziu s-a imaginat o față bătrână (care privește spre trecut) și una tânără îndreptată spre viitor.
- 115—144 Al doilea răspuns al zeului. Ianus e socotit *Dianus* (masculinul de la *Diana*), deci o divinitate a luminii, care deschide (așa cum lumina „deschide“ ziua) toate în cer și pe pământ.
- 115 cauza: să se citească în două silabe.
- 120 Exact: „dreptul de a învăța țîțînile“ (*ius uertendi cardinis*). — țîțîni (*cardines*): ușa avea doi cepi fixați în partea de sus și de jos; acești cepi se roteau, o dată cu ușa. În două găuri săpate în pragul de sus și de jos. De la *cardines* vine denumirea de „numerale cardinale“ și mai ales de „puncte cardinale“ (în jurul cărora se învîrtește universul).
- 121 casa-i: templul Păcii.
- 123—124. Rima interioară a distihului (o mor, ză vor) o imită pe cea din emistihurile pentametrelui din original (*rigidae... serae*). — ză vor (*sera*): de fapt un drug cu care se închidea ușa pe dinăuntru. Vezi mai departe nota de la v. 130.
- 125 Hore: trei divinități născute din Zeus și Themis. Erau numite fie *Eunomia* (= Disciplina), *Dike* (= Dreptatea) și *Eirene* (= Pacea), fie *Thallo* (= Încolțirea), *Auxo* (= Creșterea) și *Carpo* (= Rodirea). Ca zeități ale naturii, ele ocrotesc vegetația; în Olimp, păzesc porțile locașurilor cerești, chemînd sau risipind norii care le învăluie. Vezi *Iliada*, 5, 749 (trad. G. Murnu, ESPLA, 1955, v. 738: „fiind în Olimp portărițe“).
- 126 Iupiter („părintele luminii, al zilei“) nu poate răspîndi lumina pe pământ fără voia portarului ceresc.
- 127 Ianus e pus aci, corect, în legătură cu *ianua* (‘ușă’), *ianitor* (‘portar’). Vezi și 2, 51.

- 128 Această turtă se numea, după zeu, *Ianual*. Făina de alac (zdrobit, nu măcinat) și sarea aveau un rol important în ceremoniile religioase: se presăra *mola salsa* (făină amestecată cu sare) pe fruntea animalelor de jertfă, pe altar și pe cuțitul cu care erau sacrificate animalele. Vezi mai departe v. 276.
- 130 Clusiu... Patulciu: aceste două nume vor fi puse de Macrobiu (*Saturnalia*, 1, 9, 16: *Clusivius*; trad. rom., p. 67) în legătură cu *cl(a)udere* ('a închide') și *patere* ('a sta deschis'); dar Macrobiu nu se referă la funcțiile cerești ale zeului, ci la obiceiul de a-i deschide templul în timp de război și a-l ține închis în timp de pace. Vezi mai departe v. 277—282.
- 133 Zeul răspunde la întrebarea pusă de poet în v. 91—92.
- 136 Iar, de obicei la plural, *lares*: zeii curților și mai ales ai caselor; de aceea numele lor e echivalentul metonimic al cuvântului 'casă'. Peter socotește că, în acest vers, *lar* înseamnă (nișa cu) statueta. — Acumularea sunetelor *p* și *l* din versul românesc caută să redea cacofonia din original (*spectat at illa larem*).
- 137 în pragul căminului: de fapt într-o boxă (*cella ostiarii*) din coridorul (*ostiium*) care ducea de la poartă la *atrium*, încăperea centrală a casei.
- 139 caelestis.. aulæ: singurul loc în care apare această expresie în literatura latină necreștină.
- 140 Așa-numitul templu al lui Ianus din Forul roman (*templum Iani ad infimum Argiletum*) avea un capăt îndreptat spre răsărit, celălalt spre apus. Dar, împotriva lui Peter și Cornali (Bömer nu spune nimic în această problemă), nu cred că Ovidiu se referă aici la templu; cuvintele portar la palatul ceresc din versul precedent sprijină rezerva mea. — răsăriteni: *eoas partes* (vezi nota de la v. 46). — *hesperieni*: de la *Hesperos*, numele grecesc al luceafărului de seară, deci = apuseni; vezi și v. 498.
- 141 Hecate: zeiță a vrăjilor și descîntecelor care se fac la răspîntii (*triuita*, de unde *trivial*). Statuile ei înfățișează o femeie cu trei trupuri sau, mai des, cu trei capete. La v. 387, Hecate e identificată cu Diana.
- 145—164 De ce începe anul la 1 ianuarie. Răspunsul dat mai departe (v. 163—164) de Ianus nu indică adevărata cauză.
- 148 Cîteva vorbe: în contradicție cu v. 161 (eu întrebai îndelung). Peter presupune că descrierea primăverii (care, mai pe scurt, se găsește și în 3, 236—242) a fost intercalată abia mai târziu de Ovidiu aci, în cartea I; cu acest prilej, autorul ar fi schimbat un *paucis* din v. 161 în *multis*, dar a uitat să-l schimbe și pe *pauca* din v. 148.
- 149 gerul: *frigoribus*; cînd e vorba de fenomene atmosferice, se folosește frecvent pluralul: *imbres*, *niues*, *soles*, *tepores* (cf. rom. *călduri*); aici, pluralul arată fie repetarea (un șir de zile reci), fie intensitatea.
- 156 Rîma celor două emistihuri (se z benguiesc... se gonesc) redă aliterația din original (*ludît... luxuriat*), care sugerează zburdălnicia animalelor.
- 157 rîndunica, vestitoare a primăverii, e pomenită și în 2, 853—854.
- 159 Vezi Vergiliu, *Georgice*, 1, 43—46:

Prierul nou cînd munților suri le topește-nghețata
Apă și-n vîntul de-apus muiat se deschide pămîntul.

Chiar de pe-atunci să-nceapă la plug să-mi geamă de muncă
Boii, și-adîncul brăzdar lucească-n tărîmul ce-l scurmă.

(trad. G. Coșbuc)

- 161 îndelung... vreme lungă: imită repetiția din textul original (*multis, non multis*). — Vezi mai sus nota de la v. 148.
- 163 Bruma („cea mai scurtă”) e ziua solstițiului de iarnă, fixat de Caesar la 25 decembrie; în realitate, în anul 46 i.e.n. (cînd se săvîrșea reforma calendarului), solstițiul a fost la Roma la 23 sau 24 decembrie. Și Varro stabilește începutul anului la solstițiul de iarnă; dar cum calendarul civil n-a acceptat niciodată un „an nou” la 23—25 decembrie, în acest pasaj al lui Ovidiu *bruma* nu trebuie luată ca o zi anume, ci într-un înțeles mai larg („perioadă a anului”).
- 164 cea din urmă: tot așa, la greci, ziua cînd era lună nouă se chema „veche și nouă” (ultima zi a lunii vechi și totodată prima zi a lunii noi). — Phoebus, soarele, pornește din nou la drum, după solstițiu („oprirea soarelui”).
- 166—170 Sărbătoarea anului nou.
- 166 Nu există contradicție între acest pasaj și v. 73: Astăzi nu vrem judecăți; în prima zi a anului nu aveau loc procese propriu-zise: apariția pretorului la tribunal era numai simbolică, inaugurînd festiv noul an judecătoresc.
- 167 de la nașterea vremii: de la începutul anului, identificat, cum s-a văzut mai sus, cu „nașterea” soarelui.
- 168 fără spor (*iners*) e anul dacă oamenii nu se apucă de lucru chiar de la începutul lui.
- 169 În prima zi a anului, nimeni nu muncește efectiv, doar pune mîna (*delibat*) pe lucru.
- 172 întii: vezi mai sus nota de la v. 63. Textul citat din Cato dă și formulele rugăciunilor care însoțeau ofrandele.
- 175—182 De ce se fac urări la anul nou.
- 178 semn: *omen*. Credința romanilor în „semnele bune” mergea pînă acolo încît la recrutare sau la recensămînt îi înscriau întii pe cei ce se numeau Valerius (de la *ualere* ‘a fi puternic’), *Salutus* (de la *saluere* ‘a fi sănătos’) sau *Statorius* (de la *stare* ‘a sta, a rezista’), iar la arendarea accizelor se oferea întii simbolic, lacul *Lucrinus* (de la *lucrum* ‘cîștig’).
- 179—180 Ovidiu greșește în parte: dacă după primul semn urma unul „mai mare” (sau „mai bun”), era valabil al doilea; astfel Romulus, văzînd doisprezece vulturi, l-a învins pe Remus care văzuse, înaintea lui Romulus, numai șase (vezi Titus Livius, I, 7; trad. rom., p. 14; deja cu dublă interpretare); tot așa semnul rău dat de o *parra* (pasăre prevestitoare de nenorociri) era anihilat de apariția ulterioară a unei acvile (*auspictum matus*). — augurul e cel care cercetează zborul (specia, numărul și direcția din care vin), precum și cîntecul păsărilor, dînd o anumită interpretare (*auspictum*).
- 181 Înaintea acestui vers trebuie să subînțelegem: „la fiecare început de an”. E o tranziție bruscă (sau poate o lacună între versurile 180—181?). — Ianus e cel care deschide templele și urechile zeilor.

- 182 în van: *caducas*. — este greu: are însemnătatea lui, cuvintele au greutate (*pondus*) — înalță rugi: *concipit*, rostește rugăciuni în forma prescrisă (*conceptis uerbis*).
- 185—226 De ce se fac daruri de anul nou. Inițial, aceste daruri (numite *strenae*) se schimbau între oameni la 1 martie, când era și vechiul început al anului, și sărbătoarea *Matronalia*; o dată cu mutarea zilei de anul nou, s-au mutat și darurile.
La fel s-a întâmplat în Franța, unde (până la 1564) anul începea la 1 aprilie; când anul nou s-a mutat la 1 ianuarie, la 1 aprilie nu s-au mai făcut decât false daruri (de aici păcălelile de 1 aprilie).
- 185 smochine: erau vestite mai cu seamă cele numite aici, *carica* (aduse din Caria, provincie a Asiei Mici). — Și curmalele se mâncau uscate; vezi *Metamorfoze*, 8, 673:
Nuci și uscate smochine, cu crețe curmale de-a valma.
- 186 limpede: *candida*, ca în majoritatea manuscriselor și edițiilor; Bömer scrie *condita* („așezată“ în vase) în textul latin, dar traduce „der helle Honig“.
- 189 bani: *stips*; vezi mai departe la v. 219—222. Și împăratului i se dăruiau bani la anul nou; din acești bani, August ridică statui zeilor (vezi Suetoniu, *August*, 57; trad. rom., p. 85). Mai târziu, Caligula (fiul lui Germanicus), născându-i-se o fată, a anunțat poporul printr-un edict că la anul nou va accepta să i se dăruiască bani (Suetoniu, *Caligula*, 42; trad. rom., p. 185—186).
- 191 Ianus începe o predică de morală cinică; vezi și *Metamorfoze*, 1, 128—150 (vârsta de fier) și mai ales 8, 830—884 (legenda lui Erysichthon).
- 192 mai dulce: într-adevăr, cu trei versuri mai sus, Ovidiu nu socotise și banii printre lucrurile dulci.
- 193 Saturnus: vechi zeu italic, identificat cu Cronos al grecilor. (Vezi mai departe nota de la v. 234.) Detronat de Zeus, s-a refugiat din Grecia în Italia (vezi mai sus nota de la v. 63), unde a fost bine primit de Ianus. Domnia lui Saturn în Latium alcătuiește „vârsta de aur“ descrisă în *Metamorfoze*, 1, 89—112. Sărbătoarea lui, Saturnaliile, era într-a doua jumătate a lui decembrie. Vezi Macrobiu, *Saturnalia*, 1, 7—8; 10.
- 194 ciștigul: banii.
- 195 lăcomia de-a-vere: în descrierea vârstei de fier (*Metamorfoze*, 1, 131) Ovidiu o numește *patima nelegiuită de-avere*.
- 199 Quirin: Romulus; vezi mai sus nota de la v. 37. — colibă: „casa“ primului rege al Romei, din trestie și stuf, se mai păstra în vremea lui Ovidiu în colțul de sud-vest al Palatinului, lângă templul zeiței Magna Mater, aproape de treptele lui Cacus. Coliba era socotită a fi cea a lui Romulus, deși era refăcută în întregime după fiecare incendiu; numai în timpul lui Ovidiu arse de două ori (în anii 38 și 12 i.e.n.). Mai exista o casă, atribuită tot lui Romulus, pe Capitoliu; vezi Macrobiu, *Saturnalia*, 1, 15, 10.
- 201 E vorba de statuia lui Iupiter Feretrius (= purtătorul de trăsnet), aflată într-un templu întemeiat, după legendă, de Romulus și reconstruit de August; lungimea templului nu depășea patru metri; micimea și modestia lui contrasta puternic cu măreția și podoabele fastuoase ale templului ridicat în apropiere lui Iupiter Capitolinul. Vezi mai sus v. 77.

- 202 de lut : mai degrabă de lemn, cum era toată statuia.
- 203 August „a dus în sanctuarul lui Iupiter Capitolinul șaisprezece mii punzi de aur, precum și pietre prețioase și perle în valoare de cincizeci milioane sesterți“ (Suetoniu, *August*, 30 ; trad. rom., p. 69) ; pundul avea 327 de grame, iar sesterțul 1,22 grame argint fin. Deci e vorba de circa cinci tone și jumătate de aur, iar valoarea pietrelor prețioase și a perlelor echivala cu șazeci de tone de argint.
- 204 Despre simplitatea și frugalitatea vechilor cirmuitori (loc comun în poezie), Ovidiu mai vorbește în 3. 779—782.
- 205—206 Aceste două versuri nu par să se potrivească aci. După Baehrens (1874), ele trebuie mutate între versurile 200 și 201 (schimbându-l în *suo* pe *fuit* din v. 206). Acceptînd această propunere, traducerea ar trebui puțin modificată :

Nici nu-i era rușine să guste, -ntins etc.

După Vahlen (1893), versurile 208 și 207 trebuie mutate (în această ordine) după v. 203. În cazul acesta, trebuie punct după v. 198 și virgulă după v. 200, iar traducerea întregului pasaj ar deveni (fără nici o altă schimbare decît a ordinei versurilor și a punctuației) :

203 Frunzele împodobeau Capitolul, azi pietre scumpe,

208 Chiar de subțire argint vasele vină erau ;

207 Pretorul plugu-și lăsa ca-n popor să-mpartă dreptatea,

204 Chiar senatoru-și ducea turma de oi la păscut ;

Nici nu era rușine să guști, întins doar pe paie,

Somnul cel odihnitor, capul pe fin aplecînd

209 Dar cînd norocul etc.

Există însă și o soluție mai simplă (dacă nu vrem să respectăm textul așa cum apare la Bömer), propusă încă din 1878 de Gilbert : virgulă după v. 204, fără nici o transpunere a versurilor. (Atunci în traducere versul 205 va avea forma arătată la începutul notei.)

- 207 Istoria nu vorbește despre un pretor, ci despre L. Quinctius Cincinnatus care, în anul 458 î.e.n., a fost chemat de la coarnele plugului și pus dictator (vezi Titus Livius, 3, 26—29 ; trad. rom., p. 248—253). Deși fusese numit pe o jumătate de an, după șaisprezece zile Cincinnatus s-a întors la ogorul lui de un hectar. Episodul a intrat atît de mult în legendă, încît mai tîrziu, cînd un oarecare Atilius Serranus a procedat la fel, cognomenul acestuia (Serranus) i-a fost atribuit lui Cincinnatus.
- 208 Argintăria unei familii se reducea de obicei la o solniță moștenită din generație în generație. În anul 275 î.e.n., P. Cornelius Rufinus, fost dictator și de două ori consul, e exclus din senat pentru că își cumpăraseră vase de argint în greutate de 3 $\frac{1}{2}$ kg (după alții, numai 1 $\frac{1}{2}$ kg). O delegație cartagineză la Roma a fost servită la toate mesele, zile în șir, în aceleași vase de argint, purtate din casă în casă.
- 209 norocul acestui loc : fiecare loc, fiecare zi și fiecare om își avea propria sa divinitate a norocului (*Fortuna, genius, fatum*). Norocul zilei (*Fortuna huiusce diei*) avea chiar temple.
- 210 Imaginea e frecvent folosită pentru a arăta culmea mării și a fericirii. *Metamorfoze*, 7, 61—2:

fericită și zeilor scumpă-mi vor spune

Toți și cu fruntea atinge-voi cerul.

- 212 comparativul *plura* („mai mult“) reprezintă un grad și mai mare decât superlativul *plurima* („prea mult“) după care stă.
- 215 Comparația poftei de avere cu hidropizia e un loc comun la cinici; ea apare, nu o dată, și la Horațiu.
- 217 prețul: banii; jocul de cuvinte e al originalului: *in pretio prettum*. — bogăția: *census* ‘evaluarea averii’, apoi ‘avere’.
- 220 bani vechi de bronz: *aera uetusta*, la început nebătuți (*aes rude*); din vremea lui Servius Tullius, penultimul rege al Romei (578—534 i.e.n.), se bat bani cu chipuri de animale (*pecus*, de unde *pecunia* ‘bani’; ca în românește *leu*, de la talerii olandezi cu un leu ridicat în două labe, pătrunși în țările noastre în sec. al XV-lea). Banii de argint apar la Roma în 269—268 i.e.n., cei de aur abia în anul 217 i.e.n. Banii se băteau în templul, de pe Capitoliu, al zeiței Iuno Moneta; vezi 6, 183.
- 223—226 Aceste versuri par să aparțină celei de a doua redacții a poemului. E vorba de templul lui Ianus Geminus, lângă teatrul lui Marcellus; ridicat pe la mijlocul secolului al III-lea i.e.n., restaurarea templului a fost începută de August și isprăvită de Tiberiu, care l-a și inaugurat la 18 octombrie, anul 17 e.n. Despre lucrările de restaurare Ovidiu știa, dar vestea inaugurării nu-l va mai fi ajuns în viață. Putea să bănuiască însă că restaurarea nu a fost făcută cu zgîrcenie. Despre contradicția dintre acest pasaj și v. 257—258 vezi nota de acolo.
- 224 cele vechi: templele vechi? mai degrabă „obiceiurile vechi“.
- 225 Ianus își încheie predica cinică într-o formulă pregnantă (*laudamus ueteres, sed nostris utimur annis*).
- 227—254 Explicarea imaginilor de pe monede. Vezi și mai sus nota de la v. 63.
- 228 purtătorul de chei: Ianus; vezi notele de la v. 99 și 125.
- 230 cap îndoit: vezi mai sus nota de la v. 65.
- 232 Acceptînd *ni*, propus de Hoffmann în locul lui *si*, trebuie să traducem: *...vremile îl vor fi șters*; explicația ar fi atunci: dacă se șterge emblema de pe o față a monedei, ea mai poate fi recunoscută după cealaltă față.
- 233 Adevărata cauză se pare însă că e alta, necunoscută de zeu. Ianus avea și epitetul *Portunus* (de la *portus* ‘port’), devenit apoi numele unui zeu independent, al porturilor, deci al navigației, dar și al porților (*porta*). *Portunus* (numit uneori *Portumnus*, *Portunnus*) era înfățișat și el cu o cheie în mînă, pentru că porturile puteau fi închise cu lanțuri de fier întinse de la un promontoriu la celălalt. Că apariția navei pe monede nu e legată de legenda lui Ianus (și de a lui Saturn) o dovedește și faptul că monedele divizionare ale asului purtau pe o față o corabie, dar pe cealaltă față chipul lui Iupiter, al Minervei, al lui Hercule, al lui Mercur, al zeiței orașului Roma. Mommsen presupune că nava de pe bani simbolizează puterea maritimă a statului roman. — unda etruscă e riul Tibru, care vine din Etruria în Latium (cf. și v. 500; *la riviere Tusque* se va numi Tibrul și la Ronsard, *Amours*, 2, 5, 2).
- 234 cu coasă (*falcifer*) ca epitet al lui Saturnus apare aici pentru prima dată în literatura latină. Coasă avea și Cronos, cu care a fost identificat Saturn (vezi mai sus nota de la v. 193); faptul că zeul purta o coasă, împreună

cu etimologia populară *Săturnus* pus în legătură cu *satus* 'semănături'), a făcut să i se încredințeze lui Saturn ocrotirea agriculturii.

- 237 saturnic: deja Ennius numise Italia *Saturnia terra* („pământul saturnic”).
- 238 Latium: pus în legătură cu *latere* 'a sta ascuns'. Etimologia apare și la Vergiliu, într-un pasaj care va fi servit de model lui Ovidiu; *Eneida*, 8, 319—323:

Însă din cerul înalt scoborit-a cu timpul Saturnus,
De-arma lui Joe fugind și-alungat din domnia străbună.
El adunat-a pe cei păduratici <cu firea>, pe toți risipiții
Codrilor negri, și legi le-a tocmit, și pământului nume
Latium i-a dat, căci „ascuns” el trăia prin aceste pămînturi.

(trad. G. Coșbuc)

- 239 pupă: sinecdocă pentru navă; într-adevăr, pe monede apare întotdeauna pintenul (*rostrum*) de la prora corăbiei, niciodată o pupă.
- 241—242 Acumularea consoanei lichide *l* e a originalului latin, iar pseudorima din hexametru (ținutul... Tibrul) ține locul homeoteleutului *colui... harenosi*.
- 243—244 Același tablou în cartea 5, 93—94 și 639—640; Vergiliu, *Eneida*, 8, 360—361:

Și turme de vite cornute
Vesel mergeau prin Carinele de-azi și prin forul romanic.

(trad. G. Coșbuc)

- 246 Ianiculum e „muntele” așezat de-a lungul malului drept al Tibrului; una din culmile lui centrale se chema *arx Ianiculum* („cetățuia Ianicul”). Vezi și nota de la v. 63. Cum înțelege Ovidiu formarea numelui *Ianiculum*? din *Iani collis* sau din *Ianum colere*? Forma veche e *Ianicolum*, *Ianiculum* e mai recentă. O vreme, Ianus împărțise domnia cu autohtonul Cameses; ținutul se chema atunci Camesene, iar orașul Ianiculum (vezi Macrobiu, *Saturnalia* 1, 7, 19; trad. rom., p. 60). Singurul locaș de cult cunoscut pe Ianicul e un altar al lui Fons (sau Fontus), fiul lui Ianus. — Distihurile 243—244 și 245—246 s-a propus (de Peter) să fie intervertite; Schenkl inversează ordinea distihurilor 241—242 și 243—244. Schimbările pot fi operate și în versiunea românească, deoarece distihurile constituie fiecare în parte o unitate de înțeles.
- 248 în loc de *locis*, tradițional, Merkel scrie *focis* (citind 6, 301 sqq.). Acceptând această conjectură neînregistrată de Bömer, versul trebuie tradus astfel:
Pe la vetre-omenesți amestecați locuiau.
În ambele versiuni, expresia e brahilogică: din așezări (sau vetre) omenesți, trebuie să subînțelegem (a mestecați) cu oamenii.
- 249 Dreptatea (*Iustitia*), identificată nu cu Themis a grecilor, ci cu Ἄστραία, născută din Zeus și Themis; izgonită întâi din orașe, s-a retras un timp printre țărani, apoi a fugit în cer, unde s-a preschimbat în constelația Fecioarei. Dreptatea era soră bună cu Pudoarea (*Pudicitia*); ea a domnit pe pământ în vîrsta de aur. Vezi și *Metamorfoze*, 1, 149—150:

Astreea, fecioara,

Lasă pământul de sînge muiat, dintre zei cea din urmă.

La Hesiod, ultimele divinități care vor părăsi pământul, la sfîrșitul vîrstei

- de fier, sint *Αιδώς* (Pudoarea) și *Νέμεσις* (Pedeapsa, Răzbunarea zeilor); vezi *Munci și zile*, trad. St. Bezdechi, Editura științifică, 1957, v. 190—194.
- 251 rușinea: *pudor*, simțul moral. Aceeași idee în *Metamorfoze*, 1, 89 sqq. Cf. *Verg., Aen.*, 7, 203 sqq.; Tacit, *Ann.*, 3, 26.
- 252 dreptate să-mparți: *reddere iura*; cf. v. 207: *iura dabat*.
- 253 N-aveam nimic cu războiul: neexistind războaie în vîrsta de aur (cf. *Metamorfoze*, 1, 97 sqq.; 142 sqq.), nici templul lui Ianus nu era încă semn de pace (cînd era închis) sau de război (cînd era deschis). — p a z e a m... poarta și pacea: aliterația e a originalului (*pacem postesque*).
- 254 cheie: cf. v. 99 și 125. — cuvîntul și e atribuit lui Ianus în edițiile Bömer, Merkel, Cornali; Peter îl socotește al poetului, și la fel face Bömer în traducere.
- 257—258 Pasajul e controversat; mai sus (v. 223), poetul vorbise despre un alt templu — și se știe că în vremea lui Ovidiu existau la Roma cel puțin trei temple și trei statuî ale lui Ianus. (*Iani* din v. 257 e numele zeului în locul numelui sanctuarelor.) Probabil că templul din v. 257 e de fapt un „Ianus“, adică o poartă, un loc de trecere, numit *Ianus Quirinus*, care unea forul roman de forul lui Caesar. Acest mic sanctuar exista încă, și era cinstit, în anul 537 e.n., cînd Belizariu era asediat în Roma de goți. — Întrebarea poetului (pentru ce e adorat Ianus nu mai în acest „templu“) rămîne de altfel fără răspuns.
- 259 piepții (*pectora*), plural poetic, ca și *templa* din v. precedent.
- 260 Tațiu (Lachmann, în comentariul la Lucrețiu, 5, 1006, p. 326, citește *senis* în loc de *Tati*) e numit Ebal după Oibalos, vechiul rege al spartanilor, din care ziceau sabinii că se trag. — E vorba de războiul dintre romani și sabini, pricinuit de răpirea fetelor acestora din urmă. Episodul apare cu unele deosebiri la Titus Livius (1, 11), Propertiu (4 [5], 4), Augustin (*De ciuitate Dei*, 2, 3), Macrobiu (1, 9, 17 sqq.).
- 261 ușuratică pază: *Tarpeia*, fiica lui Spurius Tarpeius, comandantul Capitolului. — brățări: în realitate, sabinii nu purtau brățări; e probabil o reminiscență a colierelor cu care se împodobeau galii. La Propertiu, motivul trădării e, firește, dragostea. — Ovidiu nu mai povestește cum a murit Tarpeia, legenda fiind prea bine cunoscută; vezi *Metamorfoze*, 14, 777. Mormîntul trădătoarei a dat apoi nume stîncii (și Capitolului însuși; cf. mai sus, nota la v. 79) de pe care erau precipitați criminalii condamnați de tribunii poporului și de senat.
- 262 înaltei cetăți: Capitolul; cf. nota de la v. 79. — sabini: în unele manuscrise și ediții apare *Sabinis* (în loc de *Sabinos*), acordat cu *armillis* („brățări“). Aceptînd această variantă, trebuie să admitem și forma *tacium* (= *Tatium*) în v. 263, în loc de *tacitos*; atunci, distihul trebuie tradus:
- Cum ușuratică pază, rîvnind la brățara sabină,
Pe-al înaltei cetăți drum ea pe Tațiu l-a dus.
- 263 drumu-acest de costișă: *Clivus Capitolinus*. — Acumularea de cuvînte monosilabice respectă structura versului din original.
- 264 după ce forul străbați: *per fora*; în loc de *per*, există și variantele *et* (Peter⁴) și *ad* (Peter³, Cornali). Indicațiile topografice par să sprijine (în ciuda afirmației lui Bömer) forma *et* sau *ad* (= ...pînă ce...), totuși marea majoritate a manuscriselor oferă *per*; de aceea am menținut această versiune.

- 265 Ea ajunsese: *contigerat* (subiectul e uşuratică pază din v. 261, Tarpeia; sau Tatius din varianta consemnată la v. 262? atunci: El ajunsese...). Peter și Cornali scriu *contigerant*, al cărui subiect e, evident, *Sabini* (deci Ei ajunsese). — zăvor: altă relatare a episodului (Macrobiu I, 9, 17 sqq.) afirmă că poarta (numită apoi *porta Ianualis*) se deschisese „de la sine”. Cf. și *Metamorfoze*, 14, 780 sqq.
- 266 Saturniana: Iuno (după Ennius, era fiica lui Saturnus; la greci, Hera e fiica lui Cronos) îi duşmăneşte pe romani, coboritori din Aeneas, de aceea le deschide sabinilor drumul. — plină de urile vechi: *inuidiosa*; unele manuscrise (și Merkel) scriu *insidiosa* (= curse viclene-ntinzînd).
- 267 Nici unui zeu nu-i era îngăduit să desfacă ceea ce făcuse un alt zeu. Cf. *Metamorfoze*, 14, 784—785 :

dacă-ar fi-ngăduit să

Strice vreun zeu un lucru ce altul făcut-a.

- 268 În *Metamorfoze* (14, 786 sq.) nu acţionează Ianus, ci naiadele ausoniene, la rugămintea Venerei. — propria artă: a deschide (drum izvoarelor; v. 269) și a închide (drumul lui Tatius; v. 272).
- 269 Guri de izvoare: *ora... fontana*; aceste izvoare calde, numite *Lautulae*, existau încă în vremea lui Varro (*de lingua Latina* 5, 156). Ele mai sînt pomenite, la începutul secolului al V-lea e.n., de Rutilius Namatianus (cartea I, v. 107—108). — Între Ianus și izvoarele de apă există o împătrită legătură: el e tatăl lui Fontus (sau Fons, zeul izvoarelor); el e soțul Veniliei (mama lui Turnus, divinitatea apelor care „vin” spre țărîm); altarul lui Fons-Fontus (*ara Fontis*) se înălța pe Ianicui, colina lui Ianus; în sfîrșit, el a deschis Lautulele.
- 270 apele: pluralul indică abundența izvorului; la fel zăpezi în v. 389.
- 271 pucioasă, firește, aprinsă, care face apa să dea în clocot. Cf. *Metamorfoze* 14, 792:
- pucioasă-n izvor ele-aruncă.
- 273—274 După înlăturarea primejdiei, locul și-a redobîndit vechea înfățișare. Cu toate acestea, cum s-a arătat mai sus (nota la v. 269), izvoarele au rămas în ființă.
- 275 Acest cult, dacă nu e o ficțiune, ar fi fost instituit de Romulus însuși (Ovidiu, Macrobiu) sau de Numa Pompilius (Varro, Titus Livius).
- 276 Vezi mai sus v. 128.
- 277 Vezi mai sus nota de la v. 130. — Numa ar fi hotărît ca poarta templului lui Ianus să fie deschisă numai în timp de război. Înainte de August, templul lui Ianus a fost închis numai de două ori (o dată în anul 235; cealaltă dată e necunoscută); în vremea lui August, închiderea de trei ori a templului (în anii 31, 25 și 10 î.e.n.) e o temă mult exploatată de scriitori. — te deschizi... te-ascunzi: subiectul e, de fapt, templul și statuia zeului (cf. nota de la v. 257—258).
- 279 Macrobiu (I, 9, 18) stabilește o legătură causală între episodul povestit de Ovidiu în versurile precedente și deschiderea templului în vreme de război.
- 281 La Vergiliu (*Eneida* 1, 293 sqq.), nu pacea e închisă în templu, ci războiul, ca să nu poată pustii lumea. Nu există nici o contradicție între acest pasaj și v. 121—124: acolo e vorba de îndeletnicirea lui Ianus de a închide și deschide porțile în general, aici e vorba în mod special de „poarta războiului” (*porta belli*).

- 282 Caesar intruchipează familia imperială. — porunci: *numine*. Toate celelalte ediții în afară de a lui Bömer (Peter³⁻⁴, Merkel, Cornali) și numeroase manuscrise au *nomine* în loc de *numine*. Sensul versului e atunci: frica pe care numele de Caesar o insuflă dușmanilor mă va ține multă vreme închis (Numele Caesar numind, mult voi rămâne închis).
- 283 vedeau: *uidentes* (Merkel și Cornali acceptă varianta *tuentes*: priveau). Într-o parte și-ntr-alta: *diuersa*, cf. v. 140; am urmat interpretarea lui Peter și Cornali. După Bömer, versul ar trebui tradus:
Zise și ochii-nălțînd, ce vedeau în părțile toate;
atunci însă *uidentes* („vedeau”) e mai puțin potrivit decît *tuentes* („priveau”). De altfel în pasajul asemănător (v. 85—86) la care trimite Bömer găsim *tueatur*.
- 285 roabe: adjectiv, ca și *famulas* din original (*famulus* cu sens adjectival apare o singură dată înaintea lui Ovidiu); sau predicativ?
- 286 Rinul — Germania (în v. 341, Eufratul numește Parthia, în 3, 729 Gangele stă în loc de India). Triumful i-a fost acordat lui Germanicus la 26 mai anul 17 e.n. pentru supunerea popoarelor dintre Rin și Elba. — vouă: lui Germanicus și lui Tiberiu; poate fi și plural de politețe, sau pentru întreaga casă imperială.
- 287 și cei care-s păcii în slujbă: *pacisque ministros*; familia domniitoare. — Personificarea veșniciei imperiului roman (*aeternitas imperii*) începe din timpul lui August.
- 288 alei autor (*auctor*): autorul (aducătorul) păcii e Germanicus. — veșnicie cu fapta-i unit: să nu-și părăsească opera (imperiul consolidat prin pace).
Intreg pasajul 283—288 aparține celei de a doua redacțiuni a cărții.
- 289 Însă din faste: pînă aci, informatorul lui Ovidiu a fost Ianus; de acum înainte poetul cercetează calendarul.
- 290 Două temple-ntr-o zi singură: templul lui Esculap, dedicat la 1 ianuarie 291, și al lui Veiovis, dedicat la 1 ianuarie 194.
- 291 Coronidei; *Coronts* e fiica lui Phlegyas, regele lapiților din Tesalia. Se pare că adevăratul ei nume era Aegle („strălucitoare”) și fusese poreclită Coronis („Stăncuța, Stanca”) din cauza frumuseții ei. Rămînînd grea cu Phoebus-Apolon, ea s-a îndrăgostit totuși de un muritor, Ischys. Apolon a ucis-o, dar, de pe rugul ei funerar, i l-a scos din pîntece pe fiul lor Asclepios (Esculap), încă viu. Esculap a învățat medicina de la centaurul Chiron, ajungînd să-i poată învia pe morți. Temîndu-se din această cauză, Zeus l-a trăsînit. (Vezi și *Metamorfoze*, 2, 542—634.) Numele latinesc Aesculapius provine dintr-o variantă, *Ἀσκληπίος*, a numelui grec *Ἄσκληπιός*.
- 292 Insula din dreptul Cîmpului lui Marte, numită astăzi *isola Tiberina* sau *isola di San Bartolomeo*. — În anul 293 î.e.n. Roma a fost bîntuită de o molimă; pentru a i se pune capăt, la indicația cărților sibiline, romanii l-au adus, pe această insulă, din Epidaur pe zeu, împreună cu șarpele lui. — val-ndoit: *diuidua...*, *aqua*; insula „împarte”, „taie” în două apele Tibrului; insula era legată prin *pons Fabricius* de malul stîng și prin *pons Cestius* sau *Gratiani* de malul drept al fluviului.
- 293 Iupiter, identificat aici cu Veiovis; cf. 3, 430 sqq.

- 294 nepotul: Apolon fiind fiul lui Zeus, acesta e bunul (= bunicul) lui Esculap. — marelui bun — templul marelui lui bunic. Vezi Montaigne, *Essais*, cartea a II-a, cap. XII (*Apologie de Raimond Sebond*).
- 296 am promis: *promissi pars fuit*; în loc de *stet et* (Merkel) și de *sit et* (Bömer, Peter, Cornali), am preferat varianta *fuit* (care apare în patru manuscrise) din două motive: 1. cum nu există nici o dovadă că acest pasaj aparține celei de a doua redactări, varianta acceptată de mine înlătură contradicția cu v. 2; 2. această schemă (un cuvânt monosilab urmat de trei disilabe) a celui de-al doilea emistih al pentametrelui e cu mult mai frecventă decât cea din ediția Bömer (trei monosilabe și două disilabe). Și Peter (în apendicele critic al ediției a III-a) e de părere că varianta *fuit* e mai potrivită cu contextul, totuși nu o acceptă, crezând că pasajul e adăugat de Ovidiu la revizuire.
- 297 Elogiul astronomiei e aproape un loc comun nu numai la Ovidiu (cf. și *Metamorfoze*, 1, 85—86; 15, 145 sqq.), ci și la alți scriitori (Lucrețiu 1, 66; 3, 23; 5, 1204; *Aetna*, 223; Manilius 1, 40; 2, 105; Seneca, *dial.*, 12, 8, 6; *Octavia*, 375; Plinius, *n.h.*, 2, 95; etc.). Modelul imediat e desigur celebrul pasaj din *Georgicele* lui Vergiliu (2, 490—492):
- Bine-i de-aceia ce pot pătrunde-ale firii temeieri;
Bine de-aceia ce-nving și teama și-apururi cumplita
Soartă și vuietul surd din lumea cea lacom-a morții.
- (trad. G. Coșbuc)
- 299 aceia: *illos*. Peter: *illas* (acordat cu *minți*, *animae*, din v. 297: acelea).
- 301 Venus.. vinul: jocul de cuvinte e al originalului (*Venus.. utnum*).
- 302 Nici: (*officium*)*que*; în celelalte ediții *officiumue* (sau). — ale oștilor munci: *militiae.. labor*; înainte de Ovidiu, expresia mai apare o singură dată, la Cicero. Rezerva, dacă nu opoziția, lui Ovidiu față de activitatea politică și militară e binecunoscută.
- 303 gloria cea-mpodobită cu roșu: *perfusaque gloria fuco*; „spoială de glorie” (Cornali) sau „gloria înveșmîntată în purpură” (Bömer)?
- 305 Ar putea fi vorba de reprezentarea astrelor pe globuri închipuind bolta cerească. Vezi și 6, 277 și urm.
- 307 Astfel se-ajunge la cer: *sic petitur caelum*; formula, devenită celebră, se opune celei lui Vergiliu (*Aen.*, 9, 641: *sic itur ad astra*, „astfel se-ajunge la stele”): acolo, nemurirea (căci cerul e locașul nemuritorilor: *Faste*, 2, 478) e cucerită prin luptă, aici prin înalte preocupări științifice. — Olimp, Ossa: Pornind la război împotriva zeilor, Giganții (a căror mamă era Pământul) au încercat să ajungă la cer punind peste Olimp muntele Ossa, iar peste acesta Pelionul (toți trei munți din Tesalia). Vezi Homer, *Odiseea*, 11, 315—316 (trad. G. Murnu, ESPLA, 1956, v. 420—422), și mai ales *Metamorfoze*, 1, 151 sqq., unde însă (după Verg., *Georg.*, 1, 281) pe Ossa se pune Pelionul și Olimpul peste Pelion.
- 310 Zilele răsăritului și apusului. — semnelor ce rătăcesc (*vaga signa*) nu sînt numai planetele (*πλανήται*, „rătăcitoare”).
- 311 a treia noapte-nainte de none: noaptea de 3 spre 4 ianuarie. Una din numeroasele inexactități astronomice ale lui Ovidiu: apusul de seară al Racului e la 9 iunie; aici trebuie să înțelegem apusul de dimineață (deci

- la sfârșitul nopții de 3—4 ianuarie; de aceea, în loc de *aderit*, s-a propus *aberit*: cînd o să treacă..., care cade însă, în realitate, la 5 ianuarie (aparent la 29 ianuarie). Greșeala, care apare și la Columella, provine de bună seamă din calendarul lui Caesar.
- 313 Racul care l-a mușcat de picior pe Hercule, cînd acesta se lupta cu hidra din Lerna. Omorît de Hercule, el a fost așezat de Hera printre constelațiile zodiacale.
- 314 cu capul în sus: *praeceps* înseamnă, de fapt, „cu capul înainte”, dar racul umblă de-a-ndaratelea și în cer: foarfecele lui apun cele din urmă. — sus... apus respectă rima originalului (*occiduas... aquas*).
- 315 nonele: 5 ianuarie.
- 316 O nouă greșeală, repetată de Pliniu și de Columella, după Caesar; răsăritul aparent de dimineață al Lirei cade la 5 (6) noiembrie. — Lira lui Orfeu, pe care muzele au dus-o în cer după uciderea lui.
- 317 după none... patru zile: 9 ianuarie.
- 319 Din cele șase etimologii înfățișate de Ovidiu, nici una nu e adevărată. Singură prima se apropie de adevăr: *Agonium* vine de la numele sacrificatorului, *ago* (*agonis*; cuvîntul apare numai în scholiile la Statius 4, 463); deci versul 319 ne dă explicația reală, și nu cuvintele „să lovesc?” (*agone*) din v. 322. Substantivul *ago*, „preot jertfitor”, e un derivat al verbului *agere*, „a lovi” (sinonim cu *ferire*; cf. *feriente* în versul următor). — preotul: *minister* e în realitate, un personaj cu rol secundar (aici *cultrarius*, „cel care taie cu cuțitul”, *culter* = „cuțit”).
- 320 jertfa: *hostia*; pentru deosebirea dintre *uictima* și *hostia* vezi mai jos, v. 335—336.
- 318 zi Agonală: existau patru sărbători numite *Agonium*; prima, cea de aci, era închinată lui Ianus; celelalte erau la 17 martie (*Agonium Martiale*), 21 mai (în cinstea lui Veiovis) și 11 decembrie (lui Indiges). Legătura dintre cele patru *Agonia* consta probabil numai în ritualul lor arhaic, care, după tradiție, a fost stabilit de Numa.
- 321 Haina-și sumete: *succinctus* (v. 319); de fapt, sacrificatorul nu avea pe el decît un șorț, de la brîu pînă la genunchi.
- 322 „Să lovesc?": în text apare *agatne* (stil indirect). Această primă explicație Ovidiu o împrumută de la Varro, unde găsim cuvîntul *agon(e)*, „lovesc?"; întrebarea jertfitorului ar trebui să fie *agamne* („să lovesc?"). Am arătat însă mai sus că denumirea sărbătorii nu vine de la cuvintele rostite de sacrificator, ci de la numele lui. — la poruncă: *iussus*; jertfa se săvîrșește numai după ce preotul îi dă poruncă sacrificatorului.
- 323—326 Merkel socotește pasajul interpolat (În manuscrisul A ordinea versurilor e 323, 326, 325, 324.) Vezi mai departe nota de la v. 330.
- 324 'a mîna' = *agere*. A doua etimologie propusă de Ovidiu cuprinde o greșeală de informație: animalele de jertfă trebuiau să meargă de bună voie la altar, altfel se socotea că sacrificiul nu va fi bine primit de zei.
- 325 Agnale, de la *agnus*, „miel". A treia încercare de explicație.
- 326 s-ar fi scos litera: Ovidiu pornește, totuși, de la forma *Agonale*, curentă în vremea lui. Normal ar fi să spună că, ulterior, s-a adăugat o literă numelui din vechime.

- 327 A patra explicație. Înainte de săvârșirea jertfei, sacrificatorul trecea cu cuțitul de-a lungul spinării victimei, de la frunte pînă la coadă, și îi tăia un smoc de pe frunte; văzînd, reflectat în vasul ritual cu apă din fața sa, cuțitul, animalul de jertfă era cuprins de teamă (*ἄγωνιᾶν*, „a tremura, a se teme“). Vezi și *Metamorfoze*, 15, 134—135.
- 329 Poate: *fas est* apare pentru prima dată la Ovidiu cu sensul de „e cu putință“.
- 330 Luptele: *ludi*, grecește *ἀγῶνες*. A cincea etimologie, ca și precedenta, se bazează pe un cuvînt grecesc. — Înșirarea în care apar explicațiile de la a doua pînă la a cincea a părut multor cercetători nesatisfăcătoare, propunîndu-se schimbarea ordinei versurilor. Deja ms. A a schimbat între ele versurile 324 și 326 (dar aceasta e desigur o greșeală). Riese intervertește distihurile 327—328 și 329—330; Schrader mută distihul 325—326 după versul 330, iar Kreussler pune distihurile 323—326 după versul 330. Toate aceste transpoziții (cu excepția celei greșite din manuscrisul A) sînt posibile și în versiunea românească. Cum nici una din aceste propuneri nu înlătură principala dificultate (forma *Agnale* apare încadrată de *Agonale*), am menținut ordinea din majoritatea manuscriselor. Poate ar trebui să so-cotim, împreună cu Merkel, că versurile 323—326 sînt interpolate?
- 331 A șasea etimologie. Explicația apare, puțin schimbată, și la Paulus (Festus), care spune că „cei vechi ziceau *agonia* în loc de *hostia*“ (vezi mai departe v. 336).
- 332 adevăratul motiv al numelui dat acestei sărbători.
- 333 Precum se vede, Ovidiu e destul de rezervat în ce privește explicația (pe care, totuși, în versul precedent o dă ca adevărată) dată Agonalelor. — al jertfelor rege: *rex... sacrorum*, numit și *sacrific(ul)us*, e preotul care, după izgonirea regilor, a fost însărcinat cu atribuțiile religioase ale acestora (la greci *ἄρχων βασιλεύς*).
- 334 berbece lînos (*lanigeræ coniuge... ovis*) exact: „soțul oii lînoase“. Jertfirea unui berbec e amintită și de Varro (*de lingua Latina*, 6, 12).
- 335 Explicația dată de Ovidiu (care se găsește și la alți autori) a fost reluată și în vremea noastră; mai degrabă însă *uictima* („animal închinat“ zeilor) vine de la *uictus*, „închinare“.
- 336 de la dușmanii supuși: *hostibus a domitis*. După Servius, *hostia* se jertfește numai la nimicirea totală a dușmanilor. Astăzi se oscilează între două sensuri ale lui *hostire*: „a împăca“ și „a doborî“. Alte explicații antice spun că *uictima* e o jertfă mare, *hostia* una mică (mai precis: *uictima* sînt boii sau vacile, *hostia* oile).
- 337—456 Digresiune despre jertfele sîngeroase. Doctrina, pitagoreică, a lui Ovidiu despre sacrificii (cf. *Metamorfoze*, 15, 70 sqq.) se caracterizează prin anterioritatea jertfelor nesîngeroase și definirea jertfelor sîngeroase ca o pedep-sire a animalelor. Ovidiu se interesează mai ales de „cronologia relativă“ a jertfelor de animale (vezi v. 349, 354, 361—362, 381, 385, 387, 390—391, 441). Deși tradiția atribuie primele jertfe de animale perioadei de sfîrșit a regalității, se pare că ele se practicau, cel puțin în anumite împrejurări, și în vremea lui Romulus.
- 338 fâină... sare: tot versul e o perifrază a expresiei *mola salsa* despre care vezi nota de la v. 128.

- 339 lacrimi: picături rășinoase care curg cînd se perforază scoarța arborelui de *murra* (μύρρα); produsul e folosit ca alifie și ca leac; pus în vin, se credea că-i absoarbe tăria. Legenda mamei lui Adonis, numită Myrrha (sau Smyrna), care a fost transformată de zei în arborele de smirnă, e povestită de Ovidiu în *Metamorfoze*, 10, 345 sqq.
- 340 nave străine (*hospita navis*): arbustul crește în Arabia.
- 341 Eufratul (vezi nota de la v. 286): în 3, 720 și 731 Ovidiu ne spune că tămîia e adusă de pe malurile Indului. Majoritatea izvoarelor antice însă (Herodot, Teofrast, Vergiliu, Tibul, Pliniu; și Ovidiu însuși, 4, 569) numesc Arabia drept patrie a tămîii. Tradiția antică este că tămîia (și smirna) au fost tîrziu folosite la Roma, fiind cunoscute numai prin intermediul grecilor și fenicienilor. Totuși urnele vilanoviene găsite la Bologna dovedesc o mare vechime a utilizării tămîii. — cost (*costum* sau *costus*), plantă din a cărei rădăcină se extrăgea o aromă foarte prețuită.
- 342 Șofranul (*crocus*) are frunzele lungi și înguste (fir, *fila*) și florile roșii. Vezi nota de la v. 76; cf. și 5, 227 și *Metamorfoze*, 4, 283.
- 343 E vorba de frunzele veșnic verzi ale plantei numite *iuniperus Sabina*, arse de vechii romani în loc de tămîie. Cf. și 4, 741 (și 742, pentru versul următor).
- 344 Laurul era consacrat lui Apolon. Cf. nota la v. 75. — Forța purificatoare a laurului a dat naștere etimologiei greșite laurus <*laueros de la *lauo*, „a spăla, a purifica”; dar *laurus* pare un cuvînt preindo-european. Există și un alt nume de plantă, neidentificată, *lauer*.
- 345 Cununile de flori erau foarte mult folosite: le purtau sacrificatorii, statuile zeilor, animalele de jertfă, altarele. Corăbiile care se întorceau acasă erau și ele împodobite cu coroane. Lipsite de semnificație religioasă erau coroanele purtate la ospete (vezi, mai departe, v. 403), precum, de bună seamă, și numeroasele feluri de coroane militare. — Obiceiul de a încununa capul jertfelor e cunoscut și în India: vezi Kālidasă, *Śakuntalā*, interludiul actelor V și VI.
- 346 Viorele cresc și de la sine în Italia, dar Ovidiu vorbește aci de cele cultivate. Cine avea o grădină cu viorele, cit de mică, era socotit om bogat.
- 347 cuțitele: vezi nota de la v. 319. Taurul (cf. 4, 413) era întîi doborît de *papa* cu *securis* („secure”) sau *malleus* („ciocan”); abia apoi *cultrarius* îi tăia grunzul și îi deschidea pîntecele.
- 349 Ceres: Demeter („pămîntul-mamă”), cu care se identifică Ceres, e fiioa lui Cronos și a Rheeli, deci soră cu zeii cei mari ai Olimpului (Zeus, Hera, Poseidon, Hades). Sub ocrotirea ei stau ogoarele, mai ales cele semănate cu grîu. Cea mai importantă legendă legată de numele ei e răpirea fiicei ei, Persefona, povestită pe larg în cartea a IV-a, vv. 417—620. În anul 496 i.e.n., în urma unei foamete, oracolele sibiline au cerut introducerea cultului Demetrei la Roma (pe Aventin), fiind confundată aici cu Ceres, (de unde „cereale”) vechea divinitate latină a vegetației. — Jertfirea unei scoafe e legată de numele Demetrei mai ales la Atena și în misterele de la Eleusis, dar era practică dinainte de romani, la sărbătorile *Sementivae* (v. 672), la *Cerialia* (4, 414), în ajunul secerișului (Cato, *agr.*, 134).
- 350 bunul (*suas opes*): semănăturile (*sata*, „holde”, din distihul care urmează).
- 351 primăvara: *vere nouo* (de fapt: „la începutul primăverii”).

- 352 „Holdă“ nu înseamnă numai „lan“, ci și „cimp, ogor“. — suc: *sucis*; am socotit mai potrivită această formă, luată de Merkel (și Cornali) din câteva manuscrise. Bömer (care nu înregistrează varianta *sucis*) și Peter scriu *sulcis*; acceptînd *sulcis*, în loc de pline de fragedul suc trebuie să se citească brazda cea nouă scurmînd. Totuși, *teneris sulcis* („brazde fragede“) mi se pare o asociere de cuvinte forțată, ca să nu spun că nu se mai poate vorbi de „brazde“ cînd semănăturile au răsărit.
- 354 O jertfă de țap (dușmanul viței de vie) adusă lui Bacchus constituie un paralelism perfect cu jertfa de scoafă ce i se oferă Cererei. Sacrificarea țapului (τράγος) e în legătură cu originea tragediei (τραγῳδία „cîntecul țapului“).
- 357—358 Ovidiu redă aci un distih, devenit celebru (se găsește și sub o pictură de la Pompeii, reprezentînd greșeala și pedepsirea țapului), al lui Euenos:
- Κῆν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω,
ὄσσον ἐπισπεῖσαι σοὶ τράγε θουομένῳ.
- (Chiar dacă din rădăcină mă vei nimici, eu rodi-voi
cît să avem ce vărsa, țapule, cînd te-om jertfi.)
- Antologia Palatină* 9, 75.
- 359 Vorba s-a adevărit: *uerba fides sequitur*. — dat ți-e de gloabă: *noxae* (genitiv) *tibi deditus*. Cînd un patrupeד îl sārăcește pe cineva (*sī quadrupes pauperiem fecisse dicatur*), dreptul roman prescria ca stăpînul animalului să-l despăgubească pe cel lezat fie cedîndu-i animalul vinovat, fie plătindu-i o sumă de bani. În cazul de față, s-a ales prima posibilitate.
- 360 Bacchus (Dionysos); confundat la Roma cu vechea divinitate italică *Liber Pater* e fiul lui Iupiter și al Semelei. Legenda nașterii lui e povestită de Ovidiu în *Metamorfoze*, 3, 260—318. E zeul viței de vie și al vinului; cu Ariadna, a avut mai mulți copii, printre care Stafilos („strugure“), Enopion („băutor de vin“) și Evant („înfloritor“). Cultul lui, introdus la Roma deodată cu al Demetrei (vezi nota de la v. 349), a degenerat adesea; în anul 186 î.e.n. senatul a interzis celebrarea sărbătorilor zeului, Bacchanalia. Vezi și mai departe, 6, 485 și urm. — vin: pe capul victimei, după ce se presară *mola salsa*, se vărsa o cupă de vin.
- 361—362 O formulă asemănătoare de tranziție în *Metamorfoze*, 15, 116—117:
- Din vina lor piereau aceste două ființe.
Care vă e însă vina, oițelor blinde...?
- 362 Răspuns se dă numai cu privire la oi (v. 381—382). Omorîrea boilor era interzisă și la Atena, și la Roma, în perioada mai veche, probabil chiar înaintea răspîndirii pitagorismului în Italia de sud. — În original, primul emistih al pentametrelui rimează (*placidae*) cu hexametru (*capellae*); traducerea face să rimeze primele emistihuri din amîndouă versurile.
- 363 Aristeu era fiul lui Apolon și al nimfei Cirene — și părintele lui Acteon (despre care vezi *Metamorfoze*, 3, 138—252). Povestea învierii albinelor e luată de Ovidiu din *Georgicele* lui Vergiliu (4, 281—558), cu neînsemnate modificări. Poetul îl mai amintește pe Aristeu în *Pontice*, 4, 2, 9:
- Să-mbii cu vin pe Bacus? Pe Aristeu cu miere?
Pe Alcînou cu poame? Cu grîu pe Triptolem?
- (trad. Teodor Naum, p. 219; și notele de la p. 283)
- muriseră-albinele: omorîte de Orfeu, a cărui soție, Euridice, a fost mușcată mortal de un șarpe în timp ce era urmărită de Aristeu. Ovidiu

- renunță la amănunte, presupunând legenda cunoscută (cel puțin din pasajul luat de model din *Georgice*).
- 365 zînă albastră: *caerula*, pentru că Cirene era nepoata zeului râului Peneu; după Vergiliu (*Georgice*, 4, 333), Cirene, înconjurată de zeiță marine, își are locuința în adîncul râului bunicului ei.
- 367 Proteu este, după Homer (*Odiseea*, 4, 349—570; trad. G. Murnu, v. 476—759), paznicul turmelor de foci ale lui Poseidon, sălășluind aproape de gurile Nilului, în insula Faros (sau Carpatos). Despre însușirea lui „proteică”, de a lua înfățișări diferite, Ovidiu a mai scris în *Metamorfoze*, 8, 731—737 (vezi și 11, 221—264). La Herodot însă (2, 112 și urm.; vezi trad. rom., vol. I, Editura științifică, 1961, p. 179), Proteu e un personaj „istoric”, rege al Egiptului, jucînd, în ciclul troian, un rol cu mult mai important decît cel pe care i-l atribuie *Odiseea* (în egipteană, *pruti* ar fi un alt nume pentru faraon).
- 371 vraciul bătrîn: *uatem*; în *Odiseea*, 4, 365: „bătrînul mării”.
- 373—374 Vezi Ronsard, *Les amours*, cartea a II-a, sonetul I (cu comentariul lui Belleau).
- 380 un suflet ucis suflete-o mie a dat. Vezi, asupra acestei idei, frumoasele considerații ale lui Montaigne (*Essais*, cartea a III-a, cap. XII, *De la physionomie*).
- 381 destinul: *fatum* înseamnă și „moarte”. Oile (și berbecii) erau des sacrificate de romani, atît în cultul oficial, cît și în jertfele particulare. — buruiana: *uerbenas*, ierburi veșnic verzi cu miros plăcut, folosite în mod variat la ceremoniile religioase. În sens larg, se înțelegea prin *uerbena* orice plantă sfîntă, sau chiar numai o crenguță dintr-un copac sacru (mirt, măsline, laur). Motivul invocat de Ovidiu e pur rațional, lipsit de întemeiere istorică sau legendară; la baza lui stă, poate, derivarea cuvîntului *capra* din verbul *carpere* (păscu: *carpsit*), etimologie dată de Varro.
- 382 cîmpenești: *ruris*. Hilberg propune *puras* în loc de *ruris*.
- 383 boii: vezi mai sus nota de la v. 362. — Varro numește boul „tovarășul oamenilor la munca cîmpului și slujitor al zeiței Ceres”, zeița ogoarelor.
- 385 Hyperion (Ἵπεριων, „cel care merge pe de-asupra” pămîntului) este soarele; după o altă legendă, e unul din Titani, fiii Cerului și ai Pămîntului, iar copiii lui sînt Helios (Soarele), Selene (Luna) și Eos (Aurora). În acest pasaj însă, poetul îl identifică pe Hyperion cu Mithras, zeul persan al luminii, al cărui cult, cunoscut la Roma din vremea lui Pompei, va fi recunoscut oficial de Domițian și Traian. — cel cu cunună: *radiis... cinctum* („încununat cu raze”). — Jertfele de cai sînt cunoscute și în vechea religie indiană și la greci (mai ales lui Poseidon). E ciudat că Ovidiu nu vorbește despre obiceiul roman de a jertfi pe altarul din Cîmpul lui Marte un cal (*equus October*: sacrificiul avea loc la 15 octombrie): vezi nota de la 4, 733.
- 386 Se cerea o anumită potrivire între firea zeului și însușirile animalelor de jertfă; mai departe (la v. 455) se va vedea că Noptii i se sacrifică și oi negre.
- 387 Diana, identificată aici (ca în Vergiliu, *Eneida*, 4, 511) cu Hecate, despre care vezi mai sus nota de la v. 141. — E vorba de sacrificarea, în Aulida, a Ifigeniei de către Agamemnon, tatăl ei, pentru a o liniști pe Artemis-Diana, care opriese flota grecească în drum spre Troia. În versiunea de aici,

- împrumutată de Ovidiu de la Euripide (*Ifigenia în Aulida*), în momentul sacrificării Ifigenia a fost substituită de o căprioară, animal dedicat zeiței (Efes, orașul celebru prin templul Artemidei, avea un cerb în stema sa).
- 388 Sora lui: a soarelui (Hyperion din v. 385); edițiile Peter ³⁻⁴, Merkel și Cornali, în loc de *gemmae* („sora lui“), scriu, împreună cu majoritatea manuscriselor, *triplici* (aluzie la reprezentarea cu trei trupuri sau trei capete a Dianei-Hecate; vezi nota de la v. 141). — nu-n locul ei: sacrificiul e practicat și în absența cauzei prime (Peter crede că e vorba numai de vînătoare).
- 389 sapei: *Sapaei* erau o populație de pe versantul de miazăzi al muntelui Rodope (între Pangeu și lacul Bistonis). — zăpezi: *niues*; pentru sensul pluralului, vezi nota de la v. 270. — Haemus: munții Balcani. — Ovidiu a putut cunoaște obiceiurile acestor popoare în timpul călătoriei lui, pe jos, spre Tomi. Distihul e, evident, adăugat în exil.
- 390 ciini: animalul închinat Hecatei (= Trivia), ca divinitate a fantomelor. — jertfă aduc: *libare* se folosește mai ales pentru ofrandele în hrană și băutură.
- 391 Asprului (*rigido*; cu două înțelesuri?) paznic: Priapus, fiul lui Dionysos și al Afroditei venerat cu precădere la Lampsacos (în Asia Mică), paznicul viilor și grădinilor, zeul virilității și al fecundității, figurînd, ca și Silenus și Satirii, în alaiul lui Dionysos. Mitografii afirmă că Hera, geloasă pe Afrodita, a făcut ca fiul ei să se nască diform; abandonat din această cauză de mama sa, copilul a fost găsit, în munți, de niște ciobani care l-au crescut și s-au închinat virilității lui. Alte tradiții îl fac fiul lui Adonis. Aventura lui Priap povestită de Ovidiu aici e repetată în cartea a VI-a (319—348), dar acolo episodul, grecesc, e prezentat ca italic (în locul Lotidei apare Vesta), fapt care trezește scepticism față de caracterul național, roman, și al altor legende. Modelul e, desigur, povestea despre Apolon și Dafne (vezi *Metamorfoze*, 9, 347 sqq., unde întîmplarea Lotidei, ca și a Dafnei, se încheie cu o metamorfozare). — măgarul, leneș, era animalul de călătorie al lui Dionysos și al însoțitorilor acestuia. Sacrificarea unui măgar e, totuși, rară, ba chiar negată de antichitatea tîrzie.
- 393 Iarna: *bruma* (vezi nota de la v. 163). Bömer, pe cît se pare cel dintîi, semnalează contradicția între această precizare a timpului cînd avea loc sărbătoarea lui Bacchus și scena care urmează (cf. v. 401—403, 409, 423—424, 429). Nepotrivirea se poate explica fie prin nefinisarea episodului (care reappare în cartea a VI-a), fie prin aceea că *bruma* ar avea aici pentru prima oară înțelesul mai larg de „an“ (cf. în românește *Am douăzeci de primăveri* sau *Dacă-n douăzeci de toamne...*). — din doi în doi ani: *tertia* (*bruma*), grecește *τριετηρίς*, după numărătoarea obișnuită în antichitate. Multe sărbători grecești aveau loc numai o dată la doi ani, printre ele și Dionisiile de care vorbește Ovidiu aici (și în *Metamorfoze*, 6, 587; 9, 641—642); această sărbătoare a lui Bacchus era celebrată într-adevăr iarna.

- 394 iederi (*corymbifer*, „purtător de iederă“; unicul loc în toată literatura latină unde se folosește acest cuvânt): în cartea 3, 767—770, Ovidiu explică pentru ce este iedera planta preferată a lui Bacchus. — slăvea: *celebrabat*; Peter și Merkel (Cornali suprimă episodul) scriu, după manuscrisul cel mai vechi (A), *celebrabas* (Grecie, cînd îl slăveai).
- 395 Lyaeus („eliberatorul“, „cel care dezleagă“) e alt nume al lui Dionysos; zeul italic Liber („liber“) a putut fi ușor identificat cu el.
- 397 Pani, Satiri. La origine exista un singur Pan (Πάν), zeu al ciobanilor și al turmelor, păros, cu coarne, picioare de țap, urmărind veșnic Nimfele. După o versiune a legendei, e fiul lui Hermes, și la nașterea lui s-au bucurat toți zeii (etimologia populară îi leagă numele de πάν, „tot“, de aceea filozofii îl socoteau incarnarea Universului); altă versiune îl face fiul Penelopei și al tuturor peștorilor ei din vremea lipsei lui Ulise. Romanii l-au identificat cu Silvanus sau cu Faunus (vezi mai departe, 2, 267—452 și 4, 762). Paniai (la plural) apar și în *Metamorfoze*, 14, 638. — Satirii sînt demoni ai naturii, din alaiul lui Dionysos; partea lor inferioară era de cal sau de țap; și ei căutau într-una dragostea Nimfelor. — Vezi și *Metamorfoze*, 1, 689—712.
- 398 în rîu: Naiadele. Existau mai multe feluri de nimfe: Meliadele (ale frasinilor), Nereidele (ale mării liniștite), Oreadele (ale munților), Driadele și Hamadriadele (ale stejarilor), Alseidele (ale crîngurilor); despre Naiade vezi, mai departe, nota de la v. 405.
- 399 Silenus (Σιληνός), fiul lui Pan sau al lui Hermes. El l-ar fi crescut pe Dionysos. Era urît, pîntecos, cîrn, buzat, cu privire de taur și veșnic beat. Alteori, Silen e numele oricărui Satir la bătrînețe. Vezi și Vergiliu, *Bucolice*, 6; și *Metamorfoze*, 11, 90—100.
- 400 Roșu: Priap (vezi mai departe v. 415). — în păsări și în hoți.
- 403 Liber: vezi mai sus, la v. 395, nota despre *Lyaeus*. — coroane: vezi mai sus nota de la v. 345.
- 404 apa ce-n vin o puneau: nemuritorii beau și ei vinul subțiat cu apă, ca și muritorii.
- 405 Naiadele (Ναϊάδες, Ναϊάδες) sînt „copilele marelui Zeus“ la Homer (*Iliada*, trad. Murnu, 6, 417) sau ale lui Oceanos și ale surorii acestuia, Tethys; de obicei însă sînt socotite fiicele zeilor acelor riuri în care locuiesc ele. Naiadele sînt divinitățile apelor curgătoare, ale izvoarelor, care uneori îi pot tămădui pe bolnavi. Unele Naiade au o legendă proprie; de pildă cea a Aretusei e povestită în *Metamorfoze*, 5, 577—641.
- 406 cu meșteșug: *arte manuque* („cu o mină de artist“, hendiadă). — Rima emistihurilor apare și în original (*posttis... comis*).
- 407 ridicîndu-și tunica: nu numai din cochetărie, ci și pentru libertatea în mișcări necesară cuiva care servește pe alții.
- 408 Pentru o mai mare claritate, versul românesc a intervertit termenii: în original, *sinus* („sîn“) e al veșmîntului și *pectus* („piept“) al nimfei.
- 409 haina pînă în iarbă: fără cingătoare.
- 410 nu e legat în sandale; nimfele umblă desculțe.
- 412 timpiele-ncinse cu pin sînt ale lui Pan. Fugînd din calea lui Pan, nimfa Pitys fusese transformată în pin (greceste, πίνος înseamnă „pin“). În altă variantă a legendei, nimfa îl iubește pe Pan și a fost metamorfo-

- zată în arbore pentru a scăpa de Boreu, care era gelos; sufletul nimfei oftează când Boreu (vîntul de miazănoapte) suflă prin frunzele pinului. Oricum, Pan poartă cunună din crenguțe de pin în amintirea dragostei lui.
- 416 Lotis (Λωρίς) vrînd să scape de insistențele încăpățînatului Priap, în cele din urmă a cerut zeilor să o schimbe într-un arbust; aceștia i-au ascultat rugămîntea și au transformat-o în lotus (λωτός). Vezi *Metamorfoze*, 9, 340—348 (și Homer, *Odiseea*, 9, 83—104; trad. Murnu, v. 113—141).
- 419 *fastus inest pulchris sequiturque superbia formam.*
- 425 sufletu-și ține: *animamque tenens.*
- 428 suflarea: *flatus.*
- 434 tare de tot (aliterația e a originalului: *rudens rauco... ore*): atît de tare, încît Giganții s-au înfricoșat și puii de păsări au căzut din cuiburi; în genere, strigătul era socotit de rău augur.
- 437 luminată de lună: jocul de cuvinte e al originalului (*ad lunae lumina*).
- 440 Helespont (**Ελλης πόντος*, Marea de Marmara) își trage numele de la Helle, fiica lui Athamas și a Nephelei. Împreună cu fratele ei, Phrixus, a fugit de prigonirile mamei lor vitrege, călărînd pe un berbec cu lîna de aur, din Beoția spre Colhida (în Caucaz). Helle s-a prăbușit în marea care de atunci îi poartă numele. Phrixus a ajuns cu bine în Colhida, de unde lîna de aur a berbecului avea să fie readusă de expediția Argonauților. Priap e „zeul din Helespont“ fiindcă orașul Lampsac, unde se bucura de un cult deosebit, se află pe malul asiatic al mării Hellei. După orașul lui Priap, versurile pornografice erau numite „lampsaciene“, iar „fete lampsaciene“ însemna „femei destrăbălate“. — Cornali nu publică episodul „obscen“ 391—440.
- 441 al cîmpului (*ruris*): se înțelege „al locuitorilor de pe cîmpie“ (*ruricolarum*). — al pădurii: unde neamul lor nu poate face rău nimănui („nevinovat“, în versul următor).
- 442 mult timp: cit a durat vîrsta de aur; cf. *Metamorfoze*, 15, 99: „Pasărea-n aer zbura fără grijă“.
- 447 de zei voi vă duceți aproape: vezi *Păsările* lui Aristofan.
- 448 ori prin zbor, ori prin glas: la unele păsări (vulturul, uliul) se observa zborul, la altele (corbul, stîncuța, coțofana, cocoșul) cîntecul; primele erau numite *praepetes* (sau *alites*), celelalte *oscines*. Această distincție e specific română. Se mai ținea seamă și de felul în care ciugulesc găinile: era semn bun cînd scăpau hrana din cioc. Înainte de luarea auspiciilor, găinile erau ținute multă vreme flămînde pentru ca, în momentul cînd li se dădea hrană, în graba lor să scape mîncarea din cioc.
- 449 Deci îi jertfîrea păsărilor e o pedeapsă ca la scroafă (v. 350), țap (v. 359), oaie (v. 381), măgar (v. 439). — moarte: în original *exta* („măruntaie“).
- 451 porumbița, simbol al fecundității, e însoțitoarea Cibelei și mai ales a Afroditei (ca și a zeiței semitice Iștar), al cărei car îl trag.
- 452 idalic: *Idaliis*. Idalion era un oraș și un promotoriu în insula Cipru, unde se afla un templu al Afroditei. Ciprul în genere și, în chip deosebit, Idalion e socotit reședința preferată a zeiței. Jertfele de porumbițe, practice în Cipru, sînt cunoscute și din alt izvor, deși ele contravin tradiției comune, care oprea să se mînînce și să se rănească aceste păsări.

- 453 **salvă Capítoliul**: în anul 390 i.e.n. Întimplarea, bine cunoscută (vezi Titus Livius 5, 47), e pomenită și în 6, 185. — Inachis e un patronimic pentru Io, fiica lui Inachos și a Meliei. Pentru a o mîntui de gelozia Herei, Zeus a schimbat-o pe Io, de care era îndrăgostit, într-o junincă minunat de albă; dar Hera l-a pus pe Argus, cel cu o sută de ochi, să o păzească; Hermes l-a ucis pe Argus și Io a început să rătăcească prin lume (gonită de un tăun trimis pe urmele ei de Hera); de la ea se trage numele golfului Ionic precum și al Bosforului („trecătoarea junincii“). Ajunsă în Egipt, și-a recăpătat înfățișarea femeiască, a devenit regina țării și în cele din urmă a fost zeificată sub numele de Isis. Statuia Isidei era înveșmîntată în alb, de aceea Inachis e numită aici „albă“. Vezi *Metamorfoze*, 1, 584—750. Cultul Isidei a fost introdus la Roma pe vremea lui Sylla (spre sfîrșitul republicii); giștele îi erau jertfite și în Egipt.
- 454 **ficat**: vezi mai sus nota de la v. 51. — talger: *lances*, vase speciale folosite la sacrificii.
- 455 **zeiței Noptîii**: e mai degrabă o personificare, socotită fiică a Haosului și soră a Erebului (care închipuie întunericul din Infern). Noaptea sălășluiește în apusul îndepărtat, dincolo de țara lui Atlas de pe țărmurile oceanului Atlantic. Legendele îi atribuie Noptîii mai mulți copii, printre care Eterul, Ziua, Somnul, Visele și Hesperidele („fiicele Serii“) — păsări cu creastă (*cristatus... ales*): cocoșul. Cea mai cunoscută jertfă a unui cocoș e cea de la moartea lui Socrate (Platon, *Phaidon*). Altă jertfă adusă Noptîii putea fi o oaie neagră (Verg., *Aen.*, 6, 249 sq.); vezi și nota de la v. 386.
- 456 **călduți**: spre deosebire de noaptea răcoasă (și de amiaza dogoritoare). — cîntecul treaz: *utgili... ore*; cf. *Metamorfoze*, 11, 597.
- 457 **Legenda Delfinului** e relatată de Ovidiu în cartea a II-a (v. 79—118). E vorba de răsăritul aparent de dimineață, stabilit de Caesar la 4 ianuarie, de Columella la 27 decembrie; dar calculele astronomice indică data de 31 decembrie.
- 458 **părinteștile mări**: nu pentru că constelația răsare și apune în mare (Peter, Cornali; dar același lucru se poate spune despre orice constelație), ci pentru că delfinul e o vietate marină.
- 459 **Ziua ce vine** (după sărbătoarea Agonalelor) e 10 ianuarie. — mijlocul iernii e stabilit de Columella la 4 ianuarie.
- 461 **Încă o zi**: 11 ianuarie. — Aurora (*Ἥώς*), numită de Homer cea „cu degete trandafirii“, e fiica lui Hyperion (vezi mai sus nota de la v. 385), soră cu Helios (soarele) și cu Selene (Luna). Îndrăgostită de frumosul Tithonos, a fugit cu el de la Troia în Etiopia; unul din copiii lor, Memnon, a murit în războiul troian luptîndu-se cu Achile. Aurora dobîndise de la Zeus viață fără moarte pentru Titon, dar uitase să ceară și tineretea fără bătrînețe; astfel Titon a îmbătrînit, pînă ce, uscat de tot, s-a preschimbat într-un greiere. Vezi *Metamorfoze*, 7, 687 sqq. și 13, 576—622. Deșteptarea Aurorei (vezi începutul cîntului 11 din *Iliada* și 5 din *Odiseea*) e variat prezentată de Ovidiu: cf. 3, 403; 4, 943; 6, 473 și 729.
- 462 **Zeîța arcadiană** e Carmentis (Ovidiu folosește numai această formă a numelui; la alți autori apare și Carmenta). În Arcadia, numele ei ar fi fost Nicostrate (alte izvoare o numesc Themis, Tîmandra, Telpusa, Tybur-

- tis); era fiica fluviului Ladon. Cunoscînd viitorul, ea a putut alege locul cel mai potrivit pentru ridicarea Romei. Socotită de unii numai nimfă, nu zeiță, se spune că a murit la 110 ani, fiind înmormîntată la poalele Capitoliului, aproape de poarta care va fi numită apoi Carmentală. În acest loc i s-a înălțat un sanctuar, unde era sărbătorită, mai ales de femei, și la 15 ianuarie. — pontificale serbări: la cultul Carmentei lua parte și pontificele; de altfel ea avea un *flamen* („preot”) propriu.
- 463 soră-a lui Turnus: e vorba de Iuturna, divinitate a unui izvor, căreia i se atribuie puterea de a vindeca. Vergiliu (*Aen.*, 12, 138) o face sora lui Turnus, cu care luptă împreună împotriva lui Enea; dar numele ei pare mai degrabă etrusc. Se mai spunea despre ea că a fost soția zeului Ianus, căruia i l-a născut pe Fontus sau Fons (vezi mai sus nota de la v. 269). În templul ei, aflat pe Cîmpul lui Marte, se țineau sărbătorile numite *Iuturnalia*, la care luau parte toți cei care, într-un fel sau altul, au de-a face cu apa.
- 464 apa Virgină: apeductul numit (după fata care ar fi descoperit izvorul) *Aqua Virgo* (în text: *Virginea... aqua*) a fost construit de Agrippa, în primul rînd pentru termele lui, și inaugurat la 9 iunie anul 19 î.e.n.; el începe la a 8-a piatră miliară de pe *uia Collatina* și își duce apele, mai mult prin conducte subterane, pe o distanță de 21 de km pînă în Cîmpul lui Marte, lângă *saepa* începute de Cezar și terminate, în anul 26, de Agrippa (vezi nota de la v. 53). Prin aceste canale au încercat goții, în anul 537 e.n., să pătrundă în Roma apărată de Belizariu (vezi nota de la v. 257—258). Apeductul a fost restaurat de Pius al IV-lea de Medici (papă între anii 1559—1565) și furnizează pînă astăzi apă fîntînii Trevi, precum și fîntînilor din piețele Spaniei, Navona și Farnese.
- 465 obiceiuri și pricini: *causas... moremque* (hendiadă: „pricina obiceiurilor” legate de această sărbătoare).
- 466 pînzele: vezi mai sus nota de la v. 4.
- 467 Tu: Carmentis. — din cîntec: *a carmine*; dar nici această derivare nu e sigură, ea semănînd mai degrabă a etimologie populară, ca și cea a Camenelor („muzele”), ale căror atribuțiuni le are aici mama lui Evandru. Etimologia Carmentis < *carmen* a făcut totuși să i se acorde zeiței harul prevestirii. Altă explicație apare în v. 617 sqq.
- 469 Mai înainte de lună: aceasta e, într-adevăr, afirmația arcadienilor (vezi și 2, 289—290; 5, 90), mult repetată în antichitate. Locuind în munții din interiorul Peloponesului, ei au scăpat de influențele celei de-a doua migrațiuni (a dorienilor) și s-au considerat autohtoni.
- 470 Arcas e fiul lui Zeus și al nimfei Callisto (vezi 2, 153—192 și *Metamorfoze*, 2, 408—507). După alte legende, Arcas e fiul (sau fratele) lui Pan. El a fost crescut de Maia, mama zeului Hermes. Odată, bunicul lui, Lycaon, l-a ciopîrțit și a vrut să-l ospăteze pe Zeus cu mădularele nepotului; dar Zeus și-a dat seama, l-a înviat pe Arcas, iar pe Lycaon l-a prefăcut în lup (λύκος). Arcas a domnit apoi în Pelopones, peste populația care, de la el, s-a numit arcadiană. — Această genealogie a lui Arcas e însă în contradicție cu afirmația (2, 289—290) că arcadienii sînt anteriori nașterii lui Zeus.

- 471 Evandru pare să fie socotit și de Ovidiu fiul lui Echemos din Tegeea vezi și Titus Livius I, 7, 8), nu al lui Hermes, cum spun alții. În cartea a VIII-a a *Eneidei*, Vergiliu povestise întâlnirea dintre Enea și Evandru, care îi dăduse troianului spre ajutor pe propriul său fiu, Pallas (pus, probabil greșit, în legătură cu *Palatium*, Palatinul). O fiică a lui Evandru, Rhome („puterea”), ar fi dat numele viitorului oraș, Roma. Evandru a fost bine primit în Italia de Faunus, regele băștinașilor (*Aborigen*); se crede însă că numele Evandru (compus din εὖ și ἀνὴρ, „bărbatul cel bun”) e numai o traducere a numelui Faunus (< *faunus*, „ocrotitorul”). Evandru ar fi deci tot una cu Faunus și se pare că mitul i-a dat origine arcadiană numai pentru a putea găsi în Grecia izvorul unor tradiții italice. Lui i se atribuie introducerea scrierii în Italia. — de aici: *hinc*. Majoritatea manuscriselor și edițiile Peter³⁻⁴, Merkel, Cornali scriu *hic* („acesta”).
- 472 Dacă tatăl lui era Echemos.
- 473 focul ceresc (*aetherios... ignes*), focul sacru, inspirația, ἐνθουσιασμός.
- 476 Și-alte multe ce-apoi fură-implinite de timp: *multaque praeterea tempore nacta fidem*. Merită să fie menționată conjectura lui Heinsius (primită de Bentley și de alții; vezi Peter, apendice critic la ediția a III-a): *multam praeterito* etc. („Vremea trecînd, tot ce-a spus se-adeveri pe deplin”).
- 478 Parasiianul Iar (vezi nota de la v. 136): căminul din *Parrhasia* (ținutul dintre Alfeu și Lycaion al Arcadiei), prin care se înțelege însă întreaga Arcadie. (Evandru se născuse, de fapt, într-un alt ținut al Arcadiei, Menalul, la răsărit de Parasia.) Vezi mai departe nota de la v. 491.
- 480 plînsul: și Aristeu plînsese (v. 367), dar el era un copil. Lăcrimile nu-l dezonorau pe un bărbat; vezi și 2, 699. De cîte ori plîng vitejii *Eneidei*?
- 481 scria: începutul normal al unei consolări, alcătuite după toate preceptele dascălului de retorică, chiar dacă putem avea impresia că poetul își deplînge aici și propriul exil (pasajul trezește suspiciunea că a fost adăugat la Tomi).
- 482 oraș... vrăjmaș: și versul original are rimă interioară (*offenso... deo*). Cuvîntul oraș (*urbe*) întărește bănuiala că Ovidiu își deplînge aci soarta sa, nu pe a eroului legendar.
- 483 greșeală: *meriti*. Înaintea lui Ovidiu, cuvîntul *meritum* cu sensul de „greșeală, vină” nu mai fusese folosit decît de Plaut. — a zeului ură: *numinis iram*, expresie care, împreună cu *offenso* din versul precedent, amintesc foarte bine un loc din *Pontice* (I, 10, 42: *Caesaris offensum dum mihi numen erit*; trad. T.A. Naum: „Cît timp va fi Cezarul pe mine supărat”).
- 484 Mare lucru-i să n-ai vină în nenorociri, vers emfatic (*est aliquid magnis crimen abesse malis*).
- 485—486 Distihul e citat și comentat de Montaigne, *Essais*, cartea a II-a, cap. V (*De la conscience*).
- 487 Vezi și *Metamorfoze*, 15, 493 și urm.
- 489 Cadmus e fiul regelui fenician Agenor și al Telefasei (sau al Argiopei). Sora lui, Europa, fiind răpită de Zeus, Cadmus e trimis de Agenor în căutarea ei; negăsind-o, nu se mai întoarce la tatăl lor, ci întemeiază cetatea

- Tebei (în Beoția). Ovidiu relatase pe larg legenda în *Metamorfoze*, 2, 836—875 ; 3, 1—135 ; 4, 563—606. Lui Cadmus i se atribuie crearea scrierii. — Tir : oraș în Fenicia.
- 490 Aonianul pământ înseamnă, ca și la poeții alexandrini, întreaga Beoție, deși Aonia propriu-zisă (numită așa după primul ei rege, Aon, fiul lui Poseidon) e numai cîmpia de la Teba pînă la lacul Hylake și la Hypatos. Vezi și 3, 456.
- 491 Tideu e fiul regelui Oineus și al Peribeei. Ucigîndu-și unchiul (sau fraatele), a fost izgonit din patrie ; așezîndu-se în Argos, s-a însurat cu Deipile, fiica regelui argeian Adrastos. Tideu a luat parte la războiul „celor șapte împotriva Tebei“, unde și-a aflat moartea, nu înainte de a fi dat dovezi de ferocitate (a bătut creierii dușmanului său ucis, Melanip). — Iason e celebrul conducător al argonauților, plecați în căutarea lînei de aur din Colhida (vezi mai sus nota de la v. 440). Medea, fugită din Colhida cu Iason, îl ucide pe unchiul soțului ei, de aceea Iason e silit să se refugieze în Corint. Vezi și *Metamorfoze*, 7, 1—424. Iason e numit Pagaseu pentru că expediția argonauților a plecat din Pagasai, port în Tesalia ; *pagaseu* înseamnă pur și simplu „tesalian“ (vezi mai sus nota de la v. 478).
- 493 Orice pământ îi e patrie celui viteaz : *omne solum fortis patria est* ; proverb cinic, apare deja la Euripide, și a fost, desigur, deviza multor mercenari.
- 495 Carmentis își încheie consolarea cu un nou loc comun (apare pentru prima dată la Teocrit 4, 43 ; trad. T.A. Naum : „Cerulea aci e senin, aci se-nnoarează și plouă“). Caracterul de proverb al distihului e subliniat și de aliteratie (*tempestas toto tamen... tibi... tempora*).
- 497 Vorbele ei întăresc în Evandru curajul : *uocibus Euander firmata mente parentis*, ca în edițiile Peter, Merkel, Cornali și în majoritatea manuscriselor ; Bömer scrie (ca într-un singur manuscris) *et firmus* în loc de *firmata*, dar *et* mi se pare cu totul nelalocul lui. Traducerea românească ascunde un joc de cuvinte : curaj (grecește *δύσπελα*) — Evandru (*Εὐάνδρος*).
- 498 Hesperia e „țara de la apus“ pentru greci, adică Italia (vezi mai sus nota de la v. 140).
- 499 (1) nțelepteii : *doctae*, epitet normal pentru *uates* („profet“).
- 500 riului : Tibrului. — valul etrusc : vezi nota de la v. 233.
- 501 *Tarentum* (sau *Terentum* ; așa în ediția Cornali), o parte de pe malul Tibrului a Cîmpului lui Marte ; în acest teren vulcanic se afla un altar, la 7 metri sub pământ, al lui Dis (Pluton) și al Proserpinei. După indicația cărților sibiline, aici au avut loc, pentru prima oară în anul 249 î.e.n., jocurile tarentine, transformate mai tirziu în jocurile seculare (celebrate de August în anul 17 î.e.n.). — vaduri : în vremea lui Ovidiu, pe acel loc fuseseră amenajate șantierele navale.
- 502 singuratic loc (*loca sola*) : pustiu, părăsit ; acest sens al lui *solus*, frecvent la Ovidiu (mai ales în poezia de dragoste), e mai rar la alți scriitori.
- 503 păru-i pe umeri coboară : fie semn al extazului (ca la menade), fie pentru că o persoană sacră, cum era *uates*, trebuia să fie slobodă de orice legătură, chiar și de o legătură a părului.
- 505 malul drept : în realitate, Roma se află pe malul stîng al Tibrului, dar corabia în care se aflau Carmentis și Evandru mergea în susul apei.

- 506 de trei ori: **trei** e număr augural; vezi și 2, 651; 3, 369; 560; 4, 315; 551; 607; 5, 435 (variantă); 439; 6, 155 sq.; Vergiliu, *Bucolice*, 8, 75: *numero deus impare gaudet*; în poemul *Ciris*, atribuit lui Vergiliu, se leagă de trei ori cite nouă (multiplul lui trei) fire. La fel și în alte religii.
- 508 Doar cu mare greu: *uix... uixque*.
- 509 Bun găsit: *saluete*, cuvînt poetic de invocare a zeilor. Nu e o rugăciune cu formulele tradiționale, ci o stilizare liberă (cf. v. 65; 675; 3, 255; 4, 747; 827; 893; 5, 573). Închinarea către zeii unui loc e frecventă și în literatura greacă (mai ales la Eschil).
- 510 Zei noi: Enea, Romulus, Caesar și, mai ales, August cu familia sa.
- 512 Codri: *nemorum siluae*, ca în manuscrisele vechi; cele mai recente au *nymphae* (și așa găsim și în edițiile Peter³, Merkel, Cornali), dar *silua* și *nemus* apar alăturate și în alte texte ale lui Ovidiu. (Bömer scrie *siluae* în textul latinesc, dar traduce „Nymphen in den Hainen“!) — hori... Naiade: *Naiadumque chori*; vezi mai sus nota de la v. 405.
- 513 ceas bun: *bontis aubus*, sub auspicii bune. Vezi mai sus nota de la v. 448.
- 515 ziduri: *moenia* implică și orașul, nu numai zidurile înconjurătoare. Dovada cea mai limpede o găsim în Vergiliu, *Eneida*, 6, 549: *Moenia lata uidet triplīcti circumdata muro*.
- 516 legi... va da: *tura* (= *leges*) dare constituie esența imperiului.
- 517 lumea întreagă: vezi mai sus nota de la v. 85.
- 519 Pinii dardani: corăbiile troienilor; Dardanus e întemeietorul Troiei. O tradiție italică îl face originar din Italia centrală, de unde a plecat în Asia; deci Enea nu face decît să se întoarcă în patria strămoșilor săi. Vezi și 4, 31.
- 520 tot o femeie: așa cum războiul troian a izbucnit din cauza Elenei, războiul lui Enea cu rutulul Turnus s-a încins fiindcă Enea i-a luat lui Turnus logodnica, pe Lavinia. Vezi Vergiliu, *Eneida*, 6, 93—94.
- 521 Pallas (care și-ar fi dat, după etimologiștii antici, muntelui Palatin numele) e fiul lui Evandru. Participarea lui alături de Enea la lupta împotriva lui Turnus, precum și moartea lui eroică e povestită de Vergiliu în *Eneida*, cărțile 8 și 10. În momentul acestor prorociri, Pallas încă nu se născuse.
- 522 Pallas a fost ucis de Turnus, care, la rîndul lui, a fost omorît într-o luptă singulară de Enea.
- 524 Roma (care e Troia renăscută) va supune Grecia, răzbunînd astfel înfrîngerea Troiei. — Te prăbușești: *obruit*, prezent sau perfect (ca în edițiile Peter, Merkel, Cornali); la Bömer, *obruet* (viitor); dar profetesa vede deja înfăptuită biruința Romei asupra grecilor, dușmanii Troiei.
- 525 Pergamul e numele cetății din Troia; poetul îl numește neptunic fiindcă a fost construit de Neptun (împreună cu Apolo).
- 526 Din scrumul și cenușa Troiei se va naște Roma, orașul cel mai mareț (înalț) din lume.
- 527 Aeneas, celebrul erou al *Eneidei*, fiul lui Anchise și al Afroditei, fuge din Troia purtînd Paladiul (statuia Minervei; vezi 6, 421), penanții Troiei (geniile ocrotitoare ale orașului, ca și ale fiecărui cămin; vezi 4, 77—78) și focul sacru (focul vetrei orașului; vezi 3, 29); acestea trei sînt odoarele sfinte, o dată cu care Enea îl aduce și pe tatăl său, un odor nu mai puțin

- sacru. Vergiliu ne spune că Anchise a murit la Drepanon în Sicilia, dar Ovidiu urmează aici o altă tradiție, după care tatăl lui Enea a apucat să ajungă în Italia, trăind pînă în vremea luptei fiului său cu Mezentius.
- 528 Vesta face parte din grupul celor doisprezece zei mari. E divinitatea focului de pe vatra casei. Cultul ei a fost introdus la Roma încă din vremea lui Romulus (sau la puțină vreme după el). În cartea a VI-a (v. 319—348) e relatată o legendă, desigur tîrzie, legată de numele ei. Vezi și mai sus, nota de la v. 415. Identificată uneori cu *'Eortia* grecească, aici e socotită o zeităte pur italică.
- 529 voi: odoarele sfinte, ocrotite de August care, ca *pontifex maximus* (de la 6 martie anul 12 î.e.n.), era răspunzător de cultul Vestei și în general de cultul statului.
- 530 zeu: deși religia oficială nu recunoștea nici unei persoane calitatea de zeu, în viață, poezii nu pregetă să-l numească așa pe August. Ovidiu își supralicitează înaintașii, chiar în timpul cînd se afla în Italia, cu atît mai mult în exil. Pasajul îl arată pe August încă trăind.
- 531 Scutul patriei (*patriae tutela*) include și ocrotirea sanctuarului Vestei, care e cheazășia puterii. — Augustii: urmașii lui August. Aceste ultime șase versuri ale profeției datează de după moartea împăratului.
- 532 sortit: *fas*; unii interpretează: *dator*.
- 533 Fiul, nepotul de zeu: Tiberiu e, prin adopțiune, fiul lui August și nepotul lui Caesar. Vezi nota de la v. 3.
- 534 se dă înapoi: Tiberiu a ezitat să ia asupra-și povara imperiului. Vezi *Pontice*, 4, 13, 27—28 :

a-mpărăției frîne

Tiberiu fără voie în mînă le-a luat

(trad. T. A. Naum)

Vezi și Tacit, *Anale*, 1, 11—13.

- 535—536 Augusta Iulia: e vorba de Livia Drusilla, a treia soție a lui August (vezi nota de la v. 3). Prin testamentul lui August, ea a devenit membră adoptivă a familiei imperiale, sub numele de Iulia Augusta (adjectivul ar putea sugera că ea împărțea, cel puțin nominal, domnia cu Tiberiu). Senatul a numit-o preoteasă a lui *Diuis Augustus*, iar la moarte a vrut să o facă zeiță; dar Tiberiu s-a opus. Abia în anul 42 (la 13 ani de la moarte), nepotul ei, Claudiu, i-a acordat titlul de *diua Iulia* sau *diua Augusta*. Deci profeția lui Ovidiu, cu întîrziere, tot s-a împlinit. — Lungul discurs al Carmentei s-a transformat, în cele din urmă, într-o gloriificare a familiei lui August.
- 540 Versul poate aparține celei de a doua redacțiuni, din timpul exilului.
- 541 noi case: un nou oraș. După T. Livius (1, 5, 1), e vorba de Palatin, numit așa după orașul Pallanteion din Arcadia.
- 542 munții Ausoni: vezi mai sus nota de la v. 55. — Arcadul: Evandru. S-a interpretat însă *Arcadul* = muntele Arcadian(ului), adică Palatinul (în acest caz, și *nimeni* din v. 541 trebuie înlocuit cu: *nici unul*). Dar Ovidiu folosește, în *Faste*, epitetul *Arcas* numai cînd e vorba de Evandru; pe lângă alte cuvinte, epitetul are forma *Arcadius*.
- 543 eroul cu ghioaga e Hercule.

- 544 boii cei eritieni. Erytheia era o insulă așezată printre cețurile apusului, dincolo de oceanul cel nemăsurat, sau poate numai o provincie a Spaniei, în apropiere de Gades (Cadix). Aici sălășluia Geryoneus, gigantul cu trup întreit de la briu în sus. Una din ultimele însărcinări ale lui Hercule a fost să răpească boii lui Gerion, pe care l-a omorât.
- 545 casa tegee: casa arcadianului Evandru. Tegea era numele unui oraș și al unui ținut din Arcadia.
- 546 pe-ogoarele largi: *lata per arua*. Merkel și Cornali scriu (cu două manuscrise) *laeta* (pe rodnic ogor).
- 547 Tirintianul: Hercule e numit așa fiindcă tatăl său pământesc, Amphitryon, era fiul regelui din Tirint (oraș din Argos). Un alt epitet al lui Hercule, Alcidul, se trage de la Alceu, tatăl lui Amphitryon.
- 548 doi: altă tradiție vorbește de opt (patru boi și patru vaci).
- 550 Cacus, socotit fiul lui Vulcan, sălășluia într-o peșteră pe Aventin. Conflictul lui cu Hercule fusese narat și de Vergiliu (*Eneida*, 8, 184—267) și de Titus Livius (1, 7), cu unele deosebiri. Vezi și Propertiu, 4(5), 9. — pe boi: *feros*, ca în edițiile Peter, Merkel și Cornali; la Bömer: *ferox*.
- 551 Aventin: cel mai sudic dintre cei șapte „munți” pe care urma să se întindă Roma.
- 552 blestem: *malum*. Ovidiu e convins că numele monstrului vine din grecescul *κακός* („rău, *malum*”); dar *κακός* are a scurt, pe cînd în *Cacus* a e lung: etimologiștii vechi nu se sinchiseau prea mult de amănunte. — Pe *Cacus inhumain* îl va pomeni Ronsard în sonetul *Donques pour trop aimer...*
- 554 Mulciber („cel care inmoaie fierul”, lucrîndu-l) e un epitet al zeului Vulcan. Vezi și 6, 626.
- 555 peșteră: în vecinătatea porții Trigemina (vezi mai departe nota de la v. 579).
- 559 Fiul lui Joe: Iupiter era tatăl adevărat al lui Hercule. Îndrăgostit de credincioasa Alcmene, zeul nu se putuse apropia de ea decît luînd chipul soțului ei, Amfitrion.
- 561 chemare-napoi: *reuocamen*, cuvînt folosit numai aci și în *Metamorfoze*, 2, 596.
- 565 cerul pe ei îl ținuse. Ultima muncă impusă lui Hercule de Euristeu a fost să aducă merele de aur (portocale?) din grădina Hesperidelor. Atlas, care „sprijinea cerul pe umăr” (Eminescu), l-a ajutat pe Hercule; cît timp Atlas a mers după mere, Hercule a sprijinit bolta cerească. Ovidiu săvîrșește aci un anacronism: lupta lui Hercule cu Cacus ține de a zecea muncă a eroului, pe cînd episodul pomenit în acest vers face parte dintr-a douăsprezecea aventură; dar cronologia miturilor nu trebuie înțeleasă prea strict.
- 572 Tatălui: Vulcan e zeul vulcanilor care scuipă foc.
- 573 Tifóeu (*Τυφώευς*, de la *τυφώω*, „a scoate aburi”; numit și *Τυφών*) e fiul Tartarului și al Țărînei, sau al lui Cronos (sau al Herei). Capul lui atingea stelele, brațele i se întindeau de la răsărit pînă la apus; în loc de degete, avea o sută de capete de balauri, iar șoldurile îi erau incinse cu vipere. Avea aripi și vărsa foc pe ochi. Pornind împotriva cerului, în cele din urmă a fost doborît de fulgerele lui Zeus, care a aruncat peste el mun-

- tele Etna. Flăcările vulcanului sint rămășițele acestor trăsnete. Vezi *Meta-morfoze*, 5, 321—356.
- 574 Etna: înainte de a deveni munte, fusese o nimfă, fiică a Cerului și a Țărinei. Cu Hefaistos-Vulcan a avut doi gemeni numiți *Palici*, cărora le era închinat un solfatar (lac din care țîșnește apă caldă, cu aburi și miros de pucioasă).
- 576 cu nod întreit: furca lui Poseidon are și ea trei dinți (trident) și tot trei virfuri are fulgerul lui Zeus.
- 579 învingător: *Victor* e unul din epitele lui Hercule, foarte potrivit aci. Altarul pomenit cu două versuri mai jos era închinat lui *Hercules Victor* (sau *Inuictus*), ca și cel de la poarta Trigemina (în apropierea căruia se afla un templu al lui *Iuppiter Inuentor*, epitet legat de găsirea vitelor furate de Cacus); vezi și nota de la v. 555. — un taur: ritualul interzicea să i se jertfească lui Iupiter tauri (ca și vieri și berbeci); dar o jertfă de taur e pomenită și de alți poeți (d. ex. Vergiliu, *Eneida*, 3, 21).
- 580 La Titus Livius (1, 7) rolul lui Evandru în instituirea cultului lui Hercule e cu mult mai important.
- 581 un altar, ce se cheamă cel mare: Ara Maxima, cel mai vechi locaș al cultului lui Hercule la Roma. La origine cult al ginților Potitia și Pina-ria, în anul 312 i.e.n. a devenit cult de stat. Templul, de formă rotundă, s-a păstrat pînă în vremea papii Sixtus al IV-lea (1471—1484); statuia de bronz a lui Hercule și câteva inscripții din același templu se păstrează în muzeul Capitolin. — Și la Vergiliu Ara Maxima e ridicată de Hercule însuși; alții i-o atribuie lui Evandru.
- 582 E vorba de *forum Boarium*, între circul cel mare și Tibru; numele forului vine ori de la jertfa adusă de Hercule lui Iupiter (v. 579), ori pentru că acolo păscuseră boii (v. 546). Alte explicații: în acest for se găsea o statuie a unui bou, operă a sculptorului Miron, și tot aici se ținea târgul de vite.
- 583—584 Distihul nu pare să aibă vreun rost; poate e numai o imitație după Titus Livius (1, 7). Se poate înțelege și astfel: Evandru a instituit cultul lui Hercule pentru că mama lui prezisese că eroul va intra în rîndul zeilor. Dar aceasta e în contradicție cu versurile precedente, de unde rolul arcadianului reiese prea puțin însemnat.
- 586 o zi: profeta Carmentis e sărbătorită la 11 ianuarie (dar vezi și nota de la v. 462).
- 587 Preotul cast e *flamen Dialis*; el nu avea dreptul să se căsătorească decît prin *confarreatio* (căsătorie religioasă), era obligat să părăsească sacerdotiul cînd îi murea soția (*flaminica*) și îi era interzis să se atingă de vreun lucru necurat. — în templul lui Joe cel mare: e vorba, probabil, de templul lui Iupiter Sator, aflat în apropierea arcului de triumf al lui Titus; pe temelile acestui templu s-a ridicat, în evul mediu, turnul Cartularia, folosit și ca arhivă a papilor. Vezi și nota de la 6, 793.
- 588 Viscere (vezi și nota de la v. 51) înseamnă aici „tot ce se găsește între oase și piele“, deci și carnea. — berbec jugănit: la v. 56 Ovidiu vorbește despre o oaie (*ouis idulis*). Vezi nota de la versul citat.
- 589—590. În această zi a anului 27 i.e.n. Octavian a depus în mîinile senatului și ale poporului toate puterile extraordinare care-i fuseseră conferite de la moartea lui Caesar, precum și guvernarea provinciilor. La rugămintile senatorilor, el a acceptat însă să se ocupe mai departe de provinciile expuse

- războaielor, recăpătînd și comanda supremă a armatei. Senatul i-a răsplătit atitudinea liberală, hotărînd să i se acorde *corona ciuica* (vezi mai departe v. 614), să i se împodobească porțile palatului cu frunze de laur, să i se dedice un scut de aur în curia Iulia, să i se dea supranumele de *Augustus* și la fel să fie numită luna Sextilis, în care se născuse (dar poate că schimbarea numelui lunii a avut loc abia în anul 8 î.e.n., cînd împăratul a corectat greșita aplicare a calendarului iulian). Aceste decizii ale senatului datează, probabil, din ziua de 16 ianuarie; în orice caz, August a purtat acest nume începînd din 17 ianuarie.
- 590 bunicului tău: al lui Germanicus, deci versul aparține celei de a doua redacțiuni. — August: vezi explicația numelui mai departe, la v. 612.
- 591 imagini: *ceras*. Nobililor care îndepliniseră o magistratură curulă (consulatul, dictatura, pretura, censura, edilitatea curulă) li se îngăduia să-și așeze pe pereții atriumului măștile de ceară ale strămoșilor (*ius imaginum*; *imagines* sau *cerae maiorum*); sub ele se aflau inscripții (*indices, tituli*) enumerînd funcțiile și faptele importante datorită cărora primiseră anumite supranume (*cognomina, nomina*). Aceste imagini erau purtate în cortegiul funerar al fiecărui membru din gintă.
- 592 nume atît de măreț: vezi mai departe v. 608.
- 593 Unuia Africa: lui Publius Cornelius Scipio Africanus maior, care l-a învins pe Hanibal în lupta de la Zama (anul 202 î.e.n.). Supranumele dat lui (în anul 201) e primul exemplu din lunga serie a titlurilor luate de conducătorii Romei după numele țărilor sau popoarelor biruite. Nepotul lui adoptiv, P. Cornelius Scipio Aemilianus, nu numai că a moștenit numele de Africanus, dar l-a cîștigat și prin merite proprii, distrugînd Cartagina în anul 146, în al treilea război punic (vezi și v. 596).
- 594 isauri: populație din Cilicia, în Asia Mică, supusă după un lung război (anii 78—74) de Publius Servilius Vatia (consul în anul 79), de aceea numit *Isauricus*. — cretanii supuși de Quintus Caecilius Metellus Creticus (consul în 69); războiul a durat trei ani, dar sărbătorirea triumfului a avut loc abia în anul 62.
- 595 unul: Quintus Caecilius Metellus Numidicus, consul în anul 109, comandant în războiul cu Iugurta. Supranumele și triumful i-au fost acordate (în anul 106), deși războiul l-a dus la capăt locotenentul său, Caius Marius. — altul: Manius Valerius Maximus Corvinus, consul în anul 263, numit Messal(l)a fiindcă eliberase orașul sicilian Messana (Messina de astăzi) de sub cartaginezi.
- 596 Altul: Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus minor (vezi nota de la versul 593) a fost numit și Numantinus: după o rezistență de zece ani, el a cucerit orașul Numantia din Spania, în anul 133. Supranumele i-a fost dat în anul 132.
- 597 Drusus: Nero Claudius Drusus („Drusus cel bătrîn“, spre deosebire de „Drusus cel tînăr“, fiul lui Tiberiu) e tatăl dedicatarului celei de-a doua redacțiuni a *Fastelor*; vezi nota de la v. 3. A luptat cîțiva ani în Germania; căzînd de pe cal, a murit în anul 9 î.e.n. I s-a acordat, postum, numele de *Germanicus*, moștenit de urmașii lui.
- 598 Cît de puțin: Drusus a murit înainte de a împlini 30 de ani.

- 599 Caesar: August, care, după pilda lui Iulius Caesar, nu a vrut să-și ia nici un epitet de la popoarele învinse.
- 601 prin unul: spre deosebire de cei pomeniți în versurile 593—597, porecliți după biruința lor asupra unor popoare întregi, cei care urmează își datorează numele luptei cu cite un singur dușman. — un colier: Titus Manlius Imperiosus (consul în anii 347, 344 și 340) s-a luptat cu un gal uriaș, în anul 367 sau 361; luându-i colierul (*torques*), i s-a dat numele ereditar de *Torquatus*. Vezi Titus Livius 7, 10.
- 602 un corb (*coruus*): Marcus Valerius (consul în anii 348, 346 etc.), în luptă singulară cu un gal (în anul 349), a fost ajutat de un corb care, așezat pe coiful său, s-a năpustit în fața dușmanului; de aici supranumele de *Corvus*. Vezi Titus Livius 7, 26. Menționarea lui de către Ovidiu e cu atât mai justificată, cu cât August îi ridicase acestui personaj un monument.
- 603 Magnus: Pompei purta acest epitet poate chiar din anul 80.
- 604 cel care te-a-nvins: Iulius Caesar, pomenit aci numai ca învingător al lui Pompei, de aceea pus alături de T. Manlius Torquatus și M. Valerius Corvus. — mai mare nume: *nomine maior*, ca în edițiile Peter, Merkel și Cornali; Bömer scrie în text *te quoque maior*, dar traduce ca noi („was den Namen angeht — grösser“).
- 605—606 Ginta patriciană Fabia era una din cele mai vechi; cel dintii membru al ei supranumit *Maximus* a fost Quintus Fabius Rullianus, consul în anii 322 și 310, învingător al samniților, etruscilor, umbrienilor și galiilor (vezi și 4, 621). Dar titlul nu i-a fost acordat pentru faptele lui de arme, ci pentru activitatea lui ca censor (în anul 304). În legătură cu atitudinea lui Ovidiu față de ginta Fabia, vezi și nota de la 6, 801.
- 608 El: August. Nu se poate dovedi că versul aparține primei redactări, cum susține Cornali. — numele de *Augustus* e ultimul termen al împătritei gradații: *Magnus* (v. 603), *maior* (v. 604), *Maxima* (v. 606), *Augustus*.
- 609 Vechii 'auguste' numesc cele sfinte: formula trebuie să fi avut o largă circulație, de vreme ce se întâlnește aproape identică la Dio Cassius (53, 16, 8), care desigur că nu a utilizat *Fastele* ca izvor al istoriei sale.
- 610 mâini de sacerdoți: la consacrarea unui templu, unul din pontifici (de obicei *pontifex maximus*), împreună cu consulul sau cu ziditorul, rostea formula rituală, punînd mîna pe ușa templului.
- 612 a sporit: *augel*. Relația dintre *augustus*, *augurium* și *augere* apare deja la Ennius. *Augustus* e derivat de la *augus*, „puterea de a face să crească“, deci *augustus* înseamnă „cel care trezește viața, care împarte binefaceri“; noțiunea e în primul rînd religioasă (vezi versul 608), dacă nu chiar magică. În versul precedent, Ovidiu derivă *augurium* de la *augustus* (în realitate, *augurium* vine din *avis*, „pasăre“, și *gerere*, „a umbla“; Festus și, după el, Suetoniu (*August*, 7, 2), dimpotrivă, derivă *augustus* de la *augurium*. Titlul de *Augustus* arată că împăratul era venerat și în calitatea lui de augur: bastonul augural (*lituus*; vezi 6, 375) apare printre însemnele primilor împărați. Teoretic un titlu ca oricare altul, în practică *Augustus* e folosit numai pentru împărat.
- 613—616 Aceste patru versuri par să aparțină întîii redactări: deci prințul nostru e August, iar urmașul e Tiberiu. Dacă însă ele țin de a doua

- redacțiune, prințul nostru e Tiberiu, numit și el Augustus la urcarea pe tron, iar urmașul e Drusus (cel tânăr, fiul lui Tiberiu) sau, mai degrabă, Germanicus (fiul adoptiv al lui Tiberiu și dedicatarul versiunii noi a *Fastelor*).
- 614 cununi de stejar: *querna corona*; vezi mai sus nota de la v. 589—590. O asemenea coroană civică se acorda celui care, în luptă, salva viața unui concetățean; August a primit-o fiindcă a salvat întregul popor roman în războaiele civile. Versul pare să se adreseze familiei imperiale în ansamblu, nu lui Tiberiu, care refuzase coroana civică; sau poate Ovidiu îl îndeamnă aci să revină asupra refuzului?
- 616 *Sarcina*: aluzie la ezitățile lui Tiberiu (vezi nota de la v. 534)?
- 617 Titan e aici zeul soarelui; el e fiul lui Hyperion și al Theiei, adevărații Titani (cu totul, șase băieți și șase fete ai lui Uranos-Cerul și ai Geei-Țărîna). Vezi mai sus nota de la v. 385. — al treilea Titan înseamnă „a treia zi” (a treia în vorbirea obișnuită), adică 15 ianuarie.
- 618 Zeea parasă (vezi mai sus nota de la v. 478) e Carmentis.
- 619 carpente: faetoane acoperite, cu două roți. Utilizarea lor era permisă matroanelor încă din anul 395 î.e.n., ca recompensă a patriotismului care le-a făcut să-și ofere statului toate bijuteriile, în timpul războiului cu orașul Veii (vezi Titus Livius, 5, 25, 9). — *ausone*: romane; vezi nota de la v. 55.
- 620 Încă o etimologie greșită (totuși apărută de unii chiar în secolul nostru); *carpentum* trebuie să vină de la *carpere* (*carpere iter*, „a străbate un drum”), dacă nu cumva e un împrumut de la gali.
- 621 le-au luat-o: în anul 214 î.e.n., prin legea tribunului C. Oppius, îndreptată împotriva luxului femeilor.
- 623 oarbă (*caeca*): ascunsă, în taină.
- 626 dreptul răpit le-au redat: în anul 195 î.e.n., cînd legea Oppia a fost abrogată (vezi Titus Livius, 34, 1—3). Ovidiu subliniază și în 2. 425 sqq. importanța ocrotirii natalității.
- 627 o a doua serbare: *bina... sacra*.
- 628 Mama tegeeană e Carmentis cea din Arcadia; vezi mai sus nota de la v. 545.
- 629 în templu: *sacello* (vezi mai sus nota de la v. 462).
- 630 cei de la mort: orice obiect de piele (chiar și încălțămîntea de piele), provenind de la un animal mort, e în contradicție cu o sîrbătoare legată de naștere. Nu se cunoaște altceva cu privire la cultul Carmentei. Interdicția introducerii obiectelor de piele exista și la alte locașuri sfinte.
- 632 vei auzi: în templul Carmentei, rugăciunea se făcea cu voce tare; alteori, rugămintile erau rostite numai în gînd.
- 633 *Porrima* și *Postverta* (sau *Prorsa* și *Postuversa*): inițial două nume ale Carmentei, socotită ocrotitoarea femeilor la naștere; *Porrima* ajută nașterea copilului cu capul înainte, *Postverta* la nașterea cu picioarele înainte. Explicațiile date de Ovidiu în versurile 635—636 sînt în contradicție cu celelalte informații referitoare la aceste nume.
- 634 *Menal*: ținut din Arcadia. Vezi nota de la v. 478.
- 635 *Una*: *Porrima*. — înainte: *porro*.
- 636 să se întimple apoi: *uersurum postmodo*, de aceea *Postuverta*. Dar majoritatea manuscriselor (ca și Peter în ediția a IV-a) au *uenturum* în loc de *uersurum*.

- 637 a:b: de marmură albă (e vorba de templul cel nou, ridicat de Tiberiu). — strălucitoareo: Concordia (v. 639).
- 638 Moneta: un epitet al Iunonei, legat apoi prin etimologie populară de verbul *monere*, „a îndemna“. Templul despre care e vorba aici se afla în cetățuia de pe Capitoliu (vezi nota de la v. 85; și 6, 183—190); el fusese ridicat de Camillus în anii 345—344 î.e.n. Aici se băteau, începînd din anul 269 î.e.n., banii de argint. — pașii (*gradus*): e vorba de un șir de trepte care urcau de la templul Concordiei la cel al Iunonei.
- 639 Concordia (*Ἄρεως*) e o personificare abstractă, aparînd mai ales pe monede la sfîrșitul unei perioade de tulburări sau de războaie civile.
- 640 sfințitele mîini: mîinile lui Tiberiu, care a început construcția noului templu în anul 7 î.e.n.; locașul a fost inaugurat la 16 ianuarie anul 10 e.n. Pasajul ține, evident, de revizia din timpul exilului.
- 641 Furius: Marcus Furius Camillus, cuceritorul orașului Veii din Etruria (anul 396). Fiînd dictator în timpul luptelor dintre patricieni și plebei, din anul 367. În legătură cu legile Liciniae Sextiae, la restabilirea concordiei promisese acest templu.
- 642 Templul cel vechi a fost construit în partea de nord-vest a forului, la picioarele Capitoliului. Restaurat de L. Opimius în anul 121 î.e.n., el a adăpostit adesea ședințele senatului: aici a rostit Cicero cîteva din discursurile sale împotriva lui Catilina și Antoniu.
- 644 Arme luînd: această informație despre caracterul sîngeros al luptelor din anul 367 apare numai aici.
- 645 Noul motiv: prilejul ridicării noului templu. — părul își pleacă: germanii, care purtau părul lung, și-l lasă tăiat, ca semn al înfrîngerii, de biruitori.
- 646 sub auspiciul tău: luarea auspiciilor, de către comandant, era obligatorie înainte de a pleca la război. — comandant (*dux*): după moartea (în anul 9 î.e.n.) a fratelui său Drusus, Tiberiu a luat conducerea operațiilor militare din Germania; triumful și l-a sărbătorit la 1 ianuarie anul 7 î.e.n. E greșită părerea (expusă și de Cornali) că în acest pasaj Ovidiu face aluzie și la triumful (din 16 ianuarie anul 12 sau 13 e.n.) al lui Tiberiu asupra Panoniei și Dalmației.
- 647 templu: ruinele lui se mai văd și astăzi
- 648 unde ea însăși să stea: *quae colat ipsa*, coniectura mea; manuscrisele au *quae colit ipsa*, edițiile *quam colit ipse* (*colere* cu sensul de „a locui“ mai apare la Ovidiu în v. 241 și în *Metamorfoze*, 6, 149; verbul simplu în locul compusului, *incolere*).
- 649 Pusu-i-a ei: *hanc... constituit*, ca în edițiile Peter și Cornali și o parte din manuscrise (celelalte manuscrise și edițiile Merkel și Bömer scriu *haec*, „pus-a în el“, adică în templul zidit de Tiberiu). Altarul ridicat de Livia (a ta mamă) se afla în *porticus Liviae* de pe Oppius, inaugurat de împărăteasă în anul 7 î.e.n. (vezi 6, 637 sqq.). — ei: Concordiei, întru pomenirea bunei înțelegeri dintre Livia și împărat.
- 650 Iupiter e împăratul August. — singură: ea a fost ultima soție a lui August.
- 652 Zodia Vărsătorului. Cum Ovidiu identifică Vărsătorul cu Ganimedea (2, 145). e preferabilă lecțiunea munauscriselor (*regentis*, „care amestecă vinul cu

- apă") Columella fixează trecerea soarelui din Capricorn în Vărsător la 16 ianuarie.
- 653 a șaptea oară: intră în calcul și apusul din 17 ianuarie, și cel din 23 ianuarie
- 654 Lira lui Orfeu, schimbată după moartea lui în constelație. În cartea a II-a (v. 76), Ovidiu pomeneste încă o dată apusul de seară al Lirei, fixându-l însă la 2 februarie; probabil că acolo a utilizat altă sursă. Pliniu îl fixează la 4 februarie, iar Columella la 22 și 30 ianuarie și la 3 februarie. După calculele moderne, apusul aparent avea loc la 28 ianuarie, cel real la 9 februarie.
- 655 noaptea ce vine, adică noaptea de 23 spre 24 ianuarie.
- 656 în piept: e steaua care inchipuiește inima Leului. Leul e cel ucis de Hercule în Nemea. — va cobori: Ovidiu se gîndește la apusul stelei (care în realitate survine în seara de 6 iulie); la 24 ianuarie (Columella spune 27 ianuarie) are loc apusul de dimineață. O greșeală asemănătoare în 2, 77, unde Ovidiu se gîndește la apusul aparent de dimineață (6 februarie; după Columella, la 3 februarie).
- 658 a Semîntelor zi (*Sementiua ... dies*; variantă în Merkel: *Sementina*): sărbătoare mobilă la sfîrșitul semănatului; se ținea de două ori, la interval de șapte zile.
- 659 se-anunță: de pontifici; face parte deci din așa-numitele *feriae conceptivae*.
- 661 anotimpul: *tempora*. După Varro (și Vergiliu) vremea semănatului se întindea de la echinocțiul de toamnă pînă la solstițiul de iarnă; deci sărbătoarea nu e limitată, cum pare să spună Ovidiu, la sfîrșitul lunii ianuarie.
- 663—665 Versurile sînt, dacă nu o imitație, cel puțin o reminiscență din Tibul (2, 1, 5—8).
- 663 podobiți cu coroane: vezi mai sus nota de la versul 345.
- 665 ce lucrul sfîrși: *emeritum* („lăsat la vatră”), metaforă împrumutată din graiul ostășesc. — țăranul: *rusticus*.
- 666 răni: brazdele. E unul din puținele texte în care ogorul e socotit ca fiind omenească.
- 667 sâtean: *uilice*.
- 669 Sate: *pagi*, cea mai obișnuită diviziune a populației rurale, cu proprietate obștească a pămîntului; în fruntea unui *pagus* era un *magister*, care avea și însărcinări religioase (mai ales *lustratio*, ceremonia de purificare a comunei, de obicei în luna mai). — Ovidiu pare să echivaleze și el sărbătoarea Semîntelor (*Sementivae*) cu Paganaliile; îndemnul *curățiti-vă satul (pagum lustrate)* subliniază asemănarea dintre cele două sărbători. — plugari: *coloni*.
- 670 turta de fiece an: *annua liba*. Vezi nota de la versul 128.
- 671 Ceres, Țărîna: la începutul serbării, *flamen Cerialis* invocă pe cele douăsprezece divinități ale agriculturii, din care mai importante sînt acestea. Unii cred că jertfa către Ceres avea loc în prima zi a sărbătorii, iar cea pentru Țărîna (*Tellus*) după șapte zile (vezi mai sus nota de la v. 658).

- 672 Griu: vezi nota de la v. 128. — scroafă: vezi nota de la v. 349.
- 673 Pământul: *Terra* (Mater), alt nume al zeiței Tellus (v. 671). Într-o perioadă anterioară, Tellus alcătuia o pereche cu divinitatea masculină Tellumo.
- 674 Una: Ceres, mai importantă, cea care creează roadele; numele ei e pus în legătură tocmai cu verbul *creare*.
- 675 Ruga care urmează e și ea o stilizare liberă; vezi mai sus nota de la v. 509. — sărăcia din vremuri (*uetustas*) e în contradicție cu mitul virstei de aur.
- 676 ghindei: *querna glans* („ghindă de stejar”); *glans* însemna și jir, castane, nuci, curmale. Ghinda ca hrană a omului primitiv e pomenită și de alți scriitori; vezi și 4, 395—404.
- 677 Plugarii cei lacomi (*avidos.. colonos*): aceeași idee apare în începutul apocrif al *Eneidei*. — mîndre recolte: *frugibus immensis*; vezi și Vergiliu, *Georgice*, 1, 49;
 Multele grîne-ale lui vor rupe sub ele grînarul.
 (trad. G. Coșbuc)
- 682 apă din cer (*aetheria... aqua*): ploaia.
- 684 ogorul lucrat: *Cerialia rura*. Merkel și Cornali preferă, în loc de *rura*, varianta *dona*.
- 687 aspră: *scabrae*, epitet luat de la rugina fierului.
- 688 miasme: *uitio caeli*.
- 689 slăbiciune: *macie*; Ovidiu e primul care folosește acest cuvînt în legătură cu ogorul.
- 690 prea multă viață: *luxuriosa*. Această nenorocire e pomenită și de Pliniu cel Bătrîn.
- 691 neghina (*lolium*) se credea că pricinuieste boala de ochi.
- 692 ovăz sterp: *sterilis... auena*, ovăzul sălbatic, buruiana cea mai temută de romani; ovăzul obișnuit era prea puțin cultivat.
- 693 care rabdă de două ori focul: grăunțele de alac erau prăjite, putîndu-se astfel zdrobi (măcina) mai ușor; la coacerea pîinii, ele ajungeau, într-adevăr, pentru a doua oară în contact cu focul.
- 694 cu camătă: ideea e frecventă; Ovidiu însuși o mai folosește, în cuvinte identice cu ale lui Tibul.
- 695 să doriți: *optate*, cu sensul de „cereți prin rugăciuni” (vezi versul următor).
- 696 A bebele divinități: Ceres și Tellus.
- 697—704 Versurile par modificate la revizia din exil.
- 698 calul: numit *equus bellator* în cartea a II-a (v. 12).
- 701 tale: a lui Germanicus. Expresia *domus Augusta* („familia lui August”) apare pentru prima oară la Ovidiu, dar numai în operele din exil: o dovadă în plus că și acest pasaj a fost refăcut.
- 703 Paralelismul emistihurilor apare și în expresia originală: *par Cererem nutrit, pacis alumna Ceres (alumna*, „cea hrănită”)
- 706 Leda e soția lui Tindar și mama Elenei și Clitemnestrei, a lui Castor și Pollux. Paternitatea unora din aceștia (dacă nu a tuturor) se atribuie lui Zeus, care s-ar fi apropiat de Leda luînd chip de lebedă. Aici e vorba de Castor și Pollux, dioscirii („fiii lui Zeus”); vezi mai departe, cartea 5,

- v. 699—720. — templul: e vorba de cel vechi, făgăduit Dioscurilor de dictatorul Aulus Postumius în timpul luptei de la lacul Regillus (anul 496 î.e.n.), pentru ajutorul pe care fiii lui Zeus l-ar fi dat romanilor (vezi Titus Livius, 2, 42). Dedicarea templului a avut loc abia în anul 484. A fost reconstruit de Lucius Caecilius Metellus spre sfârșitul secolului II î.e.n.
- 707 Frați din viță de zei: Tiberiu și Drusus. Tiberiu a restaurat templul și l-a dedicat, în numele său și al fratelui mort, Drusus, la 27 ianuarie anul 6 e.n. Se pare că și întâia dedicare, cea din anul 484, s-a făcut tot la 27 ianuarie (sau la 15 iulie, cînd avea loc parada cavalerilor?).
- 708 Templul a fost ridicat în for, la poalele Palatinului, aproape de templul Vestei și de lacul (de fapt un bazin de piatră) al Iuturnei. Vezi mai sus nota de la v. 463. Din ruinele măreței construcții a lui Tiberiu se mai păstrează trei coloane.
- 709 Pacea, personificată, a avut la Roma un altar, început la 4 iulie anul 13 î.e.n., după victoriile lui August în Spania și Galia și dedicat la 30 ianuarie anul 9 î.e.n. Altarul, după modelul elenistic al celui din Pergam, se afla pe Cîmpul lui Marte, lângă *uia Flaminia*. Fragmentele păstrate au îngăduit în zilele noastre reconstrucția monumentului, unul din cele mai reprezentative ale artei din vremea lui August.
- 711 frunze din Actiu: lupta de la Actium (2 septembrie anul 31 î.e.n.) constituie începutul erei de pace, după îndelungatele războaie civile.
- 713 Aluzia la triumful lui Germanicus transformă elogiul lui August în proslăvirea dedicatarului noii versiuni a primei cărți a *Fastelor*.
- 714 tu: pacea.
- 715 Ovidiu dorește și el o vreme în care să nu existe decît războaie de apărare.
- 716 Goarna (*fera tuba*), în război, dădea semnalul de atac și de retragere; era folosită însă și în procesiunile pașnice.
- 717 Eneazii nu sînt numai August și urmașii lui, ci toți romanii. Cea mai veche atestare precis datată a legendei după care Venus, mama lui Enea, e străbuna poporului roman, e din anul 83 î.e.n. Vergiliu impune definitiv tradiția. Vezi și 4, 29—60. — pămîntul întreg: *et primus et ultimus orbis*; vezi mai sus nota de la v. 85.
- 720 albă: vezi nota de la v. 56. — lovînd: *percussa*, ca în edițiile Peter și Cornali, împreună cu majoritatea manuscriselor (vezi nota de la v. 347); Bömer și Merkel scriu *perfusa* („stropind“ cu vin).
- 721—722 Aliterația e a originalului (*praestat, pace perennet, pia propensos*), iar pseudo-rima hexametralui românesc (plecați, rugați-i) imită homeoteleutul pentametralui (*propensos, deos*).
- 723—724 Distihul a fost socotit interpolat, poate tocmai fiindcă ultimul vers (*cumque suo finem mense libellus habet*) apare cvasi-identic în *Triste*, 2, 550 (*cumque suo finem mense uolumen habet*):

Am șase cărți de Faste și încă tot pe-atîtea,

Din ele fiecare sfîrșind cu luna ei.

(trad. T. A. Naum)

CARTEA A DOUA

- 1—2 Riese presupune că acest distih aparține sfârșitului primei cărți.
- 3—18 Dedicăția către August; aparține probabil începutului primei cărți, de unde a fost transpusă în momentul cînd, la revizie, poetul și-a închinat opera lui Germanicus.
- 3 Astăzi abia (*nunc primum*): în aceste cuvinte, comentatorii văd o dovadă peremptorie că pasajul a fost transpus. Dar poetul se poate referi la întreaga operă chiar și într-alt loc decît la începutul ei. — elegii — versuri elegiace, adică distihul în care și-a scris Ovidiu cea mai mare parte a operei sale. — cu pînzele-ntinse (*uelis... maioribus*): vezi nota de la 1, 4.
- 4 faptă mărunță: scrierile în distih elegiac de pînă aci ale lui Ovidiu (*Heroidele, Amourile, Arta iubirii, Fardurile femeiești, Leacul tubirii*) sînt într-adevăr consacrate unor subiecte a căror importanță nu poate sta alături de a *Fastelor*.
- 6 Prima culegere de poezii a lui Ovidiu a fost *Amores*, în cinci cărți. (Ni s-a păstrat însă numai textul celei de a doua ediții, redusă la trei cărți.) De aceea poate spune poetul că distihurile elegiace i-au fost slujbași de credință în dragoste.
- 8 aici: la *Fastele* cu subiect național. — de-acolo: de la fapta mărunță a poeziilor de dragoste.
- 9 acesta-i: care? *Fastele* singure, cum pare să înțeleagă Bömer, sau *Fastele* împreună cu poezia erotică, după părerea lui Cornali? Ultimele versuri ale proemiului (15—18) par să infirme interpretarea lui Cornali. S-ar putea crede că Ovidiu își cere scuze aici pentru faptul că în tinerețe comparase atît de des dragostea cu serviciul militar. În prima carte (păstrată) a *Amorurilor*, elegia a 9-a e consacrată în întregime acestei comparații (*Îndrăgostitu-i soldat și Cupido își are cazarma, / Atticus, poți să mă crezi, îndrăgostitu-i soldat*; v. 1—2). *Arta iubirii* (1, 35—36) dă tînărului care se va îndrăgosti următorul sfat:

Dintru-nceput, te trudește să cauți a dragostei țintă,

Tu ce sub arme acum vii ca un tînăr recrut.

Comparațiile similare sînt numeroase și la alți poeți ai iubirii.

- 11 Suliță (*pilum*): e arma legionarului; lungă de vreo trei metri, groasă aproape de trei centimetri, cu un lung virf de fier, cerea într-adevăr un braț puternic.
- 13—14 Autenticitatea acestor versuri a fost pusă la îndoială.
- 15 Caesar e numele dat în mod curent lui August în *Faste* (vezi mai departe v. 137).
- 16 isprăvi: *titulos*, „inscripții, titluri de glorie“.
- 18 pe dușman îl învingi: aluzie la luptele de pe Rin și de pe Dunăre, la care împăratul n-a participat însă nemijlocit; de aceea cuvintele poetului trebuie înțelese în sens larg: „cînd meditezi la ducerea războiului“.
- 19 Februa („purificare“) și *piamina* („ispășire“; sau *purgamina*); sînt puse alături și de Varro. Deci numele celei de a doua luni vine de la cea mai importantă sărbătoare a ei, ceremoniile de purificare de la Lupercalii (sărbătoare numită de Varro *dies februatus*).
- 21 al jertfelor rege: e *rex sacrificulus*, despre care vezi nota de la I, 333. — flamen: poate *flamen Dialis* (preotul lui Iupiter); funcția aceasta a fost reînființată de August în anii 13—10 î.e.n., după trei sferturi de veac de inexistență. Dar cum nu avem informații despre o ceremonie ca cea pomenită aici, nu putem fi siguri dacă e vorba într-adevăr de *flamen Dialis*. — lina avea mai multe întrebuintări în riturile sacre (și în practicile magice).
- 23 Versul e neclar. Nu se știe despre ce lictor e vorba: *mortis* („de moarte“) e o coniectură, printre multe altele, în locul lui *certis* sau *ternis* (la fel de neclare) din manuscrise.
- 24 Sare și grîu prăjit: vezi nota de la v. I, 123.
- 25 arborii sacri (*arbore pura*): alte izvoare vorbesc în general despre *arbor felix*, „pom roditor“; printre arborii de bun augur, folosiți în ceremoniile religioase, erau stejarul, fagul, nucul, pârul, smochinul alb, vița de vie etc. Acest sens al lui *februum* („ramură“) nu e cunoscut din altă parte.
- 26 *Flamen Dialis* purta pe creștet o cunună de măslin, iar *flamina (flaminica)*, soția lui, care asista și ea la ceremoniile de purificare, avea pe *rica* (basma) o crenguță de rodiu. Aceste ramuri simbolizau legătura dintre sacerdot și divinitate.
- 28 Și pinul era considerat *arbor felix*.
- 30 netunși: vechii romani purtau barbă (de aceea scriitorii îi numesc adesea *barbati*, „bărboși“). Primii bărbieri au venit la Roma (din Sicilia) în anul 300 î.e.n., dar obiceiul de a-și rade barba s-a răspândit destul de încet. (Cel dintîi roman care se rădea zilnic a fost Scipio Aemilianus, fratele învingătorului din anul 203 î.e.n. al lui Hanibal.)
- 31 piele tăiată: e vorba de curele din pielea țapului sacrificat; aceste curele, folosite și ele la purificări, erau numite tot *februa*. Această explicație a numelui lunii februarie e împrumutată de la Varro. Alții citează, pentru etimologie, numele unui zeu *Februus* sau al unei zeițe *Februa*; se pomenesc și de *Iuno Februata* sau *Februlis*. — Despre luperci vezi mai departe, la v. 267.

- 32 Lupercii alergau în jurul Palatinului, lovind cu curelele pe cei întâlniți ; prin aceasta se socotea purificată întreaga cetate (*solum*).
- 33—34 Această explicație, dată de M. Fulvius Nobilior și de C. Iunius Gracchanus, e cunoscută de poet tot prin intermediul lui Varro, unde se află citată. E vorba de sărbătoarea morților (*Feralia*) de la 21 februarie ; vezi mai departe la v. 533 sqq. — Timpul pur : *tempora pura* (= *februata*).
- 35 Credința în posibilitatea unei purificări (înțelese aproape întotdeauna material) ține probabil de cea mai veche religie a romanilor, deși mai departe (v. 37) Ovidiu îi atribuie origine grecească. Erau ținuți să se purifice (meccanic) nu numai cei vinovați (de pildă de un omor), ci și toți cei prezenți, chiar din întâmplare ; deci impuritatea era socotită pur exterioară, automată, lipsită multă vreme de orice legătură cu viața interioară a omului. Treapta mai recentă, a impurității sufletești, e înfățișată de poet mai jos, unde citează și cel mai simplu procedeu de purificare (spălarea cu apă).
- 39 Actorid : e Patroclu, nepotul lui Actor. Jucind arșice, a ucis din minie un copil. A fugit la curtea lui Peleu, regele Ftiei, care l-a purificat și l-a crescut împreună cu fiul său, Achile. Prietenia dintre Achile și Patroclu e bine cunoscută din *Iliada*. — Peleu își ucisese fratele vitreg, Phocus : purificat de Eurytion, l-a omorât și pe acesta, din greșeală, la vînătoare, fiind purificat și de această dată, de Acast, fiul regelui din Iolcos. Acast a luat parte la expediția argonauților și, după ce Medeea i-a ucis tatăl, a devenit rege. Cum se vede, Ovidiu confundă cele două purificări ale lui Peleu.
- 40 Hemonia e vechiul nume al Tesaliei, unde se afla Iolcos, patria lui Acast.
- 41 Egeu e regele Atenei. Phasida e Medeea din Colchida, pe unde curge râul Phasis. Fugită din țara sa împreună cu Iason, conducătorul argonauților, când a aflat că iubitul ei se căsătorește cu Creusa, a ucis-o pe Creusa și pe tatăl acesteia, ca și pe propriii ei fii, avuți cu Iason. Vrăjitoare fiind, a fugit din Corint la Atena, trasă prin vâzduh de balauri înhămați la un car. Egeu s-a căsătorit cu ea, ceea ce implică și purificarea.
- 42 pe nedrept, pentru că mai târziu ea a pus la cale otrăvirea lui Teseu, fiul lui Egeu. Regele, încrezător, era gata să-l ucidă pe Teseu, dar în ultimul moment și-a dat seama că acesta e fiul său. În afara epopeilor lui Apollonius din Rodos și Valerius Flaccus, Medeea a reținut atenția multor poeți tragici, începînd cu Euripide.
- 43—44 Eriphyle, cumpărată cu un colier, l-a convins pe Amphiarauș, soțul ei, să plece la războiul împotriva Tebei. Știînd că își va afla moartea în luptă, Amphiarauș îi poruncește fiului său, Alcmeon, să-l răzbune. Acesta își ucide mama și fuge în Acarnania, unde, după versiunea delfică a legendei, e purificat de zeul fluviului Achelous. Fluviul (numit astăzi Aspropotamos) curge între Acarnania și Etolia și e supranumit *Naupactous* după numele orașului etolian Naupact (azi Lepanto).
- 45 apa din fluviu : vezi mai sus versurile 40 și 44. Cultul folosea numai apă curgătoare (*fons perennis*, „izvor veșnic“, sau *utuus*, „izvor viu“, apă vie). Rămășițele obiceiului le găsim și astăzi în botez și stropirea cu apă sfințită. Alte procedee de purificare sînt focul, fumigația, măturatul, dar apa a avut întotdeauna înfrîntarea ; se pare că însuși cuvîntul *lustrum* („pu-

rificare") înseamnă la origine „apă de spălat“ (*laustrum). — Scepticismul lui Ovidiu e limitat la ineficacitatea procedeelor străvechi. Într-adevăr, Erinile îl urmăresc pe Oreste și după ce acesta a fost purificat pe căile obișnuite.

- 47—54 Problema locului lunii februarie în vechiul an roman nu e destul de clară la Ovidiu. Vezi notele de la 1, 44 și mai ales *Introducerea*, p. 11.
- 50 Despre *Terminus* vezi mai departe, v. 639 și urm. Sărbătoarea lui era la 23 februarie, care părea să fie ultima zi a anului cu lună intercalară. Vezi *Introducerea*, p. 12.
- 51 Vezi nota de la v. 1, 127.
- 52 manii (*manes*) sînt sufletele morților, numite așa prin antifrază, căci cuvîntul însemna „buni, binevoitori“ în latina arhaică. Sărbătoarea lor cade în februarie; vezi mai departe v. 569 și urm. Se spunea că manii sînt fiii zeiței *Mania*, o divinitate foarte vagă.
- 53 puseră lingă olaltă: așezînd luna februarie, de la sfîrșitul anului, după ianuarie. Schimbarea ar data deci din anul 450 î.e.n. Vezi *Introducerea*, p. 11.
- 55 Mama cea mare (*Magna Mater*) e Cybele; vezi 4. 179; 347. Templul ei se afla însă pe Palatin. Ovidiu greșește aici așezînd lingă el templul Iunonei Sospita; acesta din urmă, dedicat în anul 197 î.e.n., inaugurat în 194, se afla în *forum olitorium* („piața de legume“), între Capitoliu și Tibru. Autorul confundă poate pe *Mater Magna* cu *Mater Matuta* al cărei templu era într-adevăr în vecinătatea forului *olitorium*. (E posibil și să mai fi existat un templu al Iunonei Sospita, necunoscut din alte izvoare, în locul indicat de poet.)
- 56 Sospita (sau *Sospes*), „salvatoarea“, e unul din epitetele Iunonei. Vezi și 6, 57 și urm. — al lunii-inceput: calendele tuturor lunilor sînt inchinate Iunonei; vezi 1, 55. — Rima interioară (făcut — început) a distihului românesc o imită pe a originalului (*delubris — nouis*).
- 58 Templul (din *forum olitorium*) avusese nevoie de restaurație încă de la începutul secolului I î.e.n.
- 60 August (piosul prinț) putea spune în autobiografia sa că (în anul 28 î.e.n.) a reconstruit 82 de temple la Roma.
- 66 fie de ei ocrotit: *maneant in statione*, metaforă din limbajul militar, înseamnă exact „să stea de sentinelă, de veghe“.
- 67 Despre *Helernus* nu se știe nimic; de altfel numele apare aici numai printr-o conjectură; îl mai găsim în 6, 105 (nu în toate manuscrisele). Crîngul se va fi aflat între oraș și mare.
- 68 Tibrul e străin (*advena*, „venetic“) pentru că vine din Etruria; vezi nota de la 1, 233 (și 1, 500).
- 69 al lui Numa: e templul Vestei, ridicat de al doilea rege al Romei; vezi și 6, 263. — al Tunătorului Iupiter: templul lui Iupiter Tonans, întemeiat de August în anul 26 și consacrat la 1 septembrie 22 î.e.n., se afla pe Capitoliu, aproape de templul lui Iuppiter Optimus Maximus.
- 70 și e numai explicativ, nu e vorba de un al treilea sacrificiu. — cetățuie înseamnă aici „Capitoliu“.
- 77 Lira: vezi mai departe, la versul 118 și 1, 654.

- 78 Leul: vezi nota de la 1, 656.
- 79 Delfinul apune seara la 30 (sau la 8) ianuarie, după datele anticilor; după calcule, apusul aparent era la 13 ianuarie, cel real la 1 februarie.
- 81 iubitei ascunse: Amfitrite („cea care înconjură lumea“), regina mărilor. Urmărită de Poseidon, zeul apelor, s-a ascuns în adâncimile oceanului, dincolo de coloanele lui Hercule (Gibraltar), dar delfinii au găsit-o și au dus-o lui Poseidon, care a luat-o de soție.
- 83 Arion, originar din insula Lesbos (astăzi Mitilini, în răsăritul mării Egee), era cîntăreț la curtea tiranului Periandru din Corint. Acesta i-a îngăduit să plece în Grecia Mare (sudul Italiei) și în Sicilia, ca să cîștige bani cu cîntecul său.
- 89 Pasărea favorită a Atenei-Pallas era cioara.
- 91 Cynthia e un alt nume al Artemidei, după muntele Cynthos (în insula Delos), unde se născuseră și ea, și fratele ei Apollo.
- 106 Phoebus, în grecește epitetul lui Apollo, e folosit de obicei singur în latinește. Zeul avea părul lung, negru, cu reflexe violete.
- 109—110 Autenticitatea distihului nu e neîndoioasă.
- 109 lebăda e metamorfozarea cîtorva eroi, dintre care cel mai vechi pare să fi fost un fiu al lui Poseidon; pe punctul de a fi omorît, în războiul troian, de Achile, tatăl său l-a transformat în lebedă.
- 115—116 cîntă, drept plată / că îl purta: *pretiumque uehendi / cantat*. Se poate înțelege (cum preferă Bömer) și: „cîntă lauda călătoriei“.
- 118 Joe: în alte versiuni ale legendei, Apollo a fost cel care a dus în cer Delfinul (și lira; dar constelația Lirei e socotită uneori a fi lira lui Orfeu; vezi 1, 654).
- 119 meonide: Homer, fiindcă s-ar fi născut la Smirna sau Colofon, orașe ale provinciei Meonia (sau Lidia) din Asia Mică. Alte cinci orașe revendicau și ele cîntea de a fi dat viață poetului orb: Rodos, Salamina, Chios, Argos, Atena. După o altă interpretare, *meonid* ar însemna urmașul lui Maion, tatăl legendar al lui Homer.
- 127 părinte al patriei: la 5 februarie, anul 2 î.e.n., August primise titlul de *pater patriae*, care, neoficial, îi fusese atribuit și înainte. Dar el își îngăduia să glumească pe socoteala acestei titlaturi; Macrobiu (*Saturnalia*, 2, 5, 4) ne relatează că August obișnuia să spună întîmilor săi că „are două fiice extrem de sensibile — din partea cărora trebuie să îndure orice capriciu: republica și Iulia“.
- 135 Titus Tatius era regele sabinilor, iar Cures (astăzi *Correse*) e numele unei fortărețe din țara sabinilor. — Regele Acro din Caenina a fost înfrînt în luptă de Romulus, după răpirea sabinelor. Vezi Titus Livius, 1, 10 și 13.
- 142 domn: August nu suporta să fie numit așa.
- 144 Romulus a ajuns printre zei datorită lui Marte, tatăl său, pe cînd Octavian l-a divinizat pe tatăl său adoptiv, C. Iulius Caesar, la 1 ianuarie 42.
- 145 Ida, munte în apropierea Troiei. Aici își păzea turma Ganimede cînd l-a văzut Iupiter și, cum el era cel mai frumos dintre muritori, l-a îndrăgit. Zeus l-a dus în Olimp și l-a făcut paharnicul său. Ganimede e înfățișat pe cer de constelația Vărsătorului; tot constelație a devenit și Vulturul

- care l-a înălțat pe tânăr de pe pământ în Olimp. — Răsăritul real de dimineață al Vărsătorului era la 22 ianuarie, cel aparent cu o lună mai târziu.
- 150 După Pliniu cel Bătrîn, primăvara începea la 8 februarie.
- 153 Paznicul Ursei e constelația Boarului (sau Văcarului), a cărei principală stea, Arcturus, răsărea aparent la 27 februarie, real la 6 martie.
- 155 Hamadriadele sînt nimfe ale arborilor. Socotite de unii nemuritoare, alții credeau că ele mor o dată cu copacii pe care îi ocrotesc; uneori li se atribuie o situație intermediară între nemurire și viața obișnuită, crezîndu-se că ele trăiesc zece vieți de palmier, adică 9720 de ani. Vezi și nota de la 1, 398.
- 156 Callisto e considerată în acest pasaj fiica regelui Lycaon (vezi mai departe, v. 173).
- 162 Ca să se poată apropia de Callisto, Zeus a luat înfățișarea Artemidei (sau pe a lui Apolo, fratele zeiței).
- 167 Tegee: vezi nota de la 1, 545. Se pare că e vorba de o apă care dovedea fecioria, deoarece Artemis e strîns legată de izvoare și de râuri.
- 173 Lycaon era regele Arcadiei. Vrînd să se convingă dacă un oaspete al său era Zeus, i-a dat să mănînce carne din trupul unuia din fiii proprii. Zeus (căci el era, într-adevăr, străinul) l-a pedepsit, fie trăsîndu-l, fie prefăcîndu-l în lup (grecește λύκος).
- 183 Numele copilului era Arcas.
- 189 Arctos înseamnă grecește „ursoaică“, iar Arctophylax „paznicul ursoaicei“.
- 191 Tethys e zeița mării; părul ei cărunt închipuie spuma valurilor. Vezi nota de la 5, 81.
- 192 Menal e un munte lângă Tegea, aici, prin sinecdochă, echivalent cu Arcadia. — Constelația Ursei, pentru mediteraneeni (ca și pentru noi), nu coboară niciodată sub orizont, adică nu se scaldă niciodată în apele mării.
- 195 Episodul e povestit de Titus Livius, 2, 48—50. În genere, lupta e datată la 18 iulie; nu se știe de ce se abate Ovidiu de la tradiție.
- 238 Într-adevăr, Fabiții pretindeau că se trag din Hercule (și o fiică a lui Evandru?). La această genealogie face aluzie Ovidiu și în Pontice, 3, 3, 99—100 (scrisoarea e adresată unui membru al gîntei Fabia, Paullus Fabius Maximus).
- 241 Maxime: Quintus Fabius Maximus Cunctator (*cunctari*, „a târăgăni“), a cărui tactică a mîntuit Roma după luptele dezastruoase de la Ticinus, Trebia și de la lacul Trasimen.
- 242 Aluzie la celebrul vers al lui Ennius: *unus homo nobis cunctando restituit rem*.
- 243 Corbul, pasăre al cărei zbor era socotit prevestitor, e consacrat lui Apolo, ca zeu al profețiilor (vezi mai jos v. 262). Întruchipat în corb, zeul îi călăuzea pe cei care plecau din țara lor. Legătura dintre pasăre și zeu e poate o urmare a legendei după care Apolo a fost îndrăgostit de Eglă, fiica regelui lapiților, care, pentru frumusețea ei, a fost poreclită Coronis (= Stăncuța).
- 267 Luperci: membrii unui colegiu sacerdotal. La 15 februarie, în cursul unei procesiuni, luperci ocoleau goi Palatinul, lovînd cu un bici din piele de țap pe trecători și mai ales pe femei, care astfel deveneau fecunde.

- Această sărbătoare, lăsată în părăsire în ultimele timpuri ale republicii, a fost reluată de August, ceea ce explică marea atenție pe care i-o dă Ovidiu. A fost interzisă în anul 496 e.n. de papa Gelasius.
- 270 Pan, identificat înainte cu Silvanus, devine la Ovidiu corespondentul lui Faunus, care capătă astfel coarne și picioare de țap.
- 272 Pholoe: podiș între Olimpia și Arcadia. — Stimfalica undă: Stimfal e numele unui lac, riu și oraș arcadian.
- 274 Ladon, riu în apusul Arcadiei, în care se varsă Alfeul.
- 276 Tricren, munte în Arcadia, aproape de Stimfal.
- 281 Apariția lui *flamen Dialis* la Lupercalii se poate explica numai dacă se renunță la ideea că sacrificarea cîinelui e o jertfă „necurată”; acest tabu ar fi apărut abia mai târziu.
- 293 Case aveau de frunziș: vezi Vitruviu, *Despre arhitectură*, 2, 1, 7 (traducerea românească). Vezi și nota de la 4, 395.
- 304 Episodul care urmează amintește de aventura lui Priap cu nimfa Lotis din cartea întâi (391 și urm.) sau cu Vesta din cartea a VI-a (319 și urm.).
- 305 Tînărul cel din Tirint e Hercule, ajuns (după oracolul Pitiei) sclav al Omfalei, regina Lidiei (de aceea numită mai departe meoniana; vezi nota de la v. 119).
- 318 Schimbarea veșmintelor e o temă folclorică des utilizată de filozofi și de moraliști.
- 325 leu: leul din Nemea (frate cu sfinxul din Teba), a cărui ucidere alcătuiește întâia din cele douăsprezece munci ale lui Hercule.
- 326 Hercule primise de la Apolo săgețile și arcul, dar ghioaga și-o tăiasse singur, din trunchiul unui măslin sălbatic.
- 329 Născocitorul viței e Dionysos care, cu Ariadna, printre alți copii, l-a avut și pe Staphylos („strugure“).
- 330 neprihăniți: cei care aveau a săvîrși o acțiune rituală erau ținuți să petreacă în castitate noaptea dinaintea ceremoniei.
- 359 cauze latine: explicațiile autohtone sînt date abia la sfîrșit. Ovidiu pune în legătură Lupercaliile cu Romulus, ceea ce nu înseamnă, totuși, că sărbătoarea exista, ca atare, chiar de atunci.
- 361 Ovidiu greșeste: unei divinități masculine nu i se putea jertfi după obicei un animal de sex femeiesc.
- 367 luptă cu cestul: o asemenea luptă e pomenită și de Ennius pentru epoca lui Romulus, iar Vergiliu o pomenește chiar la jocurile funerare în cinstea lui Anchise.
- 375 Fabii (și 378. Quintilii): erau două colegii de luperci: *Fabian* (sau *Fabii*), ținînd de *Quirinal*, și *Quinctiales* (sau *Quinctilli*) reprezentînd, împreună cu Romulus, Palatinul. În anul 44 î.e.n., în cinstea lui Iulius Caesar, s-a înființat al treilea colegiu, *luperci Iulii*.
- 381 Lupercal: peșteră în care se afla sanctuarul lui Faunus Lupercus, pe coasta de nord-vest a Palatinului, la umbra unui smochin; a fost restaurată de August, o dată cu restabilirea cultului Lupercilor. Tot acolo se înălța și statuia lupoacei alăptînde.
- 383 Silvia e fiica lui Numitor al lui Proca. Ovidiu vorbește și de un frate al Silviei, numit Lausus. Amulius, care uzurpase tronul fratelui său Numitor, temîndu-se de urmașii acestuia, l-a omorît pe Lausus, iar pe Silvia a

- făcut-o vestală. După Ennius, regele a pedepsit păcatul zeiesc al Silviei
 azvîrlind-o în Tibru: dar zeul fluviului a luat-o de soție
- 389 Albula, fie pentru că apa era albă, fie pentru că venea din munți (dar
 probabil că legătura dintre numele munților, *Alpes*, și *alpus*, forma sabină
 a adjectivului *albus*, e imaginară). — Tiberinus era fiul lui Ianus și al
 Camasenei, o nimfă din Latium.
- 412 Un al doilea *ficus Ruminalis* se afla în Comitium, între Capitoliu și for; se
 spunea că e smochinul cel vechi, mutat acolo de forța magică a augu-
 rului Attius Naevius. Acest smochin s-a uscat în anul 58 e.n. Pe Capitoliu
 exista și o a doua statuie a lupoaicei, trăsniță în anul 65 î.e.n., dar pă-
 trată pînă astăzi.
- 415 Hrănirea de către fiare a copiilor părăsiți apare frecvent și în alte mitologii,
 mai ales la greci (Zeus, Egist, Paris etc.); în tradițiile turcești e vorba chiar
 de o lupoaică și de copii gemeni.
- 424 Faunus identificat cu Pan, numit *Lycaeus* de la muntele Lycaion din
 Arcadia.
- 434 n o r e înseamnă, aci, „femei“ în general. Romulus avea și el o soție sabină,
 pe Hersilia.
- 451 Lucina, epitet al Iunonei care ușurează nașterea. La jertfele aduse Iuno-
 nei Lucina nu era îngăduit să se poarte nici o cingătoare, legătură, nod
 etc., căci toate acestea puteau împiedica „dezlegarea“ femeilor însărcinate.
- 453 Și Columella vorbește despre vreme rea la 15 februarie; Pliniu o fixează a
 doua zi.
- 455 Eol, regele vînturilor; pasajul e inspirat probabil din *Eneida*, 1, 52—53 :
 Aeol prin aspre porunci domolește turbatele volburi
 Pline de urlet, și negre furtuni, și le ține-n prinsoare.
 (trad. G. Coșbuc)
- În folclorul românesc, se vorbește despre o „bortă a vîntului“ (vezi basmul
 lui Eminescu, *Borta Vîntului*).
- 457 ușor, pentru că apa a curs din urna-nclinată: asemenea minuții
 apar des la Ovidiu.
- 461 Dione, născută din primii zei, Uranos și Gaia, sau din Oceanos și Tethys.
 Socotită uneori mama Afroditei, aici e confundată cu Afrodită însăși. —
 Typhon: vezi nota de la 1, 573.
- 474 Peștele e socotit animal sfînt nu numai la sirieni, ci în general la popu-
 lațiile semitice, de unde va fi luat și creștinismul simbolistica peștelui.
- 507 tămîie: Bômer socotește un anacronism utilizarea tămîii în vremea de
 început a Romei, dar indoiala e exagerată. Vezi nota de la 1, 341.
- 508 *et patrias artes militiamque colant*. Bômer (și Frazer) traduc cu pluralul: „a
 părinților“, dar mie mi se pare evident că aici e vorba de Marte.
- 511 Templul (în text e pluralul poetic) lui Quirinus, foarte vechi, nu aparține
 totuși primelor decenii ale Romei. Nimicit (de trăsnete și incendii) și re-
 construit în mai multe rînduri, a fost refăcut cu mult fast de August și
 sfîntit în anul 16.
- 525 Fornax e zeița cuptoarelor în care se coace piinea (fornax, „cuptor“).
 Deși ea nu mai e pomenită decît de Lactantius, nu trebuie să credem că e
 o invenție a lui Ovidiu.

- 528 Din cei treisprezece pentametri care urmează (inclusiv acesta), zece au rimă interioară, în original.
- 530 Ovidiu greșește : sărbătoarea nu avea loc la date sau în locuri diferite, ci poporul asista la ceremonii grupat pe curii.
- 536 Styx, aici lumea infernului în general, e de fapt unul din fluviile ei. Genealogiștii îl socotesc născut din Oceanos și Tethys (sau din Erebus și Noapte). Stix e numele unui riu din Arcadia, ale cărui ape se pierdeau în adâncurile pământului. În infern, Stixul reprezintă un braț al Oceanului, format numai dintr-o zece parte a apelor fluviului terestru.
- 538—539 Rămășițe ale obiceiului există până și astăzi, în mincarea care se dă de pomană la pomenirea morților.
- 544 Latinus e regele celei mai vechi populații din Italia, aborigenii. La sosirea lui Enea în Italia, el i-a oferit acestuia mâna fiicei sale, Lavinia. Vezi Vergiliu, *Eneida*, cartea a 7-a și următoarele.
- 545 Tatăl lui Enea e Anchise. Vezi nota de la 1, 527.
- 560 Părul miresei trebuia despărțit în şuvițe cu ajutorul unei lănci care fusese înfiptă în trupul unui gladiator ; cum jocurile de gladiatori au fost introduse la Roma abia în anul 264 î.e.n., obiceiul nu era prea vechi.
- 561 Hymenaeus e zeul căsătoriei, fiul lui Apolo și al unei Muze (sau al lui Dionysos și al Afroditei). Legătura lui cu căsătoria e explicată în diverse legende, dintre care una spune că Himeneu, un tânăr foarte frumos, murise în ziua nunții sale. Asclepios, zeul medicinei, l-ar fi înviat la puțină vreme.
- 568 picioare-n distih : după aprecierea curentă a anticilor, distihul elegiac are unsprezece picioare. Oricum Ovidiu greșește, fiindcă până la sfârșitul lunii nu mai sînt decît șapte zile.
- 572 Tăcerea (*Dea Tacita* sau *Dea Muta*) pare să fie o creație a lui Ovidiu.
- 576 Șapte e numărul sfînt al tuturor magiilor ; la romani, el nu poate fi decît de proveniență orientală.
- 585 Iuturna : vezi nota de la 1, 463.
- 598 Iliia, confundată în epoca clasică cu Rhea Silvia, mama lui Romulus și Remus.
- 599 Lara (sau *Lala*), fiica riului Almo, e o ficțiune ovidiană.
- 608 îndemnă : *monet* ; am preferat varianta din majoritatea manuscriselor, care dă naștere unei aliterații (*Mercuriumque monet*). La Bömer citim *uocat* (și îl chemă) în loc de *monet*.
- 617 Caristii : sărbătoarea (neoficială : nici o sărbătoare oficială, afară de *Regifugium*, la 24 februarie, și de *Equirria*, la 14 martie, nu cădea într-o zi cu soț) era numită și *Cara cognatio* („înrudirea scumpă”).
- 627 Tantal e socotit de obicei fiul lui Zeus. Aici e vorba de nepoții lui, Atreu și Tieste. Dușmănindu-se între ei, Atreu a ucis trei copii ai lui Tieste și, la un ospăț, i-a oferit lui Tieste carnea fiilor acestuia ; după masă, i-a arătat lui Tieste capetele copiilor din al căror trup se ospătase. Atreu e tatăl lui Agamemnon și Menelau. — soția lui Iason e Medeea ; vezi, 2, 41.
- 627—628 aceea care : Ino, soția regelui beoțian Athamas. Urîndu-i pe Phrixus și Helle, copiii din prima căsătorie a soțului ei, Ino a pus la cale uciderea acestora. Le-a învățat pe femei să prăjească griul de sămîntă ; cum n-a mai răsărit griu, regele a trimis să fie întrebat oracolul din Delfi. Ino l-a mituit pe sol, care a cerut, ca din partea oracolului, moartea celor doi

- copii. Au fost însă mîntuiți de un berbec cu lina de aur care i-a dus prin văzduh spre Colchida, dar Hele s-a prăbușit în Helespont („marea Hellei“).
- 629 Procne și Filomela („privighetoarea“) erau fiicele lui Pandion, regele Atenei. Căsătorit cu Procne, Tereu s-a îndrăgostit de cumnata sa, Filomela; necinstind-o, i-a tăiat limba, ca să nu poată spune ce i s-a întimplat. Ovidiu relatează amănunțit legenda în *Metamorfoze*, 6, 426 sqq.
- 632 Concordia: vezi nota de la 1, 639.
- 641 Terminus, zeul pietrelor de hotare. Ca al aproape tuturor divinităților agricole, cultul lui a fost introdus la Roma de sabinul Titus Tatius.
- 663 Thyreea era un ținut disputat între Argos și Sparta. Herodot (1, 82) povestește că odată cele două părți vrăjmașe s-au hotărît să se lupte fiecare numai cu cîte trei sute de războinici. Pînă seara, au mai rămas în viață numai doi argieni și spartanul Othryades; nevăzîndu-l pe acesta, din cauza întinericului, cei doi argieni au plecat acasă considerîndu-se învingători. Dar Othryades nu a părăsit cîmpul de luptă, ci, adunînd în tabăra sa armele tuturor dușmanilor doborîți, a făcut din ele un *tropaeum* pe care și-a înscris, ca un biruitor, numele cu litere de sînge. — Cu un secol și jumătate mai tîrziu, în vremea războiului peloponeziac, luptele pentru Thyreea încă durau.
- 680 prințul dardan e Enea; vezi nota de la 1, 519.
- 684 *Romanae spatium est urbis et orbis idem*. Cicero e cel dintîi la care se găsește jocul de cuvinte *urbis et orbis*; peste patru secole, Rutilius Namatianus va scrie: *urbem fecisti quod prius orbis erat* („ceea ce lume era tu ai făcut-o oraș“). Expresia e utilizată și astăzi, nu numai ca o reminiscență din antichitate, ci și în formula solemnă de investitură a papilor romani.
- 690 În nararea cuceririi de către unul din fiii lui Tarquinius a orașului Gabii, Ovidiu a utilizat, de bună seamă, capitolele 53—54 din cartea întâi a lui Titus Livius.
- 691 cel mai mic: pe nume Sextus.
- 706 virful la crinii înalți: *lilia summa*, exact numai „crinii înalți“, — de unde Sextus a înțeles că are a-i ucide pe fruntașii cetății (v. 709). Dar în pasajul lui T. Livius, care i-a servit lui Ovidiu de model, e vorba de *summa papaverum capita* (tradus greșit în versiunea românească, Editura științifică, vol. I, 1959, p. 82: „toți macii care i se păreau mai înalți“). Vezi și Herodot. 5, 92.
- 711 un șarpe: vezi Titus Livius, 1, 56.
- 719 mama Țărină: *Terra Mater*; vezi nota de la 1, 673.
- 721 Ardea: vezi Titus Livius, 1, 57 și urm. S-a presupus că războiul cu Ardea nu e decît o invenție a istoricilor, slujind de introducere la episodul Lucreției.
- 733 Collatia: așezare între Roma și Tibru, cam la 8 mile de oraș. Stăpinul ei, Collatinus, era nepotul lui Tarquinius cel Bătrîn.
- 739 cunune: vezi nota de la 1, 345.
- 742 lînă: două inscripții ne spun că o matroană cinstită „stătea acasă și torcea lînă“ și „nu părăsea torsul decît cînd avea alt lucru“.
- 762 oarbă iubire: ca și în literatura modernă, cei vechi nu socoteau iubirea propriu-zisă oarbă, ci numai că ea îi orbește pe oameni.

- 772 rãvãșită: furat de obișnuințele poeziei erotice, Ovidiu uită că o matroană purta părul legat cu o panglică.
- 787 Oaspe ostil: *hostis ut hospes*. — Hexametru românesc are același sfârșit spondaic pe care îl găsim și în versul latinesc.
- 833—834 Deși grija de a cădea cu cinste (*honeste cadere*) apare și în texte anterioare, modelul lui Ovidiu trebuie să fi fost Iulius Caesar (Suetoniu, *Cezar*, 82). Vezi și *Metamorfoze*, 13, 479—480.
- 837 Brutus pare să fie de origine oscă („greu”), folosit de multă vreme cu sens figurat („greoi, greu de cap”).
- 849 Rana cea goală se vede: poetul dramatizează situația; trupul chiar neînsuflețit al Lucreției nu putea fi expus ochilor mulțimii.
- 853 rîndunica: vezi I, 157—158.
- 855 Vezi nota de la v. 629. Procne a răzbunat infidelitatea soțului ei ucigînd pe Itys, fiul lor. Urmărite de Tereu, cele două surori au fost metamorfozate de zei una (Procne) în rîndunică, cealaltă în privighetoare. Poeții latini schimbă adesea rolul celor două surori.
- 859 Equirrii (de la * *equi-curria*, „alergare de cai”), sărbătoare datînd, după tradiție, din vremea lui Romulus. Nu se știe de ce, Equirriile erau celebrate și la 14 martie.
- 860 cîmp: ceremonia avea loc în Cîmpul lui Marte. Vezi însă și 3, 521—522.
- 861 Gradivus. epitet frecvent al zeului Marte; originea numelui e neclară (poate traco-ilirică), ca și a umbrianului *Graboutus*. Evident, Ovidiu îl apropie de *gradus*, „pas”, dar în *gradus* avem un *a* scurt, pe cînd în numele propriu el e lung (în *Metamorfoze*, 6, 427, îl citim însă cu *a* scurt).

CARTEA A TREIA

- 2 La sărbătoare, Marte își părăsește coiful. Vezi și mai departe, versul 171—172.
- 5 Minerva, ca și Pallas Atena (vezi versul 7), are atribute războinice; ea a luat parte la lupta Giganților împotriva lui Zeus. În războiul troian a luptat adesea alături de greci, ocrotindu-i mai ales pe Achile și pe Ulise.
- 12 Vestalele luau apă din izvorul Egeriei, în fața porții Capena. — Episodul e concentrat de Goethe (*Elegii*, III) în patru versuri; vezi și *Suferințele tinărului Werther*, cartea I, 12 mai.
- 14 vasul de lut: numai asemenea vase puteau fi utilizate în cultul Vestei.
- 23 îngreunată (*gravis*). nu „însărcinată“ trupul ei e greu de povara întemeietorului Romei (Bömer).
- 27 somnu-mi: visul Silviei apare și la Ennius. Vezi și Herodot, 1, 107. În literatura română, poate fi citat visul sultanului din *Scrisoarea a III-a* a lui Eminescu.
- 29—30 Panglica de lână era purtată de preotese și de femeile cinstitute; portul ei era interzis curtezanelor.
- 31 doi palmieri se înalță — la Eminescu (versul 22): „Iar din inima lui simte un copac cum că răsare“.
- 33 Eminescu (versul 24): „Cu-a lui ramuri peste lume, peste mare se lățește“.
- 34 Eminescu (versurile 25—26):
    Umbra lui cea uriașă orizontul îl cuprinde
    Și sub dînsul universul într-o umbră se întinde.
- 37 Ghionoaia (*picus*) și lupul erau dintre animalele sfinte ale zeului Marte. *Picus* e și numele unui vechi rege al latinilor.
- 45 a Vestei statuie: dacă Ovidiu și-ar fi definitivat opera, ar fi suprimat și contradicția dintre acest pasaj și versul 6, 295, unde se spune limpede că Vesta nu avea statui.
- 55—56 Faustulus, despre care se spune uneori că era mai marele peste ciobanii regelui Amuliu (așa cum fratele lui, Faustinus, îl slujea pe Numitor), e cel care i-a salvat pe Romulus și Remus; Acca Larentia, soția lui Faustulus, i-a crescut împreună cu cei doisprezece copii ai săi. În amintirea acestor doisprezece frați vitregi ai lui Romulus s-ar fi întemeiat colegiul celor doisprezece frați arvali. — O versiune mai recentă afirmă că Acca Larentia fusese în tinerețile ei o *lupa* („lupoaică“ sau „curtezană“) care s-a măritat apoi cu Faustulus.

- 62 iliazi: născuți din Ilia (vezi nota de la 2, 598).
- 70 Se spune că, amestecându-se în cearta celor doi frați, Faustulus (vezi mai sus nota de la v. 55—56) și-a găsit moartea în această împrejurare.
- 81 cecropizii sînt urmașii lui Cecrops, cel dintîi rege al Atenei. Pînă la el, Atica se chema *Acte*, dar cum el s-a născut chiar din pămînt, țara a căpătat numele Cecropeia. Diana se bucura de un cult cu totul deosebit în Creta. — Versurile 81—84 sînt citate de Montaigne (*Apologie de Raimond Sebond*).
- 82 minoieni: după regele Minos, care domnea peste Creta cu trei generații înainte a războiului troian. — hipsipileul pămînt e insula Lemnos, după numele reginei Hypsipyle, cunoscută și din legendele ciclului troian, dar mai ales din ciclul argonauților.
- 83 Pelops e fiul lui Tantal (vezi nota de la 2, 627) și tatăl lui Atreu și Tieste. Iuno a ținut partea micenienilor (a grecilor) în războiul troian. — Pe lângă Sparta și Micene, Iunonei îi era drag și Argosul.
- 92 Telegon e fiul lui Ulise și al Circei, în poemele posthomerică. Se credea că el a întemeiat orașele Tusculum (Frascati) și Praeneste (Palestrina), amîndouă în apropiere de Roma.
- 95 pelign: orașul natal al lui Ovidiu, Sulmona, se afla în ținutul pelignilor.
- 101—102 Imitație a celebrului pasaj al lui Horațiu (*Epistole*, 2, 1, 156—157):
*Graecia capta ferum uictorem cepit et artes
 Intulit agresti Latio.*
- 105 Hiadele și Pleiadele sînt fiicele lui Atlas care au fost transformate în stele. — Versul e spondaic, ca și în original.
- 107 Urse: în pasajul de aici, cele două Urse sînt Cynosura și Helice. Ele l-ar fi crescut pe Zeus, în ciuda lui Cronos. Drept recunoștință, Zeus le-a transformat în constelații (Cynosura e Ursa mică sau Carul mic, Helice e Ursa sau Carul mare). În altă versiune, Helice e confundată cu Calisto, despre care vezi cartea a II-a, v. 155 sqq.
- 109—110 fratele și sora sînt Apollo (soarele) și Artemis (Luna).
- 118 maniplar (*maniplaris*), derivat probabil de la *manus* („mînă”) și *plere* („a umple”).
- 128—129 În timpul republicii, o legiune avea zece maniple de *hastati* în linia întîi, zece de *principes* în linia a doua și alte zece maniple de *triarii* sau *pilani* în a treia linie. Denumirile sînt neclare: *hastati* („înarmați cu lance”, *hasta*) nu purtau lănci, *principes* („frunțașii”) nu sînt în prima linie și *pilani* nu erau înarmați cu *pilum* („suliță”). Se poate ca numele acestea să fi rămas dintr-o vreme cînd organizarea armatei era alta.
- 130 calul cetății, în original *legitimo... equo* („cal legal”); nu e limpede ce crede Ovidiu: dar *equus publicus* (cal cumpărat și hrănit de stat) nu se dădea în vremea lui Romulus.
- 132 Toate trei numele par etrusce, deși în antichitate *Ramnes* (sau *Ramnenses*) era derivat de la Romulus, *Titienses* de la Titus Tatius. Vezi Titus Livius, 1, 13.
- 139 Pomul lui Phoebus-Apolo e laurul.
- 146 Anna Perenna, una din cele mai vechi zeități italiice, identificată mai tîrziu cu sora Didonei. Vezi mai departe, v. 523 și urm.

- 152 al măslinilor cîmp: regele Numa Pompilius era socotit sabin (vezi și 6, 260), și în țara sabinilor avea mare importanță cultura măslinului. Totuși, numele *Numa* pare etrusc.
- 153 samianul e Pitagora, care a răspîndit doctrina metempsihozei. Relațiile dintre Numa și Pitagora se izbesc de dificultăți de ordin cronologic (filozoful grec ar fi trăit spre sfîrșitul veacului al VI-lea, cam la două secole după Numa), semnalate deja de Cicero și de Titus Livius. (Plutarh, *Numa*, cap. 8, ne spune că Pitagora a fost cetățean roman în vremea lui Numa.)
- 154 Egeria: vezi nota de la v. 262.
- 163—166 Vezi *Introducerea*, p. 14 (și 20).
- 170 ale tale serbări: în realitate, sărbătoarea Matronaliilor nu e a lui Marte; ca toate calendele, și calendele lunii martie îi aparțin Iunonei, deci ele sînt o sărbătoare femeiască. O parte din ceremoniile legate de Matronalii țin de fapt de sărbătoarea anului nou, celebrată multă vreme la 1 martie. Femeile primeau daruri de la soții lor, ele îi ospătau în schimb pe solavi. Se spune chiar că la calendele lui martie (și, mai tîrziu, și la ale lui ianuarie) bărbații se îmbrăcau în veșminte femeiești.
- 171 Mavors e forma veche a numelui Mars; forma intermediară e *Maurus*.
- 179 leagănul: *elementa* („primele litere“, apoi „inceputurile“).
- 183 palatul: ironia lui Marte e evidentă; abia Numa avea să construiască un palat regal.
- 199 Consus face parte și el din grupul celor mai vechi zei romani. Toate obiceiurile legate de el sînt ciudate. Avea un altar subteran, în Circul cel mare. La sărbătoarea lui, caii, catirii și măgarii erau împodobiți cu flori și scutiți de lucru. Tot atunci aveau loc întreceri ale cailor și ale cătrilor. Numele Consus poate fi de origine etruscă; derivarea de la *condere* nu e sigură (în ciuda părerii lui Bömer). Nici atribuțiunile zeului nu sînt cunoscute: e socotit uneori zeu al agriculturii.
- 200 cînd vei cînta: în cartea a VIII-a sau a XII-a a *Fastelor*, căci sărbătoarea lui Consus cădea la 21 august și la 15 decembrie.
- 201 Titus Livius (I, 9) vorbește nu numai de Cures, ci și de Caenina, Crustumerium și Antemnae.
- 205 Încă un anacronism: templul Iunonei nu exista în vremea răpirii sabinelor.
- 229 e baliene: vezi nota de la I, 260.
- 231 E interesant, pentru concepția lui Ovidiu despre divinitate, că zeul însuși nu cunoaște adevărul.
- 251 Marte e fiul Iunonei, așa cum, la greci, Ares e al Herei. Mai departe (în cartea a 5-a, v. 229—258) Ovidiu ne va spune că Marte a fost conceput de Iunona singură, așa cum și Minerva se născuse fără mamă, numai din capul lui Iupiter.
- 257 cu păr despletit: vezi nota de la 2, 251.
- 260 Mamuriu e fierarul osc căruia regele Numa i-a poruncit să facă unsprezece scuturi identice cu cel căzut din cer. Scuturile erau date în paza preoților saliar. Saliții erau împărțiți în două grupuri: *Salii Palatini* și *Salii Collini*. În cinstea zeului Marte, saliarii dănuiau un dans cu arme, în trei măsuri (*tripudium*). Colegii saliare existau nu numai la Roma, ci

și în alte orașe, de pildă la Alba, Tibur și Tusculum. Cîntecul lor „cu greu înțeles de preoți înșiși“, ni s-a păstrat numai fragmentar.

- 262 soață-a lui Numa: Egeria, zeiță a izvoarelor, al cărei cult e legat de cel al Dianei de la Aricia. Soție sau numai prietenă a lui Numa Pompilius, al doilea rege al Romei, se întâlnea nopțile cu el și îi dădea sfaturi privind organizarea religiei. La moartea lui, Egeria a vărsat atît de multe lacrimi, încît a fost metamorfozată într-un izvor. Vezi *Metamorfoze*, 15, 482 sqq.
- 265 Hipolit ('ἵππόλυτος, „care deshamă caii“) e fiul lui Teseu și al unei amazoane (numită Melanipe, Antiope sau Hipolite). Mama sa vitregă, Fedra, s-a îndrăgostit de el, dar tînărul disprețuia dragostea. Temindu-se să nu o pîrască lui Teseu, Fedra l-a învinuit că a încercat să o siluiască. Teseu nevrînd să-și păteze mîinile cu sîngele propriului său fiu, l-a rugat pe Poseidon să-l pedepsească. Zeul mării a trimis un monstru care a speriat caii lui Hipolit; acesta a căzut din car și a murit, izbit de stînci. La rugămîntea Artemidei (Hipolit moștenise de la mama sa, amazoana, pasiunea vînătoarei), tînărul a fost înviat de Asolepios și a plecat în Italia, la templul din Aricia (pe malul lacului Nemi), unde a fost identificat cu Virbius, însoțitorul Dianei. Vezi și 6, 737 și urm.
- 271 domnia (*regna*): preotul se chema *rex Nemorensis* („regele crîngului“).
- 291 Picus era un străvechi rege din Latium, socotit uneori tatăl lui Faunus. Vezi *Metamorfoze*, 14, 312 sqq.
- 300 Fons: vezi nota de la 1, 269. Încă un exemplu de jertfire a unei victime de parte femeiască unei divinități masculine. În oda 3, 13 a lui Horațiu, izvorului Bandusia i se jertfește un ied.
- 301 dulcele Bacchus: și Plutarh (*Vieți paralele: Numa*, cap. 15; trad. N. I. Barbu, vol. I, Editura științifică, 1960, p. 168) ne relatează că regele a oferit vin zeilor.
- 322 Stixul (vezi nota de la 2, 536) era luat drept martor în jurămîntele zeilor, astfel: Zeus o trimitea pe Iris, mesageră a Olimpului, în infern, de unde aducea un căuș cu apă din fluviu; pe această apă se jura. Dacă vreun zeu își călca acest jurămînt, un an de zile nu respira și nu se putea hrăni cu ambrozie și nectar; alți nouă ani era ținut departe de sfatul și de ospețele celorlalți olimpieni.
- 328 Eliciu, de la verbul *elicere*, „a atrage prin magie“. *Iuppiter Elicius* avea un altar pe muntele Aventin.
- 340 cap (*caput*) a fost apropiat, firește, greșit, prin etimologie populară de ceapă (*cepa*). De fapt e vorba de bulb, nu de cap. — Învățătura lui Pitargora (al cărui elev e socotit Numa) interzicea jertfele singeroase.
- 345 Cîntiu e Apolo (soarele), numit astfel după Cynthos, un munte din Delos, insula natală a zeului.
- 363 capu-nvelește: lucrul e obligatoriu la sacrificii.
- 392 slăvesc: *canunt*; am preferat această lecțiune (existentă într-un manuscris) pentru rima interioară (*persoluunt-canunt*), socotind că versul e paralel cu 260, unde cuvîntul final, *canant*, rimează cu *ferant* din primul emistih. La Bömer citim, în versul 392, *uocant* (care apare, ca variantă, și în 260).

- 393 Interdicția căsătoriei în această perioadă e legată de obligațiile flaminicei, căreia în aceste zile nu-i era îngăduit să se pieptene, să-și taie unghiile și să doarmă lângă bărbatul ei. (Bömer)
- 397 încinsă: nu se știe la ce obicei face aluzie poetul; unele manuscrise au *sancta* în loc de *cincta*.
- 399—400 Textul e dificil; se poate înțelege și că e vorba de răsăritul stelelor, deci de începutul nopții. Apusul aparent de seară al Peștilor trebuia să cadă la 7 martie; alții îi fixează răsăritul între 8 și 13 martie. Și alți autori vorbesc de doi Pești, unul nordic (Aquilonius sau Boreus), altul sudic (Notius).
- 404 Rouă: sînt lacrimile pe care Aurora le varsă după fiul ei, Memnon, căzut în războiul troian. Vezi nota de la 1, 461.
- 405 leneș, fiindcă apusul lui ține o treime de zi.
- 407 Vierul (*Vindemitor*), numit așa fiindcă răsăritul lui de dimineață coincidea cu culesul viilor.
- 409 Legenda aceasta e necunoscută în literatura dinainte de Ovidiu, deși nu pare creată de el. Se crede totuși că o statuie de marmură, reprezentîndu-l pe Bacchus și pe Ampelos, reproduce un original din sec. III î.e.n.
- 410 *Ismaros*, oraș după care întreaga Tracie e numită adesea Ismaria.
- 420 mare pontif: August era *pontifex maximus* de la 6 martie anul 12 î.e.n.; în această calitate, împăratul răspundea de cultul zeiței Vesta.
- 422 dublul domniei zălog (*imperii pignora iuncta*): pe de o parte împăratul, pe de alta Vesta și cultul ei. Dar eternitatea Romei era legată și de lancea și scuturile lui Marte și de Paladiu.
- 426 August era de două ori înrudit cu Vesta: o dată fiindcă descendentul lui Enea își împingea genealogia, prin Venus și Iupiter, la Saturn, care era frate cu Vesta, a doua oară fiindcă dinastia romană se trage tot de la Troia, ca și cultul Vestei.
- 429 Veivouis e un vechi zeu roman, identificat mai târziu cu Apolo. Aici e înfățișată o altă versiune privind identitatea zeului.
- 430 cel dintre două păduri (*lucos... ante duos*): templul întemeiat în 192 î.e.n., între Arx și Capitoliu, era numit *inter duos lucos*; denumirea anterioară era *in Capitolio*.
- 435 neînțelesul lui nume: Veivouis, Vedivouis, Vedius e un nume într-adevăr obscur; Bömer îl bănuiește de origine străină, poate etruscă; totuși numele e explicabil înăuntrul limbii latine, *ue-* însemnînd lipsa sau negația; *Veivouis* ar fi, deci, contrarul lui Iupiter, cel ce nu e încă Iupiter.
- 441 Ossa, Pelion: vezi nota de la 1, 307. Bömer indică altitudinea celor doi munți, Pelionul de 1875 metri, Ossa de 1332; aici poate e vorba numai de faptul că giganții au înălțat Pelionul deasupra Ossei.
- 444 o pășunau: în original, complementul verbului (*pauisse*) ar putea fi și Iupiter.
- 449 Ovidiu pare să confunde răsăritul de seară cu cel aparent de dimineață, stabilit de alții la 5 martie (în realitate, el avea loc la 1 martie).
- 450 gorgoneu, de la Gorgone; erau trei Gorgone, numite Steno, Euriale și Meduza, născute din Forcis și Ceto. Aveau șerpi în păr și privirea lor împietrea pe oricine. Meduza era muritoare. celelalte două nu. Meduza a

- fost omorâtă de Perseu ; din grumazul ei tăiat, a ieșit calul înaripat Pegas, care s-a ridicat la cer să-l slujească pe Zeus.
- 456 aonic: în Aonia (Beoția). Când Pieridele și Muzele s-au întrecut în cântec, muntele Helicon din Beoția a crescut de bucurie pînă aproape de cer. Pegas l-a lovit cu piciorul și în locul izbiturii a țîșnit un izvor, Hipocrene („izvorul calului”); un alt izvor, omonim, exista însă și în Trezena.
- 458 În cele din urmă, calul Pegas a fost schimbat într-o constelație.
- 460 e a: Ariadna, fiica lui Minos și a Pasifaei. Firul dat de ea l-a ajutat pe Teseu să iasă din labirint. Luînd-o cu sine, Teseu a părăsit-o apoi în insula Naxos, unde s-a îndrăgostit de ea Bacchus. La nuntă, acesta i-a dăruit o diademă făurită de Hefaistos; diadema a ajuns constelație. — Răsăritul aparent de seară al constelației cădea la 10 martie, cu două zile mai târziu decît afirmă Ovidiu.
- 465 indienii: biografia zeului s-a îmbogățit cu acest episod de bună seamă după expediția indică a lui Alexandru cel Mare, poate pentru că el a dat în India peste rituri asemănătoare.
- 468 Mitografii nu cunosc această infidelitate a lui Dionysos; probabil, e o plâsmuire a lui Ovidiu.
- 471 Împreună cu al Iliei (tot în această carte, v. 27 și urm.), acestea sînt singurele monologe din *Faste*.
- 493 Ironia (și antiteza) e des folosită, chiar la Ovidiu (vezi și Propertiu, 1, 1, 5).
- 494 fie la-ai noștri dușmani: egoismul rugăciunilor (din antichitate) nu mai trebuie subliniat.
- 499 Pasifae, mama Ariadnei, s-a îndrăgostit de un taur; rodul acestei iubiri a fost Minotaurul, închis de Minos într-un labirint. Și Dionysos era adesea înfățișat cu coarne; vezi *Metamorfoze*, 4, 19.
- 504 Semele, vrînd să-l vadă pe Zeus (cu care rămăsese însărcinată) în toată măreția lui, cu fulgerele în mînă, a murit trăsînită. Zeus l-a scos pe făt, pe Dionysos, din pîntecul ei și și l-a cusut în șold pînă la sorocul nașterii. De aceea Bacchus-Dionysos e adesea numit „cel născut de două ori”. Vezi mai departe, v. 715—718. Ca și Dionysos, Semele era socotită traco-frigiană.
- 512 Libera e o veche divinitate italică, soața lui Liber, de aceea confundată, nu numai de Ovidiu, cu Ariadna (alteori cu Persefona).
- 523 Ca de obicei, Bömer „etruscizează”, socotînd numele Anna de origine etruscă; probabil că e, însă, un derivat cu geminată (caracteristică hipocoristicelor) de la *anus* („babă”).
- 530 coperiș: corturile apar numai la Ovidiu în cultul Annei Perenna. E straniu că motivul se găsește și în ceremoniile evreiești (ca și alte detalii de cult atestate numai de Ovidiu, de pildă în legătură cu vulpea de la Carseoli, cartea a 4-a, v. 681 și urm.).
- 532 numărînd: romanii obișnuiau să bea după numărul Grațiilor (trei), după degetele de la mînă, după numărul celor nouă muze, după numărul literele din numele participanților la chef etc.
- 533 Nestor, tipul bătrînului înțelept, care a trăit cît trei generații.
- 534 Sibila a trăit 990 de ani; vîrsta ei, ca și a lui Nestor, a ajuns proverbială.
- 535 teatre: influența vieții orășenești asupra ceremoniilor „religioase”.

- 542 baba: o închipuie pe Anna Perenna, care, ca zeiță a anului, trebuie să fie bătrână.
- 552 Iarba joacă un rol mai șters în *Eneida*. Ovidiu îl pomenește și în *Heroida* a 7-a.
- 554 Elissa e numele fenician al Didonei.
- 556 regele: matca albinelor a fost multă vreme socotită de sex bărbătesc.
- 567 Cosyra (astăzi Pantelleria), ca și Melite (Malta), a trecut de mai multe ori din mâinile cartaginezilor într-ale romanilor și invers.
- 570 Battus, unul din întemeietorii și domnitorii Cirenei. La fel se chema și tatăl poetului Calimah.
- 573 Pigmalion e fratele Anei (și al Didonei). El îl ucisese pe soțul Didonei, vrînd să-i ia bogățiile, dar Didona izbuti să fugă cu sacii plini de aur.
- 581 Crathis, riu în Bruttium, astăzi Crati.
- 582 Camere: locul e necunoscut.
- 588 Notos e zeul vîntului cald și umed dinspre miazăzi, frate cu Zeffrul și cu Boreas. Aici înseamnă însă pur și simplu „vînt”, fără specificarea direcției.
- 599 duce: *ducitur*, ca în unele manuscrise, în loc de *figitur* (Bömer; „corabia-nfige” mi se pare puțin potrivit).
- 601 fiică: Lavinia.
- 603 Achates e cel mai credincios tovarăș al lui Enea. Se spune că, în războiul troian, el l-a ucis pe Protesilau, întiul grec care a coborît din corabie pe țârm. Figura lui pare a fi fost creată de Vergiliu.
- 611 citerean: insula Citera era unul din locurile predilecte ale Afroditei, mama lui Enea. De la Vergiliu încoace, Venus e numită de obicei *Cytherea*.
- 620 infern: coborîrea lui Enea în infern și întîlnirea dintre el și Didona e povestită de Vergiliu în cartea a VI-a a *Eneidei*.
- 647 Numiciu: vezi *Eneida*, cartea a XII-a. În acest rîu a dispărut Enea. — cu coarne: la Homer, divinitățile fluviale au înfățișare de taur.
- 658 Themis, născută din Uranos și Gaia, e zeița legii. A fost și ea soția lui Zeus, cu care a avut mai multe fiice, printre care și Moirele (sau Parcele). — junca: Io, fiica lui Inachos. Îndrăgită de Zeus, a trezit gelozia Herei. Zeus a căutat s-o scape, schimbînd-o într-o junincă minunat de albă; Hera l-a pus pe Argus cel cu o sută de ochi să o supravegheze. După moartea paznicului, Hera a trimis un tăun împotriva junincii fermecate, care și-a început atunci rătăcirile, întîi de-a lungul golfului numit, după ea, Ionic, apoi prin strîmtoarea dintre Asia și Europa, numită, tot după ea, Bosfor (Βόσπορος sau Βόσπορος „trecătoarea vacii”). Ajunsă în Egipt, a fost divîntată sub numele de Isis. Vezi și *Metamorfoze*, I, 583.
- 659 Azanidă, adică născută din Azan, fiul lui Arcas; patronimicul e doar o metonimie pentru „arcadiană”. Alte ediții scriu *Atlantida*, dar despre nici o nimfă arcadiană nu se știe să fi fost fiica lui Atlas.
- 660 Același lucru se afirmă despre mai multe nimfe (de pildă Hagno, Theiosa, Neda).
- 661 următoarea poveste nu e pomenită de alți autori.
- 669 bismăluță (*mitra*): asemenea acoperămînt al capului era socotit de proveniență orientală.

- 697 prințul (*princeps*): Ovidiu folosește pentru prima oară acest titlu în legătură cu Caesar (după Cicero).
- 699 sacerdotul meu: Caesar a fost ales *pontifex maximus* în anul 63. În această calitate, el răspundea și de cultul Vestei.
- 715 Semele e fiica lui Cadmus și a Harmoniei. (Vezi mai sus nota de la versul 504.) Surorile ei au birfit-o că a avut un muritor drept ibovnic; Zeus ar fi trăsniț-o numai fiindcă ea s-a lăudat că fătul ei e de la el.
- 719 Sitionii sînt o populație din Tracia. Drumurile triumfale ale lui Dionysos trec prin Tracia, Asia Mică, India.
- 721 tine: Penteu, rege al Tebei, s-a împotrivit introducerii Bacchanaliilor (sărbătoarea delirantă a zeului viței de vie); a fost sfișiat de propria sa mamă, Agave (sora Semelei), în delirul ei. Vezi și *Metamorfoze*, 3, 551 sqq. — Versul pare să-l imite pe al lui Tibul (Lygdamus), 3, 6, 24; alte locuri din *Faste* care pot cuprinde reminiscențe din Lygdamus: *Faste* 1, 159 — Lygdamus (3.) 3, 5; 4, 126 — 5, 4; 4, 153 — 4, 31; 4, 534 — 5, 21—22.
- 722 Licurg, rege din Tracia. Prinzîndu-le pe bacantele care-l însoțeau pe Dionysos, Licurg a fost cuprins de nebunie: cum voia să taie vița de vie, și-a tăiat singur piciorul (ca și mădularele fiului său). La Homer, pedeapsa lui Licurg a fost orbirea.
- 723 Dionysos a fost prins de pirați tirenieni. Zeul s-a răzbunat pe ei, schimbîndu-le visele în șerpi și pe tîlhari în delfini. În căința lor, delfinii îi salvează pe naufragiați; vezi episodul lui Arion. — Vezi și *Metamorfoze*, 3, 597 sqq.
- 741 zgomot: Aristotel se îndoia de existența auzului la albine.
- 769 Maștera e Hera, soția tatălui lui Dionysos. Cum ea voia să omoare rodul dragostei nelegiuite a lui Zeus, acesta l-a dus pe copil în Nisa (țară mitică, în Asia sau în Africa), unde a fost crescut de nimfele nisiene (nisiade).
- 771 *toga libera* sau *pura*, sau *uirilis*; îmbrăcarea ei însemna trecerea la maturitate, între 14 și 17 ani. August și Tiberiu au luat-o pe la 14 ani, Vergiliu la 15, Ovidiu deodată cu fratele său, mai în vîrstă cu un an.
- 786 Purtătoarea de torți e Ceres; vezi 4, 493.
- 792 la timp potrivit: vezi 5, 621 sqq.
- 793 Șoimul: constelația n-a putut fi identificată; răsăritul ei e fixat de Pliniu la 18 martie.
- 805 Briareu e unul din Hecatonchiri („cei cu o sută de mîini“), fiii lui Uranos și ai Gaiei.
- 810 numele: sărbătoarea se chema *Quinquatrus*. Numele e diferit explicat. Varro afirmă că nu toate cele cinci zile se chemau așa, ci numai prima din ele (19 martie), fiindcă e a cincea (*quintus*) după ide. Existau, în calendarele latine, și alte zile numite cu numărul lor de ordine după ide; astfel *triatrus*, *sexatrus* și *septematrus* (sau *septimatrus*) la Tusculum, *decimatrus* la Falerii. Alții derivă numele *quinquatrus* de la verbul *quinquare* („a celebra“), dar probabil că verbul e un derivat al numeralului *quinque* („cinci“). Ernout-Meillet bănuiește că numele sărbătorii e etrusc, ca și al zeiței Minerva.
- 812 Nu e vorba, firește, de ziua de naștere a zeiței, ci de „ziua natală“ a templului; într-adevăr, templul de pe Aventin al Minervei a fost întemeiat la 19 martie; anul nu e cunoscut: templul e pomenit pentru întâia oară în anul 207 î.e.n.

- 813 Prima din cele patru ce vin (20 martie) e ziua de naștere a lui Ovidiu.
- 817 Pallas e și zeița torcătoarelor și țesătoarelor. Vezi *Metamorfoze*, 6, 5-145.
- 824 Tychios a fost un vestit meșter beoțian, care a făurit scutul din șapte piei al lui Ajax. Vezi *Iliada*, 7, 220 sqq.
- 825 Epeios a construit calul de lemn cu ajutorul căruia grecii au izbutit să cucerească Troia. Legenda lui e cunoscută din *Odiseea*, 8, 492 sqq. și din *Eneida*, 2, 264 sqq. Se mai spunea despre el că a făurit, la Troia, o minunată statuie de lemn a lui Hermes, răpită de apele fluviului Scamandru. Prinsă de pescari, aceștia au vrut să o taie, pentru foc; neizbutind, au aruncat-o în întregime în foc; ea nearzind, pescarii au azvîrlit-o în mare, dar ea s-a lăsat din nou prinsă în năvoadele lor. În cele din urmă, înțelegînd că au de-a face cu un chip zeiesc, i-au înălțat un sanctuar.
- 827 Phoebus-Apolo e socotit tatăl lui Asclepios, zeul medicinei.
- 829 Părinții școlarilor erau ținuți să trimită mici daruri profesorilor la această sărbătoare; cum școlarii aveau de obicei cîteva zile de vacanță tocmai acum, cadourile pentru profesori erau adesea „uitate“. Iuvenal avea să spună (7, 157):
- Toți să învețe doresc, dar nici unul nu vrea să plătească.*
- 831 Zeiță a meșteșugurilor, Atena e și patroana sculptorilor și a pictorilor. Vezi Marțial, 1, 102, cu aluzie la judecata lui Paris:
- Cel ce pe Afrodita ți-a piotat-o,
O, Lycoris, pe-Atena lingușește.
- 837 Templul Minervei Capta fusese construit, pare-se, pentru a adăposti o statuie a zeiței, luată ca pradă de război cînd romanii au cucerit orașul Falerii, în anul 241 î.e.n.
- 844 lucrul acesta: *hoc ipsum*, ca în majoritatea manuscriselor; Bömer scrie în text *hoc signo*, dar traduce „eben dies“.
- 859 Ino (— Leucothea) e soția lui Athamas; vezi mai sus nota de la 2, 627—628.
- 881 Salus Romana e o simplă abstracțiune identificată cu *Hygiea*, fiica lui Asclepios, socotită patroană a sănătății (și a farmaciștilor).
- 884 Templul Lunei se afla lîngă al Cererei, pe vîrfurile de miazănoapte al Aventinului; se credea că a fost întemeiat de Servius Tullius. A fost lovit de trăsnet în anul 84 î.e.n. Arzînd sub Nero, nu se mai știe nimic despre el.

CARTEA A PATRA

- 1 doi zei ai Iubirii: unul e Eros, fiul Afroditei cu Hermes, celălalt e Anteros (dragostea reciprocă), fiul Afroditei și al lui Ares. Era cunoscut și un al treilea Eros, născut din Hermes și Artemis. — Ovidiu numește *alma* (tradus aici cu *prea bună*) și pe Ceres, Cybele și Pales.
- 15 mirtul și trandafirii sint adesea podoabele Venerei; mirtul e de bună seamă simbolul fecundității, nu al castității. Vezi mai departe v. 138.
- 33 lui Dardan și al Batiei; mama lui Tros, eroul eponim al Trolei, a fost Astioche.
- 34 Asarac s-a născut din Tros și Caliroe, fiica zeului-fluviu Scamandru; cu Hieromneme, Asarac l-a avut pe Capys, tatăl lui Anchise.
- 39 Genealogia regilor, care urmează, se deosebește de cea a altor izvoare.
- 44 Epytus (sau *Epitus*) e înlocuit de alte surse cu Atys sau Capetus.
- 46 Capys era socotit întemeietorul orașului Capua.
- 45 Bömer scrie *repetita uocabula*; în unele manuscrise e *recidua uocabula*. Cred că poate fi acceptată conjectura mea, *rediuua*.
- 47 Tiberinus e zeul Tibrului; fluviul se numise înainte *Albula*. În limbajul ceremoniilor sacre, râul e numit Tiberinus.
- 62 spuma mării, grecește ἀπὸς.
- 66 Alcid: Hercule.
- 68 Albula e vechiul nume al Tibrului; vezi nota de la 2, 389 și mai departe 5, 646.
- 69 Nerit: un munte în Itaca, patria lui Ulise. Vezi *Odiseea*, cîntul IX. — Iestrigonii: populație localizată pe coasta mării Tireniene, pe lângă Napoli; alte indicii îi așază în nordul Sardiniei. Vezi *Odiseea*, cîntul X.
- 70 Circe: fiica Soarelui și a Persei, l-a oprit mult timp pe Ulise lângă ea. Vezi *Odiseea*, cîntul X. Un munte numit al ei (Monte Circeo) există și astăzi aproape de Napoli.
- 71 Telegon: vezi nota de la 3, 92.
- 72 Tibur (astăzi Tivoli), localitate nu departe de Roma. Întemeietorul ei legendar a fost un argian, Catil(1)us, fiul lui Amfiarau (comandantul corăbiilor cu care Evandru a venit în Italia).
- 73 Hal(a)esus e numit unul din însoțitorii lui Agamemnon, sau fiul lui nelegitim.

- 75 Antenor troianul, asemenea lui Nestor în vîrstă și dreptate, a fost cruțat de greci. Trecînd prin Tracia și Iliria, s-a stabilit în colțul de nord-est al Italiei. El a întemeiat orașul Pataviium (Padova), patria istoricului Titus Livius.
- 76 Oenidul: Diomede (nepotul de fiu al lui Oineus), ajuns în sudul Italiei, s-a căsătorit cu fiica regelui Daunus (așa cum Enea s-a căsătorit cu fiica regelui Latinus).
- 79 Un Solymus era fiu al lui Zeus sau al lui Ares, trăind în țara solimilor din Asia Mică. Cel de aici însă e numai o invenție a lui Ovidiu, pentru a găsi un întemeietor troian și orașului său natal, Sulmo.
- 81—84 Acesta e singurul pasaj din cărțile II—VI pe care toți cercetătorii îl socotesc adăugat în timpul exilului.
- 115 a lunii a doua: *mensis... secundi*, ca în manuscrise; Bömer: *secundo* (acordat cu *titulo*, deci „onoarea a doua a lunii” I).
- 121 Aluzie la judecata lui Paris. La nunta lui Peleu cu Thetis, zeița Discordiei (pe care uitaseră să o poștească la ospăț) a aruncat un măr de aur cu inscripția „celeii mai frumoase”. Luîndu-se la ceartă, Atena, Hera și Afrodita au convenit să se supună judecării fiului regelui troian Priam. Cum Afrodita îi făgăduise dragostea Elenei, Paris i-a dat ei mărul de aur; de aceea celelalte două zeițe au stat în război împotriva Troiei.
- 123 Asarac e socotit aici tatăl lui Anchise; mai sus (v. 34), el e numit bunicul lui.
- 131 a ei mamă: vezi mai sus v. 62.
- 134 Curtezanelor le era interzis să se îmbrace la fel cu femeile cinstite; femeile condamnate pentru adulter trebuiau să ia veșminte de curtezană (o tunică mai scurtă și o togă, de obicei pestriță).
- 135 de marmură: alb ca marmura? sau Ovidiu se gîndește la statuia zeiței? poate că echivocul e intenționat.
- 138 roze: vezi mai sus nota de la v. 15.
- 145 Fortuna Virilă (corespunzătoare Fortunei Virgo sau Virginalis) e zeițata care ocrotește legăturile femeilor cu bărbații.
- 153 Soțul Afroditei a fost Hefaiostos; e cunoscută pătania ei, cînd Hefaiostos a surprins-o în pat cu Ares (*Odiseea*, cîntul VIII, 266 și urm.).
- 158 bătrîna din Cume e Sibila.
- 169 Pleiadele sînt fiicele lui Atlas (și ale Pleionei). Cînd se ridică (răsar), ele ușurează povara de pe umerii tatălui lor.
- 172 Sterope (sau Asteope); fiul ei și al lui Ares-Marte a fost Oinomaos, tatăl Hipodamiei. Măritată cu Pelops, Hipodamia a avut mai mulți copii, printre care Atreu și Tieste.
- 173 Neptun și Alcyona l-au avut pe Hyrieus, despre care vezi 5, 493. — Celaeno este și numele uneia din Harpii. — Despre Electra vezi mai sus, versurile 31—32.
- 174 Taygete l-a născut pe Lacedaemon, strămoșul lacedemonienilor (spartanilor). Taygete s-a metamorfozat apoi în muntele numit după ea, din Laconia. — Maia, mama lui Hermes: vezi și 5, 81 și urm.
- 176—178 Ovidiu explică de ce sînt vizibile numai șase dintre Pleiade.
- 182 Mama din Ida e zeița Cybele, identificată cu Rhea. Ea a fost înțîia divinitate orientală primită în panteonul roman.

- 191 Muzele sînt fiicele lui Zeus, care s-a născut din Rhea-Cybele.
- 195 Erato, muza poeziei lirice, îndeosebi a celei erotice.
- 209 Cultul cureților (protectorii plantelor) e originar din Creta, pe cînd al coribanților (versul următor) se trage din Asia Mică.
- 220 Cybele era socotită, deja în Asia Mică, ocrotitoarea cetăților.
- 223 Attis e divinitatea masculină a vegetației, provenind tot din Asia Mică. Figura lui a trezit interesul poezilor; vezi de pildă Catul (63).
- 229 Sagaris (sau Sangarios), zeul unui fluviu din Asia Mică.
- 230 Nimfa: era o hamadriadă (vezi nota de la 2, 155).
- 236 Palest: numele apare în mai multe forme, nici una satisfăcătoare. *Palaiste* era o localitate din Epir, unde a debarcat Caesar în vremea războiului civil.
- 249 Exista un Dindymon lângă Pesinunt și altul lângă Cizic. Ida e un munte în Frigia (vezi mai departe versul 272) sau, mai degrabă, în Mysia. Muntele Cybele se afla în Frigia.
- 257 euboic: orașul Cume, unde sălășluia Sibila, era o colonie a Eubeei.
- 263 Paean, identificat cu Apolo, zeul oracolelor.
- 272 frigieni: sub autoritatea lui Vergiliu, poezia de după el înțelege prin frigieni pe troieni.
- 278 Marea surorii lui Phrix e Helespontul; vezi nota de la 2, 627—628.
- 280 Eetion, regele Tebei din Mysia (Asia Mică), e tatăl Andromacăi, soția lui Hector.
- 282 Carystos e un oraș pe coasta de miazăzi a insulei Eubeea.
- 283 Icar, fiul lui Dedal (constructorul labirintului cretan). Legenda lui, foarte cunoscută, e menționată și de Ovidiu (*Metamorfoze*, 8, 183 sqq.).
- 285 Marea lui Pelops: cea din jurul Peloponesului („insula lui Pelops”), numită marea Mirtoică.
- 287 Trinacria e vechiul nume al Siciliei. Vezi mai departe nota de la v. 420.
- 288 Brontes („tunetul”), Steropes (sau Asteropes; „fulgerul”) și Acmonid (de la ἄκμων „nicovală”) sînt ciclopii a căror făurărie se afla în vatra vulcanului Etna. Numele celui de-al treilea, Acmonid, apare numai la Ovidiu; alte legende îl numesc Arges.
- 305 Claudia Quinta era, probabil, urmașa vestitului Appius Claudius Caecus. Despre Clausus vezi *Eneida*, 7, 707—708.
- 326 scena: procesiunea a fost adesea reprezentată în teatru.
- 337 Almo: afluent al Tibrului, curgînd pe la sud de Roma.
- 343—344 Bömer e de părere că acest distih ar fi mai potrivit între versurile 328 și 329.
- 348 Metel: nu se știe care; între anii 123—102, cincisprezece membri ai familiei Metellilor au fost consuli, cenזורi sau li s-a acordat triumful. Poate e vorba de Lucius Caecilius Metellus Delmaticus, consul și *pontifex maximus*.
- 350 Preoții-cerșetori fac parte din suita Cibelei; ei sînt foarte numeroși în orient (mai ales în India).
- 373 Pallas, unul din Titani, tatăl Aurorei.
- 379 Asta e ziua: la 6 aprilie anul 46 î.e.n.
- 380 falnicul: am înlocuit pe *magnanimi* („marele, mărețul”) cu *magniloqui* („fălosul”), conjectura lui Castiglioni.
- 386 Cumpăna: apusul adevărat de dimineață începea la 8 sau la 10 aprilie; cel aparent, începea la 18 mai.

- 387 Orion, frumoasă constelație care și-a căpătat numele de la fiul lui Poseidon (sau al lui Hirieu) și al Eurialei. Orion a fost un vestit vânător, iubit de Aurora. Vrînd s-o siluiască pe Artemis, ea l-a omorît cu ajutorul unui scorpion care l-a înțepat în călcii; scorpionul a fost schimbat și ei într-o constelație, de care fuge într-una constelația Orion.
- 392 premiu-ntfi: cum se dădea un singur premiu, învingătorului, trebuie să înțelegem: „întiul premiu al anului”.
- 393 Ovidiu consacră sărbătorii zeiței Ceres nu mai puțin de 228 de versuri, în care (poate cu excepția versurilor 619—620) nu se găsește nici un element specific roman. Datînd probabil din jurul anului 500, jocurile Cererei sînt pomenite pentru prima oară abia în anul 202 î.e.n.
- 395 „Istoria culturii”, așa cum e prezentată de aci înainte, nu se deosebește întru nimic de informațiile pe care le avem din alte surse; meritul lui Ovidiu e numai acela de a fi înveșmîntat în haina poeziei teorii răspîndite ale vremii, din care s-a inspirat și Vitruviu (vezi *Despre arhitectură*, cartea a II-a, cap. 1).
- 405 metalul calib: fierul. Calibii (probabil un trib scitic din regiunea Caucazului) erau cunoscuți prelucrători ai fierului.
- 413 Fără să fie animal sacru ca în India, boul nu era sacrificat în Italia, probabil dinaintea pătunderii ideilor pitagoreice.
- 417 fecioarei: Proserpina. Episodul e pur elenistic și bine cunoscut, cum recunoaște autorul însuși în versul următor.
- 420 Trinacris: „cu trei colțuri”; forma Siciliei a ușurat înlocuirea vechiului nume, care la Homer e Thrinakie.
- 421 de Ceres iubit: consecința sau cauză a deosebitelor bogății agricole ale Siciliei?
- 423 Aretusa, naiadă care o însoțea pe Artemis. Iubită de zeul fluviului Alfeu din Pelopones, a fugit de urmărirea lui pînă în Sicilia, unde a fost schimbată într-un izvor. Vezi *Metamorfoze*, 5, 572 sqq. — mame: probabil, nu e vorba de Cybele și de Rhea (care erau, cu adevărat, mamele zeilor), ci de zeițe în genere.
- 424 Zeița e blondă, ca spicele de grîu copt.
- 437 Toate numele de flori care urmează sînt des pomenite în literatură, mai ales în poezia bucolică; caltele, de exemplu, de la Vergiliu încoace (cu o singură excepție: Pliniu cel Bătrîn), apar numai în poezie.
- 442 Vezi Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, partea III, capitolul I, nota c: „După cum se vede, prin ea [= Drăgaica] o înțeleg pe Ceres. Căci în acea vreme a anului cînd încep să se coacă semănăturile, toate fetele țărănilor din satele învecinate se adună și o aleg pe cea mai frumoasă dintre ele, căreia îi dau numele de Drăgaica. O petrec pe ogoare cu mare alai, o gătesc cu o cunună împletită din spice și cu multe basmale colorate și-i pun în mîini cheile de la jitnițe. Drăgaica aceasta împodobită în acest chip se întoarce de la cîmp spre casă cu mîinile întinse și cu basmalele fluturînd în vînt, de parcă ar zbura, și cutreieră toate satele din care s-a adunaț lume s-o petreacă cîntînd și jucînd laolaltă cu toate tovarășele ei de joc, care o numesc foarte des sora și mai-marea lor în cîntecele alcătuite cu destulă iscusință. Fetele din Moldova doresc din toată inima să aibă parte de această cinstire sătească, deși în cîntecele lor spun mereu, după datină, că fata care a întruchipat Drăgaica nu se poate mărita decît abia

- după trei ani." (Traducere de Petre Pandrea.) Evident, în textul lui Cantemir trebuie să înțelegem *Proserpina* în loc de *Ceres*.
- 445 Unchiul: Pluton (sau *Dis*) era frate cu Iupiter, tatăl Persefonei.
- 457 Menade, însoțitoarele lui Dionysos, personificând spiritele orgiace ale naturii. Vezi și nota de la 1, 503.
- 482 Itys, fiul Procnei și al lui Tereu. Vezi nota de la 2, 629. Itys a fost ucis și carnea lui a fost dată drept hrană lui Tereu.
- 491 Typhon: vezi nota de la versurile 1, 573—574.
- 499 Sirte: bancuri de nisip pe coasta Libiei. — Caribda: fiică monstruoasă a lui Poseidon și a Țărânei, sălășluind pe o stâncă lângă orașul în formă de seceră, Zancle (vezi mai sus, versul 474). De trei ori pe zi, ea înghițea, cu corăbii cu tot, apa strîmtorii dintre Sicilia și Italia.
- 500 Nisos a fost un rege al Megarei; fiica lui, Scylla, și-a trădat tatăl de dragul lui Minos. Aici însă Ovidiu o confundă pe Scylla a lui Nisos cu Scylla a lui Phorcys din *Odiseea*; aceasta era un monstru pe malul continental al strîmtorii Messinei. Partea inferioară a trupului ei era înconjurată de șase ciini sălbatici care sfîșiau tot ce apucau. Puțini (printre ei Ulise; vezi *Odiseea*, cîntul 12) au scăpat și de Caribda și de Scylla.
- 501 Corint ce-n mări două se scaldă (*bimaremque Corinthum*): expresia e împrumutată de la Horațiu, *Ode*, 1, 7, 2.
- 504 fiii lui Cecrops: vezi nota de la 3, 81.
- 507 Eleusis e locul celor mai vestite mistere ale antichității. Secretul a fost ațt de bine păstrat vreme de milenii, încît astăzi nu se știe nimic despre ele.
- 508 Celeu e fiul lui Eleusis, întiiul rege al ținutului cu același nume.
- 522 nu le e dat: Ovidiu uită că în alte opere le-a arătat plîngînd pe zeița Aurora și pe Venus.
- 534 Postul, așa cum e practicat în creștinism, era deci necesar și în religiile anterioare.
- 544 În alte izvoare, Celeu mai are un fiu, pe Demofon.
- 550 Alte versuri îl fac pe Demofon eroul acestei întîmplări.
- 554 Focul era socotit a avea putere purificatoare și în religia egipteană.
- 567 Versul e spondaic (se-ndreăptă spre Hélespóntul), ca și în original (*perque urbes Asiae longum petit Hellespontum*).
- 577 paraside (după Parrhasia, munte în Arcadia): stelele Ursei Mari; vezi nota de la v. 3, 107.
- 580 Helice: Carul Mic; vezi nota de la 3, 107.
- 584 al treilea tron: cei trei fii ai lui Cronos și-au împărțit lumea (Iupiter a luat cerul, Poseidon marea, Pluton pămîntul).
- 593 Gyges, unul din uriașii cu o sută de mîini (hecatonchiri) care a luat parte la războiul împotriva zeilor.
- 600 haosul cu sens de „lume subpămînteană” apare pentru întia oară la Ovidiu; haosul e gol fiindcă e locuit de umbrele deșarte ale morților.
- 605 toiag: caduceul lui Mercur, crainicul zeilor, care îl slujește cu credință pe Iupiter chiar și în aventurile lui de dragoste.
- 607 mărul cel punic (rodia): pentru că are multe semințe, rodia, ca și macul, e socotită de cei vechi un semn al rodniciei. Fructul a fost adus

pentru prima oară în Italia de greci, dar apoi pomii s-au importat din Africa, de aici numele de *malum Punicum*.

- 611 Tenar: ținut în sudul Peloponesului; o peșteră de acolo e socotită până astăzi că duce în iad.
- 617 nelucrările țarini: uitînd că agricultura nu era încă cunoscută, Ovidiu ne spune că ogoarele au fost neglijate tot timpul cît Ceres a fost în doliu.
- 619 Dacă veșmintele albe nu erau obligatorii și în Grecia la sărbătoarea Demetrei, avem aci singurul detaliu roman al episodului.
- 622 atunci: la 13 aprilie 295 î.e.n. Dar în cartea a VI-a (v. 650) Ovidiu consideră ca dată de „naștere” a templului ziua de 13 iunie; s-ar putea să fi existat două temple, primul pe Quirinal, al doilea pe Palatin. (În realitate, templul de pe Quirinal era numit al lui Iupiter Victor, celălalt al lui Iupiter Inuitus, dar cele două epitețe erau folosite, probabil, fără distincție.)
- 623 templu: pe Aventin, din a doua jumătate a secolului al III-lea î.e.n. A fost restaurat de August. — De fapt, Ovidiu nu vorbește de templul, ci de un *atrium* (*atria* e plural poetic), confundînd o clădire civilă cu un edificiu sacru (Wissowa).
- 627 în ziua aceasta: Cicero afirmă că lupta a avut loc la 15 aprilie (în anul 43 î.e.n.).
- 631 Derivarea e corectă, dar fusese făcută, înaintea lui Ovidiu, de Varro.
- 639 cea mai în vîrstă fecioară (*quae natu maxima Virgo est*): în realitate, nu e vorba de vîrstă, ci de autoritate; dar Ovidiu s-a lăsat furat de amintirea cuvintelor lui Vergiliu (*Eneida*, 5, 644—645): *quae maxima natu Pyrgo*, și a adăugat *natu*, pricinuînd grave controverse. — Despre Palilii, sărbătoarea zeiței Pales, vezi mai departe, v. 721.
- 650 zeul menalian e Faunus, identificat cu Pan. Menalul e un munte din Arcadia.
- 652 E contrar obiceiurilor romane să se jertfească unui zeu masculin un animal de parte femeiască. Totuși, chiar pentru Faunus, și Horațiu pomenește sacrificarea unei mielușele (*Ode*, 1, 4, 11—12). Bömer numește aceasta o „imprecizie poetică”.
- 654 Versul rimează cu pentametru destihului precedent. înlocuînd astfel rima interioară din original (*duro-solo*).
- 657 carne de animal ucis într-alt fel decît după riturile prescrise; dar interdicția pare o invenție a lui Ovidiu.
- 664 dreapta: socotită favorabilă, după credința grecească; în alte locuri (de pildă chiar în această carte, versurile 833—835), stînga e considerată de bun augur, probabil după obișnuințele etrusce.
- 665 Tellus: vezi nota de la 1, 673.
- 666 Ghicitoarea (al cărei răspuns e dat mai jos, la versul 670) nu mai apare în literatura latină, lucru de mirare pentru un popor de agricultori.
- 676 titlu... de-mpărat: *titulum imperii*; în jurul anului 40 Octavian a început să folosească titlul de *imperator* (comandant) ca prenume, urmînd în asta pilda lui Iulius Caesar.
- 678 Doris, fiică a Oceanului, soția lui Nereu (Nereidele sînt fiicele lor); personifică aici marea în care apun Hiadele. Hiadele, constelație vecină cu Pleiadele, apuneau în vremea ploilor de primăvară. Numele lor vine de la

- 657 „a plona”. (Alții fixează apusul Hiadelor cu o zi mai târziu, iar apusul aparent de seară cădea, după calcule, la 20 aprilie.)
- 682 Fugărirea vulpilor e pomenită numai de Ovidiu. Un obicei asemănător e menționat în Vechiul Testament.
- 683 Carseoli era un oraș în partea centrală a Italiei, între Roma și regiunea natală a lui Ovidiu, Paelignum.
- 691 țărancă: *colona*, cuvânt care nu apare niciodată în literatura latină dinaintea *Fastelor*.
- 710 anume... să-l spui: *dicere certa*; în majoritatea edițiilor aceste cuvinte sînt substituite de *uiuere captam* (cu această variantă, versul ar trebui tradus astfel: *Legea oprește să lași vie o vulpe ce-ai prins*). Dar cine ține o vulpe pe lângă casă? E mai ușor de presupus că e vorba de un tabu.
- 713 mama lui Memnon e Aurora: vezi nota de la 1, 461.
- 715 cel ce e-n fruntea turmei linoase: perifrază pentru zodia Berbecului.
- 716 Cel ce pe Helle pierdu: vezi nota de la 2, 627—628. — pierdu: *perdidit*. Bömer scrie *prodidit* („trădă”).
- 720 Vezi nota de la 3, 658.
- 721 Parilii, sau *Palilii*, după cum socotim că numele se leagă de verbul *pario* („a naște”) sau de numele zeiței *Pales*; Bömer se raliază primei păreri, în timp ce Ernout-Meillet continuă să creadă că forma *Parilla* e un caz normal de disimilare din *Palilia*. Întîia ipoteză, formulată încă din antichitate, află un sprijin în faptul că sărbătoarea coincide cu ziua de naștere (*pario*) a Romei. La 7 iulie erau celebrate divinitățile *Pales* (deci, probabil, una feminină și una masculină). Nu e exclus ca la 21 aprilie să fie *Parillile*, iar la 7 iulie *Palillile*. Că atributele zeiței *Pales* (vezi nota de la versul următor) sînt legate de creșterea (și de nașterea?) vitelor, poate să fie numai o asociere bazată pe etimologie populară.
- 722 *Pales*: geniul ocrotitor al vitelor, fără o legendă anume.
- 731 popor: *populus*; vocativul arhaic în *-us* la cuvîntul *populus* vrea să sublinieze marea vechime a sărbătorii? — *suffimen* („procedeu de purificare”) e definit în versurile 733—734.
- 741 rosmarini: *maris rores* („rouă de mare”); citeva manuscrise au *maris oleas* („măslini bărbătești”), dar Bömer observă că „distingerea copacilor după gen e în primul rînd o problemă a științelor naturii”; eu accept varianta primitivă și de Bömer în text, dar bazîndu-mă pe alte considerente, și anume că pare neroman să aduci unei divinități femeiești o ofrandă expres masculină.
- 747 Rugăciunea care începe aci nu conține nici un element specific acestei sărbători; ea cuprinde numai motivele banalizate ale poeziei bucolice.
- 752 zeul: Pan.
- 755 din calea grindinei: *dum degrandinat*; verbul apare numai aci în toată literatura latină (Draeger); el lipsește din dicționarul lui Ernout-Meillet.
- 761 Deși driadele apar încă de la Hesiod în suita zeităților rustice, ele par să fie aici numai un împrumut din poezia bucolică; la fel somnul de amiază al lui Faun, din versul următor.
- 775 la anul: această formulă a iscat presupunerea, probabil greșită, că sărbătoarea Pariliilor constituia începutul anului „păstoresc”; o populație rustică

nu avea însă de ce să țină anul nou la o lună de la echinocțiul de primăvară. (Vezi totuși, mai departe, nota de la versul 902.)

- 777—778 de patru / ori: numărul (cu soț) e surprinzător în superstiții, de aceea multe ediții l-au înlocuit cu „trei“.
- 794 Faeton, fiul Soarelui și al oceanidei Climene. Cerind părintelui său îngăduirea de a mîna o dată caii solari, în nepriceperea lui, cînd se înalța prea mult, lăsînd pămîntul să înghețe, cînd cobora prea jos, arzînd toate. Trăsnit de Soare, care nu voia să se aprindă întregul univers, a căzut în fluviul Eridan (Po); surorile lui, Heliadele, l-au plîns pînă au fost schimbate în plop. Vezi *Metamorfoze*, 2, 19 sqq. — Deucalion e fiul lui Prometeu. El și soția sa, Pyrrha, au fost singurii scăpați de potopul prin care Zeus hotărîse să pună capăt oamenilor vîrstei de bronz. Vezi *Metamorfoze*, 1, 125—415.
- 813 în păsări: credința răspîndită era că Romulus a instituit colegiile de auguri abia mai tîrziu. Totuși, eu nu văd (ca Bömer) o contradicție între Ovidiu și părerea generală: Romulus va fi fost îmboldit să înființeze auguratul tocmai pentru că păsările l-au favorizat pe el.
- 816 Abia în cartea a V-a (versul 152) va preciza Ovidiu părerea sa (care era și cea „oficială“), că Romulus a urmărit zborul păsărilor de pe Palatin (Ennius credea că Remus a stat pe Palatin).
- 826 Dacă e să credem tradiției, vaca era înjugată în stînga și boul în dreapta, ceea ce înseamnă că, în acest caz, dreapta e socotită mai favorabilă. (Vezi nota de la v. 664.) — Alte detalii rituale: brăzdarul plugului era de bronz. plugarul sumes și cu capul acoperit. Acolo unde aveau să fie porțile orașului, fierul plugului a fost scos din pămînt.
- 829 Zei pe care se cade să-i chem: precauție curentă la romani: de teama de a nu neglija vreun zeu, după invocarea pe nume a cîtorva, ceilalți sînt chemați în bloc.
- 833 din stînga: vezi nota de la v. 664 și de la versul 826 de mai sus.
- 853 Acca: vezi nota de la 3, 55—56.
- 860 să ai: dacă subiectul verbului e Germanicus, distihul trebuie să aparțină reviziei din vremea exilului; dar nimic nu ne silește să ne gîndim la Germanicus.
- 862 E o credință general răspîndită că omul superior moralicește și inspirat de zei trebuie să aibă și o statură mai înaltă; în evanghelia apocrifă a apostolului Petru, Isus înviat întrece înalțul cerului cu un cap. Vezi și Eminescu, *Gemenii*, vv. 203—204, 209—210:
- Și decît toată lumea de două ori mai mare,
Își pierde-n ceruri capul, în jos a lui picioare
.....
Și decît toată lumea de două ori mai mare
În propria lui umbră Zamolxe redispere.
- 865 fete ușoare (*uulgares.. puellae*): participarea lor la sărbătorile Venerei și ale vinului nu e cîtuși de puțin surprinzătoare. Mai mult chiar, ele o priveau ca pe o sărbătoare de breaslă, celebrînd-o toate laolaltă.
- 866 celor ce dragostea vînd: *professarum*, cele ce se înscriau la edili ca profesioniste ale amorului.

- 879 Amata e soția lui Latinus și mama Laviniei.
- 897 Toamna e numele propriu al divinității (*Autumnus*); frecventă în poezia contemporană cu Ovidiu, Toamna e, totuși, mai puțin cîntată decît primăvara.
- 902 Columella fixează însă mijlocul primăverii la 21 aprilie. Vezi nota de la versul 775 ?
- 903 Helle era fiica lui Athamas. Vezi mai sus 2, 627—628. — Ovidiu nu precizează dacă e vorba de apusul de dimineață sau de cel de seară; apusul aparent de seară era la 20 martie, cel real la 5 aprilie.
- 904 Ciinele lui Icarus, primul viticultor din Atica. Icarus fiind omorît de țărani beți, ciinele lui (Maera) i-a păzit mormintul pînă ce a murit de deznădejde. Îndușat de fidelitatea lui, Dionysos (zeul viței de vie) l-a schimbat în constelație.
- 906 La jumătate de drum: alte izvoare precizează că jertfa avea loc la a cincea piatră miliară, dar a cincea piatră se afla dincolo de moșia din Nomentum a lui Ovidiu.
- 907 Robigo e mai degrabă o ficțiune decît o zeitate; ea poate lăsa grînele să fie atacate de rugină (*robigo*). — Numele e mai bine atestat sub forma masculină. *Robigus*: Ernout-Meillet vorbesc. ca și unele izvoare antice, de doi zei, unul masculin. *Robigo*. Sărbătoarea *Robigalia* se potrivește mai bine cu *Robigus*.
- 911—912 Acumularea de *r* în versiunea românească o imită pe a originalului (*aspera Robigo, porcas Cerialibus herbis / et tremat...*).
- 914 ploaie: *sideribus*.
- 915 grînele: *frumenta*; e unicul caz în toată opera lui Ovidiu cînd apare cuvîntul *frumenta*, deși el e folosit de mai multe ori de Vergiliu.
- 918 gerul pietros: *marmoreo... gelu*. Metafora lui Ovidiu nu e prea reușită, de aceea am renunțat la expresia gerul sticlos, din prima formă a traducerii, socotind că originalul nu trebuie înfrumusețat.
- 919 încălzește: *incalfacit*; cuvîntul mai apare numai în *Metamorfoze*, 15, 735.
- 925 Ideea mai apăruse la Catul și Horațiu.
- 933 ștergură aspră: *uillis mantele solutis*; șervetele de rînd nu aveau firele întinse, ci ieșite („plușate”).
- 936 cățea: deși rar, sacrificiul unui asemenea animal e dovedit. Totuși Ovidiu nu e prea precis: cu cîteva versuri mai departe nu mai e vorba de cățea, ci de ciine.
- 939 Icar: vezi nota de la v. 904.
- 942 Pentru a fi omorît: *et quare pereat*, ca în edițiile Peter și Merkel (și în doua manuscrise); Bömer acceptă lecțiunea *fiat* în loc de *pereat* („pentru-a se face așa”).
- 943 Tithona: Aurora, soția lui Tithon. Tithon e socotit aici frate cu Asarac; alte izvoare îl fac pe Asarac frate cu Ilos, bunicul după tată al lui Tithon.
- 951 Phoebus: August îi închinase (la 9 octombrie anul 28 î.e.n.) lui Apolo un templu pe Palatin.

CARTEA A CINCEA

- 7 Despre Hippocrene („izvorul calului“) vezi nota de la 3, 456. Aganippe (după nimfa cu același nume) era un alt izvor de pe Helicon; aici trebuie să înțelegem, de bună seamă, „Hippocrene cea de lângă Aganippe“. — Versul românesc e spondaic, ca și cel din original.
- 9 Polimnia (sau Polyhymnia) e, de obicei, socotită muza pantomimelor.
- 11 trei corpuri: trei elemente; în alte părți (de pildă 1, 103 și urm.) Ovidiu vorbește de patru elemente, după Empedocle. Vezi nota de la 1, 105—106.
- 21 Themis: vezi nota de la 3, 658.
- 23 Honor pare o ficțiune a lui Ovidiu, pe cînd Reverentia poate fi pusă în legătură cu greaca *Αἰδώς*. Fiica lor, Maestas (versul 25), e și ea un produs momentan al închipuirii poetului.
- 25 ce cîrmuie lumea întregă: *quae mundum temperat omnem* (Merkel, Peter); Bömer: *hos est dea censa parentes* („pe ei ea părinți îi socoate“), variantă inacceptabilă.
- 29 Pudor („sfiala“) și Metus („teama“): vezi mai sus nota despre Maestas (la v. 23).
- 34 zeul bătrîn e Saturn.
- 54 Clio e muza istoriei, Thalia mai ales a comediei.
- 55 Urania (de la *Οὐρανός*, „cer“), muza astronomiei.
- 63 Se pare că ideea de vîrste minime pentru senatori e o consecință a legăturii etimologice dintre *senatus* și *senex* („bătrîn“). În realitate, putea ajunge senator oricine îndeplinise anumite funcții înalte, iar mai tîrziu oricine avea o anumită avere (de la August, minimum un milion de sesterți).
- 68 Cînd un bătrîn era însoțit de un singur tînăr, acesta mergea în partea dinspre stradă.
- 79 Caliope: muza poeziei epice.
- 81 Tethys e numită Titanidă, fiind soră a Titanilor (ca și a Ciclopilor și Hecatonchirilor), fii ai lui Uranos și ai Gaiei. Vezi și nota de la 2, 191.
- 83 Atlas e frate cu Prometeu. — Versul românesc e spondaic (Fiica lór. Pleiόne cu Átlas ce poártă cέρul), ca și originalul (*...cum caelifero Atlante*).
- 104 pe hoți: Mercur e zeul hoților (și al negustorilor); primul lui furt e al boilor lui Apolo (vezi nota de la v. 692).

- 106 șapte: se pare, totuși, că lira a avut la început numai patru coarde; abia în perioada clasică numărul coardelor e fixat la șapte.
- 109 Pieridele sînt, la drept vorbind, muzele din Tracia (Pieria), dar aici ele desemnează cele nouă muze, clasice, de pe Helicon.
- 115 La alți autori, *Amalthea* e numele unei capre.
- 121 un corn: vestitul „corn al abundenței”, atribuit de unii caprei *Amalthea*, de alții unui taur al naiadei *Amalthea*.
- 130 *Larii ocrotitori* sînt *Lares praestites*, confundați ceva mai jos cu *Lares compitales* („de la răspîntii”).
- 140 cruce de drum: *Larii* de la răspîntii (*compitales*) sînt cea mai cunoscută categorie a *Larilor*; erau sărbătoriți mai ales de poporul de rînd.
- 147 Ovidiu ne trimite și în alte rînduri la cărți pe care nu a mai apucat să le scrie; vezi de pildă 3, 57.
- 148 Buna Zeiță (în original *Diua Bona*) e numită de obicei *Bona Dea*, soția sau fiica lui *Faunus*.
- 161 *Argest* („alb”): venea dintre apus și mieznoapte.
- 171 *Aethra*: în mod curent, mama lui *Hyas* (și a surorilor lui, *Hyadele*) e socotită *Pleione* (despre care vezi mai sus, versul 83).
- 195 *Flora*, ocrotitoarea a tot ce înflorește, e identificată pentru prima oară de Ovidiu cu *Chloris*.
- 204 Fiica lui *Erehteu* (rege al *Atenei*) e *Oritia*.
- 217 *Horele*, fiice ale lui *Zeus* și *Themis*, în număr de trei (*Eunomia*, „supunerea”; *Dice*, „dreptatea”, *Eirene*, „pacea”; alții le numesc *Thallo*, „răsărire”; *Auxo*, „creștere”; *Carpo*, „rodire”).
- 219 *Charite* (în latinește: *Gratae*), zeițăii ale frumuseții și vegetației, născute din *Zeus* și *Eurinome* (sau *Hera*); numele lor sînt: *Aglaiia*, *Eufrosine* și *Talia*.
- 223 șinge terapeutic: al lui *Hyacinthos* din *Terapne*, a cărui legendă e relatată în *Metamorfoze*, 10, 162—219.
- 225 *Narcis*: frumoasa legendă a tînrului îndrăgostit de propriul său chip, văzut în apă, și schimbat apoi într-o floare e pe larg povestită de Ovidiu în *Metamorfoze*, 3, 339—510. Într-o altă versiune, *Narcis* avea o soră geamănă care a murit; văzîndu-și chipul în apă, *Narcis* credea că-și vede sora.
- 227 *Crocus*, îndrăgostit fără noroc de nimfa *Smilax*, a fost preschimbat în șofran. Vezi *Metamorfoze*, 4, 283. — *Attis*, schimbat în viorea (spre deosebire de *Metamorfoze*, 10, 104, unde el devine molid). — *Cinyras* e tatăl lui *Adonis*, cel care a fost prefăcut în floare (*anemona* sau *trandafirul*); vezi *Metamorfoze*, 10, 345 sqq.
- 250 *Stix*: despre jurămîntul pe apele *Stixului*, vezi nota de la 3, 322.
- 252 *Olenieni*: din cele trei sau patru orașe cu numele *Olenos* (în *Ahaia*, *Elida*, *Etolia* și *Galatia*), Ovidiu se gîndește de bună seamă la primul, pentru că acolo se afla un vestit templu al lui *Esculap*, care știa să vindece sterilitatea.
- 277 Jocurile datează din anul 238 î.e.n.
- 280 Legătura dintre *pecus* („animal”) și *pecunia* („bani, bogăție”) apare deja la *Cicero*.
- 305 Nepotul de fiică al lui *Thestiu* e *Meleagru*. Tatăl lui, *Oineus* (regele din *Calidon*), a neglijat odată să-i aducă jertfă și *Artemidei-Phoebe*. Viața lui era legată de un tăciune, pe care, la îndemnul *Moirelor*, mama lui îl scosese

- din foc. Cum într-o luptă Meleagru îi omorise pe frații mamei sale, aceasta aruncă tăciunele pe vatră și viața eroului se stinge o dată cu focul.
- 307 urmașul lui Tantal e Agamemnon. Distihul face aluzie la nevoita zăbavă a flotei grecești în golful Aulis, pe drumul spre Troia. Minia zeiței era pricinuită de faptul că Agamemnon uitase de făgăduiala de a-i sacrifica zeiței cel mai frumos rod al anului în care se născuse fiica sa, Ifigenia.
- 309 Dione, identificată aici cu Afrodita (la Homer, Dione e mama Afroditei). Hipolit, disprețuind dragostea, uita de Afrodita. Vezi nota de la 3, 265.
- 337 filiră: rafie din coajă de tei.
- 340 Cîntecul la pragul iubitei (*παρακλαυσθρον*) e socotit de Ovidiu începutul poeziei.
- 343 Achelous nu e, aci, vestitul fluviu din Etolia, cel mai mare din cei trei mii de fii ai părinților săi, Oceanos și Tethys; cum existau și alte riuri care se chemau la fel, numele lui înseamnă în acest pasaj pur și simplu „fluviu“.
- 348 coturn: încălțăminte de actorilor de tragedie.
- 349 pațachinele: la aceste sărbători, curtezanele se arătau pe scenă și, la cererea publicului, jucau dezbrăcate. Odată, severul Cato a intrat în teatru în timpul unui astfel de spectacol; firește, la vederea lui, actorii au întrerupt reprezentația; dar Cato, vrînd să nu strice petrecerea publicului, a ieșit.
- 379 Chiron, cel mai vestit și mai înțelept dintre centauri; el l-a crescut și instruit pe Achile, viitorul omorîtor al lui Hector (vezi versul 385).
- 387 Alcîdul: Hercule.
- 405 Hercule își înveninase săgețile cu sîngele hidrei din Lerna, pe care o ucisese într-a doua sa ispravă.
- 414 În alte texte, stelele sînt cu zece mai multe decît la Ovidiu.
- 421 *Lemuria*, a doua mare sărbătoare a morților.
- 433 Probabil un gest asemănător cu cel al lui Vanni Fucci din *Infernul* lui Dante (25, 2); dar în antichitate nu era injurios.
- 442 Temesei: în Lucania (provincie din partea de miazăzi a Italiei); dar acolo nu s-a găsit niciodată cupru: Ovidiu face o confuzie cu Temesa din insula Cipru.
- 447 Mercur, născut din Maia, una din cele șapte Pleiade.
- 453 Faustulus și Acca: vezi nota de la 3, 55—56.
- 469 Celer: vezi mai sus, 4, 837.
- 479 Remuria: explicația e greșită, deși poate să nu fie creată de Ovidiu.
- 490 în mai ... cele mai rele femei: jocul de cuvinte al traducerii (*mai, mai*) încearcă să-l redea pe cel din original (*malas Maio*).
- 493 Orion: vezi nota de la 4, 843
- 495 frate-său: Neptun, zeul oceanului.
- 499 În versiunea mai veche a legendei, Hyrieus e fiul lui Poseidon și al pleiadei Alcyone; e întemeietorul orașului Hyria din Beoția.
- 535 Ca și originalul (*uocat Vriona*), versul românesc e spondaic (îl numim *Urion*). — Etimologia e mai veche decît Ovidiu (*urina* avea în latinește și sensul de „lichid seminal“).
- 537 deliana e Artemis, zeița vînătoarei, născută în insula Delos.
- 542 Zeea e Latona; Apolo și Artemis erau gemeni.

- 552 Octavian îi făgăduise de mult lui Marte un templu, pentru răzbunarea morții lui Caesar. Templul a fost sfințit în anul 20 î.e.n. : în anul 2 e.n. s-a construit unul mai mare.
- 565 Ilia e Rhea Silvia, mama lui Romulus.
- 571 ostașii dreptății: și în cartea a VI-a (versul 378) va spune Ovidiu că învingătorul are dreptatea de partea lui.
- 572—573 Iulius Caesar fusese *pontifex maximus*, deci și preot al Vestei (vezi nota de la 1, 529 și 3, 699).
- 580 steaguri care fuseseră capturate de parți în anii 53, 36 și 33.
- 583 Crassus, împreună cu fiul său, au căzut în lupta de la Carrhae, în 9 iunie anul 53 î.e.n.
- 593 Scena e reprezentată pe platoșa statuii lui August de la Primaporta. Poziția ei centrală pe acest monument arată importanța pe care o dădeau romanii faptului.
- 600 o noapte întreagă: în mai, idele cad la 15; romanii socotesc ziua ca noi, de la miez de noapte la miez de noapte. Deci ultima noapte întreagă înainte de ide e noaptea de 13/14.
- 601 oameni demni de crezare: unul din ei e Caesar, care, ca și Ovidiu, face să coincidă începutul veri cu răsăritul de dimineață al Pleiadelor (fixind însă ambele evenimente la 9 mai).
- 605—606 fecioara cea din Tir: Europe, fiica regelui fenician Agenor. Văzînd-o cum se joacă pe țărmul mării, Zeus s-a îndrăgostit de ea și, schimbat în taur alb, s-a culcat la picioarele ei. Ea l-a mîngîiat și, în joacă, i s-a urcat pe spinare; îndată, taurul fugi cu ea, pe mare, pînă în insula Creta. Europe a născut trei copii, pe Minos, Radamant și Sarpedon. — În interpretarea acestui mit, Ovidiu urmează aceleași tradiții ca pitagoreeanul Nigidius Figulus.
- 619 juninca e Io, despre care vezi nota de la 3, 658. Cum Isis se bucura de un cult deosebit, ca ocrotitoare a navigației și comerțului, în insula Pharos, de lângă Alexandria egipteană, și Io, identificată cu Isis, e adesea numită „fariană”.
- 621 Obiceiurile înfățișate în acest pasaj sînt greu de explicat, cum neobișnuit e și faptul că sărbătoarea cade într-o zi cu soț. Singurul lucru limpede e că avem de-a face cu îmbinarea unor elemente din diverse perioade.
- 627 bătrînului celui cu coasă: zeului Saturn; vezi nota de la 1, 234.
- 663 Mercur se născuse din pleiada Maia, fiica lui Atlas.
- 686 vînt: *noti*, un vînt în general, nu anume vîntul Notus.
- 687 Zeii sînt rugați să ajute înșelătoriile și la Plaut și Horațiu.
- 692 ortigieni: Ortygia e numele mai vechi al insulei Delos. Apollo, fratele lui Mercur, era vîcar; dar Hermes-Mercur i-a furat o parte din cireadă (un taur, douăsprezece vaci și o sută de juninci), ștergînd urmele vitelor cu o creangă legată de coada fiecăreia (sau încălțîndu-le picioarele). Pînă la urmă, Apollo și-a găsit avuția furată, dar i-a lăsat-o fratelui său în schimbul lirei inventate de acesta.
- 694 Intrarea soarelui în zodia Gemenilor (și apoi într-a Săgetătorului) e cîntată de Ronsard în *Les amours*, cartea I, sonetul 198; comentatorul lui, Muret, fixează evenimentul la 18 mai, după Ptolemeu, iar Carcopino la 19 mai.

- 699 E singurul exemplu din întreaga operă cînd un zeu însuși povestește cum au fost transformați oameni în constelații.
- 700 Tindar e fiul lui Oebalos (vezi mai jos versul 705). Soția lui, Leda, a conceput în aceeași noapte doi copii cu Zeus și doi cu soțul ei. De obicei se crede că Pollux și Elena (pricina războiului troian) sînt ai lui Zeus, iar Castor și Clitemnestra ai lui Tindar; de aceea cei doi frați sînt numiți uneori Dioscuri („fiii lui Zeus”), alteori, ca aci. ai lui Tindar. Castor și Pollux au răpît pe Phoebe și Hilaeira, fiicele lui Leucip, fratele lui Tindar. — un călăreț: Castor era războinic. — un pumnaci: Pollux, foarte îndemînatîc la lupta cu pumnii. — Vezi nota finală de la versurile 605—606.
- 701 Idas și Linceu, frate-său, fiii lui Afareu, alt frate al lui Tindar.
- 705 Ebalizii: urmașii lui Ebal (vezi mai sus nota de la versul 700).
- 718 Aluzie la celebrul vers al lui Hesiod din *Lucrări și zile* („fără să știe cu cît e mai mult jumătatea ca-ntregul”; trad. Șt. Bezdechi).
- 719 Zeus le-a îngăduit să nu se despartă, stînd, cite o zi din două, împreună în Olimp.
- 723 Erigone e fiica lui Icaros, despre care vezi nota de la 4, 904. Ovidiu ne indică singura dată pentru care nu se poate găsi nici o explicație. Răsăritul adevărat de dimineață era la 19 iulie, cel aparent cu două săptămîni mai tîrziu. Lăsînd deoparte neconcordanța dintre celelalte izvoare, trebuie semnalat că în cartea a IV-a (versul 904), Ovidiu fixase răsăritul la 25 aprilie.
- 727 Q.R.C.F. = *quando rex comitiauit fas* sau *quando rex comitio fugerit (fas)*; vezi *Introducerea*, p. 21.
- 729 poporului-rege: *populi... potentis*. E numai o inadvertență a lui Ovidiu, care știe că în vremea aceasta toată puterea stă în mîinile împăratului. Peste cîteva decenii însă, la republicanul Lucan expresia va exprima o atitudine conștientă.
- 731 Amphitrite: marea. Vezi nota de la 2, 81.
- 732 Vulturul care l-a dus în cer pe Ganimede. Vezi nota de la 2, 145.
- 733 Boarul: vezi nota de la 2, 153.
- 734 Hyas: vezi mai sus nota de la versul 171. Steaua (de fapt constelația) e numită a lui fiindcă și surorile lui, Hiadele, îi datorează numele.

CARTEA A ȘASEA

- 14 ascree: de la Ascra, oraș în Beoția, unde a trăit Hesiod.
- 15 al lui Priam fecior: Paris.
- 17 cu bărbatu-său soră: Iunona îi era și soră, și soție lui Iupiter.
- 18 într-al lui Ioe palat: Iunona, ca și Minerva, sălășluiește în templul lui Iuppiter Optimus Maximus. Împreună cu acesta, ele alcătuiesc triada capitolină.
- 30 primul copil: alte izvoare o socotesc pe Hestia fiica cea mai mare a lui Saturn.
- 35 mai: dacă numele lunii vine de la Maia, mama lui Mercur.
- 37 Iunona, mai ales în templul de pe Capitoliu, purta titlul de regină.
- 39 Lucina: vezi nota de la 2, 451.
- 41 Electra: una din Pleiade; cu Zeus, l-a născut pe Dardanus, întemeietorul regatului Troiei. — Ciuda, mai exact minia, Iunonei constituie fundamentul *Eneidei*.
- 59 Se spunea că la Aricia, ca și la Praeneste (versul 62), numele lunii era Iunonius.
- 65 a lui Hercul soție e Hebe, fiica Iunonei și a lui Iupiter, personificarea tinereții; în această calitate, ea pătrunde în religia romană din anul 218 î.e.n.
- 96 din unirea lor: *hīs iunctis*; derivarea numelui lunii din verbul *iungere* pare o creație *ad hoc* a lui Ovidiu.
- 101 Carna, divinitate obscură, ca și numele ei. Vezi și Macrobiu. *Saturnalii*. 1, 12, 31. Ovidiu îi leagă numele de *cardo* („țifină”).
- 107 Crane e pomenită numai aici; probabil e o ficțiune a lui Ovidiu, pentru a explica numele *Carna*.
- 113 dragoste: încă un exemplu în care Ovidiu nu uită că e, în primul rînd, poet erotic.
- 131 Fineu, rege al Traciei, profet. În schimbul unei vieți lungi, și-a dat lumina ochilor; indignat, Soarele a trimis harpiile, demonii inaripați, care îi furau sau îi spurcau mîncarea.
- 139 Strige: vezi Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, partea a III-a, cap. I, nota s: [Striga] „Se trage de la cuvîntul grecesc στρίγλη [sic] și la moldovenii are același înțeles ca și la romani, adică zic că e o vrăjitoare bătrînă care

- omoară copiii nou-născuți, pe neștiute, cu meșteșug drăcesc. Acest eres este răspândit cel mai mult la ardeleni. Ei zic că, atunci când umblă Striga, găsesc copiii înăbușiți în leagăne, fără să fi fost mai înainte bolnavi. Dacă au prepus pe vreo femeie bătrână, atunci o leagă de mâini și de picioare și o aruncă într-un riu. Dacă se duce la fund, atunci zic că e nevinovată; iar dacă plutește deasupra apei, atunci zic că e destul de vinovată și o ard de vie, fără să mai facă cercetări, în vreme ce bătrina strigă în zadar că e nevinovată, pînă își dă duhul.“ Bömer citează și formele poloneze *strzyga*, *strzygonia*, împrumutate din românește.
- 142 descîntecul mării: marșii erau mari cunoscători ai vrăjitoriei și ai ierburilor de leac.
- 171 se hrănește: *aliturque cibis*; cuvîntul *cibus* apare folosit pentru hrana zeilor prima oară în *Faste*, ceea ce ar putea dovedi cît de puțin religioasă e, în spirit, această operă.
- 175 pasărea ioniană pare să fie ierunca.
- 176 pigmeu: încă din *Iliada* se vorbește despre un popor de pitici, din sudul Egiptului sau din India, care a dus o luptă cu cocorii.
- 177 păun: pentru prima oară la Roma, Hortensius a oferit la un banchet (probabil în anul 91 î.e.n.) friptură de păun; exemplul lui a fost repede și mult imitat.
- 183 Moneta pare să fie numele unei monede, de origine feniciană; alții (și, firește, și Bömer) socotesc cuvîntul de origine etruscă.
- 189 M. Manlius, numit Capitolinus, fiindcă (trezit din somn de gîște) a salvat cetatea (vezi Titus Livius, 5, 47), a fost mai tîrziu condamnat la moarte și precipitat de pe stîncă Tarpee, învinuit că ar umbla să se facă rege (Titus Livius, 6, 18—20).
- 191 casă: templul datează din anul 388. — uia Tecta („strada acoperită“) de aici pare să nu fie aceeași cu cea pomenită în alte opere.
- 193 Furtuni: *Tempestates*, zeițele care hărăzeau o călătorie norocoasă corăbierilor. — templul lor a fost construit de Lucius Cornelius Scipio, consulul anului 259; inscripțiile afirmă că „ziua natală“ a templului e 23 decembrie — de aceea se poate bănui că de 1 iunie se leagă restaurarea lui, poate în vremea lui August.
- 195 răsare: răsăritul real de seară al Vulturului (vezi nota de la 2, 145) e fixat și de alți autori la 1 (sau 2) iunie; totuși, el pare să fi avut loc la 3 iunie. În cartea a V-a (versul 732) Ovidiu vorbește despre răsăritul aparent la 25 mai (după calcule, trebuia să fie la 24 mai).
- 201 Bellona, zeița războiului, socotită uneori soția lui Marte. E înfățișată mîbind un car, cu o torță (sau lance, sau sabie) în mînă. Templul ei a fost ridicat de Appius Claudius Caecus, între anii 296—293. — rezbel: *duello*, formă arhaică (în loc de *bello*) folosită numai aci de Ovidiu.
- 213—214 Sancus, Fidiu, Semo: pare să fie unul și același zeu, al cărui nume complet, *Semo Sancus Dius Fidius*, a fost pus în legătură cu *semen* („sămînță“).
- 219 o copilă: probabil din a doua căsătorie a lui Ovidiu.
- 221 unui ginere: fiica lui Ovidiu a avut mai mulți bărbați; unul din ei, Cornelius Fidus, luat în deridere (pentru că era chel), a izbutit în plîns într-o ședință a senatului.

- 228 galbene: de mil sau, mai degrabă, de nisip.
- 229 cimșir: *burus*, al cărui lemn e destul de tare pentru a se putea face piepteni din el.
- 232 pe veci: flamenului și flaminiceii nu le era îngăduit să divorțeze și nici să se recăsătorească, rămânând văduvi.
- 243 un consul: Caius Flaminius, căzut la 23 iunie 217, în lupta de la lacul Trasumenus.
- 245 Templul a fost inaugurat în anul 215; se pare însă că la 8 iunie se aniversa nu întemeierea templului, ci restaurarea lui (probabil din anul 115 î.e.n.).
- 249 Pasajul de aci pînă la v. 468 e dintre cele mai puțin lucrute: el pare mai mult o întie punere pe hîrtie a unui șir de elemente disparate, pe care poetul nu a mai apucat să le pună de acord — cum n-a înlăturat nici unele repetiții.
- 253 poetice basme: *mendacia uatum*; se vede cît de mult a scăzut, pînă la Ovidiu, valoarea cuvîntului *uates* („poet inspirat“). Vezi și nota de la 1, 25.
- 259 țara sabină: al doilea rege al Romei era din Samnium.
- 264 Numa a construit primul palat regal. În vremea lui Ovidiu, *regia* era reședința marelui preot, în partea de răsărit a forului, aproape de templul Vestei și de *atrium Vestae*, reședința vestalelor. Ovidiu confundă *regia* cu *atrium Vestae*.
- 265 Forma era rotundă, pereții erau din pari cu împletitură de nulele bătută cu humă, acoperișul de paie. Mai tîrziu, toate aceste elemente vechi de construcție au fost înlocuite, păstrîndu-se însă aparențele arhaice.
- 268 și pămînt, și altar: *terra focusque*. La Peter: *templa focusque*.
- 271—276 Pasajul pare interpolat; el lipsește din nouă manuscrise, într-altul e așezat după versul 280. Ar trebui suprimate însă și versurile 277—278, poate chiar și 279—280.
- 285 Ops, zeița abundenței, identificată cu Rhea, așa cum Saturn, soțul ei, a fost confundat cu Cronos.
- 295 Ovidiu îndreaptă aici ceea ce afirmase greșit în cartea a III-a, versul 45. Totuși, statui ale Vestei existau în vremea lui.
- 303 vestibul: etimologia nu e sigură, dar nici alte explicații nu sînt mai bune.
- 307 Vacuna, zeitate obscură, de origine sabină. Așa cum Ovidiu o aseamănă cu Vesta, alți autori o identifică cu Victoria, Bellona, Minerva, Venus, Diana... Amintirea ei trăiește și astăzi în numele unui loc, *Bacugno*, în valea Velino.
- 313 Brutăriile au apărut la Roma în jurul anului 170 î.e.n.
- 319 Un episod paralel cu cel din cartea 1, 391 și urm.
- 341 Vers spondaic (zeul din Hêllespóntos), ca și originalul (*longi deus Hellesponti*).
- 346 Versul pare pus în gura locuitorilor din Lampsac; despre problematica jertfire a măgarului vezi nota de la 1, 391.
- 363 atriului cu bronz căptușite: de sigur un element anacronic.
- 376 toiag: *lituus*, semn distinctiv al augurilor. Un nou anacronism: știința augurilor a fost introdusă la Roma abia de Numa. Sau poate inovațiile religioase de pe pămînt au repercușiuni și în cer?
- 378 Vezi mai sus nota de la 5, 571.

- 391 Fără intervenția zeilor, întâmplarea e pomenită pe scurt și de Titus Livius (5, 48).
- 393 gonit e dușmanul: inadvertență; dușmanii nu au fost respinși (*repulso*) în luptă, ci păcăliți.
- 395 mă-ntorceam, la a Vestei serbare: *revertebar festis Vestalibus*: ar fi greșit să înțelegem că poetul venea de la sărbătoarea Vestei: bărbații nu puteau participa la aceste ceremonii.
- 396 Strada Nouă: *Nova via*; cum arată și prepunerea adjectivului, numele e vechi. Într-adevăr, Strada Nouă e cunoscută din cele mai vechi timpuri.
- 397 desculță: nu se știe de ce; uneori, umblatul desculț face parte din obișnuințele doliului, dar nu se poate stabili vreo legătură între cultul Vestei și cultul morților.
- 401 mlaștini: existența din vechime, în această parte a Romei, a lucrărilor de canalizare poate dovedi că odată, într-adevăr, în locul forului erau terenuri mocirloase.
- 403 Lacul Curtius și-a primit numele după legendarul erou Marcus Curtius. La începuturile republicii, în for s-a ivit o uriașă crăpătură de pământ. Oracolul au vestit că ea va putea fi astupată numai dacă poporul va arunca în ea tot ce are mai scump. Tînărul Curtius și-a dat seama că darul cel mai de preț al republicii sînt soldații și tineretul. De aceea s-a azvîrlit cu calul său cu tot în prăpastie, care s-a închis deasupra lui, nemairămînînd decît un ochi de apă. Vezi Titus Livius, 7, 6.
- 405 Velabrum: etimologia numelui e neclară. — alaiuri: ele plecau din Velabrum și, prin *uicus Tuscus* și *forum boarium*, ajungeau la *Circus maximus*.
- 409 a-ntors cursul riului: *ab auerso.. amne*. Etimologia numelui *Vertumnus* (sau *Vortumnus*) pare totuși alta: e, probabil, o deformare a unui nume etrusc, apropiat prin etimologie populară, de verbul *uertere* („a întoarce”); dar înțelesul originar a fost, poate, de schimbare a anotimpurilor.
- 417 din anii prunciei: în vremea lui Ovidiu, poemele homerice deveniseră obiect de studiu în școală. În vechime se învăța numai legea celor douăsprezece table, iar mai tîrziu și poemul lui Vergiliu avea să fie inclus în sistemul de învățămînt.
- 419 Ilus: vezi 4, 41 și urm.
- 425 Zeul din Sminthe: *Sminthe* era un oraș din Troada; sau, poate, numele trebuie legat de *σμίνθος* („șobolan”), fiindcă Apolo izgonea șoarecii de pământ?
- 430 Laomedon e fiul lui Ilus și al Euridicei. Se spune că el a înălțat zidurile cetății din Troia; neplătindu-le zeilor care l-au ajutat, el ar fi atras asupra orașului său multe nenorociri.
- 433 A drast a fost un rege din Argos; nepotul lui (de fiică) e Diomedea al lui Tideu.
- 437 Vesta: templul ei. Incendiul a avut loc în anul 241 i.e.n.
- 445 Zăloage: principalul zălog al puterii romane e Palladium.

- 452 Metellus nu a plătit cu capul; el a orbit numai, după tradiție; totuși, peste șaptesprezece ani, avea să devină dictator al Romei. Poate că orbirea lui e numai un loc comun.
- 458 vie (*uiuens*) e o coniectură, în loc de *uiu* (*humo*).
- 461 Callaic: după numele populației pe care a înfrint-o în Spania, după anul 138.
- 471 vede-a-vom: de data asta, Ovidiu ne oferă o informație precisă cu privire la răsăritul real de seară al delfinului; cel aparent era cu cincisprezece zile mai devreme. Dar peste o săptămână poetul va pomeni din nou același eveniment.
- 476 zeei tebane: e vorba de Mater Matuta, identificată cu Ino-Leucotea (fiica regelui teban Cadmus).
- 486 Ino e fiica regelui teban Cadmus. Vezi nota de la 2, 627—628. După moartea surorii ei. Semele, Ino l-a crescut pe Dionysos împreună cu copiii ei Learh și Melicerte. Iunona, geloasă pe fiul Semelei, i-a făcut pe Athamas și Ino să-și omoare propriii lor copii (pe Learh l-a ucis însuși tatăl, iar Ino s-a azvîrlit în mare cu Melicerte).
- 499 Panope: una din Nereide, zeiță ale valurilor mării, al căror număr e fixat de alții la cincizeci. Oricum, se cunosc numele a 77.
- 501 Ino, după transformarea ei în zeiță marină, a căpătat numele de Leucothea, așa cum fiul ei a devenit zeul Palaemon.
- 503 Stimula e o veche divinitate, identificată cu Semele, probabil numai din asemănarea numelor. — crîngul nu e o invenție poetică: un crîng al Semelei apare în inscripții, iar Bacchanaliile din anul 186 î.e.n. se celebrau în crîngul *Similei* (*in luco Similae*), pe Aventin; vezi mai jos, versul 518.
- 513 Thyadele: un alt nume al menadelor, după Thyia, despre care se spune că a fost cea dintâi care a celebrat cultul lui Dionysos, pe coastele muntelui Parnas.
- 515 o prînd: *iniciuntque manus*; termenul *manusiniectio* (sau *manuminiectio*) e normal în limba dreptului.
- 519 eroul din Oeta e Hercule, numit așa după locul unde avea să moară.
- 547 Portunus, zeul porturilor sau al „trecătorilor”; identificat apoi cu Palaemon. Era sărbătorit la 17 august.
- 556 Altă versiune a legendei vezi la 2, 627—628.
- 564 astăzi: ziua (11 iunie) morții lui Publius Rutilius Lupus e indicată numai de Ovidiu: consulul Rutilius a căzut în anul 90, în războiul cu marșii, lângă Carseoli.
- 567 fiice-a lui Pallas: Aurora. La alți autori, tatăl ei e Helios sau Hyperion.
- 568 Didius: Titus Didius, consul în 98; a luptat în Spania în anii 98—94, i s-a acordat triumful în anul 93. Moartea lui e pomenită numai de Ovidiu.
- 578 Fenestellae e diminutivul de la *fenestra* („fereastră”).
- 587 Rolul Tulliei în uciderea tatălui ei e amănunțit înfățișat de Titus Livius (1, 46—48).
- 590 viața pioasă: ironia Tulliei e singeroasă.
- 594 zestrea: Tullia își asumă dreptul, bărbătesc, de a făgădui zestre.
- 604 Rima interioară a pentametrelui românesc o imită pe cea din original (*medias... uias*).

- 626 al șaptelea: dacă îl socotim rege și pe Titus Tatius. Mulciber: vezi nota de la 1, 554.
- 627 Ocresia, în alte izvoare e numită Ocrisia.
- 637 E vorba de sanctuarul Concordiei din porticul Liviei; porticul data din anul 7 î.e.n.
- 640 un palat uriaș: al singerosului Vedius Pollio, care l-a lăsat moștenitor pe August. Acesta a dărimat palatul, ca să facă loc viitorului portic al Liviei.
- 644 rege-a fi: ca Manlius (despre care vezi mai sus, versul 185).
- 655 Tritonia, nume dat Minervei după riul beoțian (sau izvorul arcadian) Triton.
- 663 zece: interdicția pare să țină de legea celor douăsprezece table.
- 666 Acest vers ar fi putut să fie scris în exil, mai ales dată fiind asemănarea lui cu *Pontice*, 1, 3, 82:

Pe vremea lor, surghiunul era pîn' la Tibur.

(trad. T. A. Naum)

- 676 cel care te-a slobozit: *actor uindictae*; *uindicta* se numea bastonul cu care îl lovea pe sclav cel care voia să-l elibereze.
- 685 Plautius: Caius Plautius Venox, censorul din anul 311 î.e.n.
- 703 satir sau mai degrabă silen: e Marsyas care, cu flautul acesta, a îndrăznit să se ia la întrecere cu Apollo, cîntărețul din liră. Învîngîndu-l, Apollo l-a agățat de un pin (sau de un platan) și l-a jupuit de viu.
- 711 Thyone e una din Hiade, nimfe de la Dodona; un manuscris are varianta *Thyene*; după alții, *Dione*.
- 712 Agenor: vezi nota de la 5, 605—606.
- 716 Cum în altă sursă se citește o indicație similară la 16 iunie, e de presupus că acest distih nu se referă la aceeași zi ca precedentele două.
- 717 Heliadele sînt fiicele Soarelui (Helios).
- 724 căii de nea: ei sînt pomeniți, în legătură cu Iulius Caesar, în anul 46 î.e.n.; nu se știe dacă obiceiul e mai vechi.
- 729 nora lui Laomedon e Aurora, soția lui Titon.
- 731 Summanus, identificat cu Iupiter, ca zeu al fulgerelor de noapte. Capul statuii lui, aflat în templul capitolin al lui Iupiter, a fost trăsnet în anul 278 î.e.n.; împlinirea a fost interpretată ca un semn al dorinței lui de a avea un templu numai pentru sine: ceea ce s-a și împlinit.
- 733 Galatea, una din Nereide, numește aici marea.
- 735 răsare: răsăritul de seară cădea, în realitate, la 19 aprilie; cel de dimineață e fixat de alți autori vechi la 21 iunie.
- 737 a Fedrei iubire pentru fiul ei vitreg, Hipolit. Vezi nota de la 3, 265.
- 745 al Coronidei fiu și al lui Apollo e Esculap, zeul medicinei.
- 750 Glaucus: fiul lui Minos și al Pasifaei. La moartea lui Glaucus, Minos a aflat că el putea fi înviat de Polyidos. Închizîndu-l pe acesta lângă cadavrul fiului său, Polyidos a văzut venind un șarpe, pe care l-a omorît; îndată a intrat un alt șarpe care, cu ierburi miraculoase, și-a înviat soțul. Polyidos, cu aceleași ierburi, a izbutit să-l învie pe Glaucus.
- 755 Dictynna (identificată cu Diana), după numele muntelui cretan Dicte.

- 757 Lachesis e una din cele trei Moire (Parce), iar Clymenus (în câteva manuscrise înlocuit cu Clotho, numele altei Moire) e un străvechi zeu grecesc, legat de lumea subpământeană a morților. — se toarce: *teneri*, conjectură; în manuscrise e *teneri* (firul se-oprește).
- 764 semnele rele de sint: Flaminius a murit (în anul 217) în lupta de la lacul Trasimenus, fără să i se mai găsească leșul.
- 770 Hasdrubal, fratele lui Hanibal, a căzut în lupta de la Metaurus (în anul 207 î.e.n.).
- 771—772 Distihul a devenit proverbial.
- 784 șovăitoareii zeiți: *dubiae... deae*. Imaginea Fortunei *Iablis* („luncătoare”) apare la Ovidiu mai des decât la înaintașii săi; faptul poate oare fi pus în legătură cu destinul poetului?...
- 786 stele: sărbătorile erau adesea prelungite până noaptea târziu.
- 790 vremea când soarele stă: solstițiul de vară e fixat de alți autori la 24 iunie.
- 800 maștera e Hera, care s-a văzut silită să se împace până la urmă cu Hercule, după ce-l pusese la atâtea cazne.
- 801 Filip: al doilea bărbat al mamei lui August. Atia, a fost Lucius Marcius Philippus (consulul anului 56 î.e.n.); un fiu al acestuia s-a căsătorit cu o soră a mamei sale vitrege, cu care a avut o fiică, Marcia, prietena celei de a treia soții a lui Ovidiu.
- 803 Familia Marciilor pretindea că se trage din Ancus Marcius (Martius), al patrulea rege al Romei, din care cauză și-a luat cognomenul *Rex* („rege”).
- 805—806 Distihul e considerat interpolat de unii cercetători.
- 612 Alcide: Hercule, după numele lui Alceu, bunicul său.

I N D I C E

Pe lângă nume proprii (vezi mai sus, p. 35), au fost incluse și unele *realia*.

Trimiterile cu un singur număr se referă la introducere (p. 5—35); două numere drepte trimit la text (carte și vers), iar cele *cursive* la notele pasajelor corespunzătoare.

- Acast 2,39
Acca Larentia 3,55—56
Achates 3,603
Achelous 5,343
Achil 2,120
Acmonid 4,288
Acro 2,135
Actium 1,711
Adonis 5,227
Adrast 6,433
Aethra 5,171
Afrodita 4,61—84
Agamemnon 2,627; 5,307
Aganippe 5,7
Agathyllos 6
Agave 3,721
Agenor 5,605—606
Agonium 1,317—334; 5,721—722
Agrippa 4,49
Albula 2,389; 4,68
Alcid 6,812
Alcmena 1,559
Alcyona 4,173
Alecsandri 10
Almo 2,601; 4,337
Amalthea 5,115
Amata 4,879
Amfiarau 2,43
Amfitrion 1,547; 559
Amfitrite 2,81
Amulius 3,49
Anacreon 6
Anaxagora 1,109—110
Anaximandru 1,109—110
Anaximene 6
Anchise 4,35
Anna din Bovillae 3,667—668
Anna Perenna 3,146
Antenor 4,75
Anteros 4,1
Aqua Virgo 1,464
Ara Maxima 1,581
Aratos 1,20
Arcas 1,470
Arctophylax 2,190
Aretos 2,189
Ardea 2,721
Aretusa 4,423
Argest 5,161
Argus 1,453; 3,658
Ariadna 3,460; 5,345
Aricia 3,264
Arion 2,53
Aristeu 1,363
Artemis 5,537
Asarac 4,34; 123
Ascra 6,14

- Asterope : vezi *Sterope*
 Asteropes : vezi *Steropes*
 Atlas 1,565 ; 5,83
 Atreu 2,627
 Attalus 4,266
 Attis 4,223 ; 5,227
 August : corectarea calendarului 17
 Augustus 1,612
 Aurora 1,461
 Ausoni 1,55
 Ausonius 9
 Aventinus 4,51
 Azanida 3,659
- Bacchus 1,360**
 Battus 3,570
 Bellona 6,201
 Berbecul 3,851—876
 Bezdechi St. 34
 Bömer Franz 33
 Bona Dea 5,148
 Bona Mens 6,241—248
 Borzák István 34
 Bosfor 3,658
 Breughel cel Bătrîn 7
 Briareu 3,805
 Brontes 4,288
 Bruma 1,163
 Brutus 2,837
 Budai-Deleanu 10
 Butas 6
- Cacus 1,550**
 Cadmus 1,489
 Caelius 3,835
 Caenina 2,135
 Caesar : August 2,15
 Caesar, Caius Iulius : reforma calendarului 13
 Calendae 15
 Calibi 4,405
 Caligula 1,189
 Calimah 6
 Caliope 5,79
 Callaicus 6,461
 Callisto 2,156
 Calpetus 4,46
 Cameses 1,246
 Camillus 1,641
- Candrea I. A. 10
 Cantacuzino Constantin 9
 Cantemir Dimitrie 9 ; 4,442 ; 6,139
 Capricornul 1,651
 Capys 4,34 ; 46
 Caribda 4,499
 Caristia 2,617—638
 Carmentalia 1,461 ; 617
 Carmentis 1,462
 Carna 6,101
 Carseoli 4,683
 Carystos 4,232
 Castor 5,700
 Cato cel Bătrîn 6
 Cato din Utica 5,349
 Cavaignac E. 19
 Cecrops 3,81
 Celaeno 4,173
 Celer 4,843 ; 5,469
 Celeu 4,508
 Ceres 1,349
 Cerialia 6,393
 Chaos 1,103—114
 Charite 5,219
 Chesarie al Râmnicului 9
 Chiron 5,379
 Cicero 6
 Ciclade 4,282
 Ciclopi 4,473
 Cincinnatus 1,207
 Cipru 1,452
 Circe 4,70
 Citera 4,15
 Claros 1,20
Claudia Quinta 4,305
 Claudian 9
 Clausus 4,305
 Clio 5,54
 Clitemnestra 1,706
 Clusiu 1,130
 Clymenus 6,757
 Collatia 2,733
 Comitiales (dies) 21
 Conceptivae (feriae) 22
 Concordia 1,639
 Consus 3,199
 Coppola G. 34
 Corbul 2,243

- Coribanți 4,210
 Cornali Riccardo 34
 Cornelius Rufinus 1,208
 Coroana 3,459–516
 Coronis 1,291
 Costin Miron 9
 Cosyra 3,567
 Coșbuc 34
 Crassus 5,583; 6,465–468
 Crathis 3,581
 Cremera 2,205
 Crocus 5,227
 Cuclin D. 10
 Cume 4,158
 Cumpăna 4,386
 Cupa 2,266
 Cupido 2,463
 Cures 2,135
 Cureți 4,209
 Curotto Ernesto 34
 Curtius 6,403
 Cybele 2,55
 Cyllene 5,87
 Cynosura 3,107
 Cynthia 2,91

 Dante 9; 1,4; 5,433
 Dardanus 1,519
 Daunus 4,76
 Dea Muta (Tacita) 2,572
 Delfinul 1,457; 2,79; 6,471
 Demofon 4,550
 Deucalion 4,794
 Diana 1,387
 Dianus 1,115–144
 Dictynna 6,755
 Didius 6,568
 Didona 3,545; 550
 Dindymon 4,249
 Dione 2,461; 5,309
 Dioscuri 1,706; 5,700
 Dis : vezi *Pluton*
 Donatus 9
 Doris 4,678
 Dreptatea 1,249
 Drusus cel Bătrîn 1,597
 Drusus cel Tânăr 1,12

 Ebal 1,260
 Ebru 3,737
 Eetion 4,280
 Egeria 3,262
 Egeu 2,41
 Electra 4,31–32
 Elena 1,706
 Eleusis 4,507
 Elicius 3,328
 Elissa 3,554
 Eminescu 9; 10; 34; 1,565; 2,455; 3,27–34;
     4,862
 Empedocle 1,105–106; 5,11
 Endotercisus 21
 Enea 1,527
 Ennius 2,242
 Eol 2,455
 Epeios 3,825
 Epytus 4,44
 Equirrii 2,859
 Erato 4,195
 Erigone 5,723
 Erihtoniu 4,33
 Eriphyle 2,43–44
 Eros 4,1
 Erythela 1,544
 Eryx 4,478
 Esculap 1,291
 Esquilin 2,435; 3,246
 Etna 1,574
 Euenos 1,357–358
 Eufrat 1,341
 Europe 5,605–606
 Evandru 1,471

 Fabii 2,375
 Fabius Maximus Cunctator 2,241
 Fabius Rullianus 1,605–606
 Faeton 4,794
 Fasti 1,1–2
 Fasti (dies) 21
 Faunus 2,193; 424; 3,291–322
 Faustulus 3,55–56
 Februa 2,19
 Fedra 6,737
 Feralia 2,533–556
 Feretrius 1,201
 Ferae Sementiuae 1,657–704

- Ficus Ruminalis** 2,412
Filomela 2,629 (855)
Fineu 6,131
Flamen Dialis 1,587; 2,21; 2,26
Flavius, Marcus 14
Flora 5,195
Floralia 4,943–948; 5,183–378
Florescu Ion 33; 35
Floee 2,272
Fons (Fontus) 1,269
Fordicidia 4,629–640
Fornax 2,525
Fors Fortuna 6,771–784
Fortuna Primigenia 4,373–376; 5,729–730
Fortuna Virilis 4,145
Forum Boarium 1,582
Forum olitorium 2,55
- Gaál László** 34
Gabii 2,690
Galatea 6,733
Gange 3,729
Ganimede 2,145
Gautier Théophile 7
Gemenii 5,693–720
Germanicus 1,3; 1,12; 1,20
Giganți 3,439
Giorni Carlo 34
Glaucus 6,750
Gnosos 3,459
Goethe 9; 3,12
Gorgone 3,450
Gradivus 2,861
Grații: vezi *Charite*
Grigorie al XIII-lea, papă 19
Groebe 14
Gyges 4,593
- Ial(a)esus** 4,73
Hamadriadele 2,155
Hasdrubal 6,770
Hebe 6,65–88
Hecate 1,141
Hector 5,385
Hefaistos 4,153
Helernus 2,67
Helespont 1,440
Heliade 6,717
- Helice** 3,107
Helicon 4,193
Helle 1,440
Hemonia 2,40
Heraclit 6
Hercule 1,543–584; 2,305–356; 6,209–212
Hermes 5,692
Hersilia 2,434
Hesiod 6; 5,718; 6,14
Hesperos 2,314
Iliade 4,678
Hipocrene 3,456
Hipolit 3,265
Homer 2,119
Honor 5,23
Horațiu 18–19; 3,101–102
Hore 1,125
Hyacinthos 5,223
Hymenaeus 2,561
Hyperion 1,385
Hypsipyle 3,82
Hyricus 5,499
- Ianiculum** 1,246
Ianus 1,63; 89
Ianus Geminus 1,223–226
Ianus Quirinus 1,257–258
Iarbas 3,552
Iason 1,491
Icar 4,283
Icarius 4,904
Ida 2,145
Idas 5,701
Ido 15; 1,56
Ifigenia 5,307
Iliad 2,598
Ilion 4,250
Imperatiuae (feriae) 22
Inachis 1,453
India 1,341
Ino 2,627–628; 3,859; 6,486
Intercisus: vezi *endotercisus*
Io 1,453
Iris 3,322
Ismaros 3,410
Itys 2,855
Iulia 1,535–536
Iulius Proculus 2,499

Iuno 6,21—64
 Iuno Moneta 1,638; 6,183—190
 Iupiter Pistor 6,349—394
 Iuturna 1,463; 2,585—616
 Iuvenal 9; 3,829

Kalendae: vezi *calendae*

Lachesis 6,757
 Ladon 2,274
 Lala: vezi *Lara*
 Lampsac 1,440
 Laomedon 6,430
 Lara 2,599
 Larentalii 3,57
 Lares 1,136
 Lares compitales 5,140
 Lares praestites 5,129—146
 Latinus 2,544
 Latium 1,238
 Lausus 4,54
 Lavinia 2,544
 Lazu Gr. N. 10
 Leda 1,706
 Lemierre 9
 Lemuria 5,419—492
 Lestrigoni 4,69
 Leucip 5,702
 Leucothea 6,545
 Leul 1,656
 Le Verrier 14
 Liber, Libera 3,512
 Liberalia 3,771—788
 Liceu 2,424
 Licurg 3,722
 Linceu 5,701
 Lira 1,316; 654
 Lotis 1,416
 Lucan 9
 Luceri 3,132
 Lucifer 1,46
 Lucina 2,451
 Lucreția 2,721—850
 Lucrețiu 6
 Ludi piscatorii 6,237—240
 Lulli 9
 Luna 3,884
 Lupercal 2,381

Luperci 2,267
 Lyaeus 1,395
 Lycaon 2,173
 Lygdamus 3,721

 Macrobiu 10; 13
 Maera 4,904
 Magna Mater Deum Idaea 4,179—372
 Maia 4,174; 5,83—103
 Maiestas 5,9—52
 Mamuriu 3,260
 Mani 2,52
 Manlius Capitolinus 6,189
 Manlius Torquatus 1,601
 Marcius Philippus, Lucius 6,801
 Marsyas 6,703
 Marte 3,1—8; Mars Vltor 5,545—598
 Marțial 9; 3,831
 Mater Matula 6,545
 Matralia 6,473—562
 Matronalia 3,167—200
 Mavors 3,171
 Medeea 2,41
 Meduza 3,450
 Meleagru 5,305
 Melicerte 6,493
 Melite 3,567
 Memnon 4,713
 Menade 4,457
 Menal 1,634; 2,192
 Menelau 2,627
 Mercedonius (Mercedinus) 12—13
 Mercur 5,663—692
 Meres Francis 9
 Merkel R. 34
 Merope 4,175
 Messana 1,595
 Metanira 4,539
 Metellus 4,348
 Metellus Creticus 1,594
 Metellus Numidicus 1,595
 Mezențiu 4,881
 Minerva 3,5
 Minerva Capta 3,837
 Minos 3,82
 Montaigne 1,294; 380; 485—486
 Mulciber 1,554
 Mutina 4,627

- Muze 4,191
 Naiade 1,405
 Narcis 5,225
 Nasica 4,347
 Naum Teodor 5
 Nefasti (dies) 21
 Nefasti posteriores 21
 Nereide 6,499
 Nerit 4,69
 Nestor 3,533
 Nigidius Figulus 6
 Nisos 4,500
 Noapte 1,455
 Nomentum 4,905
 None 15; 1,57
 Notos 3,588
 Numa Pompilius 1,43; anul lui 11
 Numiciu 3,647
 Numitor 4,54
 Nundinae 20

 Ocesia (Ocrisia) 6,627
 Oenid 4,76
 Olenos 5,252
 Omfala 2,309—356
 Ophiuchus 6,733—754
 Ops 6,285
 Orion 4,387; 5,493—544; 6,788
 Oritia 5,204
 Ortygia 5,692
 Ossa 3,441
 Otriade 2,663
 Ouis idulis 1,587—588

 Pacea 1,709
 Pacan 4,263
 Pales 4,721
 Palest 4,236
 Palili: vezi *Parilii*
 Palladium 6,417—454
 Pallas (fiul lui Evandru) 1,521
 Pallas (tatăl Aurorei) 4,373
 Pan 1,397; 2,270
 Pangeu 3,739
 Panope 6,499
 Papacostea Cezar 34
 Parce 3,801
 Parill 4,721—806
 Paris 4,121
 Parmenide 1,109—110
 Parrhasia 1,478
 Pasifae 3,499
 Patroclu 2,39
 Patulciu 1,130
 Pegas 3,450
 Peclu 2,39
 Peligni 3,95
 Pelion 3,441
 Pelops 3,83
 Penteu 3,721
 Pergam 1,525
 Persefona: vezi *Proserpina*
 Peștii 3,400
 Peter Heăman 34
 Philippi 3,707
 Phoebus 2,106
 Phrixus 1,440
 Picus 3,37; 3,291—322
 Pieride 5,109
 Pigmalion 3,573
 Pigmei 6,176
 Pireu 4,563
 Pitagora 1,109—110; 3,153
 Pitys 1,412
 Platon 1,65
 Plautius 6,685
 Pleiade 4,169
 Pluton 4,445
 Polimnia 5,9
 Poliziano Angelo 9
 Pollux 5,700
 Polyidos 6,750
 Pompeius Magnus 1,603
 Pop Vasile 10
 Popescu Elena I. 10
 Porrima 1,633
 Portu(m)nus, Portunnus 1,233; 6,547
 Postverta (Postversa) 1,633
 Praeneste 6,62
 Priap 1,391; 6,319—346
 Proca 4,52
 Procne 2,629; 855
 Prometeu 4,794; 5,83
 Propertiu 6; 1,1—2
 Prorsa: vezi *Porrima*

- Proserpina** 4,417–614
Proteu 1,367
Quinquatrus 3,810; 6,651–710
Quintilian 9
Quintilii 2,375 (378)
Quirinalia 2,475–512
Quirinus 1,37

Racul 1,313
Radamant 5,605–606
Ramnes 3,132
Regifugium 2,685–852
Remus 2,365–420
Reverentia 5,23
Rhea Silvia 1,40; 2,383
Rhoeteu 4,279
Robigo 4,907
Rodope 3,739
Romulus 1,29; 2,365–420; anul lui 10–11; 1,27–42; 3,71–150
Ronsard 1,54; 233; 373–374; 552; 5,694
Roucher 9
Rutilius Lupus 6,564
Rutuli 4,883

Sabine 2,431; 3,201–234
Sagaris 4,229
Saint-Lambert 9
Salii 3,260
Salus Romana 3,881
Sangarios: vezi Sagaris
Sapaei 1,389
Sardinia 4,289
Sarpedon 5,605–606
Satiri 1,397
Saturnus 1,193
Scipio Aemilianus 1,593
Scipio Africanus (Maior) 1,593
Scipio Africanus (Minor) 1,596
Sciți 4,82
Scorpionul 3,712
Scylla 4,500
Semele 3,504; 715
Semo Sancus Dius Fidius 6,213–214
Seneca 9
Servilius Vatia 1,594
Shakespeare 9

Sibila 3,534
Sigeum 4,279
Silenus 1,399
Silvia: vezi Rhca Silvia
Simias 6
Simylos 6
Sirius 4,901–904; 5,723–724
Sirte 4,499
Sisif 4,175
Sitoni 3,719
Sminthe 6,425
Solymus 4,79
Sosigene 14
Sospita 2,56
Statiuae (feriae) 22
Stațiu 9
Sterope 4,172
Steropes 4,288
Stimfal 2,272
Stimula 6,503
Strenae 1,183–226
Strige 6,139
Stultorum feriae 2,513–532
Styx 2,536; 3,322
Suetoniu 1,203
Sulmona 4,80
Summanus 6,731
Sunion 4,563

Șarpele 2,243
Șoimul 3,793–808

Tanaquil 6,629
Tantal 2,627
Tarentum 1,501
Tarpeia 1,261
Tarquiniu 2,687
Tartar 4,605
Tațiu 1,260; 2,135
Taurul 5,603–620
Taygete 4,174
Telegon 3,92
Tellus 1,671
Temesa 5,412
Tempestates 6,193
Tenar 4,611
Tened 4,280
Teofrast 6

- Tereu** 2,629; 855
Terminalia 2,639—684
Terminus 2,641
Teseu 3,460; 6,737
Tethys 2,191
Thalia 5,54
Themis 3,658
Thestius 5,305
Thyade 6,513
Thyone 6,711
Thyraea 2,663
Tiberinus 2,389; 4,47
Tiberiu 1,3—12
Tibur 4,72
Tideu 1,491
Tieste 2,627
Tifóeu 1,573
Tindar 5,700
Tirint 1,547
Titan 1,617
Titon 1,461
Tițieni 3,132
Tmol 2,313
Toamna 4,897
Tricren 2,276
Trinacria 4,287; 420
Triptolem 4,550
Tritonia 6,655
Tros 4,33
Tubilustrum 3,849—850; 5,725—726
Tullia 6,587
Turnus 1,463
Tychios 3,824

Ulise 6,433
Urania 5,55

Vacuna 6,307
Valerius 1,602
Valerius Maximus Corvinus 1,595
Varro 6
Văcarul 3,405
Vărsătorul 1,652
Veiovis 3,429
Velabrum 6,405
Venus 4,19—60
Vergiliu 18—19; 1,159; 238; 243—244;
297; 307; 677; 2,455
Verrius Flaccus 6
Vertumnus (Vortumnus) 6,409
Vesta 1,528; 6,249—304
Vierul 3,407
Vitruviu 2,293; 4,395
Voltaire 9
Vulcan 3,82
Vulturul 2,145; 6,195

Zancle 4,499

S U M A R

	<u>Pag.</u>
Despre <i>Fastele</i> lui Ovidiu și calendarul roman .	5
FASTELE	
Cartea întâi: Ianuarie .	43
Cartea a doua: Februarie .	65
Cartea a treia: Martie . .	91
Cartea a patra: Aprilie .	117
Cartea a cincea: Mai . .	145
Cartea a șasea: Iunie .	167
 NOTE	
Cartea întâi .	191
Cartea a doua .	233
Cartea a treia .	244
Cartea a patra .	253
Cartea a cincea .	262
Cartea a șasea .	267
 INDICE	 275

Redactor responsabil : STELA NICOLAU
Tehnoredactor : ION GHICA

**Dat la cules 22.05.1965. Bun de tipar 07.08.1965. Apărut
1965. Tiraj 10230 broșate. Hîrtie velină de 63 g/m²
16/700×1000. Coli editoriale 18,77. Coli de tipar 17,75.
A. 5463/1965. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici
871—14(0.7.03=59)**

**Intreprinderea Poligrafică Informația. Str. Brezoianu
nr. 23—25. București, R.P.R. comanda nr. 2186.**

Lei 11